НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІГНЯК ОЛЕКСАНДР ВАЛЕНТИНОВИЧ

УДК 347.721-049.65(477)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право
Галузь знань – Право-08

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ О.В.Бігняк

Науковий консультант:
ХАРИТОНОВА ОЛЕНА ІВАНІВНА,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент НАПрН України

Одеса, 2018

АНОТАЦІЯ

Бігняк О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

У роботі зроблено комплексне дослідження цивільно-правового захисту корпоративних прав законодавством України, на основі якого сформульовано нову наукову концепцію захисту корпоративних прав, обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Сформульовано новий концептуальний підхід до визначення методологічних засад дослідження категорії «захист корпоративних прав». Авторське бачення характеристики цієї категорії ґрунтується на врахуванні доцільності розгляду її з трьох позицій: як правового концепту,як інституту права, як елемента механізму правового регулювання.

Відповідно до обраного концептуального підходу терміно-поняття«захист корпоративних прав» пропонується розглядати у таких аспектах.

По-перше, як правовий концепт, тобто як сукупність уявлень, образів, емоцій і т.п., що виникають у зв’язку з порушенням чи створенням реальної загрози порушення корпоративних прав і охоронюваних законом корпоративних інтересів, та відповідною реакцією суспільства і держави на згадані порушення та загрози (це дозволяє враховувати значення для захисту права таких чинників, як ментальність, правова ментальність та правосвідомість).

По-друге, як правовий інститут, тобто як систему норм, що передбачають можливість застосування заходів матеріального та процесуального порядку,

складовими елементами якого є визначені законом форми, способи тазасоби захисту.

По-третє, як елемент механізму правового регулювання, що являє собою взяту в єдності систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист корпоративних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права – учасників цих відносин.

Доведено також доцільність правового аналізу конструкту (тобто ідеального об'єкта, виробленого свідомістю) «захист корпоративних прав» як уявлення про сутність системи матеріальних та процесуальних норм, що визначаютьформи, способи тазасоби захисту корпоративних прав.

З урахуванням положень чинного законодавства, юридичної доктрини запропоновано розгорнуту характеристику захисту корпоративних прав, яка зумовлена: балансом приватноправових та публічно-правових інтересів; об'єктом захисту (виключно корпоративні права); поєднанням норм матеріального та процесуального права; відповідною формою, що є об'єктивною необхідністю; реалізацією відповідних способів та засобів захисту.

Встановлено, що форма правового захисту має охоронно-правову природу, залежить від матеріально-правової вимоги, є елементом інституту захисту, що опосередковується певним процесуальним або процедурним порядком, визначеним нормами матеріального та процесуального права, що направлені на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів.

Захист корпоративних прав, враховуючи наявність приватних та публічних інтересів, реалізується у двох формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Юрисдикційна форма поділяється на судову та адміністративну. В рамках судової форми захисту корпоративних прав відбувається захист у загальному порядку у формі позовного провадження. В рамках адміністративної форми захисту – у спеціальному порядку, визначеному процедурними нормами матеріального права.

При цьому юрисдикційну форму захисту корпоративних прав, незважаючи на існуючу диференціацію, запропоновано розглядати за двома моделями захисту: прямого (безпосереднього) захисту та непрямого. Під прямим захистом корпоративних прав слід розуміти звернення до господарського суду з метою захисту виключно власних прав та інтересів. Під непрямим захистом – звернення з метою захисту прав юридичної особи. Така ідея двох моделей захисту публічно-правових інтересів та приватно - правових інтересів (пряма і непряма) має загальний характер і повною мірою може бути застосована і при адміністративній формі захисту, оскільки корпоративні відносини характеризуються поєднанням приватного та публічного інтересу, що проявляється в характері захисту корпоративних прав у межах статусу кожного з учасників корпоративних відносин.

Поряд з юрисдикційними формами захисту корпоративних прав існує неюрисдикційна форма захисту, до якої відносяться, зокрема, медіація, заходи оперативного впливу та самозахист, направлений на відновлення порушених елементів правового статусу учасників корпоративних відносин, а також усунення загрози їх порушення без звернення до судових та інших уповноважених органів.

Альтернативна форма захисту корпоративних прав є процедурним порядком, визначеним нормами матеріального права, що направлені на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів у позасудовому порядку. Характерними для альтернативної форми захисту є позасудовий порядок, що врегульований нормами матеріального права, рівність учасників, добровільність у застосуванні та виборі відповідного виду захисту та посередника в разі його необхідності.

Запропоновано авторське розуміння способу захисту корпоративних прав як матеріально-правових заходів профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природикорпоративного права.

Обґрунтовано доцільність розрізнення серед існуючих способів захисту корпоративних прав способів профілактичного характеру та способів примусового здійснення прав і виконання обов'язків, які отримали пряме законодавче закріплення, що не можуть бути залежними від форми захисту, але залежать від змісту корпоративних прав та правомочностей органів управління господарського товариства.

Крім того, запропоновано виокремлювати загальні способи захисту, що відображені в Конституції України та кодифікованих актах і спеціальні способи захисту, що регламентовані спеціальними нормами законодавства (законами України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та ін.).

Доведено, що залежно від обраної форми захисту способи захисту слід поділяти на: виключні способи захисту, застосування яких можливе тільки судом; альтернативні способи захисту, застосовування яких можливе не лише судом, але й державними органами, наділеними повноваженнями із захисту корпоративних прав в адміністративному порядку або за допомогою внутрішньокорпоративних механізмів; оперативні способи захисту, застосовування яких допускається учасниками корпоративних відносин у силу свого статусу.

Встановлено, що захист корпоративних прав держави, на відміну від захисту корпоративних прав суб’єктів приватного сектора економіки, має певну специфіку, яка проявляється не лише в особливих способах захисту, а й в особливому характері організаційно-майнових заходів захисту. В першу чергу такі заходи пов’язані з умовами управління корпоративними правами, особливими вимогами до осіб, які здійснюють таке управління, та їх обрання (проходження відповідного конкурсу).

Запропоновано класифікацію способів захисту корпоративних прав держави на: 1) загальні, які доступні всім без винятку власникам корпоративних прав): оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління господарським товариством; стягнення на користь господарського товариства збитків, завданих йому винною поведінкою посадових осіб органу управління господарським товариством; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами товариства при недотриманні встановленого порядку або за межами наданих їм повноважень; стягнення з товариства невиплачених дивідендів; 2) спеціальні, які доступні виключно державі, коли вона виступає як носій корпоративних прав: розірвання договорів про управління державними корпоративними правами; розірвання контракту з керівником у разі незарахування дивідендів до бюджету; скасування проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради.

Аналіз корпоративних прав в акціонерному товаристві дозволив дійти висновку, що захист таких прав має свою специфіку, зумовлену особливостями самих акціонерних відносин, що перебувають у межах корпоративного контролю, під яким розуміється можливість учасників акціонерного товариства забезпечувати постійний вплив на прийняття стратегічних управлінських рішень.

Дістала подальшого розвитку позиція щодо визначення корпоративних прав як певного комплексу правомочностей майнового та немайнового характеру, що виникають у учасників корпорацій і юридичних осіб корпоративного типу (квазікорпоративних утворень) та обумовлені їх майновою участю в статутному (складеному) капіталі відповідних юридичних осіб.

Удосконалено класичне розуміння корпорацій як утворень, участь у яких тягне виникнення сукупності майнових і немайнових прав. Йдеться про акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю і юридичні особи корпоративного типу (квазікорпоративні утворення): повні та командитні товариства, виробничі

кооперативи, з додаванням до них інших можливих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, про які йдеться в ГК України – приватних підприємств та фермерських господарств, які діють на основі приватної власності кількох осіб, підприємств споживчої кооперації, утворених декількома споживчими товариствами.

Здійснене розгорнуте дослідження категорії «корпоративні спори» з метою відмежування від схожих правових категорій, запропоновано виокремити наступні критерії класифікації корпоративних спорів: структура, мета, вид порушеного права.

Корпоративні спори залежно від структури запропоновано поділити на дві групи. Перша група – внутрішні, що виникають: 1) між учасниками юридичної особи; 2) між юридичною особою і учасниками; 3) між органами юридичної особи і членами органів юридичної особи, за винятком тих, що мають природу трудових спорів та не становлять предмет корпоративного права; 4) між учасниками юридичної особи і управлінцями. Друга група – зовнішні, що виникають: 1) між учасниками юридичної особи і третіми особами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою правочинів з підстав їх «зацікавленості», «значних правочинів» з урахуванням і посвідченням прав на акції (частки) юридичної особи; 2) між юридичною особою (її учасниками) та державними органами (іншими організаціями), пов'язані з правовим статусом юридичної особи, укладенням правочинів з частками або акціями (зокрема, узгодження угод по концентрації активів з антимонопольним органом); 3) між юридичною особою (дочірнім підприємством), контролюючою господарське об’єднання особою і третіми особами, в тому числі пов'язані з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших контролюючих корпорацію осіб за боргами дочірньої корпорації при банкрутстві останньої.

Залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу корпоративні спори запропоновано поділити на: корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою створеною

з метою отримання прибутку (господарські товариства, виробничі кооперативи, холдингові компанії, корпорації); корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (саморегульовані організації, споживчі, обслуговуючі кооперативи, кредитні спілки).

Залежності від виду корпоративних прав корпоративні спори запропоновано поділити на: корпоративні спори щодо організаційних прав; корпоративні спори щодо майнових прав; корпоративні спори щодо інформаційних прав.

Ключові слова: цивільно-правовий захист, корпоративні права, корпоративні правовідносини, механізм захисту корпоративних прав, форми захисту корпоративних прав, способи захисту корпоративних прав, засоби захисту корпоративних прав, корпоративне управління, корпоративні спори.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики: монографія; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2018. 408 с.

2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Бігняк О.В. «Квазі-корпорації» та євроінтеграція: монографія Інституту європейської інтеграції. *Розвиток національного права в контексті інтеграції в Європейський правовий простір.* Варшава, 2018. С. 53-71.

3. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *European vector of contemporary jurisprudence:the experience of Ukraine and Republic of Poland:* Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2018. С. 24-44.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Бігняк О.В. Ділова етика суб'єктів підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права:* збірник наукових праць. 2008. Вип.38. С.273-278.

2. Бігняк О.В. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»:сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського університету.*Серія Право. 2012. №19. С. 169-172.

3. Бігняк О.В. Моделі захисту інтересів учасників корпоративних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Право». 2013. №21. С. 9-12.

4. Бігняк О.В. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Митна справа:* науково-аналітичний журнал. 2013. №3 ч. 2, книга 2. С.165-170.

5. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту». *Юридичний вісник:* щоквартальний журнал.2013.№2. С.43-48.

6. Бігняк О.В. Позовна давність у корпоративних спорах, пов'язаних з особистими немайновими правами: проблеми застосування. *Юридичний вісник.*2016.№1. С. 120-124.

7. Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.22. С. 46-51.

8. Бігняк О.В. General terms of corporate law. Sources of corporate and civil legislation. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.23. С. 93-97.

9. Бігняк О.В. Subjects of corporate relations. Concepts and types of corporate rights and liabilities. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.24. С. 102-105.

10. Бігняк О.В. Загальнотеоретичні підходи до поняття права на захист корпоративних прав. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.28. С. 83-87.

11. Бігняк О.В. Проблемні питання, пов'язані із захистомкорпоративних прав акціонерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2018. №50. С. 116-119.

12. Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право:* науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. №6. С. 6-11.

13. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав відповідно до законодавства Республіки Польщі та України: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право:* електронне наукове фахове видання.2018. №2. С. 72-74.

14. Бігняк О.В. Повні товариства відповідно до законодавства України та деяких європейських країни: порівняльний аналіз. *Конституційно-правові академічні студії*: наукове фахове видання. 2018. №1. С.80-85.

15. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави. *Форум права*: електронне наукове фахове видання. 2018. №3. С. 13-21.

16. Бигняк А.В. Особенности организационно – правовых форм современных хозяйственных обществ в Украине. *Часопис цивілістики*: науково-практичний журнал. 2018. Вип.29. С. 60-67.

17. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні питання визначення корпорацій в Україні. *Право та державне управління*: збірник наукових праць. 2018. №2(31) –С. 57-62.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напряму:

1. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *"Evropský politický a právní diskurz"*: науково – теоретичний журнал. 2018. №3. С. 227-237.

2. Бігняк О.Проблеми визначення концепції захисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. №3. С. 27-32.

3. Бігняк О. Окремі теоретико-прикладні проблеми визначення сутності та захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2018. №3. С. 74-77.

4. Бигняк А. К вопросу определения способов защиты прав в корпоративных конфликтах (корпоративных спорах). *Legea şi viaţa.* 2018. №7. С. 15-19.

5. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. №4. С. 13-18.

Наукові статті в інших виданнях:

1. Бігняк О.В. Матеріальні та процесуальні аспекти захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Молодий вчений*: науковий журнал. 2018. №5 (57). С. 235-239.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Бігняк О.В. Віртуальні організації. *ІТ-право: теорія та практика*:навч. посіб. /за ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2017. С. 155-162.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

1. Бігняк О.В. Правові аспекти внесення прав інтелектуальної власності до статутного фонду господарських товариств. *Проблеми права інтелектуальної*

власності. Тези доповідей круглого столу /Відп. ред. Харитонова О.І. О.: Фенікс, 2008. С. 40-42.

2. Бігняк О.В. Принципи корпоративної поведінки.*Римське право і сучасність:* матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 28 травня 2011 р.). О., 2011. С. 198-200.

3. Бігняк О.В.До питання захисту учасників корпоративних відносин. *Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі:* матеріали круглого столу (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.) /за заг. ред. д.ю.н, проф. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

4. Бігняк О.В. Порушення корпоративних прав акціонерів. *Правове життя сучасної України*: Матеріали міжн. наук. конф. проф.-виклад. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). О.: Фенікс, 2012. С.161-163.

5. Бігняк О.В. Дослідження правових механізмів цивільно-правового захисту прав учасників корпоративних відносин у разі зловживання третіми особами своїми правами. *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Підґрунтя формування сучасного цивільного законодавства України»* (Одеса, 7 грудня 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

6. Бігняк О.В. Поняття самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Правове життя сучасної України:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 656 -659.

7. Бігняк О.В. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу /відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 491-493.

8. Бігняк О.В. «Право участі у товаристві» та «право участі в управлінні справами товариства» як категорії корпоративного права. *Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні*

аспекти: матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня2015 р.) /за заг. ред. О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2015. С.32-36.

9. Бігняк О.В. Проблемні питання у справах про банкрутство стосовно грошових зобов'язань, що виникають з корпоративних правовідносин. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 2-3 жовтня 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 27-30.

10. Бігняк О.В. До питання захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Наука в епоху дисбалансів:* матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 30 січня 2015 р.). К.: Центр наукових публікацій, 2015. С. 71-73.

11. Бігняк О.В. Особливості матеріально-правового порядку захисту корпоративних прав. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції: Т.2 (20 травня 2016 р., м. Одеса)/відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С.540-542.

12. Бігняк О.В. Деякі аспекти захисту корпоративних прав за законодавством України та Польщі. *Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти:* міжнар. круглий стіл (16 липня 2016 р., м. Одеса) [Електронний ресурс]. Одеса: Фенікс, 2016. С. 90-94.

13. Бігняк О.В. Види господарських товариств за законодавством Польщі та Німеччини. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня-1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 11-15.

14. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до визначення поняття. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє:* Матеріали міжнародної

науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 641-643.

15. Бігняк О.В.Характерні риси і особливості віртуальних організацій. *Правове регулювання ІТ-відносин*: міжнародна науково-практична конференція. (Одеса, 18 травня 2018 р.).Одеса: Фенікс, 2018. С. 13-16.

16. Бігняк О.В. Види віртуальних організацій: до питань класифікації. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції:* міжнародний конгрес, присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 2-4 червня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 92-95.

17. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до питання визначення правової природи. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права:* друга всеукраїнська науково-практична конференція (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.). Львів: юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2017. С.72-75.

18. Харитонова О.І., Бігняк О.В. Форми захисту корпоративних прав у світлі судової реформи. *Проблеми цивільного права та процесу:* збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харків, 25 травня 2018 р.) /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2017. С. 72-75.

19. Бігняк О.В. Особливості захисту корпоративних прав держави.*Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 537-540.

20. Бігняк О.В. Деякі питання визначення поняття права на захист корпоративних прав. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 10-12.

21. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 червня 2018 року). Київ.: МЦНД, 2018. С. 37-38.

22. Бігняк О.В. Процесуальні проблеми захисту корпоративних прав: теоретично–прикладний аспект. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права*: міжнародна науково–практична конференція (Київ, 8-9 червня2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С.54-57.

23. Бігняк О.В. Щодо питання альтернативного врегулювання корпоративних конфліктів. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 1-2 червня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 36-38.

SUMMARY

Bignyak O.V. **Civil law protection of corporate rights in Ukraine.-** Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

The dissertation for a Doctor of Law Degree in the Speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – National University “Odessa Academy of Law”, Odessa, 2018.

A complex research of civil-legal protection of corporate rights by the legislation of Ukraine was made in the work, on the basis of which a new scientific concept of corporate rights protection was formulated, as well as new scientific provisions were substantiated and some suggestions on improvement of legal regulation in this sphere were developed.

A new conceptual approach to the definition of the methodological foundations of the category “corporate rights protection” was formulated. The author's vision of the characteristics of this category is based on the feasibility of considering it from three

positions: as a legal concept, as an institution of law, as an element of the mechanism of legal regulation.

In accordance with the chosen conceptual approach, the term “protection of corporate rights” is proposed to be considered in the following aspects.

Firstly, as a legal concept, that is, as a set of representations, images, emotions, etc. , arising in connection with the violation or creation of a real threat of violation of corporate rights and legally protected corporate interests, and the corresponding reaction of partnership and state on these violations and threats (this allows to take into account the importance for protecting the right of such factors as mentality, legal mentality and legal awareness).

Secondly, as a legal institution, that is, as a system of norms envisaging the possibility of applying measures of material and procedural order, the constituent elements of which are forms, methods and means of protection defined by law.

Thirdly, as an element of mechanism of legal regulation, which represents a system of legal means, methods, forms taken in unity, by means of which the effective protection of corporate relations is implemented as well as the interests of the subjects of law - the participants of these relations are satisfied.

Also, it is argued the expediency of the legal analysis of the construct (i.e., the ideal object produced by consciousness) “protection of corporate rights” as an idea of the essence of material and procedural norms system defining the forms, methods and means of corporate rights protection.

Taking into account provisions of the current legislation, legal doctrine, a detailed description of the corporate rights protection is proposed, which is conditioned by: the balance of private-law and public-law interests; an object of protection (exclusively corporate rights); combination of the rules of substantive and procedural law; an appropriate form that is an objective necessity; implementation of appropriate methods and means of protection.

It was established that the form of legal protection has a protected legal nature, depends on the material legal requirement, is an element of the institution of defense,

which is mediated by a certain processual or procedural order, determined by the rules of substantive and procedural law, aimed at the restoration (recognition) of the violated (disputed) rights and legitimate interests.

Taking into account the existence of private and public interests, the protection of corporate rights is implemented in two forms: jurisdictional and non-jurisdictional. Jurisdictional form is divided into judicial and administrative. Within the framework of the judicial form of corporate rights protection, there is protection in the general procedure in the form of proceedings. Within the administrative form of protection - in a special order determined by the procedural rules of substantive law.

In this case, the jurisdictional form of corporate rights protection, in spite of the existing differentiation, is proposed to be considered in two models of protection: direct (unmediated) protection and indirect. Direct protection of corporate rights should be understood as an appeal to an economic court in order to protect exclusively their own rights and interests. Indirect protection – as an appeal to protect the rights of a legal entity. Such an idea of two models of protection of public-law and private-law interests (direct and indirect) is general and can be fully applied in an administrative form of protection as well, considering that corporate relations are characterized by a combination of private and public interest, which is manifested in the nature of corporate rights protection within the status of each of the participants in corporate relations.

Along with jurisdictional forms of corporate rights protection, there is a non-jurisdictional form of protection, which includes, inter alia: mediation, measures of operational influence and self-defense aimed at the restoration of violated elements of the participants' legal status in corporate relations, as well as the elimination of the threat of their violation without resorting to judicial and other competent authorities.

An alternative form of corporate rights protection is a procedural order, defined by the rules of substantive law, aimed at restoring (recognition) of the violated (disputed) rights and legal interests in extrajudicial procedure. Typical alternative forms of protection are extrajudicial procedures, regulated by the rules of substantive

law, equality of participants, voluntary application and the choice of the appropriate type of protection and the mediator if necessary.

It is offered the author's understanding of the method of corporate rights protecting as material and legal measures of preventive and coercive nature, by means of which the restoration (recognition) of the violated (disputed) corporate rights, which depend on the legal nature of corporate law.

It is substantiated the expediency of distinguishing between existing methods of corporate rights protection of preventive nature and the methods of enforcing the rights and fulfillment of obligations that have received direct legislative consolidation that cannot be dependent on the form of protection but are dependent on the content of corporate rights and powers of the management bodies of an economic partnership.

In addition, it is proposed to identify the general methods of protection, as reflected in the Constitution of Ukraine and codified acts and special methods of protection, which are regulated by special norms of the law (Laws of Ukraine “On Joint Stock Companies”, “On Business Companies", “On Companies with Limited and Additional Liability”, ”On Securities and the Stock Market”, “On Financial Services and State Regulation of the Financial Services Market”, “On State Regulation of the Securities Market in Ukraine”, etc.).

It was proved that, depending on the chosen form of protection, the methods of protection should be divided into: the exclusive methods of protection - the use of which is possible only by a court; alternative methods of protection - application of which is possible not only by the court, but also by state bodies, which have the authority to protect corporate rights in an administrative procedure or with the help of internal-corporate mechanisms; operational methods of protection - the application of which is allowed by participants in corporate relations, due to its status.

It was established that the protection of the state corporate rights, in contrast to the protection of corporate rights of private sector entities, has a certain specificity, which manifests itself not only in special methods of protection, but also in the specific nature of organizational and property protection measures. First of all, such measures

are connected with the conditions of corporate rights management, special requirements for the persons who carry out such management, and their election (passing of the relevant competition).

The following classification of methods of the state corporate rights protection to the general (accessible to all without exception to the owners of corporate rights) was proposed: appeal (invalidation) of decisions of general meetings and management bodies of business company; compensation of losses in favor of the business company caused to it by guilty behavior of officials of the company's management body; invalidation of agreements concluded by the company's officials in case of non-compliance with the established procedure or outside the powers granted to them; collection of unpaid dividends from the company; and special (which are available exclusively to the state when it acts as a holder of corporate rights): the termination of contracts on management of state corporate rights; termination of a contract with the head in case of non-payment of dividends to the budget; cancellation of the competitive selection of candidates for the post of independent member of the supervisory board.

Analysis of corporate rights in joint stock companies allowed to conclude that the protection of such rights has its specificity, which is caused by the peculiarities of the most equity relationships that are within corporate control, which refers to the possibility of the joint-stock company's participants to provide a permanent impact on the strategic management decisions making.

Further development took the position on the definition of corporate rights as a specific set of powers of property and non-property arising from corporate members and corporate entities like (quasi-corporate entities), and due to their property participation in the authorized (share) capital of the respective entities.

It was improved classical understanding of "corporations" as entities, participation in which entails the emergence of a set of property and non-property rights including the classification of joint stock companies, limited liability companies and companies with additional liability and "corporate entities" (quasi-corporate entities): full and limited partnerships, production cooperatives, with the addition of

other possible organizational and legal forms of corporate enterprises referred to in the Commercial Code of Ukraine - private and farmer enterprises which operate on the basis of the private ownership of several individuals, enterprises of consumer co-operation, formed by several cooperative societies.

A detailed study of the category “corporate disputes” was conducted, with the purpose of distinguishing between similar legal categories, it was proposed to distinguish the following criteria for the classification of corporate disputes: structure, purpose, type of violated right.

Depending on the structure, corporate disputes are proposed to be divided into two groups:

1 group - internal, arising between: 1) participants of the legal entity: 2) between a legal entity and participants; 3) between bodies of a legal entity and between members of bodies of a legal entity, with the exception of those having the nature of labor disputes and not forming the subject of corporate law; 4) between participants of a legal entity and managers;

2 group - external ones that arise between 1) participants in a legal entity and third parties (counteragents) associated with appealing against legal transactions concluded by a legal entity on the grounds of their “interest”, “significant transactions”, taking into account and certifying the rights to shares (participatory shares) of legal entity; 2) between a legal entity (its participants) and state bodies (other organizations) related to the legal status of a legal entity, the conclusion of transactions with participatory shares or shares (in particular, the coordination of agreements on concentration of assets with an antitrust authority); 3) between a legal entity (a subsidiary), a controlling economic association by a person and third parties, including those related to the subsidiary liability of the holding company and other controlling corporations, for the debts of the subsidiary corporation in the event of bankruptcy of the latter.

Depending on the purpose of creating a legal entity of a corporate type, corporate disputes are proposed to be divided into: corporate disputes that arise between a legal

entity participants and a legal entity created with the purpose to receive of profit (business entities, production cooperatives, holding companies, corporations); corporate disputes that arise between the participants of a legal entity and a legal entity created without the purpose of making a profit (self-regulatory organizations, consumer, service cooperatives, credit unions).

Depending on the type of corporate rights, corporate disputes are proposed to be divided into: corporate disputes over organizational rights; corporate disputes over property rights; corporate disputes over information rights.

Key words: civil law protection, corporate rights, corporate legal relations,mechanism of corporate rights protection, forms of corporate rights protection,remedies of corporate rights protection,means of corporate rights protection,corporate management, corporate disputes.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики: монографія; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2018. 408 с.

2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Бігняк О.В. «Квазі-корпорації» та євроінтеграція: монографія Інституту європейської інтеграції. *Розвиток національного права в контексті інтеграції в Європейський правовий простір.* Варшава, 2018. С. 53-71.

3. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and Republic of Poland:* Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2018. С. 24-44.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Бігняк О.В. Ділова етика суб'єктів підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права:* збірник наукових праць. 2008. Вип.38. С.273-278.

2. Бігняк О.В. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»:сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія Право. 2012. №19. С. 169-172.

3. Бігняк О.В. Моделі захисту інтересів учасників корпоративних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2013. №21. 2013. С. 9-12.

4. Бігняк О.В. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Митна справа:* науково-аналітичний журнал. 2013. №3 ч. 2, книга 2. С.165-170.

5. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту». *Юридичний вісник:* щоквартальний журнал. 2013. №2. С.43-48.

6. Бігняк О.В. Позовна давність у корпоративних спорах, пов'язаних з особистими немайновими правами: проблеми застосування. *Юридичний вісник.* 2016. №1. С. 120-124.

7. Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.22. С. 46-51.

8. Бігняк О.В. General terms of corporate law. Sources of corporate and civil legislation. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.23. С. 93-97.

9. Бігняк О.В. Subjects of corporate relations. Concepts and types of corporate rights and liabilities. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.24. С. 102-105.

10. Бігняк О.В. Загальнотеоретичні підходи до поняття права на захист корпоративних прав. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.28. С. 83-87.

11. Бігняк О.В. Проблемні питання, пов'язані із захистом корпоративних прав акціонерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2018. №50. С. 116-119.

12. Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право:* науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. №6. С. 6-11.

13. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав відповідно до законодавства Республіки Польщі та України: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право:* електронне наукове фахове видання. 2018. №2. С. 72-74.

14. Бігняк О.В. Повні товариства відповідно до законодавства України та деяких європейських країни: порівняльний аналіз. *Конституційно-правові академічні студії*: наукове фахове видання. 2018. №1. С.80-85.

15. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави. *Форум права*: електронне наукове фахове видання. 2018. №3. С. 13-21.

16. Бигняк А.В. Особенности организационно-правовых форм современных хозяйственных обществ в Украине. *Часопис цивілістики*: науково-практичний журнал. 2018. Вип.29. С. 60-67.

17. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні питання визначення корпорацій в Україні. *Право та державне управління*: збірник наукових праць. 2018. №2(31). С. 57-62.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напряму:

1. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *"Evropský politický a právní diskurz"*: науково – теоретичний журнал. 2018. №3. С. 227-237.

2. Бігняк О.Проблеми визначення концепції захисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. №3. С. 27-32.

3. Бігняк О. Окремі теоретико-прикладні проблеми визначення сутності та захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2018. №3. С. 74-77.

4. Бигняк А. К вопросу определения способов защиты прав в корпоративных конфликтах (корпоративных спорах). *Legea şi viaţa.* 2018. №7. С. 15-19.

5. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. №4. С. 13-18.

Наукові статті в інших виданнях:

1. Бігняк О.В. Матеріальні та процесуальні аспекти захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Молодий вчений*: науковий журнал. 2018. №5 (57) травень. С. 235-239.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Бігняк О.В. Віртуальні організації. *ІТ-право: теорія та практика*: навч. посіб. /За ред..Є.О. Харитонова, О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2017. С. 155-162.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

1. Бігняк О.В. Правові аспекти внесення прав інтелектуальної власності до статутного фонду господарських товариств. *Проблеми права інтелектуальної власності*. Тези доповідей круглого столу /Відп. ред. Харитонова О.І. О.: Фенікс, 2008. С. 40-42.

2. Бігняк О.В. Принципи корпоративної поведінки. *Римське право і сучасність:* матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 28 травня 2011 р.). О., 2011. С. 198-200.

3. Бігняк О.В. До питання захисту учасників корпоративних відносин. *Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі:* матеріали круглого столу (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.) /за заг. ред. д.ю.н, проф. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

4. Бігняк О.В. Порушення корпоративних прав акціонерів. *Правове життя сучасної України*: Матеріали міжн. наук. конф. проф.-виклад. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). О.: Фенікс, 2012. С.161-163.

5. Бігняк О.В. Дослідження правових механізмів цивільно-правового захисту прав учасників корпоративних відносин у разі зловживання третіми особами своїми правами. *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Підґрунтя формування сучасного цивільного законодавства України»* (Одеса, 7 грудня 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

6. Бігняк О.В. Поняття самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Правове життя сучасної України:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 656 -659.

7. Бігняк О.В. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу /відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 491-493.

8. Бігняк О.В. «Право участі у товаристві» та «право участі в управлінні справами товариства» як категорії корпоративного права. *Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти:* матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.) /за заг. ред. О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2015. С.32-36.

9. Бігняк О.В. Проблемні питання у справах про банкрутство стосовно грошових зобов'язань, що виникають з корпоративних правовідносин. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 2-3 жовтня 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 27-30.

10. Бігняк О.В. До питання захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Наука в епоху дисбалансів:* матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 30 січня 2015 р.). К.: Центр наукових публікацій, 2015. С. 71-73.

11. Бігняк О.В. Особливості матеріально-правового порядку захисту корпоративних прав. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції: Т.2 (20 травня 2016 р., м. Одеса)/відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С.540-542.

12. Бігняк О.В. Деякі аспекти захисту корпоративних прав за законодавством України та Польщі. *Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти:* міжнар. круглий стіл (16 липня 2016 р., м. Одеса) [Електронний ресурс]. Одеса: Фенікс, 2016. С. 90-94.

13. Бігняк О.В. Види господарських товариств за законодавством Польщі та Німеччини. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака

НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 11-15.

14. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до визначення поняття. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 641-643.

15. Бігняк О.В. Характерні риси і особливості віртуальних організацій. *Правове регулювання ІТ-відносин*: міжнародна науково-практична конференція. (Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 13-16.

16. Бігняк О.В. Види віртуальних організацій: до питань класифікації. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції:* міжнародний конгрес, присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 2-4 червня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 92-95.

17. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до питання визначення правової природи. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права:* друга всеукраїнська науково-практична конференція (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.). Львів: юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2017. С.72-75.

18. Харитонова О.І., Бігняк О.В. Форми захисту корпоративних прав у світлі судової реформи. *Проблеми цивільного права та процесу:* збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харків, 25 травня 2018 р.) /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2017. С. 72-75.

19. Бігняк О.В. Особливості захисту корпоративних прав держави. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 537-540.

20. Бігняк О.В. Деякі питання визначення поняття права на захист корпоративних прав. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 10-12.

21. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 червня 2018 року). Київ.: МЦНД, 2018. С. 37-38.

22. Бігняк О.В. Процесуальні проблеми захисту корпоративних прав: теоретично–прикладний аспект. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права*: міжнародна науково–практична конференція (Київ, 8-9 червня 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С.54-57.

23. Бігняк О.В. Щодо питання альтернативного врегулювання корпоративних конфліктів. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 1-2 червня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 36-38.

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ І ОБРАННЯ НАПРЯМКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ 21

1.1. Стан дослідження проблеми 21

1.2. Проблеми визначення поняття корпоративних прав 46

1.3. Визначення сутності цивільно-правового захисту корпоративних прав 87

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ, СПОСОБІВ ТА ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У ПРАВІ УКРАЇНИ 116

2.1. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав 116

2.2. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав 152

2.3. Поняття та види засобів захисту корпоративних прав..... 178

РОЗДІЛ 3. КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ 199

3.1. Оптимізація законодавства в сфері корпоративного управління в розрізі захисту корпоративних прав..... 199

3.2. Правові механізми захисту корпоративних прав держави 235

3.3. Особливості захисту корпоративних прав в акціонерних товариствах 245

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ВИДИ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ 280
4.1. Сутність корпоративного спору 280
4.2. Характерні риси корпоративного спору 294
4.3. Класифікація корпоративних спорів 304

РОЗДІЛ 5. НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН 323
5.1. Оптимізація системи корпоративного законодавства у механізмі захисту корпоративних прав 323
5.2. Проблеми визначення юрисдикційності корпоративних спорів .. 345
5.3. Особливості судового захисту корпоративних прав 360

ВИСНОВКИ..... 386

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 392
ДОДАТКИ..... 460

ВСТУП

Обгрунтування вибору теми дослідження. Становлення в Україні ринкової системи господарювання з розвинутим приватним сектором пов'язане з можливістю володіти та користуватися корпоративними правами, відчужувати їх, а в разі порушення – використати механізм захисту зазначених прав. Істотне зростання ролі суб'єктів господарювання у розвитку економіки України, розвиток корпоративних відносин зумовлюють необхідність підвищення рівня та ефективності правового забезпечення захисту набувачів корпоративних прав за процедурою електронної системи купівлі-продажу у процесі виконавчого провадження. Впровадження реальних механізмів захисту корпоративних прав сприятиме підвищенню рівня стабільності корпоративних правовідносин та зменшенню ризиків необґрунтованих втрат у процесі здійснення корпоративних прав.

За останні кілька років у корпоративному праві України відбулося більше змін, ніж за останнє десятиліття. Наприклад, завдяки законодавчим змінам у захисті прав міноритарних акціонерів Україна одразу піднялася на кілька сходинок у міжнародному рейтингу Doing Business. Однак, слід зазначити, що реформа корпоративного права не може відбутися без завершення реформи судової системи, реформи державного управління та створення цілісної юридичної конструкції інституту захисту корпоративних прав. Тим більше, що із внесенням змін до Конституції України стосовно правосуддя та прийняттям нового Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 29.06.2016 р. були започатковані засади уніфікації судових процесів та відбулася реформа найвищого судового органу, який змінив назву, структуру, повноваження, кількісний та якісний склад.

Із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»

від 03.10.2017 р. завершилося комплексне реформування процесуального законодавства, і суспільство отримало нові правила судового процесу. Був розширений перелік способів судового захисту, відбулися інституційні зміни для подолання проблем, пов'язаних, у тому числі, з інститутом захисту корпоративних прав на рівні процесуальної регламентації. Зокрема, відбулося реформування судової системи та впровадження нових процесуальних норм, спрямоване на формування єдиної правозастосовної практики при розгляді корпоративних спорів; впровадження ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів учасників судового провадження. Було усунуто формальні та неформальні обмеження у використанні деяких засобів доказування, впроваджено інструменти підтримки системи альтернативних способів вирішення корпоративних спорів, вирішено проблеми, пов'язані зі зловживанням процесуальними правами та невиконанням процесуальних обов'язків, зумовленим неефективними заходами відповідальності за порушення правил судового процесу.

Численні випадки порушень корпоративних прав, недружніх поглинань дають підстави стверджувати, що захист корпоративних прав стає центральною проблемою корпоративного та цивільного права загалом. Реформування інституту захисту прав та інтересів учасників корпоративних відносин потребує об'єктивної оцінки існуючого стану такого інституту, виявлення недоліків та прогалин правового регулювання, які потрібно усунути з метою пошуку нових, більш дієвих механізмів захисту корпоративних прав та інтересів. При цьому має бути враховане як теоретичне підґрунтя інституту захисту корпоративних прав та інтересів, так і практична можливість його застосування. Наразі зростає зацікавленість у необхідності дослідження особливостей інституціонального механізму захисту корпоративних прав не тільки фізичних та юридичних осіб, але й інтересів особливого суб'єкта цивільних відносин – держави як носія корпоративних прав, який разом із тим здійснює регулювання корпоративних відносин та встановлює правила охорони та захисту корпоративних прав. І саме

від форми, засобів та способів захисту залежить успішність дії правового механізму.

Слід зазначити, що поняття «захист» розглядається правознавцями по-різному: як міра дозволеної поведінки; як система правового регулювання; як гарантія прав; як примусовий спосіб здійснення порушеного права з метою його відновлення; як комплекс погоджених організаційних заходів; як сукупність заходів правоохоронного характеру; як діяльність, тощо. Одні автори зосереджуються на характеристиці матеріально-правової сторони категорії захисту, інші – на процесуальній стороні, а деякі правознавці, розуміючи захист дуже широко, вважають, що цим поняттям охоплюється сукупність різноманітних правових норм. При цьому нерідко недостатньо враховується управлінський елемент корпоративних відносин, його роль у захисті корпоративних прав.

Захист корпоративних прав досліджено у наукових працях таких відомих учених, як В.Д. Андрійцьо, О.І. Антонюк, О.А. Беляневич, В.І. Борисова, О. Бринцев, В.А. Васильєва, В.В. Васильєва, О.М. Вінник, О.П. Віхров, О.В. Гарагонич, Н.С. Глусь, В.П. Грибанов, А.Б. Гриняк, С.М. Грудницька, І.О. Дзера, О.В. Долинська, А.В. Зеліско, О.І. Зозуляк, О.В. Зудіхін, Ю.М. Жорнокуй, І.Р. Калаур, О.Р. Кібенко, Н.Р. Кобецька, А.О. Кодинець, В.М. Коссак, А.В. Коструба, О.О. Кот, В.М. Кравчук, С.С. Кравченко, В.І. Крат, О.Р. Ковалишина, Н.С. Кузнєцова, І.М. Кучеренко, О.В. Кучмієнко, І.В. Лукач, В.В. Луць, Л.І. Ляшевська, Р.А. Майданик, І.М.Панченко, Т.М. Підлубна, В.В. Посполітак, О.В. Регурецька, І.О. Ромащенко, З.В. Ромовська, В.В. Рябота, І.Б. Саракун, Г.А. Свердлик, М.В. Сидоренко, Е.Л. Страунінг, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Г.П. Тимченко, С.В. Томчишен, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, С.І. Шимон, Т.Б. Штим, В.В. Щербаков, В.С. Щербина, О.С. Яворська, В.Л. Яроцький та ін.

Попри те, що чимало питань захисту корпоративних прав були предметом низки наукових розвідок, у науці відсутнє комплексне дослідження захисту

корпоративних прав та інтересів у сфері цивільного права і, як наслідок цього, відсутня єдина концепція цивільно-правового захисту зазначених прав. Незважаючи на значну кількість наукових праць, для цивілістичної науки залишається актуальним питання створення цілісної концепції захисту корпоративних прав, встановлення специфіки корпоративних способів захисту та їх класифікація, вдосконалення чинного законодавства у цій сфері тощо. Зазначене свідчить про необхідність системного підходу у дослідженні цивільно-правового захисту корпоративних прав з урахуванням останніх змін у законодавстві та судовій системі, зумовлених, зокрема, прагненням України інтегруватися до єдиного європейського простору.

Отже, актуальність теми дослідження зумовлена потребою у побудові загальної моделі цивільно-правового захисту корпоративних прав у вітчизняній науці з урахуванням економічних і правових перетворень в Україні. Актуальність теми зумовлюється також необхідністю вдосконалення чинного цивільного законодавства України щодо захисту корпоративних прав та правозастосовної практики в цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права «Корпоративне право в умовах сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права «Корпоративне право в умовах інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія

інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування концепції цивільно-правового захисту корпоративних прав в Україні з урахуванням оновленого цивільного, корпоративного, процесуального законодавства, світових тенденцій регулювання відповідних відносин, а також внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у світлі процесу гармонізації вітчизняного корпоративного законодавства із законодавством ЄС у сфері права компаній та захисту їх учасників.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

визначити поняття та специфіку корпоративних прав, а також розуміння сутності корпорацій з урахуванням останніх наукових досліджень у сфері корпоративного права і змін у корпоративному та цивільному законодавстві;

встановити коло організаційно-правових форм юридичних осіб за законодавством України, учасники яких наділяються корпоративними правами та обов’язками;

визначити поняття захисту корпоративних прав та з’ясувати його місце у системі інших правових категорій;

визначити правову природу форм захисту корпоративних прав та здійснити їх класифікацію ;

з’ясувати сутність та специфіку матеріально-правових способів захисту корпоративних прав;

сформулювати поняття засобів захисту корпоративних прав та здійснити їх класифікацію;

охарактеризувати дослідження правових механізмів захисту корпоративних прав держави, визначити їх специфіку;

встановити особливості захисту корпоративних прав в акціонерних товариствах;

з’ясувати сутність та властивості корпоративного спору, співвідношення його з категорією корпоративних конфліктів;

визначити напрямки оптимізації цивільного законодавства у механізмі захисту корпоративних прав;

встановити юрисдикційність корпоративних спорів у світлі оновленого процесуального законодавства і судової гілки влади;

охарактеризувати особливості судового захисту корпоративних прав, а також перспектив захисту корпоративних прав за допомогою альтернативних процедур;

сформулювати пропозиції щодо оптимізації вітчизняного законодавства у сфері корпоративного управління в механізмі цивільно-правового захисту корпоративних прав;

розробити науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо узгодження правового регулювання захисту корпоративних прав в Україні з правом компаній ЄС.

Об’єктом дослідження є правовідносини із цивільно-правового захисту корпоративних прав в Україні.

Предметом дослідження є цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу наукового дослідження становить низка загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, зокрема: діалектичний, концептний, формально-логічний, логіко-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, структурно-функціональний, метод системного аналізу, соціологічний та ін.

Так, концептний метод слугував засобом наукового дослідження категорій «корпоративні права», «захист корпоративних прав» тощо як концепту, що дозволило вийти за межі суто нормативістського підходу і розглянути їх як багатоаспектний соціальний та правовий феномен (підрозділи 1.2, 1.3). Історико-правовий метод надав можливість виявити основні закономірності та

особливості виникнення й розвитку поняття і сутності корпоративних прав, становлення системи їхнього захисту (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався для встановлення місця корпоративних прав та захисту корпоративних прав у системі інших правових категорій (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2); метод абстрагування – для визначення та уточнення окремих понять, зокрема поняття корпорацій, корпоративних прав, юридичної особи корпоративного типу, корпоративного спору (підрозділи 1.2, 4.1). За допомогою системно-функціонального методу визначено коло організаційно-правових форм корпорацій, надано характеристику прав і обов'язків їхніх учасників (підрозділ 1.2), охарактеризовано форми, способи та засоби захисту корпоративних прав (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Формально-логічний і логіко-юридичний методи дозволили виявити недоліки чинного законодавства й обґрунтувати напрямки його вдосконалення (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2, 5.1).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці спеціальним комплексним дослідженням проблем цивільно-правового захисту корпоративних прав в Україні, на основі якого сформульовано цілісну концепцію такого захисту з урахуванням оновленого цивільного, корпоративного, цивільного процесуального законодавства та правозастосовної практики.

За результатами проведеного дослідження отримано такі результати, що містять наукову новизну:

вперше:

запропонований концептуальний підхід до визначення методологічних засад дослідження категорії «захист корпоративних прав». Визначальним моментом у характеристиці цієї категорії має бути врахування доцільності розгляду її з трьох позицій: як правового концепту, як елемента механізму правового регулювання, як правового інституту;

відповідно до обраного концептуального підходу поняття «захист корпоративних прав» пропонується розглядати:

– по-перше, як правовий концепт, тобто як сукупність уявлень, образів, емоцій і т. п., що виникають у зв’язку з порушенням чи створенням реальної загрози порушення корпоративних прав і охоронюваних законом корпоративних інтересів та відповідною реакцією суспільства і держави на згадані порушення та загрози (це дозволяє враховувати значення для захисту права таких чинників, як ментальність, правова ментальність та правосвідомість);

– по-друге, як правовий інститут, тобто як систему норм, що передбачають можливість застосування заходів матеріального та процесуального порядку, складовими елементами якого є визначені законом форми, способи та засоби захисту;

– по-третє, як елемент механізму правового регулювання, що являє собою взяту в єдності систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист корпоративних відносин, задовольняються інтереси суб’єктів права – учасників цих відносин;

доведено доцільність правового аналізу конструкту (тобто ідеального об’єкта, виробленого свідомістю) «захист корпоративних прав» як уявлення про сутність системи матеріальних та процесуальних норм, що визначають форми, способи та засоби захисту корпоративних прав;

запропоновано розгорнуту характеристику захисту корпоративних прав, яка зумовлена: правовідновлювальною функцією; балансом приватноправових та публічно-правових інтересів; об’єктом захисту (виключно корпоративні права); поєднанням норм матеріального та процесуального права; відповідною формою, що є об’єктивною необхідністю; реалізацією відповідних способів та засобів захисту;

запропоновано авторське розуміння способу захисту корпоративних прав як матеріально-правових заходів профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природи корпоративного права;

обґрунтовано доцільність розрізнення серед існуючих способів захисту корпоративних прав способів профілактичного характеру та способів примусового здійснення прав і виконання обов'язків, які отримали пряме законодавче закріплення, що не можуть бути залежними від форми захисту, але залежать від змісту корпоративних прав та правомочностей органів управління господарського товариства;

запропоновано виокремлювати загальні способи захисту, що відображені в Конституції України та кодифікованих актах, і спеціальні способи захисту, що регламентовані спеціальними нормами законодавства (законами України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та ін.);

доведено, що залежно від обраної форми захисту способи захисту слід поділяти на: виключні способи захисту, застосування яких можливе тільки судом; альтернативні способи захисту, застосовування яких можливе не тільки судом, але й державними органами, наділеними повноваженнями із захисту корпоративних прав в адміністративному порядку або за допомогою внутрішньокорпоративних механізмів; оперативні способи захисту, застосовування яких допускається учасниками корпоративних відносин через їхній статус;

запропоновано у контексті цивільно-правового захисту корпоративних прав розглядати корпоративний договір як один із засобів, що може бути використаний при застосуванні внутрішньокорпоративних механізмів захисту: на загальних зборах, наглядовою радою, виконавчим органом, адже саме цих органів стосуються питання корпоративного управління;

для впровадження до української практики процедури сквіз-аут, що передбачає обов’язок продажу акцій міноритарними акціонерами на вимогу мажоритарних, що має на меті захист інтересів саме міноритарного акціонера,

визначено за необхідне передбачити у законодавстві способи державного регулювання фондового ринку, які мінімізують зловживання на ринку цінних паперів;

запропоновано під альтернативним порядком захисту корпоративних прав (оскільки тут зачіпається і юрисдикційна, і неюрисдикційна форми захисту) розуміти процедурний порядок, визначений нормами матеріального права, спрямованими на відновлення (визнання) порушених, невизнаних чи оспорюваних прав і законних інтересів у позасудовому порядку. Характерними для застосування альтернативної форми захисту є позасудовий порядок, урегульований нормами матеріального права, рівність учасників, добровільність у застосуванні та виборі посередника в разі необхідності;

здійснено класифікацію способів захисту корпоративних прав держави на: 1) загальні, які доступні всім без винятку власникам корпоративних прав: оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління господарським товариством; стягнення на користь господарського товариства збитків, завданих йому винною поведінкою посадових осіб органу управління господарським товариством; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами товариства при недотриманні встановленого порядку або за межами наданих їм повноважень; стягнення з товариства невиплачених дивідендів; 2) спеціальні, які доступні виключно державі як носію корпоративних прав: розірвання договорів про управління державними корпоративними правами; розірвання контракту з керівником в разі незарахування дивідендів до бюджету; скасування проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради;

в цілях відмежування від схожих правових категорій запропоновано виокремити такі критерії класифікації корпоративних спорів, як структура, мета, вид порушеного права:

– залежно від структури корпоративні спори запропоновано поділити на дві групи. Перша група – внутрішні, що виникають: 1) між учасниками

юридичної особи: 2) між юридичною особою і учасниками; 3) між органами юридичної особи і членами органів юридичної особи, за винятком тих, що мають природу трудових спорів та не становлять предмет корпоративного права; 4) між учасниками юридичної особи і управлінцями. Друга група – зовнішні, що виникають: 1) між учасниками юридичної особи і третіми особами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою правочинів з підстав їх «зацікавленості», «значних правочинів» з урахуванням і посвідченням прав на акції (частки) юридичної особи; 2) між юридичною особою (її учасниками) та державними органами (іншими організаціями), пов'язані з правовим статусом юридичної особи, укладення правочинів з частками або акціями (зокрема, узгодження угод по концентрації активів з антимонопольним органом); 3) між юридичною особою (дочірнім підприємством), що контролює господарське об’єднання особою, і третіми особами, в тому числі пов'язані з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших контролюючих корпорацію осіб за боргами дочірньої корпорації при банкрутстві останньої;

– залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу корпоративні спори запропоновано поділити на: корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною з метою отримання прибутку (господарські товариства, виробничі кооперативи, холдингові компанії, корпорації); корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (саморегулювані організації, споживчі, обслуговуючі кооперативи, кредитні союзи);

– залежно від виду корпоративних прав корпоративні спори запропоновано поділити на: корпоративні спори щодо організаційних прав; корпоративні спори щодо майнових прав; корпоративні спори щодо інформаційних прав;

- запропоновано створити, за аналогією з системою судів із справ інтелектуальної власності, також і суди з корпоративних справ, предметом розгляду яких будуть корпоративні спори незалежно від виду учасників;

удосконалено:

розуміння «корпорацій» як класичних утворень, участь у яких тягне виникнення сукупності майнових і немайнових прав. Йдеться про акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю і «юридичні особи корпоративного типу» (квазікорпоративні утворення): повні та командитні товариства, виробничі кооперативи, з додаванням до них інших можливих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, про які йдеться в ГК України, – приватні підприємства та фермерські господарства, що діють на основі приватної власності кількох осіб, підприємства споживчої кооперації, утворені декількома споживчими товариствами;

розуміння прямого (безпосереднього) захисту та непрямого захисту корпоративних прав. Під прямим захистом корпоративних прав пропонується розуміти звернення до господарського суду з метою захисту виключно власних прав та інтересів. Під непрямим захистом – звернення з метою захисту прав юридичної особи. Така ідея двох моделей захисту публічно-правових інтересів та приватно правових інтересів (пряма і непряма) має загальний характер і повною мірою може бути застосована й при адміністративній формі захисту, оскільки корпоративні відносини характеризуються поєднанням приватного та публічного інтересу, що проявляється в універсально-масштабному характері захисту корпоративних прав у межах статусу кожного з учасників корпоративних відносин;

традиційну систему виконавчих органів товариства, з додатковим обґрунтуванням необхідності трансформації інституту наглядової ради в інститут ради директорів, що буде відповідати світовій практиці і дозволить залучити більш широке коло іноземних інвесторів через корпоративну форму інвестування. Це зумовлено також світовою тенденцією переходу більшості компаній до одного колегіального органу – ради директорів, що поєднує в собі функції наглядової ради та правління;

поняття корпоративного спору, який розглянуто як видове поняття родового поняття «корпоративний конфлікт», що зумовлюється цивільно-правовою природою зазначеного спору, оскільки останній пов'язаний з правовою вимогою захисту корпоративного права учасника, переважною роллю цивільно-правових способів у захисті корпоративних прав та інтересів, комплексним характером спору, кваліфікація якого залежить від суб’єктного та предметного критерію;

розуміння змісту корпоративного спору. Обґрунтовано, що зазначений спір є складною категорією та несе подвійне змістовне навантаження, яке визначається суб’єктним складом спірного корпоративного правовідношення і особливим об’єктом спору, що передається на вирішення суду шляхом пред’явлення корпоративного позову;

положення щодо права юридичних осіб на зміну місця юрисдикції (редоміцілювання), що є однією з форм захисту права власності власників юридичних осіб. Запропоновано закріпити зазначене право у національному законодавстві;

дістало подальший розвиток:

положення про порядок голосування на загальних зборах господарських товариств. Обґрунтовано доцільність закріплення на законодавчому рівні уніфікованого підходу стосовно можливості проведення загальних зборів з використанням заочного голосування не тільки через нотаріальне посвідчення підписів на документі, а й з можливістю застосовування електронного аналогу, з правом вибору альтернативного алгоритму дій;

положення про форму правового захисту корпоративних прав. Встановлено, що форма правового захисту має охоронно-правову природу, залежить від матеріально-правової вимоги, є елементом інституту захисту, що опосередковується певним процесуальним або процедурним порядком, визначеним нормами матеріального та процесуального права, спрямованими на

відновлювання (визнання) порушених, невизнаних чи оспорюваних прав і законних інтересів;

позиція щодо визначення корпоративних прав. Останні розглянуто як певний комплекс правомочностей майнового та немайнового характеру, що виникають у учасників корпорацій і юридичних осіб корпоративного типу (квазікорпоративних утворень) та зумовлені їх майновою участю в статутному (складеному) капіталі відповідних юридичних осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані:

у науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем цивільно-правового захисту корпоративних прав;

у правотворчій діяльності – для вдосконалення актів чинного законодавства України щодо цивільно-правового захисту корпоративних прав;

у правозастосовній діяльності – для формулювання рекомендацій із вдосконалення практики застосування актів чинного законодавства України щодо цивільно-правового захисту корпоративних прав, правильного розуміння змісту правових норм, їхнього тлумачення, вирішення питань, не врегульованих нормами права;

у навчальному процесі – при викладанні дисциплін «Цивільне право України», «Корпоративне право», «Захист корпоративних прав», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві колективних монографіях полягає у визначенні поняття «квазікорпорація», а також понять похідного позову і корпоративного договору як засобів захисту корпоративних прав. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях

кафедри права інтелектуальної власності і корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія» та на засіданні Південного регіонального наукового центру Національної академії правових наук України.

Також результати дослідження були апробовані на таких 23 наукових заходах: Круглому столі «Проблеми права інтелектуальної власності» (м. Одеса, 14 березня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції «Римське право і сучасність» (м. Одеса, 28 травня 2011 р.); Круглому столі «Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі» (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.); Міжнародній науковій конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.); Інтернет-конференції, присвяченій пам'яті І.В. Шерешевського: «Підґрунтя формування сучасного цивільного законодавства України» (м. Одеса, 7 грудня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 16-17 травня 2014 р.); Інтернет-конференції «Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти» (м. Одеса, 22 травня 2015 р.); Міжнародній науково- практичній конференції «Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації» (м. Івано-Франківськ, 2-3 жовтня 2015 р.); Міжнародній конференції «Наука в епоху дисбалансів» (м. Київ, 30 січня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Міжнародному круглому столі «Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти» (м. Одеса, 16 липня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу» (м. Івано-Франківськ, 30 вересня-1 жовтня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридично минуле, сучасність,

майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання ІТ-відносин» (м. Одеса, 18 травня 2017 р.); Міжнародному конгресу, присвяченому 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 2-4 червня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права» (м. Львів, 27-28 жовтня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки» (м. Київ, 8-9 червня 2018 р.); Науково-практичній конференції, присвяченій світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Харків, 25 травня 2018 року); Науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права» (м. Київ, 8-9 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 1-2 червня 2018 р.).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, викладені автором у 50 наукових працях, у тому числі одноособовій монографії, 17 наукових статтей, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, 4 наукові статті, опубліковані у зарубіжних періодичних виданнях, 23 тези доповідей на наукових конференціях, науково - практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, що включають 15 підрозділів, висновків, списку

використаних джерел (668 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації складає 474 сторінки, з яких основний зміст – 391 сторінка.

РОЗДІЛ 1
СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ І ОБРАННЯ НАПРЯМКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан дослідження проблеми

Сучасний розвиток науки цивільного і корпоративного права є досить складним і багатовекторним явищем, а численна низка дисертаційних та монографічних досліджень, які активно готуються та видаються вченими харківської, київської, одеської, львівської та інших шкіл цивільного та корпоративного права після прийняття ЦК України 2003 р., є свідченням потужного наукового потенціалу, що сформувався в нашій державі. Досліджуються питання поняття та класифікації юридичних осіб, їх правосуб'єктності, створення і припинення, цивільно-правової відповідальності, проблеми акціонерного права, корпоративних правовідносин, доктрини зняття корпоративної вуалі тощо. Проблема визначення поняття та характеристики категорії корпорації, її правосуб'єктності є в цьому контексті досить складною як з точки зору загальної теорії права, так і з погляду корпоративного та цивільного права. У площині вирішення цієї проблеми лежить також і проблема визначення поняття та правової природи корпоративних прав, а надто – їх захисту за допомогою нових форм і засобів. Тож є природним, що на всіх етапах розвитку юридичної науки цим питанням приділялася певна увага, як у контексті дослідження загальних проблем визначення поняття та встановлення сутності корпорації, так і в тих наукових розвідках, спеціальним предметом яких були власне окремі види таких суб'єктів, їхня правосуб'єктність, співвідношення останніх з іншими юридичними особами, визначення правової природи корпоративних прав, їх сутності, специфіки їх захисту.

Проблема ускладнюється широким залученням юридичних осіб у відносини, що виникають і здійснюються у мережі Інтернет, поширенням електронної комерції, виникненням віртуальних організацій тощо. Крім того,

останнім часом було прийнято низку нормативно-правових актів стосовно створення та діяльності акціонерних товариств, прийнятий окремий закон стосовно товариств з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю, запроваджено нові категорії у корпоративне право, які потребують опрацювання з точки зору їх сприяння захисту корпоративних прав.

Тому, визначаючись з широтою охоплення науковим аналізом доробків у зазначеній сфері, слід виходити з того, що об’єктом такого аналізу має бути кілька блоків (груп) наукових досліджень.

Перший блок має охоплювати наукові праці, присвячені аналізу таких категорій, як захист суб’єктивних прав взагалі, формам, способаи і засобам такого захисту.

Другий блок присвяченийпоняттю корпоративних прав та їхньому захисту в українському і зарубіжному праві.

Враховуючи оновлення процесуального законодавства, не можна також обійтися без аналізу наукових розвідок, присвячених оптимізації захисту корпоративних прав на окремих стадіях судового процесу.

Говорячи про захист суб’єктивних цивільних прав, слід звернутися, насамперед, до надбань цивілістики, які і досі слугують теоретичним підґрунтям сучасних наукових досліджень у цій сфері. Так, слід згадати праці В.П. Грибанова, присвячені питанням здійснення та захисту цивільних прав [185, с. 45], межам їх здійснення і захисту [186, с. 236], Ю.Г. Басіна [45, с.36], М.К. Воробйова стосовно охорони і способів захисту цивільних прав [160, с. 87], Г.А.Свердлика і Е.Л.Страунінга про захист і самозахист цивільних прав [521, с. 101], праці Б.Ю. Тихонової [592, с. 16], Д.М. Чечота [639, с. 39], Ш.Менглієва [366, с. 15], М.К. Сулейменова, П.Я. Трубнікова [596, с. 135] та інших.

У наукових працях, присвячених питанням захисту суб'єктивних цивільних прав, розглядалися проблеми визначення правової природи такого

захисту та його місця в системі цивільно-правових категорій. Зокрема, всі існуючі точки зору зведено до теорії функції, теорії засобу та теорії діяльності.

Відповідно до теорії функції захист розглядається як загальна функція, що здійснюється шляхом застосування компетентним органом будь-яких цивільно-правових санкцій [232, с. 39].

Натомість теорія засобу витлумачує захист як передбачену законом систему засобів для боротьби з правопорушенням [46, с. 3].

Теорія діяльності виявилась найбільш життєздатною і такою, що отримала велике число прихильників, оскільки зводить поняття захисту до діяльності уповноваженого органу по усуненню перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав [599, с. 90].

Чимало наукових досліджень присвячено категорії «право на захист», розуміння правової природи якого також можна звести до декількох теорій або концепцій.

Відповідно до першої з них право на захист є елементом загального суб'єктивного цивільного права, частиною його змісту. При цьому право на захист розуміється, з одного боку, як можливість звернутися до органів державної влади з вимогою про захист свого права, з іншого – крім зазначеної можливості, право на захист має включати ще й можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати надане право власними діями фактичного порядку (самозахист), застосовувати безпосередньо юридичні засоби оперативного впливу на правопорушника [184, с. 107]. З цієї позиції А.В. Кострубою[293, с. 99] виводиться висновок про те, що, на думку прихильників цієї концепції, якщо правомочність на захист є складовою цивільного права як елемента структури цивільного правовідношення, то реалізація права на захист відбувається на певному етапі розвитку такого єдиного правовідношення. Тому недоцільно виокремлювати ще один вид цивільних правовідносин між тими ж суб'єктами і стосовно одного і того самого об'єкта із тотожним обсягом правомочностей. У

разі порушення право на захист, як елемент суб'єктивного цивільного права, набуває особливого стану напруженості, в результаті якого потерпіла особа має можливість його (відповідне право на захист) реалізувати [636, с. 345].

Прихильники другої концепції не вважають право на захист окремим повноваженням у змісті суб'єктивного цивільного права, оскільки захист є іманентною здатністю, яка властива самому суб'єктивному цивільному праву з моменту його виникнення [116, с. 74].

Існує й третя точка зору, відповідно до якої захист існує у вигляді відносно самостійного суб'єктивного права, що носить охоронний характер [507, с. 16].

Сформована в літературі й концепція права на судовий захист, автори якої С.О.Короєд та А.І Криштоф, підходячи до проблеми з процесуальної точки зору, зазначають, що право на судовий захист не вичерпується правом на звернення до суду; воно включає в себе право на особисту участь у відстоюванні своїх прав і свобод, право вимагати від суду надання захисту та право на отримання юридичної допомоги для реалізації перерахованих прав. Право на захист у зв'язку з цим може розглядатися як сукупність правомочностей, що забезпечують особі можливість домагатися відновлення в правах. Можливість особистої участі у відстоюванні своїх інтересів – одна з гарантій ефективності судового захисту і спосіб її реалізації, а позбавлення права на особисту участь у захисті власного права розглядається як обмеження права на судовий захист. Тому правильним буде говорити не про «право на судовий захист», а про «право на звернення за судовим захистом», яке залежить як від реальної доступності правосуддя і безперешкодності порушення цивільної процесуальної діяльності, так і справедливої судової процедури, що зазвичай охоплюється правом на справедливий судовий розгляд впродовж розумного строку, що передбачене п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Саме таке розуміння права на судовий захист, а точніше, «права на звернення за судовим захистом», вказує на його процесуальний характер та зумовлює самостійність цивільної процесуальної діяльності (яка має самостійне при-значення) та її

відокремленість від матеріально-правових правовідносин сторін (їх наслідків), хоча спірні правовідносини сторін і становлять предмет судового розгляду. Крім того, навіть відсутність між сторонами спірних матеріальних правовідносин (наприклад, фіктивні позови, коли між сторонами взагалі жодних правовідносин не існує) не є процесуальною перешкодою для відкриття провадження в цивільній справі та її розгляд з метою вирішення спору, виникнення якого зумовлено самим фактом пред'явлення позову та порушенням цивільної процесуальної діяльності. У свою чергу, на їх думку, поняття права на судовий захист варто наповнити новим змістом, особливо в контексті його співвідношення із правом на позов та іншими похідними від права на позов процесуальними і матеріальними правами. Адже майже всі вчені-процесуалісти чітко розмежовують право на позов та право на його пред'явлення, тобто право на звернення до суду (що, як ми вже встановили, охоплюється поняттям права на судовий захист в його теперішньому розумінні) [271, с. 27].

Після набуття Україною незалежності дослідження проблем суб'єктивних прав та їх захисту продовжилися, під різними кутами зору, вітчизняними дослідниками. Зокрема, серед наукових праць цього періоду можна назвати роботи Ч.Н. Азімова [20, с. 135], С.І. Шимон [649, с. 15], І.О. Дзери [200, с. 103], В.Д. Андрійцьо [31, с. 10], О.І. Антонюк [33, с. 11; 34, с. 112], Ж.Л. Чорної [640, с. 9]; Л.І. Ляшевської [351, с. 6], Н.О. Давидової [191, с. 9], Р.О. Стефанчука [573, с. 345], О. Бринцева [118, с. 17], М.О. Стефанчука [570, с. 35],Т.М. Підлубної [405, с. 11], М.В. Сидоренко [527, с. 9], О.С. Губара [189, с. 11], І.О. Ромащенко [505, с. 9], І.М. Панченко [398, с. 8], О.А. Беляневич [51, с. 62]та ін.

У науковій літературі висловлено різні підходи щодо розуміння категорії захисту суб'єктивних прав. Так, І.О. Дзера визначила цивільно-правовий захист як систему активних заходів, що застосовуються суб'єктом цивільного права, компетентними державними чи іншими органами, спрямована на усунення порушень цивільного права чи інтересу, покладення виконання обов'язку з поновлення порушеного права на користь потерпілого [198, с. 159].

Ми підтримуємо позицію Р.О. Стефанчука стосовно того, що важливим при розумінні категорії «захист» є гармонійне поєднання його статичного стану, як сукупності правових засобів, так і його динаміки, тобто як конкретної діяльності по захисту відповідного суб’єктивного цивільного права [573, с. 265].

Серед наукових доробок останнього часу слід виокремити фундаментальну працю О.О. Кота «Здійснення та захист суб’єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики», у якій проведено системний аналіз засад здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав з метою формування цілісного уявлення про ці категорії в науці цивільного права, що ґрунтуються на теоретичних засадах та судовій практиці застосування цивільного законодавства України. У процесі аналізу суб’єктивного права як базисної категорії цивільного права значну увагу приділено дослідженню поняття здійснення цивільних прав, його природі, а також межам здійснення суб'єктивних прав. Окремо автор розглядає зловживання матеріальними та процесуальними правами, виділяючи спільні риси цього правового явища. Проблематиці захисту суб'єктивних цивільних прав присвячена більша частина монографії, зокрема поняттю та правовій природі захисту прав, співвідношенню поняття «захист прав» з іншими суміжними категоріями, формам захисту суб'єктивних цивільних прав.

Автор підкреслює нерозривний функціональний зв'язок між суб’єктивним правом і його захистом, наголошуючи на тому, що можливість захисту є гарантією самого суб’єктивного права. Аналізуючи існуючі у науці права підходи до визначення захисту суб'єктивних цивільних прав, О.О. Кот доходить висновку про необхідність розширення розуміння зазначеної категорії за рахунок надання особам можливості захисту не лише в разі порушення, невизнання чи оспорювання їхніх прав, а також і тоді, коли є реальна загроза їх порушення [295, с. 267]. Право на захист визначено як передбачену законом можливість застосувати встановлені законом або договором примусові заходи, спрямовані на припинення правопорушення та відновлення порушеного права або, в разі неможливості його відновлення, на компенсацію заподіяних

правопорушенням збитків та моральної шкоди. Відповідно, захистом прав є дії управомоченої особи, спрямовані на досягнення зазначеної мети [295, с. 192; 436, с. 181].

Цікавим і плідним доробком у сфері дослідження механізмів здійснення і захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб є колективна монографія авторів харківської наукової цивілістичної школи [110, с. 31]. У монографії досліджуються загальні засади забезпечення функціонування приватноправового механізму здійснення і захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб. З урахуванням стану розвитку чинного законодавства України окреслюється специфіка окремих механізмів правової регламентації приватних відносин, надаються рекомендації щодо їх подальшого удосконалення. Аналізуються механізми здійснення та захисту, зокрема, корпоративних прав. Здійснюються і поодинокі розвідки визначення поняття та змісту захисту цивільних прав [364, с. 144].

Досить часто науковці звертаються до проблем з’ясування співвідношення таких категорій, як «охорона» та «захист».

Охороною права акціонера на управління можна вважати закріплення у ч. 3 ст. 53 Закону України «Про акціонерні товариства» положення, згідно з яким обрання членів наглядової ради публічного акціонерного товариства здійснюється виключно шляхом кумулятивного голосування (кумулятивне голосування – голосування під час обрання органів товариства, коли загальна кількість голосів акціонера помножується на кількість членів органу акціонерного товариства, що обираються, а акціонер має право віддати всі підраховані таким чином голоси за одного кандидата або розподілити їх між кількома кандидатами - ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства»), а обрання членів наглядової ради приватного акціонерного товариства здійснюється за принципом пропорційності представництва у її складі представників акціонерів відповідно до кількості належних акціонерам голосуючих акцій або шляхом кумулятивного голосування. Такі законодавчі

заходи спрямовані на охорону права міноритарних акціонерів на управління шляхом формування наглядової ради, другого за важливістю органу в акціонерному товаристві, дозволяють уникнути порушень з боку мажоритарних акціонерів, зловживання останніми своїми правами. До охорони прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю слід віднести положення ч. 3 ст. 53 Закону України «Про господарські товариства», відповідно до якого кожен з учасників товариства з обмеженою відповідальністю при відчуженні іншим учасником товариства свої частки має можливість придбати останню пропорційно до розміру його частки [453, с. 682].

Таким чином, у літературі наголошується, що охорона прав і охоронюваних законом інтересів досягається за допомогою використання правових заходів, які забезпечують нормальну реалізацію норм права, перетворення закладених у суб'єктивному праві можливостей у реальність [15, с. 19]. Тобто охорона прав полягає у використанні правових засобів, які сприяють вільному здійсненню управомоченою особою своїх праві тим самимпопередженню правопорушень та усуненню причин, що їх породжували. Потреба у захисті цивільних прав виникає у зв'язку з порушенням цих прав або зловживанням ними, невиконанням юридичних обов'язків, виникненням між сторонами спору про наявність прав і обов'язків тощо. Тобто механізм реалізації правового захисту включається у сферу правового регулювання тоді, коли необхідно усунути перешкоди, які виникають на шляху здійснення суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів [231, с. 11].

На думку Б. Ю. Тихонової, захистом є примусовий (щодо зобов'язаної особи) спосіб здійснення порушеного права з метою його відновлення, тобто заходи, які використовуються вже після порушення права, для його відновлення. Тоді як охороною права є заходи, направлені на попередження правопорушення і усунення причин, що їх породжують, тобто заходи, що мають місце до моменту вчинення правопорушення [592, с. 11]. Так, захистом переважного права акціонера на придбання акцій, що продаються акціонерами цього товариства,

вважатиметься звернення будь-якого акціонера до суду з вимогою переведення на нього прав та обов'язків покупця акцій у разі порушення його переважного права на придбання акцій передбаченого ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства».

Однак і з приводу розуміння і співвідношення аналізованих категорій в науковій літературі єдиної точки зору не склалося, внаслідок чого розрізняють вузький і широкий погляди на розуміння категорії «охорона» [624, с. 143]. Прихильники вузького підходу невиправдано зводять поняття охорони лише до нормативного закріплення. Такий підхід базується на тому, що право саме по собі також може здійснювати охорону, що існують охоронні галузі права і охоронними є ті норми, які містять санкції [37, с. 15; 36].

Прихильниками іншого підходу необґрунтовано розширюється дане поняття, з включенням до нього також діяльності державних та громадських органів з попередження правопорушень та відновлення порушених прав, що призводить до розмивання межі між захистом і охороною права.

Приєднуємося до думки О.В. Зудіхіна, відповідно до якої під охороною прав і законних інтересів слід розуміти тільки таку діяльність державних і громадських органів, яка містить у собі заходи попереджувального характеру. До таких заходів можна віднести проведення на підставі ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» Державною комісією України з цінних паперів та фондового ринку перевірки та ревізії діяльності емітентів щодо стану корпоративного управління та здійснення операцій з розміщення та обігу цінних паперів. Дані перевірки попереджують такі правопорушення, як непроведення річних загальних зборів акціонерного товариства (ст. 159 ЦК України, ст. 32 Закону України «Про акціонерні товариства»), невидача акціонеру акціонерним товариством документа, що засвідчує право власності на акції, протягом 10 робочих днів з дати отримання товариством свідоцтва про державну реєстрацію випуску (ст. 11 Закону України «Про акціонерні товариства»), ненадання акціонеру на його письмовий запит

інформації про діяльність емітента в межах, передбачених законом, або надання йому недостовірної інформації (ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства»). У тих випадках, коли порушення права вже відбулося, у дію вступає захист. Наприклад, відповідно до ст. 27 у разі порушення акціонерним товариством порядку реалізації акціонерами переважного права на розміщувані товариством акції при додатковій емісії, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку може прийняти рішення про визнання емісії недобросовісною та зупинення розміщення акцій цього випуску.

Таким чином, з поняттям охорони пов'язані заходи, спрямовані на попередження порушення права, а метою захисту є відновлення прав,порушених або тих, яким загрожує порушення [231, с. 7].

Загальні визначення понять «охорона прав» і «захист прав» конкретизуються в наукових джерелах стосовно корпоративних, у тому числі акціонерних, відносин. Так, О.М. Коренюк у своєму дисертаційному дослідженні обґрунтовує визначення охорони прав акціонерів у цивільному праві як сукупність способів, спрямованих на забезпечення реалізації закріплених правовими нормами суб'єктивних прав акціонера, зокрема права власності на акцію та корпоративних (майнових та немайнових) прав із акції у їх позитивному розвитку, а також способів, передбачених правовими нормами (захисного характеру) і спрямованих на відновлення порушених прав акціонерів або їх визнання, або компенсацію заподіяних збитків особам, які їх зазнали, та зазначає, що правовий захист є складовою частиною категорії правової охорони [269, с. 105]. В науковій літературі також порушувалися питання визначення і правової природи способів захисту суб'єктивних прав, їх класифікації.

Зокрема, способом захисту визначають закріплені законом або договором допустимі дії або бездіяльність (або їх сукупність), спрямовані на попередження, припинення порушення права, а також на його відновлення [501, с. 65].

Поширеним у літературі є поділ способів захисту суб’єктивних цивільних прав на заходи захисту і заходи відповідальності [295, с. 182]. Г.П. Тимченко,

зазначивши, що заходи відповідальності завжди спрямовані на захист права, але такий захист не завжди потребує застосування заходів відповідальності, наголошує на тому, що заходи захисту містять у собі заходи відповідальності [591, с. 45]. Положення щодо поглинання засобів захисту способами захисту підтримав також Р. О. Стефанчук [573, с. 67].

У літературі зазначалося, що проблема значною мірою зумовлена невдалою термінологією, оскільки «способи захисту» і «заходи захисту» розглядаються як ціле і частина. У цьому аспекті виваженою є позиція Р.А. Майданика щодо розмежування способів захисту нна такі які дають змогу застосувати заходи відповідальності, та такі, які можуть бути зараховані до інших форм юридичного впливу [146, с. 15].

Таким чином, можна констатувати існування у літературі кількох точок зору що добачення співвідношення способів та засобів захисту цивільних прав. На думку В. Савватєєва, на відміну від способів засоби захисту мають не матеріально-правовий, а процесуальний і процедурний характер; співвідношення засобів та способів захисту прав виявляється в тому, що способи захисту - це ті заходи, за допомогою яких здійснюється примусова реалізація суб'єктивних прав, тоді як засоби захисту являють собою заходи, через які приводяться в дію способи захисту [512, с. 34]. В.Д. Андрійцьо пропонує способи захисту розуміти як встановлені цивільним законодавством заходи, що можуть бути реалізовані особою для захисту своїх цивільних прав та спрямовані на припинення та попередження правопорушень, а також на відновлення порушених прав або надання певної компенсації особі, права якої порушені, у випадку неможливості відновлення порушеного права [31, с. 6].

О. Юрченко пропонує розглядати засоби захисту прав у кількох значеннях. При цьому поняття «засоби захисту» розглядаються як такі, що є більш ємним поняттям, ніж поняття «способи захисту», оскільки в якості таких засобів виступають норми і принципи цивільного права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, заборони, заходи заохочення, заходи відповідальності тощо

[663, с. 64]. Тобто якщо способи захисту передбачають лише наявність певної поведінки учасників цивільних відносин, то засоби захисту вбирають в себе не тільки вольові вияви поведінки суб'єктів, але й знаряддя, що дозволяють досягати необхідних результатів, у тому числі регулятивні та охоронні норми.

Заслуговує на увагу позиція щодо доцільності використання поняття «засоби захисту права» у вузькому та у широкому значеннях. У вузькому значенні засоби захисту тотожні способам захисту, а в широкому - засоби захисту охоплюють також охоронні та регулятивні норми, спрямовані на захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів. Для досягнення мети захисту необхідною є реалізація засобів захисту в широкому значенні [34, с. 66]. Як вважає О. Антонюк, засобами захисту є знаряддя, інструментарій захисту. Засобами самозахисту можуть вважатися, зокрема, повідомлення сторони про відмову від договору або зміну його умов, зброя чи інші знаряддя, якими особа відбиває напад [32, с. 66]. Подібним чином розглядається засіб захисту і в міжнародно-правових актах, зокрема в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.04.1950 р., у ст. 13 якої передбачається, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

На думку А. Павлова, поняття «засоби захисту» використовується, як правило, відносно юрисдикційних форм захисту і становить дії по реалізації моделі (варіанта) правового впливу, закріпленої тим чи іншим способом. У свою чергу, Т. Підлубна доводить, що засоби захисту є інструментами реалізації способів захисту [405, с. 6]. На відмінності між поняттями «спосіб захисту» та «засіб захисту» звертав увагуР.О. Стефанчук [572, с. 8].

Достатньо уваги приділено також такому питанню, як способи захисту. Захист суб'єктивних прав реалізується через застосування конкретного способу або способів захисту. На думку З.В. Ромовської, спосіб захисту – це концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою

якого відбувається досягнення бажаногодля особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [506, с. 31]. Відтак способи захисту є центральним елементом у механізмі захисту суб'єктивних прав, оскільки відображають змістовний аспект захисту.

Попри широке використання категорії «спосіб захисту цивільних прав» у доктрині, законодавстві та судовій практиці, наразі відсутній єдиний підхід до її розуміння.

Найбільше прихильників має позиція, за якою способи захисту цивільних прав визначаються через поняття «заходи» («матеріально-правові заходи» [209, с. 151], «цивільно-правові правоохоронні заходи» [391, с. 11] тощо). Другим напрямком є визначення сутності способів захисту прав через категорію «дії» [376, с. 19]. Так, Я. В. П'янова розуміє спосіб захисту як систему законних (визначених чи допущених законом) дій суб'єктів захисту (управнених осіб та/або юрисдикційних органів) та матеріально-правового юридичного ефекту цих дій (тобто виникнення, зміни чи припинення відповідних прав та обов'язків), яка дає можливість тим чи іншим чином попередити, усунути чи компенсувати наслідки порушення, невизнання або оспорювання суб'єктивного цивільного права чи охоронюваного законом інтересу [395, с. 13]. Діями фактичного і юридичного характеру вважає способи захисту цивільних прав І.О. Ромащенко: це такі дії фактичного і юридичного характеру, що вживаються у відповідь на невизнання, оспорювання, порушення прав або при настанні реальної загрози їх порушення в майбутньому, з метою припинення порушення (посягання), відновлення порушених прав, попередження подальших порушень та забезпечення належної реалізації особою своїх прав [504, с. 57]. Цим же автором зроблено висновок про те, що термін «способи захисту» має бути розкритий через поняття «заходи захисту», оскільки на практиці можуть існувати такі засоби захисту, які не є його способами, зокрема засоби забезпечення позову в межах превентивного захисту [504, с. 8].

Як сукупність передбачених нормами права активних дій, які застосовує власник, інша уповноважена власником особа або уповноважений державою компетентний орган щодо правопорушника, розуміє способи захисту І.М. Панченко у ракурсі дослідження визнання права власності як способу захисту цивільних прав. Метою таких дій при цьому є відновлення права власності, що було оспорене, невизнане або порушене. Особа має право на захист не лише у випадку, коли її право порушується, але йколи воно не визнається, оспорюється або є реальна вірогідність вчинення таких дій [398, с. 12].

Поняття способів захисту цивільних прав та інтересів сформульовано Верховним Судом України як «визначений законом механізм матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду у разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення» [164].

Отже, навіть побіжний аналіз існуючих з цього питання точок зору свідчить про різницю у підходах до визначення поняття способів захисту цивільних прав. На нашу думку, спосіб захисту конкретизує те, як (яким чином) здійснюється захист. У даному випадку варто виходити із запропонованої у доктрині цивільного права класифікації способів захисту за критерієм їх цільової спрямованості. Деякі дослідники, розкриваючи сутність способів захисту прав, акцентують увагу на їх результативності. Так, теза Я.В. П'янової ґрунтується на тому, що спосіб захисту включає два елементи – дії суб'єкта захисту та матеріально-правовий ефект цих дій. Подібну точку зору висловила І.Й. Пучковська, визначивши способи захисту як матеріально-правові міри, які виступають метою і результатом захисту [491, с. 115].

Способи захисту нерідко характеризуються як заходи матеріально-правового характеру. На думку В.П. Грибанова, право на захист слід розглядати у єдності його матеріального змісту і процесуальної форми [185, с. 113], з чим солідаризуються і сучасні дослідники [256, с. 124]. Тому у контексті

проблематики захисту корпоративних прав слід розмежовувати захист у цивільно-правовому і цивільно-процесуальному аспектах.

На це слушно звернув увагу Г.П. Тимченко, зазначивши, що способи захисту цивільних прав мають матеріально-правовий характер, оскільки безпосередньо забезпечують захист права або охоронюваного законом інтересу, являють собою один із елементів методу цивільно-правового регулювання і є похідними від сутності правовідносин, які становлять предмет цивільного права [591, с. 23].

Ще одне важливе питання стосується нормативної визначеності способів захисту цивільних прав. Варто погодитися з тим, що, слідуючи логіці законодавця, закладеній у ЦК України, доктрині і загальним принципам цивільного законодавства, перелік способів захисту цивільних прав та інтересів не може бути вичерпним [619, с. 74] і що закритий перелік способів захисту цивільних прав та законних інтересів не відповідає сучасному рівню розвитку цивільно-правових відносин [295, с. 56].

Зазначене узгоджується із ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [263] та ст. 55 Конституції України. Відповідно до змін, внесених у 2017 р. [445, с. 436] до ЦПК України (ст. 5) та ГПК України (ст. 5), передбачено застосування судом способу захисту, визначеного законом або договором, а якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту – застосовується спосіб захисту, який не суперечить закону.

Критерії розмежування способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів були предметом наукових розвідок Т.О. Родомана [501, с. 65], Т. Ярової [667, с. 12] та ін.

Значна увага останнім часом приділяється захисту прав у судовому та позасудовому порядку [271, с. 27].

Зокрема, М.В. Сидоренко у своїй дисертації наголошує на тому, що судова форма захисту цивільних прав є найефективнішою та найбільш досконалою формою захисту прав, свобод і законних інтересів суб’єктів цивільних

правовідносин. На сьогодні регулювання процедури судового захисту здійснюється чотирма процесуальними кодексами, а судова практика свідчить про те, що питання розмежування юрисдикцій для багатьох категорій спорів залишається невирішеними [527, с. 1].

Категорія самозахисту цивільних прав також була предметом досліджень вітчизняних науковців. Зокрема, досліджуючи правову природу самозахисту, Л.І. Ляшевська відносить самозахист до неюрисдикційної форми захисту, який здійснюється учасником правовідносин самостійно, власними зусиллями шляхом застосування до порушника приватноправового примусу [351, с. 7].

Науковий доробок у сфері дослідження поняття та сутності корпоративних прав також є великим і свій розвиток отримав вже у часи незалежності, після прийняття низки законодавчих актів, які створили підґрунтя для існування таких прав.

Аналізуючи погляди правознавців стосовно визначення походження, поняття та сутності корпоративних прав, можна зробити висновок, що найбільший розвиток ці дослідження отримали у контексті наукових розвідок В.В. Луця [273, с. 34], Н.С. Кузнєцової [323, с. 91], І.В. Спасибо-Фатєєвої [550, с. 77], В.І. Борисової [110, с. 31], О.М. Вінник [154, с. 45], Н.С. Глусь [170, с. 12], В.М. Кравчука [308, с. 265], С.С. Кравченка [302, с. 71], О.Р. Кібенко, Н.Р. Кобецької [253, с. 124; 254, с. 5], І.Р. Калаура [236, с. 101], В.А. Васильєвої [130], І.М. Кучеренко [330, с. 254], Ю.М. Жорнокуй [213, с. 154], І.Б. Саракун [514, с. 4; 515, с. 230], О.В. Долинської [205, с. 190] , І.В. Лукач [347, с. 23] та ін.

Серед авторів, які опікуються корпоративною проблематикою і плідно працюють в цьому напрямку, можна назвати також В.М. Коссака, О.С. Яворську, А.П. Єфименка [210], С.В. Томчишена [593], В.С. Щербину [655], О.В. Щербину [657], Є.О. Харитонова та О.І. Харитонову [611, с. 7; 612, 613]та ін., якими опубліковано чимало статей, монографій [656], підручників та навчальних посібників [243].

Однак не лише науковці осмислюють проблеми корпоративного права, не менш цікавими є роботи практиків – адвокатів (С.Тенькова[587, с. 234], В.Самойленка [513], О. Окунєва [384, с. 45]), державних службовців, які працюють в установах Державної комісії з цінних паперів та фондової біржі (Г.Здоронок [221, с. 23]), тощо.

Значним є доробок у сфері дослідження видів юридичних осіб і їх правової природи, який цікавить нас з точки зору визначення корпорацій, що має безпосередній стосунок до визначення правової природи і сутності корпоративних прав.

Серед науковців, які займалися зазначеною проблематикою і які не були згадані раніше, слід назвати Г.Г. Харченко [618, с. 5], Ю.В. Яковлєва [665], К.О. Кочергіну [299], Р.В. Мавліханову [352], А.В. Зеліско [224], О.І. Зозуляк [227], П.П. Черевко [637], Ю.А. Дмітрієву[201], М.П. Юніну [659], В.В. Кочина [300], Д.І. Опришко [386], Т.І. Бровченко[119] та ін.

Стосовно сутності корпоративних прав слід зазначити, що, незважаючи на легальні визначення в господарському та податковому законодавстві та, здавалося б, достатність доктринальних визначень та наукових надбань у питанні дефініції «корпоративні права», на практиці до даного часу існує різне тлумачення, особливо судовими органами, питання правової природи корпоративних прав, що має своїм наслідком ухвалення незаконних рішень.

Так, як зазначалось, ЦК України не надає визначення корпоративних правовідносин, як і не оперує поняттями «корпоративні права» та «корпорації». Ці поняття містяться в ГК України. Проте звернення до наведених уцьому Кодексі визначень дає підстави для висновку про те, що цей Кодекс у даному питанні пронизаний суперечностями. Під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав (ч. 3 ст. 167 ГК України). Корпоративними правами за ч. 1 цієї статті ГК є права особи,частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї

особи в управлінніцією організацією, отримання певної частки її прибутку (дивідендів) таактивів у разі ліквідації останньої, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Як слушно зазначалося у літературі, подібні дефініції мало придатні до застосування. Адже стверджувати про те, що корпоративні права належать учасникам корпорації, не можна, оскільки під корпорацією ст. 120 ГК України розуміє лише об'єднання юридичних осіб. Якщо виходити з цього розуміння корпорації, то корпоративні права не належали б учасникам господарських товариств. Це не були б права, втілені в акцію. Не можна й вважати, що корпоративні права мають засновники державних, комунальних та інших унітарних підприємств, оскільки це суперечило б сутності останніх (ч. 4 ст. 63 ГК України).

Таким чином, склалося два підходи до розуміння від'ємності або невід'ємності зазначених прав. Одні з дослідників вважають, що оскільки право участі у товаристві є особистим немайновим правом, а об'єкти останніх невід'ємні, то й участь у товаристві невід'ємна.Інші дослідники вважають, що оскільки право участі в товаристві входить до складу корпоративного права, яке здатне переходити від однієї особи до іншої (див., наприклад, ст.ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України), то від'ємність корпоративного права робить від'ємним право участі у товаристві.

Досліджуються також такі види корпоративних прав, як переважні права [316, с. 5]. Зокрема, І.Я. Бабецька присвятила питанням здійснення та захисту переважних прав у корпоративних правовідносинах дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Зокрема, змодельоване авторське визначення переважних прав у корпоративних правовідносинах як можливість учасників корпоративних правовідносин пріоритетно набувати корпоративного права передбаченого законом та установчими документами [40, с. 4].

Окремим аспектам корпоративних прав під кутом зору їх реалізації і здійснення присвячені праці В.В. Посполітака [421], В.В. Рябота [511], С.Я.

Рябовської [510], О.М. Молявко [372], І.Б. Саракун [514], О.П. Сущ [579], Т.Б. Штим [652] та ін.

Окремо досліджується науковцями також категорія корпоративного права як права об’єктивного. Як і у випадку суб'єктивних корпоративних прав, одностайності стосовно поняття корпоративного права у науці досі не досягнуто.Так, Т.В. Кашаніна визначає корпоративне право як систему норм, що встановлюються органами управління корпорації, які виражають волю її членів, обов’язкову для членів корпорації, та охороняються силою корпоративного примусу, а у разі його недостатності – силою державного примусу [281, с. 64]. На думку О.Р. Кібенко, корпоративне право є комплексним міжгалузевим правовим інститутом, норми якого регулюють приватноправові й публічно-правові відносини, які складаються у зв’язку з виникненням, діяльністю і ліквідацією господарських товариств, включаючи відносини внутрішньофірмового характеру [244, с. 48].

Таким чином, навіть побіжне ознайомлення з ступенем дослідження корпоративних прав дає підстави для висновку про відсутність єдності в їх розумінні, що робить актуальним подальший аналіз цієї правової категорії.

Проблемам захисту корпоративних прав також були присвячені наукові дослідження. Як зазначала І.В. Спасибо-Фатєєва, визначальними для розкриття проблематики охорони та захисту корпоративних прав є два моменти, на які слід передусім зважати. По-перше, це відмінність між категоріями «охорона» та «захист» і, по-друге, їх ефективність у корпоративній сфері. Ця сфера є важливою для аналізу тому, що величезна кількість громадян і юридичних осіб так чи інакше є суб’єктами корпоративних правовідносин, чи то беручи участь у господарських товариствах, чи маючи акції, у тому числі набуті під час приватизації, чи внаслідок спадкування або з інших підстав. З часом коло суб’єктів корпоративних прав дедалі поширюється завдяки тому, що фондовий ринок набирає обертів і люди вкладають кошти вже не тільки в банки, а й у цінні папери. Залучення коштів численних осіб шляхом випуску акцій — це процес

розвитку ринкової економіки, який неминуче вплине і на українську дійсність. Тому важливим є напрацювання таких механізмів охорони та захисту корпоративних прав, які б дозволили укріпити корпоративний сектор, гарантуючи спокій інвесторам стосовно використання їх капіталу. Важливо усвідомлювати, що цей сектор економіки безпосередньо пов'язаний з виробництвом, виконанням робіт та наданням послуг, тобто є дієвим засобом розвитку всього суспільства. Саме на цей сектор слід спиратися в очікуванні економічного розвитку нашої країни, саме він усвідомлюється як плацдарм для інноваційних зрушень, тобто саме з ним пов'язуються всі очікування нашого суспільства. Відповідно стан справ щодо охорони та захисту прав тих суб'єктів, які їх реалізують у корпоративному середовищі, є показовим для вектора розвитку економічної та правової дійсності у цілому [562].

О.В. Зудіхін присвятив захисту корпоративних прав дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук і відповідно низку публікацій з цієї тематики [230, с. 238]. Характеризуючи способи захисту прав учасників господарських товариств, він пропонує класифікацію відносин, які при цьому виникають, за суб'єктним складом: між господарським товариством та його учасниками; між господарським товариством та інвестором (майбутнім учасником); між учасниками господарського товариства та органами управління; між самим товариством і органами управління; між товариством і дочірнім або залежним товариством; між органами державної влади та іншими учасниками господарського товариства (конфлікт приватних і публічних інтересів) [231]. Запропонована класифікація має право на існування, але потребує детального та кропіткого наукового дослідження, адже відносини, які виникають між різними групами осіб, є різними за своєю правовою природою і змістом.

Теоретичним і практичним проблемам захисту корпоративних прав присвячені праці В.А. Васильєвої [136, 138], Н.С. Глусь[170] та ін.

На думку О.В. Регурецької, правовий захист є складовою частиною правової охорони. Способи, що застосовуються у випадку порушення прав

акціонерів, тобто способи захисту прав акціонерів, за класифікацією поділяються на: 1) речово-правові способи; 2) зобов'язально-правові способи; 3) спеціальні способи захисту. Речово-правовими способами захисту прав акціонерів є визнання права власності акціонера; витребування акції з чужого незаконного володіння; захист права власності акціонера від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. Зобовязально-правові способи захисту становлять: примусове виконання обов'язку в натурі, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; зміна або припинення правовідношення шляхом зміни або розірвання договору. До спеціальних способів захисту належать: визнання правочину з акціями недійсним; визнання недійсною емісії акцій; визнання недійсними рішень органів управління акціонерного товариства (загальних зборів акціонерів, наглядової ради, виконавчого органу товариства); визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади; відновлення прав на акцію та відновлення акції [494].

Способи захисту корпоративних прав під кутом зору прав учасників товариств з обмеженою відповідальністю досліджувалися І.В.Краєвським. Ним зроблений висновок, що способи захисту пов'язані з порушенням цивільних чи корпоративних прав. Якщо порушене, невизнане або оспорюване суб'єктивне право учасника передбачене умовами договору про заснування товариства, то учасник має право застосувати зобов'язальний спосіб захисту для його відновлення. Натомість порушене, невизнане або оспорюване суб'єктивне корпоративне право учасника підлягає захисту за допомогою спеціальних способів захисту (визнання недійсним рішення органу управління товариства, зобов'язання виплатити дивіденди та інші). Суб'єктивне право на захист здійснюється шляхом застосування цивільно-правових способів захисту в разі порушення цивільного чи корпоративного права [312].

Останнім часом у науковій літературі приділялася увагай такому явищу, як зловживання корпоративними правами, і визначенню способів захисту від нього.

Враховуючи досвід європейських країн та Директиви 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо пропозицій про поглинання, Україна зосередилась у питаннях ведення процедури сквіз-аут (squeeze-out), практики похідних позовів, введення посади корпоративного секретаря в акціонерних товариствах, визначення його статусу, перехід до одного колегіального органу – ради директорів, введення очно-заочної форми проведення загальних зборів, визначення з правовою природою акціонерної угоди, впровадження відповідальності посадових осіб господарських товариств у випадку завдання шкоди товариству їхніми неправомірними діями. Під різними кутами зору зазначені питання ставали предметом дослідження таких науковців, як О.М. Вінник [153], А.Б. Гриняк [187], В.М. Кравчук [308, 310], О.В. Кучмієнко [331], В.Ю. Пашутіна [402], І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.В. Щербина, Ю.М. Жорнокуй [217], В. Цікало [631, с. 54], С. Юргелевич [660, с. 13], А. Столярчук [574] та ін., однак інститут захисту корпоративних прав через систему корпоративного управління не набув комплексного дослідження, що на сьогодні не дозволяє у повній мірі відобразити характеристики складових елементів інституту захисту корпоративних прав.

З’явилися також дослідження меж обмеженої відповідальності учасників юридичної особи за її зобов’язаннями з використанням доктрини «зняття корпоративної вуалі», яка запроваджена у практиці багатьох зарубіжних країн як спосіб притягнення до відповідальності неплатоспроможного боржника [237, с. 53].

Питання правової природи відносин, що складаються внаслідок здійснення управління товариством, у вітчизняній доктрині корпоративного права також є неоднозначним, дискусійним та, попри наявність певної кількості праць з цієї тематики, недостатньою мірою дослідженим у науковій літературі.

Особливості реалізації права учасників брати участь в управлінні досліджено І.Б. Саракун у дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками)

господарських товариств (цивільно-правовий аспект)».Авторкою наведено окремі можливості подолання практичних проблем, пов’язаних зі здійсненням такого права, а також шляхи їх удосконалення у законодавстві України [514, с. 5].

У контексті дослідження цивільно-правових аспектів корпоративної відповідальності О.М. Молявко зроблено аналіз взаємовідносин товариства з його учасниками, що визначають коло корпоративних обов’язків юридичної особи перед своїми учасниками [372, с. 7]. Автором проаналізовано правову природу загальних зборів товариства, порядок проведення, голосування, чинності рішень тощо. Особливу увагу приділено відповідальності органів управління товариства за порушення корпоративних прав та завдання товариству шкоди.

Слід зазначити, що останнім часом у юридичних публікаціях чимало уваги приділяється корпоративним відносинам у господарських товариствах, які виникають між його учасниками та органами господарського товариства при прийнятті рішень у сфері управління його господарською діяльністю. Підвищений інтерес до цих питань серед науковців та практиків, передусім, зумовлений великою кількістю судових справ у спорах, пов'язаних із корпоративним управлінням у господарських товариствах. Науковцями досліджуються питання формування та діяльності органів господарських товариств, правова природа відносин, що виникають між органами управління та учасниками товариства, проблема кваліфікації відносин між органами юридичної особи тощо.

Аналізу у літературі було піддано також питання правового регулювання управління державними корпоративними правами в Україні [417].

Дослідженню проблем діяльності товариств, визначенню порядку формування, компетенції органів управління юридичних осіб, відповідальності їх членів присвячувалось багато робіт вчених-юристів. Серед них наукові праці таких вчених, як С.В. Артеменко[39], В.І. Борисова[111, с. 97], А.

Блюмхардт [105], О.М. Вінник, Н.С. Глусь, О.Р. Кібенко [249, с. 7], В.М. Кравчук [308], І.М. Кучеренко, В.В. Луць [275], Р.А. Майданик, Р.Б. Сивий, І.В. Спасибо-Фатєєва [558; 559; 560; 549, с. 253], С.В. Томчишен, В.С. Щербина , О.В. Щербина, О.С. Яворська, В.Л. Яроцький [110, с. 31] та ін.

Питанням управління у товариствах різних видів (товариствах з обмеженою відповідальністю, командитних та повних товариствах) також присвячено низку наукових праць.

Зокрема, Л.С. Нецька [379, с. 18] торкається зазначеної проблематики у дисертаційному дослідженні «Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-правовий аспект)». Детальному аналізу було піддано повноваження органів управління, правовий статус посадових осіб товариства.

Окремо у науці корпоративного права досліджуються питання управління у таких видах товариств, як повні [531, с. 8] та командитні, оскільки у них є певна специфіка. Зокрема, не всі учасники управляють командитними товариствами - вкладники такого права не мають (ст. 136 ЦК України). Слід зазначити, що думки науковців щодо правової природи прав учасників таких товариств розділилися.

Так, деякі вчені пропонують вважати, що спільне вирішення питань учасниками цих товариств і являє собою діяльність загальних зборів. Зокрема, таку точку зору обстоює у своїй дисертації О.С. Шеремет [647, с. 9].

Ю.Ю. Симонян у дисертації «Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект)» обстоює позицію, відповідно до якої у учасників командитного товариства залежно від їх статусу можуть бути повні або неповні корпоративні права (зокрема, повні учасники можуть мати весь спектр корпоративних прав). Науковець обґрунтовує необхідність модифікувати управління повним та командитним товариством, з метою чого визначити вищим органом управління командитним товариством загальні збори повних учасників, при цьому створення інших органів вважається недоцільним [529].

Однак існує й інша точка зору, відповідно до якої про корпоративні права можна говорити лише стосовно прав учасників підприємницьких товариств і то не всіх, а лише товариств з обмеженою відповідальністю та АТ [552, с. 227].

Питання корпоративних конфліктів та способів захисту від недружніх поглинань ставали предметом дослідження як в Україні, так і за кордоном в працях юристів та економістів А. Анісімова, М. Арманова, П. Берназ, Т. Білої, Л. Венгера, З. Варналія, С. Гардина, В. Глушкова, Г. Глинської, Д. Горячова, О. Джужи, В. Захматова, С. Іщенко, Н. Олексюк, О. Тарасової, І. Тивончук, О. Кирєєва, С. Кравченко, В. Крутова, О. Кальмана, А. Кінаха, В. Картавцева, В. Куца, І. Мазур, А. Орлеана, П. Орлова, Г. Паламарчука, М. Погорецького, О. Прохорова, І. Ратошнюк, О. Середи, Т. Стеф'юк, Д. Федоренка, C. Bruck, J. Gorzala, E. Croci, C. Holderness, C. Jensen та інших.

Дослідження корпоративних конфліктів проводилося у працях таких вчених, як: С.В. Васильчак, А.А. Данельян, О. Осипенко, Л.С. Резнікова, Л.В. Руснак, В. Самойленко, А.С. Семенова, Ю.С. Сизова, В.В. Холод, та зокрема у монографіях Семенової А.С., Сизова Ю.С., А. Данельяна та ін..

У 2016 р. була захищена докторська дисертація Жорнокуй Ю.М. «Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах» [217], у якій обгрунтовані основні теоретико-методологічні засади вивчення конструкції «корпоративний конфлікт», досліджено поняття та правову природу корпоративного конфлікту, його ознаки, класифікацію, структуру, підстави виникнення та припинення.

Окремо досліджувались також питання придбання корпоративних прав як форми здійснення інвестицій [666], зловживання корпоративними правами [402], акціонерні угоди та інші правочини [652], цивільно-правові аспекти корпоративноївідповідальності [372], спадкування корпоративних [510] прав тощо.

Огляд наукових досліджень проблематики захисту корпоративних прав дозволяє дійти висновку про знану їхню кількість, охоплення багатьох

проблемних питань. Однак єдиної сформованої концепції захисту таких прав, особливо у світлі оновленого матеріального та процесуального законодавства, судової реформи, реформи корпоративного права, запровадження нових механізмів (зокрема, механізмів «squeeze-out» та «sell-out», «знаття корпоративної вуалі», які в практиці ЄС досить ефективно функціонують уже не один рік), досі немає. Тому назріла нагальна необхідність формулювання такої концепції і дослідження усіх її складових в окремому монографічному дослідженні.

1.2. Проблеми визначення поняття корпоративних прав

Звертаючись до поняття корпоративних прав, насамперед слід визначитися з поняттям корпорації, оскільки зазначена категорія є системоутворюючою при визначенні корпоративних відносин і корпоративних прав, саме від розуміння цієї категорії і можна вести мову про сутність корпоративних прав як таких, що виникають у корпорації.

Стосовно визначення поняття корпорації у науковій літературі існує кілька точок зору. По-перше, корпорації розглядаються як господарські організації, статутний капітал яких поділено на частки. Так, на думку В.С. Щербини, невиправданим є широке розуміння корпоративних прав, за якого до цих прав відносять також і права особи, що має частку в майні господарської організації. При цьому така господарська організація може існувати і: 1) у формі унітарного підприємства, 2) у формі підприємства, яке не має статутного капіталу (повне і командитне товариства), або виробничого кооперативу. Щодо господарських підприємств унітарного типу зазначається, що вони не є підприємствами корпоративного типу, а тому говорити про права корпоративного типу їх учасників навряд чи коректно [656]. Не зовсім зрозумілим у цьому контексті є те, що́ мається на увазі під господарською організацією, оскільки в ГК позначено чимало їх видів; чи можна припустити, що йдеться про корпорацію (адже логічно, що корпоративні права має учасник корпорації) (ст. 120 ГК України), чи

про корпоративні підприємства (ст. 63 ГК України), чи про будь-які господарські організації, якими за п.1 ч. 2 ст. 55 ГК України можуть бути юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку [434, с. 440]. Не зупиняючись тут на оцінці даної позиції, про що мова піде у наступних розділах даної наукової роботи, зазначимо лише, що стосовно підприємств як суб'єктів права, які за ЦК України такими не є, питання не є таким простим.

З точки зору Н.С. Кузнєцової, корпорацією можна вважати таку юридичну особу, що заснована на засадах участі (членства), статутний капітал якої поділений на частки, що належать певним учасникам, які у відповідності з ними управляють цією юридичною особою [323, с. 91].

На думку І.В. Спасибо-Фатєєвої, головним критерієм, що дозволяє відносити товариства до корпорацій, є наявність у їх учасників корпоративних прав та, відповідно, виникнення корпоративних відносин з їх участю. Якщо вони є, то матиме місце організація з корпоративним устроєм, а якщо цих прав в учасників немає – то й організація не буде вважатися корпорацією. Тобто корпораціями будуть ті товариства, в яких статутний капітал поділяється на частки, учасники мають право на частину прибутку товариства та на участь в управлінні ним. Якщо деякі з наведених прав в учасників товариства відсутні, такі товариства не можуть визнаватися корпораціями. Так, майнові права на участь у розподілі прибутку (на дивіденди) відсутні в учасників непідприємницьких товариств, бо вони є неприбутковими. І навіть у разі отримання ними прибутку від певної діяльності він не розподіляється між учасниками. Не одержують вони й частини майна товариства ні в разі виходу з нього, ні при його ліквідації [434, с. 440].

Такої ж позиції дотримуються й автори колективної монографії з проблем правового регулювання некомерційних організацій, пропонуючи

відокремлювати такі види юридичних осіб, як товариства і корпорації, та ввести поняття останньої до цивільного законодавства України. Є сенс в окремому регулюванні таких різних організаційно-правових форм юридичних осіб, як товариства і корпорації, під корпораціями при цьому мають розумітися ті підприємницькі товариства, учасники яких мають корпоративні права: ТОВ, ТДВ та АТ [435]. Деякі з представників господарсько-правової науки у цьому питанні також дотримуються даної точки зору, принаймні, в останніх дослідженнях. Так, зокрема, А.В. Сороченко зауважує, що у господарсько-правовому аспекті класичні корпоративні правовідносини складаються щодо участі передусім у статутних господарських товариствах (зокрема, акціонерних товариствах (АТ)). Права та обов'язки учасників товариства з додатковою відповідальністю (ТДВ) є корпоративними. Тому в дисертаційному дослідженні науковця корпоративні права та обов'язки розглядаються виключно як права та обов'язки учасників корпорацій – АТ, ТОВ і ТДВ [540, с. 1].

Щодо права на участь в управлінні юридичною особою, то в непідприємницьких товариствах допускається такий порядок управління, згідно з яким учасники (члени) товариства не беруть безпосередньої участі в управлінні ним (ст. 97 ЦК України). Наприклад, якщо їх вищим органом є з'їзди або конференції. Не всі учасники управляють командитними товариствами - вкладники такого права не мають (ст. 136 ЦК України). Та й взагалі управління в командитних і повних товариствах є досить своєрідним - учасники з повною відповідальністю управляють ним безпосередньо, без створення органів. У цих товариствах відсутні навіть загальні збори учасників для вирішення питань досягнення ними спільної згоди, що необхідно для вирішення тих чи інших питань (ч. 1 ст. 121 ЦК України). Більш детальний аналіз і зіставлення відносин у повному та командитному товариствах, з одного боку, і товариствах з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариствах, з іншого, доводить, що відмінностей між ними досить багато [434, с. 440].

Н.С. Глусь під корпорацією розуміє юридичну особу у формі акціонерного товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю, або товариства з додатковою відповідальністю, яка створюється та діє на підставі установчого договору і статуту, управління якою здійснюється через складну централізовану систему органів і учасники якої по відношенню до неї здійснюють інвестиційну діяльність з метою отримання прибутку у вигляді дивідендів і така участь породжує у них сукупність корпоративних прав [170, с. 15].

За визначенням юридичної особи корпоративного типу, зпропонованим У.В. Яримович, такою слід вважати організацію, що створюється у формі підприємницького товариства та діє на основі об'єднання майна, а у випадках, передбачених законом, - і діяльності її учасників (засновників), частки яких визначаються у статутному (складеному) капіталі цієї організації і надають її учасникам (засновникам) корпоративні права [666, с. 4].

На думку В.А. Васильєвої, до юридичних осіб корпоративного типу належать усі організаційно-правові форми юридичних осіб, у результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових прав зобов'язального характеру, який прийнято називати корпоративним правом. Таким чином, обов'язковою суттєвою ознакою корпорації пропонується визнати наявність визначеного законодавцем об'єкта права корпоративної власності – наявність в учасника корпоративних прав. Саме ця ознака дає можливість досягнути мети створення корпоративної юридичної особи – права на отримання прибутку учасниками юридичної особи [135, с. 7].

У якості класичних корпоративних утворень називають юридичні особи, в яких саме ознака виникнення в засновників (учасників) у результаті участі в юридичній особі майнових корпоративних прав (право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, право на отримання ліквідаційної квоти при її ліквідації) є кваліфікуючою [222, с. 34].

Досліджується у наукових працях вітчизняних правників і категорія «непідприємницька корпорація», яка є вживаною в європейській доктрині права,

передусім у тих країнах, що належать до англосаксонської правової сім'ї [226]. Тут в основі моделювання поняття «корпорація» (чи то підприємницька, чи то непідприємницька) лежить специфічний устрій юридичної особи, а поділ осіб за специфікою устрою, як відмічає Т.В. Блащук, є традиційним для пандектного права (Німеччина, Швейцарія), що розрізняє корпорації (спілки) і установи [103, с. 4].

З метою визначення корпорації та віднесення до неї певних видів юридичних осіб необхідним є науковий аналіз організаційно-правових форм юридичної особи.

Визначення організаційно-правової форми господарювання міститься у Державному класифікаторі України [197], відповідно до п. 2.1 якого це форма здійснювання господарської (зокрема підприємницької) діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства (організації), порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо. У вітчизняній доктрині цивільного права зазначена проблематика комплексно досліджувалася І.М. Кучеренко. За визначенням науковця, організаційно-правова форма юридичної особи є видовою характеристикою особи, в основі виділення якої лежить визначена в законі сукупність пов'язаних між собою ознак (суттєвих і несуттєвих), які дають підставу відрізняти одну юридичну особу від іншої в зовнішньому прояві [323, с. 240].

Відповідно до ЦК України (ч. 1 ст. 83 ЦК України) юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Таким чином, основними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права ЦК України визначає товариства й установи. Товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Товариство може бути створено однією

особою, якщо інше не встановлено законом. Натомість установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Залежно від наявності мети одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. До перших віднесено господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) і виробничі кооперативи, до других – споживчі кооперативи, об'єднання громадян тощо. Відповідно до ст. 86 ЦК України непідприємницькі товариства можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність за умови, якщо це не заборонено законом і якщо така діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню.

Щодо положень ГК України, то, як уже зазначалося, у ньому використовується категорія «підприємство» як основна організаційно-правова форма господарської організації. Відповідно до ч. 1 ст. 62 ГК України підприємство - це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами. Водночас господарські товариства за ГК України визнаються однією з форм підприємств (ст. 79 ГК України), що також можна вважати даниною положенням раніше чинного Закону України «Про підприємства в Україні». Слід зазначити, що у ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» до цього часу збереглося положення про те, що господарськими товариствами відповідно до цього Закону визнаються підприємства, установи, організації, які створені юридичними особами і

громадянами на засадах угоди шляхом об’єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку [453].

Крім того, у ст. 63 ГК України запроваджено поділ підприємств залежно від способу утворення (заснування) і формування статутного капіталу на унітарні та корпоративні. При цьому серед ознак корпоративного підприємства названі такі: утворення, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором); об’єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників); спільне управління справами на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються; участь засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства.

До корпоративних підприємств ГК України відносить кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, у тому числіті, що ґрунтуються на приватній власності двох або більше осіб. Цікавим є те, що зважаючи на зміст ч. 2 ст. 94 ГК України, «кооперативні підприємства» та «виробничі кооперативи» є тотожними поняттями. На підставі аналізу положень ГК України можна зробити висновок, що до числа інших підприємств, які можуть бути створені як корпоративні, належать приватні підприємства, які діють на основі приватної власності кількох фізичних осіб (громадян, іноземців, осіб без громадянства) (ч. 1 ст. 113 ГК України); підприємства споживчої кооперації, утворені споживчими товариствами (ч. 8 ст. 111 ГК України); фермерські господарства, які діють на основі приватної власності кількох громадян (ч. 1 ст. 114 ГК України).

Таким чином, спираючись на наведені положення законодавства, можна виокремити такі характерні риси корпоративних підприємств, як: 1) утворення шляхом об’єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників; 2) за загальним правилом кількість засновників – дві або більше осіб, але допускається можливість створення однією особою; 3) учасники наділяються низкою прав - «корпоративних прав».

За наведеними ознаками корпоративне підприємство можна порівняти з підприємницьким товариством за ЦК України, яке так само створюється однією чи кількома особами (залежно від організаційно-правової форми) завдяки їхній майновій та/або трудовій участі (наприклад, у виробничих кооперативах) та учасники яких так само наділяються правами щодо участі в управлінні, розподілі прибутку тощо.

Все ж слід констатувати той факт, що положення ГК України не є послідовними у визначенні організаційно-правових форм господарських організацій, у яких виникають корпоративні права. Так, у визначенні корпоративних прав, що міститься у ч. 1 ст. 167 ГК України, зазначається, що це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають в себе правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Частина 1 ст. 167 ГК України визначає корпоративні права як корпоративні права особи, через частку в майні господарської організації, якими згідно з п. 1 ч. 2 ст. 55 ГК України є юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку [177].

Отже, характер зв’язку корпоративних прав з часткою у статутному капіталі (майні) господарської організації дозволяє дійти висновку, що мова йде виключно про такий вид підприємств, як корпоративне підприємство, що утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними

створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб [177]. Невичерпний перелік підприємств, які відносять до корпоративних, дозволяє вести мову про наявність корпоративних правовідносин між асоційованими підприємствами, холдинговою компанією і дочірнім підприємством, між учасниками господарського об'єднання, а також окремих неприбуткових організацій корпоративного типу. Слушність твердження, що господарське об'єднання (неприбуткового характеру) є корпоративним, підтверджується наданням йому статусу господарської організації та членства його учасників. Тому проблема щодо власників корпоративних прав також пов'язана зі складністю кваліфікації наявності корпоративних правовідносин у неприбуткових організаціях, відсутністю уніфікованої класифікації видів юридичних осіб, єдиної термінології у двох кодифікованих актах та ототожненням в рамках даного питання понять «господарські організації», «господарські товариства», «підприємницькі товариства», «корпоративні підприємства», «корпорації» тощо.

Аналіз визначення корпорацій через легальне визначення корпоративних прав, які в таких корпораціях виникають (зокрема, підпункт 14.1.90. Податкового кодексу України [411];ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування» [481]), дозволяє дійти висновку, що коло юридичних осіб, учасники яких наділені корпоративними правами, не обмежується певними організаційно-правовими формами.

Таким чином, можна виділити два основних підходи до визначення організаційно-правових форм юридичних осіб, у яких виникають та існують корпоративні права, – широкий і вузький.

У рамках широкого підходу такі юридичні особи можуть включати в себе як підприємницькі, так і непідприємницькі товариства. Такого підходу

дотримуються, зокрема, Н.Н. Пахомова [401], У. Цікало [634, с224], І.С. Шиткіна [282, с. 12] та ін.

Проте навіть в межах зазначеного підходу можна зазначити існування ще більш широкого тлумачення корпорації.

Так, на думку В.М. Кравчука, «недоцільно звужувати сферу регулювання корпоративного права лише певними організаційно-правовими формами юридичних осіб, наприклад господарськими товариствами або корпораціями. Це б призвело до неврегульованості аналогічних за своєю правовою суттю відносин за участю інших юридичних осіб. Принципова схожість відносин між учасниками і юридичними особами існує незалежно від їх виду… Тому справедливим буде твердження, що корпоративне право – це право юридичних осіб» [308, с. 12].

Подібної точки зору, відповідно до якої традиційно до юридичних осіб корпоративного типу належать підприємства, що володіють такими ознаками: об’єднання осіб; наявність складочного капіталу; спільна мета, дотримувалась, як зазначалося вище, В.А. Васильєва. На її переконання, організаційно-правова форма створеної юридичної особи не буде впливати на факт існування корпоративного зв’язку, а тільки визначати зміст корпоративних прав того чи іншого суб’єкта корпоративних відносин [128, с. 282]. У більш пізніх публікаціях, після оновлення цивільного законодавства, нею запропоновано додатковий конститутивний критерій ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної – майновий компонент корпоративних прав учасників юридичної особи. Остання ознака найбільш яскраво відображає специфіку корпоративних юридичних осіб, будучи критерієм відмінності їх від родового поняття юридичної особи. На думку В.А. Васильєвої, сама по собі ознака об’єднання осіб або майна не може бути достатньою для віднесення певного утворення до корпорації, оскільки тоді такими слід вважати всі види товариств, кооперативи, фермерські господарства, громадські організації тощо. Таким чином, в одному переліку опиняються підприємницькі та непідприємницькі юридичні особи

[132]. Отже, основною ознакою є правовий зв'язок, який виникає між корпоративною юридичною особою та її засновником (учасником), обов’язково характеризується наявністю майнового компонента у вигляді виникнення у засновників (учасників) майнових корпоративних прав [132].

Крім того, низка науковців, піддаючи поняття корпорації поширювальному тлумаченню, включає до її складу всі колективні утворення, засновані на корпоративних засадах. Такої точки зору дотримується, зокрема, В.І. Борисова, роблячи лише одне застереження: повні та командитні товариства не є корпораціями. За її визначенням, «корпорація — це колективне утворення, засноване на засадах членства (участі) з метою ведення його учасниками сумісно певної діяльності». Вона може створюватися в межах однієї організації – юридичної особи, зокрема у формі господарських товариств, виробничих кооперативів та на рівні групи організацій (у формі холдингів, інвестиційних та пайових фондів, промислово-фінансових груп тощо, являючи собою систему залежних осіб) [108].

Представники вузького підходу до розуміння сутності корпорації єдині в одному: вони звужують коло осіб, які можуть бути віднесені до корпоративних утворень. Хоча, слід зазначити, що і в їх рядах немає одностайності.

Так, О.Р. Кібенко і Н.С. Кузнєцова відносять до корпорацій лише юридичні особи, засновані у формі господарського товариства. Піддаючи аналізу можливий суб’єктний склад корпоративного спору, Н.С. Кузнєцова зазначає, що навряд чи доцільно розширювати тлумачення поняття «корпорація» аж до приватних або колективних підприємств. На її думку, кооперативи, у тому числі виробничі, так само не слід відносити до корпорацій [321, с. 24]. Однак дехто з науковців, окрім господарських товариств, відносить до корпорацій і виробничі кооперативи [329, с. 146].

Таким чином, аналізуючи вузький та широкий підходи до визначення сутності корпорацій, у літературі зроблено висновок про те, що в основу вузького підходу до розуміння сутності корпорації покладено її бачення

насамперед як об’єднання капіталів. На противагу об’єднанням капіталів прийнято виділяти персональні об’єднання. В той же час подібний поділ корпорацій, запроваджений за ознакою домінування майнових чи персональних елементів в організації та діяльності корпорації, склався історично й широко відомий у зарубіжному комерційному праві [360, 361].

Як згадувалося вище, деякі дослідники корпоративного права виключають з числа корпорацій командитні й повні товариства.Так, П.В. Степанов зазначає, що корпорацією є організація, яка заснована на принципі членства (участі) із властивою їй системою органів управління, яка включає в себе волеутворюючі органи (орган), вищим із яких є загальні збори учасників, і волевиявляючий орган, тобто виконавчий орган юридичної особи. Компанія однієї особи також є корпорацією, оскільки володіє всіма ознаками та може в будь-який час прийняти до свого складу декількох членів. Проте повні та командитні товариства не є корпораціями, оскільки їх органами виступають самі товарищі та вони являють собою форму, перехідну від простого товариства до корпорації [569, с. 11].

Однак у літературі зустрічаються й точки зору протилежного характеру. Зокрема, Н.В. Козлова зазначає, що повні та прості командитні товариства як об’єднання саме особистого характеру, що використовуються у сфері мілкого та середнього бізнесу, далеко не завжди визнаються повноправними юридичними особами. Однак очевидно, що в тих правопорядках, де повні та командитні товариства розглядаються як субєкти права, їх слід із впевненістю відносити до юридичних осіб-корпорацій [257, .с215].

Таким чином, при віднесенні чи невіднесенні повних та командитних товариств до корпорацій слід мати на увазі, що доводи на користь цього є спроможними лише щодо тих країн, за законодавством яких вони не визнаються юридичними особами та не мають відповідного правового статусу. Проте в умовах вітчизняної системи права такі твердження будуть справедливими лише щодо простих товариств, які не мають статусу юридичної особи, а також інших

форм ведення спільної діяльності без створення юридичної особи (глава 77 ЦК України) [94, с. 57].

Крім того, як зазначалось у літературі [358, с. 123], у межах зазначеного вузького підходу до визначення сутності корпорації також зустрічається зведення організаційно-правової форми корпорації виключно до акціонерного товариства [657, с. 34], у зв'язку з чим корпоративне право ототожнюється з акціонерним правом.

Пленум Вищого господарського суду України у своїй Постанові «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. №4 спробував внести певну визначеність у зазначене питання, зазначивши, що з огляду на системний аналіз положень законодавства корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

Зарубіжне розуміння сутності корпорації та усталена практика вживання цього терміна свідчать про те, що термін «корпорація» вживається переважно на доктринальному рівні в зарубіжних країнах, однак в законодавстві низки європейських країн, зокрема Германії, Швейцарії тощо, корпорація виділяється як певний тип юридичної особи, що являє собою об'єднання осіб. У такий спосіб корпорація протиставляється іншій поширеній організаційно-правовій формі юридичної особи – установі. Остання позиціонується як об'єднання майна [413, с. 114]. Слід зазначити, що у країнах англосаксонської системи права установа взагалі не виокремлюється, внаслідок чого корпорація ототожнюється з юридичною особою. У країнах англосаксонської правової системи, як зазначає О.Р. Кібенко, термін «корпорація» має надзвичайно широке застосування. Фактично він використовується як синонім до терміна «юридична особа». Водночас у праві США існує більш вузьке трактування цього терміна – під корпораціями розуміються тільки комерційні юридичні особи, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями [245, с. 34].Натомість І.В.

Лукач, досліджуючи розвиток корпоративного права в США, зазначає, що наразі в американській правовій системі сформувалися дві основні доктрини сучасного корпоративного права: доктрина корпорації як юридичної особи та обмеженої відповідальності учасників корпорації [348, с. 68]. Про різницю у вживанні термінів говорить і С.І. Шимон, зазначаючи, що в англосаксонській правовій системі основними видами юридичних осіб є товариства і компанії (Англія) або корпорації (США). При цьому не всі товариства наділяються статусом юридичної особи [650].

На думку В.А. Васильєвої, поняття корпорації в континентальному праві, з одного боку, ширше, ніж у праві англосаксонському: воно охоплює такі об'єднання осіб, які, згідно з правом США чи Англії, або не вважаються корпораціями, або практично відсутні (наприклад, товариства). З іншого боку, до числа корпорацій, навіть публічних, в англосаксонському праві належать і такі, які в континентальній Європі взагалі не визнаються юридичними особами і відповідно корпораціями. Мова йде про державні органи, що займаються управлінською діяльністю [132, с. 56].

Д.Д. Позова, розглядаючи поняття корпорації у світлі законодавства країн континентальної системи права, робить висновок про те, що в усіх крупних юрисдикціях зазвичай існує принаймні одна незаперечна законом спеціалізована форма для формування закритих корпорацій. До них належать французький SARL, німецький GmbH, італійський Srl, японська закрита корпорація, американська закрита корпорація й рідше – корпорація з обмеженою відповідальністю, а також приватна компанія у Великобританії. В усіх них знаходять прояв традиційні риси корпоративної форми. Відрізняються такі корпорації від відкритих компаній головним чином тим, що діє презумпція, а в деяких випадках прямо передбачено неможливість здійснювати вільну торгівлю їхніми акціями на публічному ринку [414, с. 168].

Слід також зазначити, що в ГК Україні також вживається термін «корпорація», а саме в ч. 3 ст. 120 ГК України, відповідно до якого корпорацією

визнається договірне об’єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об’єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Тобто в даному випадку йдеться про одну з організаційно-правових форм договірного об’єднання юридичних осіб (господарських об’єднань). Дійсно, у деяких країнах термін «корпорація» також вживається в наближеному до наведеного в ГК України значенні — як об’єднання підприємств за тією чи іншою ознакою суб’єктів господарювання та виробництва. Проте більш усталеним для зарубіжного праворозуміння є все ж таки уявлення про корпорацію як юридичну особу, стосовно якої в учасників виникають корпоративні права. Слід також зауважити, що в законодавчих актах ЄС усталеним є використання терміна «компанія» замість «корпорація», що пояснюється значним впливом англосаксонського права на законотворчу техніку.

Піддаючи аналізу поняття корпорації за ГК України в порівнянні із зазначенням, яке надається йому за законодавством США, де він дістав найширшого використання, Р.Б. Прилуцький виокремлює низку істотних відмінностей: 1) у США корпорація створюється як підприємствами, так і фізичними особами, вітчизняна корпорація – виключно шляхом об’єднання підприємств; 2) мета створення корпорації – здійснення нею господарської діяльності, у тому числі підприємницької з метою отримання прибутку, мета української корпорації полягає в об’єднанні виробничої, наукової та іншої діяльності підприємств - учасників із делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації; 3) учасники корпорації формують статутний фонд, передаючи гроші та майно у її власність(учасники об’єднання можуть робити майнові внески (вступні, членські, цільові тощо) відповідно до установчих документів, передаючи водночас майно в господарське відання або в оперативне управління); 4) якщо між учасниками корпорації виникають корпоративні

відносини, то між учасниками об'єднання – організаційно-господарські відносини; 5) учасники корпорації не відповідають за її зобов'язаннями та несуть ризик втрати своїх внесків (акцій); підприємства-учасники корпорації – об'єднання не відповідають за зобов'язаннями об'єднання, якщо інше не передбачено установчими документами об'єднання; 6) корпорація має право випускати акції з метою формування статутного фонду чи його збільшення, корпорація – об'єднання – ні [437, 58].

Таким чином, застосування терміна «корпорація» в різних правових системахістотновідрізняється.

Проведений аналіз розуміння та сутності корпорацій дозволяє говорити про те, що все частіше у наукових публікаціях зустрічається термін «юридична особа корпоративного типу» [634, с. 223]. Крім нього, пропонувалося також ввести в науковий обіг термін «корпоративне товариство» на противагу поняттю «корпорація» [633, с. 23]. Проте, на нашу думку, використання терміна «корпоративне товариство» є не зовсім вдалим із точки зору закладених у ЦК та ГК України різних підходів щодо визначення системи юридичних осіб і не сприятиме узгодженню наявних розбіжностей між ними, адже категорія «товариство» є властивою саме для ЦК України.

Тому пропонуємо розрізняти «корпорації» як класичні утворення, участь у яких тягне виникнення сукупності майнових і немайнових прав, відносячи до них акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю, і «юридичні особи корпоративного типу»: повні та командитні товариства, виробничі кооперативи з додаванням інших можливих організаційно-правових форм корпоративних підприємств, про які йдеться в ГК України, – приватних підприємств та фермерських господарств, які діють на основі приватної власності кількох осіб, підприємств споживчої кооперації, утворених декількома споживчими товариствами.

Повертаючись до вирішення питання про те, у яких організаційно-правових формах може створюватись юридична особа корпоративного типу

згідно з чинним законодавством, візьмемо до уваги таке.ЦК України передбачає поділ усіх юридичних осіб приватного права на товариства й установи. Відповідно до ч. 1 ст. 81 ЦК України юридична особа може бути створена шляхом об'єднання осіб та (або) майна. З огляду на зміст ст. 83 ЦК України, товариство створюється шляхом об'єднання осіб, у той час як установа – шляхом об'єднання (виділення) засновниками майна. Деякі з прихильників вузького підходу до розуміння корпорацій, визначаючи їх як об'єднання капіталів, роблять спроби окреслити коло можливих організаційно-правових форм, у яких вони можуть створюватися та діяти, керуючись критеріями диференціації ступеня концентрації капіталу і значення особистої участі в діяльності організації. Однак не всі науковці поділяють погляди на визначення товариства саме як об'єднання осіб. Так, наприклад, акціонерні товариства, товариства з обмеженою й додатковою відповідальністю відносять до об'єднань майна, а виробничі кооперативи, повні й командитні товариства – до об'єднань осіб і майна [634, с. 233].В основі зазначеної позиції так само лежить поділ товариств на персональні об'єднання та об'єднання капіталу. Зазначаючи непослідовність застосування класифікації юридичних осіб у ЦК України (за критерієм поділу) – участь (членство) у ній особи або майна, О.О. Кравчук справедливо звертає увагу на те, що під час створення товариства, відповідно до ч. 2 ст. 88, ст. 113 ЦК України, йому також передається майно – в основному як внесок до статутного фонду (капіталу) [311, с. 103]. Дійсно, незалежно від форми товариства під час його заснування формується статутний капітал (у кооперативах – пайовий фонд) за рахунок внесків засновників.

Самі по собі поняття «союз осіб», «союз капіталів», «об'єднання осіб і капіталів», на думку І.В. Спасибо-Фатєєвої, є умовними, тому слід виходити з їх органічної єдності, що традиційно покладено в основу будь-якого товариства (корпорації) [545, с. 28]. Тому, на думку Я. Марущака, позиціонування певних організаційно-правових форм господарських товариств (акціонерні товариства, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю) виключно як

об’єднань майна, а інших – як об’єднань осіб (повне та командитне товариства) є не зовсім вірним та не відповідає реаліям створення та діяльності зазначених юридичних осіб [359, с. 55]. Тому слід погодитися з О.Р. Кібенко в тому, що товариство – це і є корпорація в традиційному розумінні[245, с. 230].

В літературі називають ряд ознак, які дозволяють протиставити товариство установі як об’єднанню майна і водночас свідчать про його корпоративний устрій: 1) засновники (учасники) товариства передають йому майно як внесок до статутного (складеного) капіталу на праві власності, набуваючи в обмін на це певну кількість прав з участі в управлінні, отримання частки прибутку, активів тощо, які є корпоративними правами. Водночас засновники установи передають їй майно на праві господарського відання або оперативного управління, залишаючи за собою право власності; 2) учасники товариства здійснюють управління його діяльністю на підставі належних їм корпоративних прав, що не передбачено в установі.

До наведених ознак розмежування товариств і установ також слід додати наступні: 1) корпорації діють в інтересах своїх членів, установи — в інтересах користувачів (визначеність складу корпорації й невизначеність користувачів установи); 2) мета та зміст діяльності корпорації визначаються спільною волею засновників, а мета діяльності установи привнесена ззовні і визначається адміністрацією [129, с. 138]. Відмінність між юридичною особою і юридичною особою корпоративного типу (корпоративною юридичною особою) вбачають у тому, що корпораціям притаманні загальні та спеціальні ознаки. Загальні – властиві для усіх юридичних осіб, спеціальні – ті, що визначають специфіку корпорацій і відрізняють їх від інших юридичних осіб. До останніх належать: об’єднання капіталів і майнова участь у корпорації; діяльність на основі статуту і установчого договору; складне корпоративне управління [170, с. 13].

Аналіз останніх змін у законодавчому регулюванні визначення підвідомчості корпоративних спорів також дозволяє більш чітко визначитися з колом організаційно-правових форм юридичних осіб корпоративного типу.

Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [179] в редакції статті, що діяла до 28 березня 2014 р., до підвідомчості господарських судів належали справи, що виникають із корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів. Однак вже на той час у підготовленому Верховним Судом України узагальненні практики розгляду корпоративних спорів висловлювалася позиція про те, що спори, пов'язані з діяльністю інших, окрім господарських товариств, юридичних осіб, є близькими за своїм змістом до спорів, які виникають із корпоративних відносин. У зв'язку з цим з метою формування єдиної судової практики вирішення корпоративних спорів та запобігання маніпулюванню їх підвідомчістю пропонувалося віднести до підвідомчості господарських судів спори, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності не лише господарських товариств, а й юридичних осіб інших організаційно-правових форм [142, с. 101].

Після внесення відповідних змін Законом України від 10.10.2013 р. № 642–VII [446] п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України було викладено в такій редакції: «Справи, що виникають із корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів». Таким чином, законодавець відійшов від визначення суб'єктного складу корпоративного спору із прив'язкою до організаційно-правової форми господарського товариства. У новій редакції ГПК України від 03.10.2017 р. підвідомчість та суб'єктний склад корпоративних спорів було визначено аналогічним чином, а саме: відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що

виникають з корпоративних відносин, у тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів. В абзаці другому пункту 1.1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають із корпоративних правовідносин» зазначається про те, що при визначенні підвідомчості справ цієї категорії судам слід враховувати, що з огляду на системний аналіз положень статті 84 ЦК України, частини п'ятої статті 63, частин першої та третьої статті 167 ГК України, Закону України «Про господарські товариства», Закону України «Про акціонерні товариства», статей 1, 19 і частин 1, 6 ст 20 Закону України «Про фермерське господарство», статей 6, 8, 19 та 21Закону України «Про кооперацію» корпоративні відносини виникають, зокрема, у господарських товариствах, виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб.

Таким чином, слід погодитися з точкою зору, висловленою в літературі стосовно того, що задля забезпечення єдності термінології та усунення неузгодженостей щодо визначення організаційно-правових форм, у яких можуть виникати корпоративні права, доцільно виробити єдиний підхід до визначення корпорацій [56, с. 65]. Пропонуємо відносити до корпорацій організаційно-правові форми підприємницьких товариств - господарські товариства (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю), до юридичних осіб корпоративного типу (квазікорпоративних утворень) - повні та командитні товариства, виробничі кооперативи та інші можливі організаційно-правові форми корпоративних підприємств, про які йдеться в ГК України — приватні підприємства та фермерські господарства, які діють на основі приватної власності кількох осіб,

підприємства споживчої кооперації, утворені декількома споживчими товариствами [614, с. 53].

Віднесення фермерських господарств до юридичних осіб корпоративного типу є дискусійним, хоча у літературі й висловлена точка зору про те, що фермерські господарства є за своєю суттю господарськими товариствами і у них відсутні специфічні риси, які давали б підстави стверджувати про їх особливу організаційно-правову форму [541, с. 55]. Хоча і тут одностайності немає. Так, на думку В.С. Щербини, на відміну від господарських товариств, які мають складну структуру органів товариства, фермерське господарство має лише голову фермерського господарства, який представляє фермерське господарство перед органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями та окремими громадянами чи їх об'єднаннями, від його імені укладає угоди та вчиняє інші юридично значущі дії відповідно до законодавства України [656, с. 132].Натомість К.В. Шаперенков зазначає, що здійснення спільної діяльності щодо ведення фермерського господарства є можливим тільки на підставі договору простого товариства, оскільки тільки такий договір є підставою для виникнення спільного майна членів фермерського господарства [643, с. 5]. Після внесення змін до законодавства, фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї. Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа – підприємець. При цьому фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, діє на підставі статуту. Умовою є також наявність права власності або користування земельною ділянкою. У літературі зазначають, що фермерське господарство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, а є узагальнюючим поняттям, запровадженим з метою врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та надання державної підтримки у цій галузі [662, с. 13],з чим не можна не погодитися.

Віднесення фермерського господарства до юридичної особи корпоративного типу залежить від того, чи виникають у фермерському господарстві корпоративні відносини. Стосовно наявності корпоративних прав у фермерських господарствах склалася доволі неоднозначна практика. Так, зокрема, у статутах фермерських господарств закріплюють корпоративні права: «1.3. Засновник створює статутний (складений) капітал у розмірі 100 (сто) гривень. Власнику статутного (складеного) капіталу Господарства належать корпоративні права на Господарство, а саме права, що включають правомочності на участь засновника та його правонаступників в управлінні Господарством, отримання певної частки прибутку (дивідендів) Господарства та активів у разі ліквідації Господарства, а також інші правомочності, передбачені законодавством та цим статутом.Статутний (складений) капітал Господарства або його частка (частина) можуть бути предметом правочинів» [519]. У свою чергу, А.Киян зазначає, що, як вбачається із норм статті 20 Закону України «Про фермерське господарство», порядок володіння, користування і розпорядження майном фермерського господарства здійснюється відповідно до його статуту, якщо інше не передбачено угодою між членами фермерського господарства та законом. Член фермерського господарства має право на отримання частки майна фермерського господарства при його ліквідації або у разі припинення членства у фермерському господарстві. Розмір частки та порядок її отримання визначається статутом фермерського господарства. Отже, частка кожного члена фермерського господарства повинна бути закріплена в Статуті. Однак член фермерського господарства може отримати свою частку тільки при припиненні свого членства у фермерському господарстві або у випадку ліквідації його як юридичної особи і якщо він не наділений правом відчужувати свою частку третім особам [283]. У Постанові Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» зазначено, що з метою забезпечення однакового і правильного застосування законодавства під час вирішення господарськими судами спорів,

що виникають з корпоративних правовідносин, господарським судам слід керуватися Господарським процесуальним кодексом України (далі - ГПК України), Цивільним кодексом України (далі - ЦК України), Господарським кодексом України (далі - ГК України), законами України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про фермерське господарство», «Про кооперацію» та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні правовідносини [456].Таким чином, правовідносини у фермерських господарствах віднесені до категорії корпоративних.

З точки зору податківців, основним критерієм розподілу прибутку між членами фермерського господарства традиційно вважається ступінь трудової участі в діяльності господарства. Проте при цьому законодавство не обмежує фермерські господарства у використанні й інших підстав розподілу прибутку між членами фермерського господарства. Такою підставою може виступати і майновий внесок до складеного капіталу господарства. На практиці часто фермерські господарства прагнуть використовувати змішані критерії розподілу прибутку, що враховували б і участь члена господарства у формуванні складеного капіталу господарства (якщо таке було), і його трудову участь у його діяльності. Оскільки члени фермерського господарства не можуть бути найманими працівниками в цьому господарстві, тому дохід, що виплачується членам фермерського господарства, не може вважатися заробітною платою. Це твердження ставить всі крапки над «і» у ситуації з виплатами членам сімейного фермерського господарства без статусу юрособи, тобто створеного підприємцем. Доходи, які такий підприємець виплачуватиме членам свого сімейного фермерського господарства, слід вважати іншими доходами для цілей Податкового кодексу України (п.п.164.2.20 Податкового кодексу України). Дивіденди – платіж, який здійснюється юридичною особою – емітентом

корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів або інших цінних паперів на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, які засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку (п.п. 14.1.49 Податкового кодексу України). Отримання власниками корпоративного права доходу у вигляді дивідендів не пов'язане з жодними їх активними (підприємницькими) діями, а зумовлене участю у формуванні статутного фонду. По суті корпоративні права зумовлюють отримання так званого пасивного доходу у вигляді дивідендів, які по суті є платою за користування емітентом корпоративних прав внесками власників таких прав до статутного фонду (капітал) підприємства. У свою чергу, Закон про фермерське господарство не ставить право члена фермерського господарства на отримання частини його прибутку в залежність від вкладу до складеного капіталу. Водночас таку залежність можуть передбачити у статуті самі члени фермерського господарства, визначаючи порядок розподілу прибутку фермерського господарства. Таким чином, якщо прибуток між членами фермерського господарства розподіляється виключно за критерієм їх трудового внеску у діяльність господарства, то в цьому випадку, дивідендних виплат не відбувається. Члени фермерського господарства отримують активні доходи, тобто доходи від їх трудової участі в підприємницькій діяльності фермерського господарства. Такі виплати слід відносити до інших доходів(п.п.164.2.20 Податкового кодексу України). Згодні з цим і податківці (див. роз'яснення в підкатегорії 103.25 БЗ). Якщо ж статутом передбачено, що розподіл прибутку (повністю або частково) між членами фермерського господарства здійснюється пропорційно їх внескам до складеного капіталу, то в цій частині виплати слід вважати дивідендами [107]. Право на отримання дивідендів є одним з основних корпоративних прав.

Слід зазначити, що останнім часом становлення єдиного світового інформаційного простору, проникнення процесів інформатизації й комп'ютерної

інтеграції у всі сфери життя суспільства, створення міжнародного ринку інформації і управління на додаток до традиційних ринків товарів, праці та капіталу поставили на порядок денний відповідні зміни в інфраструктурі, а також правовий супровід процесів, що відбуваються [60, с. 13]. Зокрема, йдеться про проблеми, пов'язані з організаційно-правовими формами у ІТ-сфері, з виникненням і функціонуванням такого явища, як віртуальні організації. Тому назріла нагальна необхідність у визначенні сутності, поняття та основних рис таких організацій з правової точки зору [64, с. 155].

Говорячи про поняття віртуальних організацій, слід звернутися до тих, що пропонуються у літературі, переважно, економічного характеру. Зокрема, існує декілька визначень віртуальної організації як мережевої організаційної форми. Віртуальне підприємство, зокрема, визначають як співтовариство територіально роз'єднаних фірм чи співробітників, що обмінюються продуктами своєї праці і спілкуються винятково електронними засобами при мінімальному або цілком відсутньому особистому контакті [604, с. 34]. З урахуванням особливостей практичного функціонування таких структур віртуальну організацію визначають як тимчасову кооперацийну мережу підприємств (організацій, окремих колективів), які мають ключові компетенції для найкращого виконання ринкового замовлення, що базується на єдиній інформаційній системі [62, с. 92]. Її визнають найбільш передовою формою сучасного підприємства, що є об'єднанням мережі організацій з її вузлами і зв'язками з інформаційно-технічними засобами [179, с. 49].

Здійснюються також спроби дати визначення віртуальних організацій і правниками. Так, віртуальні організації визначаються як існуючі у віртуальному просторі суб'єкти господарської діяльності, до складу яких входять фізичні та юридичні особи, що мають внутрішню структуру, розподіл обов'язків і регламентацію взаємовідносин між учасниками. Ключовою особливістю віртуального підприємства називають при цьому те, що основою об'єднання фізичних і юридичних осіб є сучасні інформаційні або комунікаційні технології.

Як здається, запропоноване визначення не можна назвати вдалим, оскільки воно мало чим відрізняється від визначення реальної організації [65, с. 641]. Навіть побіжне ознайомлення з таким явищем, як віртуальні організації, дозволяє ставити питання про сутність прав учасників таких корпоративних утворень. Чи є такі права корпоративними, чи мають вони специфіку? На нашу думку, специфіка корпоративних прав, які виникають у учасників віртуальних організацій корпоративного типу, спричинена віртуальним характером середовища, в якому діє така організація, самим віртуальним статусом. Корпоративні права відрізнятимуться більшою анонімністю, віртуалізацією управління, можливістю застосування платформи блокчейн тощо [66, с. 72].

Стосовно сутності корпоративних прав слід зазначити, що, незважаючи на легальні визначення в господарському та податковому законодавстві та, здавалося, достатність доктринальних визначень та наукових надбань у питанні визначення дефініції «корпоративні права», на практиці до даного часу існує різне тлумачення, особливо судовими органами, питання правової природи корпоративних прав, що має своїм наслідком ухвалення незаконних рішень.

У доктрині існують різні підходи до визначення корпоративних прав, однак, незважаючи на дискусію та положення ст. 100 Цивільного кодексу України, більшість науковців підтримують позицію, що все ж таки правова природа корпоративних прав має змішаний характер та підтримана позиці, що корпоративні права поряд з немайновим, мають і майновий характер.

Так, В.М. Кравчук пропонує визначення корпоративних прав як сукупність правових можливостей учасника певної юридичної особи, зміст яких визначається її організаційно-правовою формою [308, с. 54].

І.В. Спасибо-Фатєєва визначає суб’єктивне корпоративне право як право конкретної особи, яка має правовий зв’язок з корпорацією, будучи її учасником, одержувати певні блага [278, с. 177]. Поняття корпоративних прав розглядається І.В. Спасибо-Фатєєвою також у контексті аналізу механізму здійснення суб'єктивних корпоративних прав. Корпоративними є права учасників

господарських товариств, що визначаються їх майновою участю в статутному капіталі і надають їх суб'єкту певний комплекс правомочностей майнового та немайнового характеру [550]. Розглядаються науковцем і особливості корпоративних прав як прав особистого немайнового і в той же час майнового характеру. Так, характеризуючи особисті немайнові права, І.В. Спасибо-Фатєєва звертається до категорії так званих «парних прав», називаючи серед них права інтелектуальної власності і корпоративні права. При цьому особисті немайнові права і майнові права належать особі одночасно, тому, що «обслуговують» потреби і задовольняють інтереси суб'єктів стосовно створених ними (або отриманих при певних обставинах) об'єктів. На відміну від прав інтелектуальної власності, де, будучи нероздільними, кожне з парних прав може існувати і реалізовуватися окремо, корпоративні права є монолітними і сприймаються в якості єдиного цілого [543, с. 139]. Тому помилкою є спроби роз'єднати їх і врегулювати окремо, прикладом чого є норма статті 100 ЦК України, в якій окремо врегульовано право на участь у товаристві як особисте немайнове право [61]. Такий невдалий підхід призвів до великої кількості непорозумінь, проблем із застосуванням не лише цієї статті, але і багатьох інших, оскільки виникають питання стосовно того, чи можна, зокрема, завіряти довіреність на участь у загальних зборах, якщо остання є немайновим правом, яке поєднане з немайновим правом участі, передбаченим ст. 100 ЦК, а звідси є нерозривним з особою. Тому стосовно ст. 100 ЦК України у літературі було висловлено пропозиції з її скасування [246, с. 19].

В.А. Васильєва під корпоративним правом у суб'єктивному розумінні визначає право особи бути учасником корпорації (юридичної особи)[274, с. 78].

Корпоративні права як симбіоз майнових і немайнових прав розуміє В.І. Борисова [109, с. 110].

С.С. Кравченко виділяє суто майнові права, якими є право на дивіденди, право на одержання коштів при виході з господарського товариства (крім акціонерного) і у разі його ліквідації, право на викуп акцій та переважні права,

спрямовані на набуття майнових прав. Переважне право надає учаснику господарського товариства можливість мати майнове право, яке є потенційним для нього і виникає лише за наявності волі учасника [305, 155].

С.О. Сліпченко розглядає категорію корпоративних прав в аспекті особистих немайнових прав, при цьому об'єктом особистих немайнових прав є участь в управлінні товариством [535, с. 34]. Участь у товаристві розглядається як особисте немайнове від'ємне від особи право. Його відособленість та об'єктивація дозволяють йому відокремлюватися від особи після смерті (припинення). Разом з цим від'ємність цього блага за життя (існування) управомоченої особи ставиться в юридичній літературі під сумнів [353, с. 32].

На думку А.В. Сороченка, корпоративні права – це права особи, що в установленому законом порядку зробила внесок до статутного капіталу господарського товариства, які включають в себе правомочності на участь цієї особи в управлінні господарським товариством, отримання певної частини прибутку такого товариства та активів у разі ліквідації останнього в порядку, передбаченому чинним законодавством, право на одержання інформації про діяльність товариства та інші правомочності, що випливають із закону та/або засновницьких (установчих) документів [540, с. 5].

Таке визначення штучно звужує корпоративні права, розкриваючи зміст таких прав виключно у господарських товариствах, адже у такому разі припускається, що у учасників господарських об'єднань, у членів кооперативу, які перебувають у правовідносинах з юридичними особами таких організаційно-правових форм, не виникають права. Варто погодитися з І.В. Лукач, яка зазначає комплексну природу поняття «корпоративні права», що сутність корпоративних прав становлять ті самі суб'єктивні права, що і в інших правовідносинах, які виникають з юридичного факту на підставі норми права. Тому суб'єктивні корпоративні права – це права учасників корпорації, що виникають у результаті участі у статутному капіталі на підставі правової норми [340, с. 205]. Додамо від

себе, що це права, які виникають у учасників корпорації (корпоративної юридичної особи) і юридичної особи корпоративного типу.

Таким чином, склалося два підходи до розуміння від'ємності або невід'ємності зазначених прав. Одні з дослідників вважають, що оскільки право участі у товаристві є особистим немайновим правом, а об'єкти останніх невід'ємні, то й участь у товаристві невід'ємна.

Інші дослідники вважають, що оскільки право участі в товаристві входить до складу корпоративного права, яке здатне переходити від однієї особи до іншої (див., наприклад, ст.ст. 127, 135, 137, 147 ЦК України), то від'ємність корпоративного права робить від'ємним право участі у товаристві.

Таким чином, наукові пошуки сутності корпоративного права дозволяють дійти висновку про тісний зв'язок права учасників корпорацій з часткою в статутному капіталі юридичної особи, та в разі відчуження добровільного або примусового, наприклад у разі виконання судового рішення, предметом стягнення стане саме частка в статутному капіталі, а не корпоративні права, останні автоматично переходять до нового учасника з купівлею-продажем частки у статутному капіталі, за винятком набуття права на частку в статутному капіталі у порядку спадкування.

На користь наведеного свідчить і національне законодавство, яке в процесі реформування та адаптації, базуючись на досвіді європейських країн, підійшло до сутності корпоративних прав з врахуванням ринкової економіки та вимог світового правопорядку. Європейське законодавство не оперує терміном «корпоративні права», відсутнє воно і в Модельному акті «Про бізнес-корпорації США» та Модельному акті «Про товариства з обмеженою відповідальністю». При цьому предметом купівлі - продажу відповідно до зарубіжного законодавства виступають не корпоративні права, а акції, частка в статутному капіталі. Так, англійське право прирівнює акції до частки учасника, а саме ст. 541 Акта «Про компанії» 2006 р. визначає, що акція чи інша частка учасника є

приватною власністю, посвідчує низку прав учасника у компанії [6, с. 56], а відповідно до судових прецедентів Англії, акція вимірюється сумою грошей [7].

Звичайно, аналіз нормативно-правового регулювання корпоративних відносин та легальних визначень поняття корпоративних прав вказує на синонімічність таких визначень, як корпоративне право та частка у статутному капіталі.

Щодо визначення корпоративних прав через право власності на часткуслід зазначити, що такий підхід обґрунтовано піддавався критиці в науковій літературі [536, с. 93]. У зв'язку з цим заслуговує на увагу визначення частки як оборотоздатного субстрату корпоративних прав, що покликаний забезпечити корпоративний характер підприємства через можливість множинності учасників і їх заміни [536, с. 90].

Із прийняттям ГК України суттєво змінився законодавчий підхід до визначення поняття корпоративних прав. Так, у ст. 167 Господарського кодексу України зазначається, що корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Закон України «Про акціонерні товариства» в п. 8 ч. 1 ст. 2 корпоративні права визначає, як сукупність майнових і немайнових прав акціонера - власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Відповідно до п.п. 14.1.49 ст. 14 Податкового кодексу України йде ототожнення поняття корпоративних прав з поняттям права власності, майна:

«14.1.49. дивіденди - платіж, що здійснюється юридичною особою, у тому числі емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку» [411].

При цьому ч. 1 ст. 100 Цивільного кодексу України визначає право участі у товаристві як особисте немайнове право, яке не може передаватися окремо іншій особі. Мова йде про умовний розподіл корпоративних прав, які виникають у результаті майнової участі та немайнових прав. Такий висновок підтверджується Законом України «Про виконавче провадження» в частині 1 пункту 1 статті 10, адже до заходів примусового виконання судових рішень відносяться звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), корпоративні права, майнові права інтелектуальної власності, об'єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами [2; 3; 443].

Аналіз положень ст.ст. 88, 143 ЦК, ст.ст. 88, 167 ГК, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» вказує, що корпоративні права учасників господарського товариства визначаються законом і статутними (установчими) документами. Отже, статус учасника юридичної особи закон визнає лише за особою, яка є власником частки у його статутному капіталі.

Таким чином, підтверджуючи певну майнову складову корпоративних прав, у контексті захисту корпоративних прав, варто зазначити, що корпоративні права є майновим правом власника, відповідно наділені ознакою алеаторності (ризиковості), у зв'язку з чим корпоративні права, як сукупність правомочностей особи на певний обсяг прав, можуть бути відчужені, на них може бути звернене стягнення, а також накладений арешт. Однак, виходячи з аналізу діючого законодавства та враховуючи, що корпоративні права є складовою об'єкта

корпоративних відносин, а предметом відчуження буде частка у статутному капіталі, з купівлею якої автоматично до нового учасника перейдуть і корпоративні права, варто дослідити судову практику у цьому напрямку, яка є неоднозначною [63].

Так, у рішенні Білгород-Дністровського міськрайонного суду щодо скасування акта опису й арешту корпоративних прав від 3 липня 2017 р. №495/4531/16-ц суд доходить висновку щодо незаконності дій старшого державного виконавця Відділу примусового виконання рішень Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Одеській області ОСОБА_2 з приводу звернення стягнення за зобов'язаннями ОСОБА_1 на корпоративні права у розмірі 67% у приватному підприємстві «ПОДІЛЛЯ».

Скасовує акт опису й арешту майна від 19.05.2016 р. та постанову від 08.06.2016 р. ВП №48604267 про призначення експерта, суб'єкта оціночної діяльності суб'єкта господарювання для участі у виконавчому провадженні, складених старшим державним виконавцем Відділу примусового виконання рішень Управління державної виконавчої служби Головного територіального управління юстиції в Одеській області ОСОБА_2.

Суд, приймаючи рішення, зазначає, що державний виконавецьдоходить правильного висновку, що корпоративні права - це сукупність майнових та немайнових прав, однак допускається помилки, включаючи немайнові права до об'єктів, на яких може бути звернено стягнення та накладено арешт.Утім, посилається на ст. 100 ЦК України, відповідно до якої право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі, у зв'язку з чим доходитьвисновку щодо протиправності дій державного виконавця під час складання акта опису та арешту корпоративних прав ОСОБА_1 в ПП «ПОДІЛЛЯ» в розмірі 67% [604].

Проте з такимвисновком не погодився суд апеляційної інстанції,і суддя апеляційного суду м. Одеси А.І. Дришлюк доходить абсолютно доктринально

правильного рішення по цій справі та зазначає, що корпоративне право, визначення якого надано спеціальним законом, за своїми ознаками є більш широким поняттям, оскільки включає не тільки право на участь в управлінні господарською організацією, але й на отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Обґрунтовуючи своє рішення по скарзі, суд першої інстанції виходив з того, що корпоративні права за своєю природою мають немайновий характер, посилаючись на ст. 100 ЦК України, таким чином надаючи перевагу перед ст. 167 ГК України та упускаючи норму, яка діяла на момент вирішення спору, а саме п. 1.8 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», яка передбачала, що корпоративні права - це право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної особи або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах. Оцінивши діюче законодавство, суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що корпоративне право має не тільки немайновий характер, але й майновий, у зв’язку з чиммає змішану природу. На користь позиції щодо змішаного характеру корпоративних прав слід навести позицію О.Д. Крупчана про те, що корпоративні права є приватними правами, які мають чітко виражений матеріальний зміст майнового характеру по функціонуванню та припиненню підприємницьких товариств [318, с. 71]. Крім того, слід приймати до уваги висловлену позицію В.М. Кравчука, що корпоративне право - це сукупність усіх прав та обов'язків, які має особа щодо конкретної юридичної особи. Конкретний зміст корпоративного права,

співвідношення в ньому майнових і організаційних елементів визначаються організаційно-правовою формою юридичної особи [308, с. 78].

Корпоративні права визначаються також як сукупності суб'єктивних майнових та немайнових прав, якими наділяється особа, що володіє на праві власності часткою у статутному капіталі товариства, або акціями акціонерного товариства, або правом на пай у пайовому фонді виробничого кооперативу, та які включають в себе право на участь в управлінні товариством, право на отримання частини прибутку (дивідендів), а також частини активів у разі ліквідації товариства, а також інші права, передбачені законом та статутними документами товариства [359, с. 55].Корпоративні права – це не права відповідної юридичної особи як учасника цивільного обороту перед третіми особами. Корпоративні права мають власну правову самодостатність і не входять у зміст правосуб'єктності юридичної особи. Корпоративні права виникають лише у разі створення юридичної особи, при цьому носять незавершений характер суб'єктивного права учасника, який здійснює їх самостійно або спільно через загальні збори.

Крім зазначеного, підхід науковців до поняття «корпоративні права» умовно можна поділити на дві групи залежно від моменту виникнення таких прав: 1) ті, які під корпоративними розуміють права, що виникають щодо вже існуючої юридичної особи, та права, що виникають у процесі її створення; 2) ті, які пов'язують корпоративні права лише з участю суб'єкта в діяльності юридичної особи.

До першої групи відносяться такі вчені, як О.Р. Кібенко, О.С. Яворська, В.А. Васильєва, О.Д. Крупчан. Зокрема, В.А. Васильєва вважає, що корпоративне право – це право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, стати учасником корпорації (юридичної особи). Всі інші суб'єктивні права учасника, що випливають із його членства в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права [137, с. 8].

Н.С. Глусь, прихильник другого підходу, визначає корпоративне право як сукупність прав, які виникають у акціонера чи учасника корпорації внаслідок набуття ними відповідного права власності на акції, права власності на частку в статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю і які закріплені в чинному законодавстві України та внутрішніх нормативних актах самої корпорації [170, с. 18].

В певній мірі дискусії з приводу правової природи об'єкта корпоративних правовідносини пов'язані з відсутністю поняття «корпоративні права» в ЦК України, а наявність визначення в ГК України не враховує загальних положень правової доктрини про об'єкти цивільних прав. Проте ЦК України поряд з правами господарських товариств містить норми про «права на участь» та «права учасника на частку в статутному капіталі». Враховуючи зазначене, більшість прибічників цивілістичної природи корпоративних відносин їх об'єктом визначає частку у статутному капіталі [260, с. 35]. Однак, незважаючи на дискусійний характер, конструкція «право на право» в корпоративних відносинах дозволяє стверджувати, що об'єктом корпоративних правовідносин є блага як майнового, так і немайнового характеру, що у свою чергу дозволяє визнати їх цінність, динамічність та повноту. Так, корпоративні права, як суб'єктивні права, можуть переходити від однієї особи до іншої; встановлення прав на права дозволить забезпечити повноту правових можливостей їх володільця; у конструкції «право на право» останнє право є об'єктом іншого права, що є правовим інструментом передачі прав [214, с. 102].

А.В.Смітюх, визначаючи співвідношення категорій «корпоративні права» та «права учасника господарського товариства», зазначає, що права учасника – це абстрактна правомочність будь-якого учасника будь-якого товариства, незалежно від розміру його частки, тоді як корпоративні права – це права, що виникають з володіння часткою певного розміру (певною кількістю акцій) в конкретному товаристві, ці права є різними за обсягом у різних учасників

(акціонерів) і відображають ступінь корпоративного контролю даного учасника (акціонера) над даним товариством [176, с. 99].

Корпоративні права у літературі ділять на декілька груп [22, с. 5]. Перш за все, відповідно до поділу, запровадженому на законодавчому рівні, корпоративні права поділяються на майнові та немайнові. До майнових прав відносяться права на: отримання частини прибутку (дивідендів) товариства, отримання частки при ліквідації товариства у випадках, передбачених законодавством; отримання майна або грошового еквівалента при виході чи виключенні з товариства. До немайнових прав як правило відносяться право на отримання інформації та право участі у товаристві.

Комплекс корпоративних прав включає такі їх види: 1) основні корпоративні права (притаманні учасникові будь-якої господарської організації) визначаються Господарським кодексом та загальними законами; 2) спеціальні, наявність яких пов'язується з участю в суб'єкті господарювання певної організаційно-правової форми або в господарській організації з певним видом виключної діяльності та закріплюється спеціальними законами; 3) локальні - передбачаються установчими документами конкретної господарської організації з врахуванням специфіки корпоративних відносин, що складаються між нею та її засновниками і учасниками [147].

І.Б. Саракун залежно від об’єкта, з приводу якого виникають корпоративні права, поділяє їх на: 1) майнові: отримувати частину прибутку товариства у вигляді дивідендів; отримувати частину вартості майна товариства у разі його ліквідації; розпоряджатися акціями, часткою у статутному фонді, розпоряджатися іншим способом порядку, визначеному чинним законодавством та статутом товариства; заповідати акції (частку у спадщину); купувати додатково випущені акції товариства; 2) немайнові: отримувати інформацію про діяльність товариства; право бути повідомленим про місце і час проведення загальних зборів товариства тощо; 3) організаційні: входити до товариства і виходити з нього в установленому порядку; брати участь у загальних зборах

акціонерів; обирати і бути обраним до органів товариства; здійснювати одноособове управління справами товариства; брати участь в управлінні товариством у порядку, визначеному статутом товариства та законодавством [514, с. 28].

Залежно від об'єму прав, які має суб'єкт корпоративного права, такі права поділяються на: повні – включають і організаційні, і майнові права; неповні (обмежені).

Слід зазначити, що набуття права власності на частку в статутному капіталі товариства не завжди приводить до набуття корпоративних прав у повному обсязі. Наприклад, якщо учасники товариства відмовляють спадкоємцеві померлого учасника у прийнятті до товариства або якщо спадкоємець відмовиться вступити до товариства, то йому виділяється вартість частини майна товариства, пропорційна розміру частки (ст. 147 ЦК, ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р.). У такому випадку спадкоємець набуває права на отримання частини майна товариства, пропорційну розміру частки, внаслідок її успадкування, але не набуває права участі в товаристві. Також для окремих категорій учасників господарських товариств встановлені обмеження щодо участі їх в управлінні товариством. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про господарські товариства» посадовими особами органів управління товариства не можуть бути народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та інших органів виконавчої влади, військовослужбовці, депутати місцевих рад, які працюють у цих радах на постійній основі, посадові особи органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, крім випадків, коли державні службовці здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в наглядовій раді товариства або ревізійній комісії товариства. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути посадовими особами тих

товариств, які здійснюють цей вид діяльності. Особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини, не можуть займати у товариствах керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

На характер та вид корпоративних прав впливають корпоративні відносини, змістом яких вони є. Поширеним у науковій літературі є поділ корпоративних відносин на внутрішні і зовнішні, змістом яких є різні за характером корпоративні права та обов’язки. Однак і тут серед науковців немає єдності щодо визначення змісту поняття «внутрішні відносини». У юридичних особах, які вважаються корпораціями, внутрішні відносини або ототожнюють із корпоративними відносинами [332, с. 44], або останні розглядаються як один із їх різновидів [266, с. 82]. В основі поглядів на внутрішні відносини як більш широку за змістом категорію, ніж корпоративні відносини, лежить поширений у західній юридичній літературі підхід, відповідно до якого виділяється ще одна група внутрішніх відносин — відносини директорів з акціонерами й компанією (фідуціарні відносини), що пов’язано з принципом відокремлення володіння (ownership), яке належить акціонерам, від контролю, який належить управляючим [266, с. 81].

Стосовно окреслення сфери внутрішніх та зовнішніх відносин за участю корпорацій так само немає одностайної позиції науковців, що пояснюється застосуванням ними різних критеріїв для проведення такого розмежування. Вирішення зазначеного питання має не лише важливе теоретичне значення (з погляду правильного визначення предмета корпоративного права), але і практичне значення (при вирішенні питання про підвідомчість спорів, пов’язаних із корпоративними правами та відносинами) [23, с.54].

Так, наприклад, М.А. Рожкова робить спробу розмежувати внутрішні й зовнішні відносини корпорації за критерієм їх змісту. До зовнішніх науковець відноси ть речові, зобов’язальні відносини, відносини у сфері інтелектуальної власності корпорації з іншими особами-фізичними і юридичними, а також

публічні правовідносини корпорації – за участю податкових, митних, антимонопольних та інших державних органів, а також відносини між учасниками і юридичною особою, які виникають у зв'язку зі створенням юридичної особи і формуванням її майна. Натомість до внутрішніх (власне корпоративних) відносин включаються організація діяльності (розподіл збитків і прибутку, управління діяльністю корпорації тощо), реорганізація й ліквідація створюваної юридичної особи [502, с. 140]. В.В. Долинська за основу такого поділу бере об'єкт правовідносин, розмежовуючи акціонерні правовідносини у власному розумінні, пов'язані з регулюванням організації та діяльності акціонерних товариств, і відносини, пов'язані з регулюванням діяльності акціонерних товариств та акціонерів (зовнішні акціонерні правовідносини) [203, с. 46].

Проте більш поширеним у доктрині корпоративного права є підхід до розмежування внутрішніх та зовнішніх відносин за участю корпорації на підставі суб'єктного складу відносин. Але застосування зазначеного критерію подекуди носить непослідовний та неоднозначний характер, що призводить до існування чималого спектра варіантів визначення кола внутрішніх відносин. Так, О.Р. Кібенко поділяє внутрішні відносини на три групи: 1) відносини між учасниками товариства; 2) відносини між господарським товариством і його учасниками; 3) відносини між різними органами господарського товариства. До зовнішніх (тобто таких, що виникають у процесі здійснення підприємницької діяльності товариством) вчена відносить відносини між товариством та особами, які не пов'язані з товариством відносинами участі. Останні можуть бути якприватноправового, так публічно-правового характеру. Основну масу приватноправових корпоративних відносин складають відносини цивільні і трудові; публічно-правові корпоративні відносини можуть проявлятися в адміністративних, фінансових, кримінально-правових та багатьох інших [247, с. 56].

О.М. Переверзєв визначає корпоративні відносини як внутрішні організаційно-господарські відносини, що складаються в процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами господарювання й суб'єктами організаційно-господарських повноважень – засновниками (учасниками) й уповноваженими ними органами [403, с. 5].

За визначенням О.О. Макарової, корпоративні відносини – це, перш за все, відносини всередині самої корпорації між різними групами учасників корпорації, між ними і професійним менеджментом, між директорами й менеджментом. Характер цих відносин різний: це відносини у сфері управління (які ширше, ніж відносини внутрішньоорганізаційні), майнові відносини (наприклад, визначення розміру винагороди членам ради директорів) [355, с. 10].

Шляхом узагальнення висловлених у доктрині точок зору можна виокремити декілька основних підходів до вирішення порушеного питання, відповідно до яких внутрішні правовідносини можуть виникати:1) між корпорацією (юридичною особою корпоративного типу) та її учасниками; 2) між юридичною особою корпоративного типу та її учасниками, а також між учасниками; 3) між учасниками юридичної особи корпоративного типу;4) між юридичною особою корпоративного типу і її органами; 5) між учасниками та/або створюваними ними органами юридичної особи та юридичної особи корпоративного типу.

Отже, на шляху до одностайного визначення сфери внутрішніх відносин є питання наділення органу юридичної особи властивостями самостійного суб'єкта права. Точку зору щодо включення до складу суб'єктів корпоративних відносин органів корпоративного управління обстоюють здебільшого представники науки господарського (підприємницького) права [238, с. 99]. В основу такої позиції покладено тезу про те, що саме в корпоративних відносинах, з огляду на їх специфіку, органи корпоративного управління набувають статусу самостійного суб'єкта, наділеного суб'єктивними правами й обов'язками, які забезпечені можливістю застосування до них заходів відповідальності. Проте

крім здатності виступати носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, невід'ємною властивістю будь-якого самостійного суб'єкта права є здатність виробляти, виражати і здійснювати персоніфіковану волю. Тому визнання за органами управління юридичної особи статусу відокремленого суб'єкта права по суті допускає можливість існування у таких органів власної волі та інтересів, які можуть не збігатися з волею юридичної особи. З огляду на усталені положення загальної теорії права й цивілістики органи юридичної особи не мають прав та обов'язків, відокремлених від прав та обов'язків самої юридичної особи. Завдяки науковим розробкам С.М. Братуся сучасне цивільне, а також корпоративне законодавство виходять із того, що органи юридичної особи є її частиною, воля органів — це воля юридичної особи [115, с. 66]. Відповідно до ч. 3 ст. 92 ЦК України орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно й розумно та не перевищувати своїх повноважень. Щодо аргументів про забезпечення належного виконання прав і обов'язків органом управління юридичної особи заходами юридичної відповідальності, слід зауважити, що чинним законодавством передбачено можливість притягнення до відповідальності посадових осіб за збитки, завдані їх діями (або бездіяльністю) господарському товариству, шляхом пред'явлення до них «похідного» позову (ч. 2 ст. 89 ГК України, п. 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України). В той же час коло таких посадових осіб на законодавчому рівні не визначено, а самі спори цієї категорії, зважаючи на ч. 1 ст. 20 ГПК України, не віднесено до числа корпоративних.

Підсумовуючи викладене, корпоративні права визначаємо як певний комплекс правомочностей майнового та немайнового характеру, що виникають у учасників корпорацій і юридичних осіб корпоративного типу (квазікорпоративних утворень), що визначаються їх майновою участю в статутному (складеному) капіталі відповідних юридичних осіб.

1.3. Визначення сутності цивільно-правового захисту корпоративних прав

Приступаючи до питання сутності захисту корпоративного права, варто зазначити, що в наукових публікаціях йдеться про «право на захист», «захист права», «охоронне право». У зв’язку з цим постає завдання щодо з’ясування питання, чи є ці поняття тотожними, чи є вони відмінними та питання про методологічні засади даного дослідження.

Попри те, що поняття «захист прав» увійшло до широкого наукового обігу лише в 90-х рр. ХХ ст. та було пов'язано з ухваленням нових законів незалежною Україною, у тому числі Конституції України, і, відповідно, із законодавчим закріпленням таких понять, як «захист», «правовий захист», «захист прав та інтересів», «судовий захист», їх правова природа залишається не визначеною.

Слід констатувати, що, визнаючи за суб'єктом певні корпоративні права, законодавство надає йому право на їх захист, адже право, не забезпечене від його порушень необхідними засобами захисту, є декларацією. Як слушно зазначав В.П. Грибанов, у разі, коли право не захищене, воно перетворюється в декларативне право, що дає можливість розраховувати лише на добровільну його повагу. Воно набуває характеру лише морально забезпеченого права, що ґрунтується тільки на свідомості членів суспільства та авторитеті державної влади [184, с. 222].

Попри значну кількість цивілістичних досліджень з цієї проблематики, залишається відкритим питання про сутність права на захист, а саме терміно-поняття «право на захист» у цивілістичній науці використовується обмежено. Більш того, проблема питання про захист цивільних прав з точки зору належності управомоченій особі права на захист взагалі не досліджувалося. У зв'язку з цим природно постає питання про доцільністьвикористання поняття «право на захист». На наш погляд, така постановка питання не лише виправдана, але й потрібна і має не лише теоретичне, але й практичне значення для з’ясування

характеру і умов використання управомоченою особою тих можливостей, які закон надає їй для захисту корпоративних прав.

Деяі правознаці звертають увагу на матеріально-правовий зміст права на захист та тісний зв'язок з суб'єктивним правом (В.П. Грибанов, О.В. Іванов). Інші вважають, що право на захист є самостійним, універсальним, конституційним правом особи (П.Ф. Єлісейкін). Є також думка, що в зміст права на захист входять елементи як матеріального, такпроцесуального характеру [74, с. 169]. Так Г.А.Свердлик і Е.Л. Страунінг вбачають зміст суб'єктивного права на захист у трирівневій системі правомочностей [521, с. 121]. Перший рівень надає уповноваженій особі можливість визначитися із способом і формою захисту, другий – реалізувати вибраний спосіб у рамках, встановлених законом; третій – у можливості оскарження в судовому чи адміністративному порядку дії, що порушують її права. Однак, враховуючи сутність захисту корпоративних прав та інтересів, важливо зазначити, що обрання форми, способу та засобу захисту порушеного права не може розглядатися як система правомочностей особи. Захист корпоративних прав та інтересів виступає складовою частиною низки галузей матеріального та процесуального права (цивільного, цивільного процесуального, господарського права, господарсько-процесуального права), що дає підставивести мову про його комплексність. Змістом цього права є дія, спрямована на усунення порушень, відновлення права через обрання відповідних способів, засобів та форм захисту. Адже право на захист гарантоване Конституцією України, Цивільним кодексом, корпоративним законодавством та міжнародно-правовими актами незалежно від того чи виявить особа бажання скористатися такою можливістю [24, с. 110].

Спрямованість права на захист вбачається у відновленні первинного стану потерпілого; припиненні порушення шляхом позбавлення акта (дії) сили «регулятивного» юридичного акта; охоронно-забезпечувальному впливі шляхом створення додаткових правових умов для безперешкодного здійснення

ущемлених прав та інтересів; еквівалентній компенсації порушених прав [591, с. 31].

Н.В. Вітрук зазначав, що потреба в праві на захист виникає тоді, коли має місце одна із обставин: 1) невиконання юридичного обов'язку; 2) зловживання правом і 3) спір про наявність самого права або свободи [145, с. 120]. Звичайно, враховуючи специфіку корпоративних прав, слід констатувати, що перелік підстав для виникнення права на захист є невичерпним, його необхідно доповнити такою підставою, як пряме порушення або недружнє (насильницьке) поглинання.

У загальному вигляді право на захист визначається як надана уповноваженій особі можливість застосування засобів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного права або права, яке оспорюється. Право на захист містить у собі, з одного боку, можливість здійснення уповноваженою особою власних позитивних дій і, з іншого боку, можливість вимагати визначеної поведінки від зобов’язаної особи і, зрештою, можливість звернутися до компетентних державних чи громадських органів з вимогою захисту порушеного права чи права, що оспорюється [624, с. 22].

У коментарі до ЦК України зазначається, що «право на захист… розглядається як суб'єктивне цивільне право, яке виникає в особи в разі порушення належних їй цивільних прав та інтересів (наприклад, несвоєчасне виконання зобов'язання або безпідставне утримання третьою особою майна), невизнання цього права (наприклад, невизнання особи правонаступником реорганізованої юридичної особи, невизнання права власності на майно) або оспорювання цивільного права (оспорювання права на спадщину, оспорювання права власності)» [639, с. 132].

На нашу думку, не можна погодитись з поглядами тих вчених, які зводять «право на захист» лише до можливості звернення особи з вимогою про захист права до відповідного державного органу. Адже, як уже зазначалось, зміст права на захист визначається комплексом норм матеріального та процесуального

права, які встановлюють: сам зміст правоохоронного засобу; підстави його застосування; коло суб'єктів, уповноважених на його застосування; процесуальний і процедурний порядок його застосування; матеріально-правові і процесуальні права суб'єктів, по відношенню до яких застосовується відповідний засіб.

Таким чином, матеріально-правовий зміст права на захист корпоративних прав включає наступні елементи: 1) дозволені законом засоби примусової дії на правопорушника, щоб захистити свої права власними діями фактичного порядку (самозахист); 2) можливість застосування учасником корпоративних відносин відносно порушника так званих «заходів оперативної дії» або «заходів, близьких до самозахисту» (відмова від участі в засіданні зборів; додаткова емісія); 3) можливість звернення учасника корпоративних відносин до органів управління, органів державної влади; 4) можливість звернутися до міждержавних органів по захисту прав і свобод людини, якщо вичерпані усі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту (до Європейського суду з прав людини). Даний елемент матеріально-правового змісту права на захист пов'язаний з вступом України 9 листопада 1995 р. до Ради Європи та ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [262].

Перераховані перші дві можливості входять до змісту права на свої дії правомочної особи, а решта є специфічними, оскільки вказують на зв’язок носія корпоративних прав з органами, наділеними повноваженнями здійснювати захист порушених прав та інтересів.

Враховуючи матеріально-правовий зміст права на захист, можна погодитися з думкою, що право на захист, в силу своєї природи, може здійснюватися залежно від конкретних обставин або безпосередніми діями правомочної особи, або за допомогою владних дій компетентних державних або громадських органів [592, с. 12]. Це означає, що використання тієї або іншої правомочності визначається лише характером права, що захищається. В. Темченко доходить висновку, що термін «захист» використовується в

Конституції в юридичних конструкціях, що, зокрема, позначають: 1) юридичний обов'язок держави чи інших зобов'язаних суб'єктів правовідносин із захисту прав і свобод людини; 2) можливості особи реалізувати власне суб'єктивне процесуальне право на захист у випадку порушення її права. Відтак науковець вважає, що термін «захист» стосується будь-якого конституційного права, незалежно від буквального вживання цього терміна безпосередньо у тексті норм Конституції. Це право логічно виокремлюється відповідно до теоретичного поняття суб'єктивного права та його структури, в якому структура складається із наступних загальновизнаних теоретичною наукою елементів: право особи на власні фактичні чи юридичні дії - право-поведінка; право вимагати від іншої сторони виконання обов'язків – право вимоги; можливість звертатися за захистом до компетентних державних органів – право домагання; можливість користуватися певним соціальним благом, цінністю – право користування [586].

Відносно процесуального змісту права на захист в юридичній літературі єдина позиція також відсутня. Так, одні правознавці процесуальний зміст такого права вбачають в можливості правомочної особи самостійно врегулювати спір або звернутися за захистом порушеного права в будь-який компетентний орган у встановленому законом порядку [184, с. 76]. Інші – у можливості використання правомочною особою будь-яких передбачених законом процесуальних прав і процедур, встановлених для конкретної форми захисту права та можливості оскарження у встановленому порядку рішення компетентного органу по конкретній справі.

Аналіз наукових позицій допомагає дійти висновку про те, що зміст права на захист характеризується наявністю як матеріального, так і процесуального елементів, які в одних випадках розглядаються в сукупності, в інших діють самостійно, оскільки процесуальна форма при реалізації права на захист потрібна не завжди.

Разом з категорією «право на захист» у літературі розглядається також категорія «захист цивільних прав та інтересів». Водночас щодо питання захисту

цивільних прав, а саме моменту, коли права потребують захисту, способів та форм здійснення захисту також немає єдиної позиції.

У науці захист розглядається, зокрема, як найдієвіша охорона прав людини [532, с. 189]; активне втручання органів держави, громадських організацій і громадян у процес реалізації прав і свобод [139, с. 33]; примусовий (щодо зобов'язаної особи) спосіб здійснення права, який застосовується у встановленому законом порядку компетентними органами з метою відновлення порушених прав [125, с. 80] тощо. Отже, як правило, у юридичній літературі «захист» розкривається через призму забезпечення правопорядку за допомогою засобів та способів захисту, що передбачені Конституцією та законами України. Висловлені різні точки зору щодо поняття та змісту «захисту цивільних прав та інтересів». Одні правознавці під цим розуміють встановлені законом заходи, спрямовані на відновлення або визнання цивільних прав і захист інтересів у разі їх порушення чи оспорювання [645, с. 75]; інші – характеризуютьправоохоронні заходи як способи захисту цивільних прав й акцентують увагу на суб'єктивному праві на захист, тобто на можливості управляти суб'єктом у процесі його здійснення [524, с. 65]; треті – визначають зміст захисту цивільних прав й інтересів суб'єктів цивільно-правових відносин як діяльність, спрямовану на усунення перешкод у здійсненні цивільних прав і виконанні обов'язків [102]. Обґрунтовується також теза про те, що цивільно-правовий захист є не сукупністю заходів захисту чи діяльністю щодо їх застосування, а певним результатом цієї діяльності, з огляду на що цивільно-правовий захист пропонується розуміти як безпосереднє запобігання порушенню права чи інтересу в разі наявності реальної загрози такого порушення, припинення вже розпочатого порушення, відновлення порушених прав тощо [11, с. 17].

Під «захистом» цивільних прав слід розуміти діяльність уповноважених осіб чи органів, які зобов'язані вчинити певні встановлені або не заборонені законом дії тільки тоді, коли мають місце невиконання обов'язку або зловживання правом, коли виникає перешкода до їх застосування чи спір про

наявність самого права чи обов'язку з метою припинення порушення чи оспорювання права або його визнання [172]. Разом із тим слід враховувати, що право на захист - це суб'єктивне право фізичної особи на відновлення порушених прав і свобод. Воно означає закріплену в законі можливість особи вдаватися до примусу держави в разі порушення її прав, внаслідок чого складаються відповідні правові відносини, які опосередковують порядок і процедуру здійснення захисних заходів. Це право можна здійснювати як за допомогою самозахисту, так і шляхом звернення до відповідних органів та організацій, з-поміж яких провідна роль, безперечно, належить судам.

Щодо розуміння поняття захисту суб'єктивних прав також існують істотні розбіжності. Так, В.В. Лаптєв стверджує, що захист прав — це правовий інститут, що має певний ступінь самостійності, зумовлений особливим процесуальним порядком її здійснення, здатний забезпечити можливість відновлення суб’єктивних прав [333]. С.А. Кузьміна зазначає, що захист як матеріально-процесуальний інститут є сукупністю норм, що визначають форми, терміни і способи відновлення порушених прав та інтересів, а також їх захист від порушень [325, с. 65]. О.А. Беляневич звертає увагу на те, що під захистом права, як правило, розуміється державно-примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права суб’єкта правовідносин та забезпечення виконання юридичного обов’язку зобов’язаною стороною [51, с. 62]. Ю.Д. Притика розглядає захист прав як юридичну діяльність, спрямовану на усунення перешкод на шляху здійснення суб’єктами своїх прав та припинення правопорушення, відновлення становища, що існувало до порушення [441, с. 16]. На думку І.В. Спасибо-Фатєєвої, захист є мірою дозволеної поведінки правомочної особи, вираженої у можливості самостійно або за допомогою юрисдикційних органів застосувати до зобов’язаної особи заходи державно - примусового характеру з метою усунення перешкод у здійсненні суб’єктивного права або повернення його у попередній стан чи покарання за порушення [547, с. 110]. В.Ю. Орєхов однією з визначальних особливостей захисту прав називає

його виникнення з моменту порушення суб'єктивних прав, що охороняються державою, і спрямованість на виконання обов'язку щодо суб'єкта, права якого порушені [387, с. 15] С.М. Тараненко та О.І. Ульянов розглядають захист як елемент охорони і схильні розглядати захист прав лише в межах терміна «охорона права» [504, с. 57]. І.О. Дзера, ведучи мову про захист, виділяє в системі загальноохоронних норм норми активної дії, спрямовані безпосередньо на захист порушеного права (його відновлення і нормалізацію) [199, с. 7].

У підручнику з господарського права під редакцією О.П. Підцерковного захист прав суб'єктів господарювання визначається як «сукупність взаємозалежних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких при необхідності забезпечується захист законних прав суб'єктів господарювання при їх порушенні» [176, с. 181]. Натомість у науково-практичному коментарі до Господарського кодексу України за редакцією В.К. Мамутова стверджується, що захист прав суб'єктів господарювання та споживачів — це введення в дію системи правових та організаційно-технічних заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав цих суб'єктів та недопущення їх порушень. Сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою яких поведінка суб'єктів господарювання, їх контрагентів (у тому числі споживачів) та державних органів у ході їх правовідносин приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться у нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів, складає механізм захисту [378, с. 75].

Разом із тим деякі правознавці під захистом прав і законних інтересів розуміють систему юридичних норм, спрямованих на попередження правопорушень і усунення їх наслідків [356, с. 98]. В літературі також висловлена думка, що під захистом прав слід розуміти «державно-примусову діяльність, спрямовану на здійснення «відновлення» - відновлення порушених прав уповноваженої особи, забезпечення виконання особою своїх юридичних обов'язків» [26, с. 151]. У цьому разі увага зосереджується на відновлювальній

функції державно-примусової діяльності (відновлення порушеного права), через яку й характеризується категорія захисту прав. Відповідно захист прав є примусовим (стосовно зобов'язаної особи) способом здійснення суб'єктивного права, що застосовується в установленому законом порядку компетентними органами або самою управомоченою особою для відновлення порушених прав.

В узагальненому вигляді засоби примусу розуміють як вплив на особу або на майно суб'єкта правових відносин з метою досягти бажаної поведінки або певного результату [646, с. 146]. Що стосується державного примусу, то він, з одного боку, розглядається як невід'ємна складова частина здійснення державної влади, як її засіб (метод), а в кінцевому результаті – як основна ознака держави в цілому. З іншого боку, такий примус – не самоціль, він є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, поведінки, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що регулюються і охороняються цими нормами, які застосовуються з метою усунення такої поведінки [261, с. 135].

До характерних ознак державного примусу відносять те, що він: 1) здійснюється від імені держави її органами або іншими фігурантами. Тільки держава має право видавати юридичні норми та застосовувати встановлені нею санкції через спеціальний апарат примусу. Недержавні організації мають право на застосування лише до своїх членів на підставі статутів засобів примусу, котрі єпо суті засобами морального примусу, найсуворішим з яких вважається виключення з членів організації [47, с. 14]; 2) має правовий характер, оскільки застосовується у визначених законом формах, на законних підставах, компетентними органами [589, с. 65]; 3) здійснюється у зв'язку з неправомірною поведінкою учасників правовідносин; 4) відображає конфлікт між державною волею, вираженою у нормі права, та індивідуальною волею осіб, що її порушили; 5) є зовнішнім юридичним впливом на немайнову або майнову сферу конкретного суб'єкта права з метою примусити його виконувати правові приписи; 6) здійснюється за допомогою юрисдикційних, правозастосовних актів.

Самі по собі юридичні норми передбачають лише можливість примусу. Реально владно-примусові властивості правового регулювання концентруються в актах застосування права [27, с. 67].

Разом із тим захист прав не варто пов'язувати лише з владно-примусовою діяльністю юрисдикційного органу, оскільки категорія «захист» має значно ширший зміст. Розгляд останньої через категорію «держаний примус» може призвести до невиправданого звуження розуміння механізму правового регулювання, спрямованого на усунення наслідків правопорушення за рамками діяльності юрисдикційних органів.

Так, наприклад, захист корпоративних прав і інтересів може здійснюватися і без примусу з боку юрисдикційного органу, який на сьогодні не є єдиним органом, покликаним захистити порушені права та вирішити спір. Тим більш, виходячи із сутності правопорушення, носій корпоративних прав має право самостійно обирати форму та спосіб захисту, а держава й сам власник корпоративних прав повинні бути зацікавленими у тому, щоб захист був необов'язково юрисдикційним.

Невиправданим здається також визначення захисту цивільних прав і законних інтересів як системи «правового регулювання цивільно-правових відносин, яка запобігає правопорушенням, а у разі їх здійснення встановлює відповідальність за допущене правопорушення», внаслідок чого захист цивільних прав і охоронювальних законом інтересів забезпечується не лише в результаті усунення правопорушення, але, передусім, за допомогою позитивного правового регулювання, тобто наявності правових норм [575, с. 30]. Однак, на нашу думку, не можна в поняття «захист прав» включати всі форми реалізації цивільно-правових норм: використання, виконання, дотримання, застосування, оскільки це не сприяє з'ясуванню дійсної суті цієї правової категорії. Захист права - це особливий спосіб правового регулювання, який істотно відрізняється від використання; виконання; дотримання правових норм [72, с. 83]. Як зазначалося, не можна форму реалізації права ставити в один ряд з такими

формами, яквикористання, виконання і дотримання права. Якщо при використанні, виконанні і дотриманні правових норм механізм правового регулювання завершується, то при застосуванні права в нього включаються нові додаткові елементи, які стосовно даного випадку конкретизовано підкріплюють владність юридичних норм, індивідуально регулюють суспільні відносини і тим самим забезпечують досягнення цілей правового регулювання [26, с. 324].

Погляди науковців щодо поняття захисту прав та законних інтересів можна згрупувати наступним чином:1) під «захистом» розуміється система заходів, спрямованих на боротьбу з правопорушеннями, які спираються на державний примус і спрямовані на забезпечення права та ліквідацію його порушення, або ж сукупність заходів правоохоронного характеру, спрямованих на застосування до правопорушника примусу з метою визнання чи відновлення порушеного права (тут увага акцентується на матеріально-правовій складовій, на системі заходів матеріально-правового порядку); 2) під «захистом цивільних прав» розуміється діяльність уповноважених органів і осіб по попередженню порушення або відновленню порушених суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом; виражена у примусовому способі здійснення суб'єктивного права, вживаного у встановленому порядку компетентними органами в цілях відновлення порушеного або оспорюваного права [38, с. 66]. У цьому випадку на перший план висувається процесуальна сторона захисту прав та інтересів, що охороняються законом, - діяльність уповноважених органів і осіб, спрямована на відновлення порушених прав і законних інтересів, попередження правопорушення.

Разом із тим попри те, що два згаданих підходи у сукупності досить повно, на наш погляд, характеризують проблему захисту цивільних прав та інтересів, концепція захисту цивільних (корпоративних) прав потребує уточнення та доповнення.

По-перше, захист прав в юрисдикційних органах включає в себе елементи матеріально-правового і процесуально-правового порядку. Це зумовлено тим,

що термін «захист цивільних прав» включає і матеріально-правовий, і процесуально-правовий сенс, оскільки спеціальної термінології для розмежування захисту у сфері матеріальних і процесуальних прав немає [158, с. 98]. З матеріально-правової сторони акт захисту корпоративних прав полягає у застосуванні заходів матеріально-правового характеру відносно зобов'язаної сторони, констатації прав відповідних суб'єктів тощо. З іншого боку (процесуально-правового), захист корпоративних прав відповідними юрисдикційними органами здійснюється в певному процесуальному порядку, процесуальній формі, коли зацікавлені особи наділяються комплексом процесуальних прав, за допомогою яких і забезпечується захист прав та законних інтересів.

Слід зазначити, що згадані складові захисту органічно пов’язані, хоча кожна із них має свій зміст. Так, матеріально-правова складова юрисдикційного захисту права належить до матеріального права та реалізується за допомогою способів та підстав, які визначені в нормах матеріального права. Фундаментом процесуальної сторони захисту є процесуальні відносини, які виникають між зацікавленою особою та юрисдикційним органом, що забезпечується здійсненням процесуальних дій, передбачених нормами процесуального права. Однак, враховуючи, що для корпоративних відносин характерним є застосування різних форм захисту прав та інтересів, вбачається за доцільне врахувати, що захист корпоративних прав здійснюється у двох формах: юрисдикційній, якій притаманне поєднання матеріального та процесуального елементів, та неюрисдикційній, коли захист прав здійснюється засобами матеріального характеру з елементами відповідної процедури, але не процесу.

Таким чином, захист корпоративних прав забезпечується не лише у формі юрисдикційної діяльності відповідних органів, але й діями самих зацікавлених осіб у корпоративних правовідносинах в результаті дій фактичного характеру і відбувається за межами юрисдикційної форми у рамках охоронних матеріальних правовідносин, метою яких є відновлення прав, усунення порушень, припинення

дій, що порушують (можуть порушити) права та інтереси учасників корпоративних відносин [95, с. 166].

Проведене дослідження дає підстави визначити правову категорію «право на захист» як передбачену Конституцією України та законодавчими актами України можливість правомочної особи використати засоби протидії, які не заборонені законом, для захисту свого суб'єктивного права або можливість звернення до компетентного органу з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної поведінки. Цивільний процесуальний кодекс України містить статтю 4, де закріплено право на звернення до суду за захистом: «Кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів» [455, с. 436]. Тобто формально особа має право на звернення до суду за захистом, а по суті - на судовий розгляд та захист своїх прав.

Виходячи з цього, право на захист не можна ототожнювати із захистом суб'єктивного права, оскільки останнє вбирає в себе реалізацію права на захист у відповідній формі, у відповідних способах (є процесуальною або процедурною дією) та виникає в разі порушення прав або зловживання ними, невиконання юридичних обов'язків, виникнення між сторонами спору. Тобто, механізм реалізації правового захисту включається у сферу правового регулювання тоді, коли необхідно усунути перешкоди, що виникають на шляху здійснення суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом.

Сучасний підхід, спрямований на врахування подвійної правової природи законного інтересу, полягає у поєднанні матеріального та процесуального аспектів у категорії «законний інтерес». Аргументована така позиція тим, що право на судовий захист порушених або оспорюваних законних інтересів включає в себе право на звернення до суду за захистом і право на задоволення звернення про захист законного інтересу [252, с. 12]. І.В. Венедіктова, ототожнюючи законний інтерес і охоронюваний законом інтерес, розглядає його як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального

(нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти певні дії чи, навпаки, утримуватися від них, що знаходиться в правовому полі та незаборонено державою, здійснюється у формі дозволеного домагання і реалізується в конкретному правовідношенні [140, с. 134]. Г.Г. Харченко, аналізуючи рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. у справі №1-10/2004, дійшов висновку, що охоронюваний законом інтерес має речовий характер, інтерес може бути якщо і не підставою, то принаймні передумовою виникнення речового суб'єктивного права у особи [617, с. 178]. На поєднання об'єктивного та суб'єктивного в категорії «інтерес» наголошує Н.А. Сліпенчук, зазначаючи, що інтерес як об'єктивне явище існує незалежно від волі і свідомості суб'єкта корпоративних відносин, а суб'єктивність проявляється в усвідомленні інтересу в процесі його реалізації [534, с. 64]. М. Мікуліна, досліджуючи співвідношення законного інтересу та суб'єктивного права відмічає, що основною відмінністю між ними є різні правові дозволи, тобто реалізація суб'єктивного права – це дозволена можлива поведінка (правова можливість), а реалізація законного інтересу - дозволена спрямована поведінка [371, с. 25] .

Попри істотний теоретичний доробок у галузі дослідження правової категорії «охоронюваний законом інтерес», для практичної реалізації як захисту законного інтересу взагалі, так і захисту законних інтересів учасників корпоративних відносин зокрема важливе значення має те, що невирішеними залишаються питання співвідношення інтересів корпорації та інтересів носія корпоративних прав та способів захисту корпоративних інтересів [499].

З'ясовуючи значення інтересу в рамках корпоративних правовідносин, відзначимо, що інтерес з'являється лише у випадку наявності в учасника юридичної особи корпоративних прав. Так, інтерес у збільшенні частки статутного капіталу товариства виникає лише у особи, яка вже має певну частку і наділена певним обсягом корпоративних прав [57, с. 71].

Зазначене зумовлює необхідність спеціального розгляду відповідних питань, виходячи з того, що корпоративний інтерес може бути визначений як прагнення учасників корпоративних відносин до користування певними матеріальними та/або нематеріальними корпоративними та пов'язаними з ним благами [635], як увагу щодо когось або чогось значного, важливого, значимого або такого, що ним видається, як бажання особи вступити у відносини для власної вигоди з метою отримання певних матеріальних або нематеріальних благ. Наявність інтересу є передумовою виникнення, динаміки і припинення правовідносин [648, с. 4].

Основними ознаками корпоративного інтересу можна вважати те, що він: 1) прямо законом не передбачений; 2) не суперечить Конституції України, законам України, суспільним інтересам та загальновизнаним принципам права; 3) виникає в учасників корпоративних правовідносин; 4) стосується виникнення, зміни та припинення корпоративних правовідносин.

При характеристиці інтересів учасників корпоративних правовідносин доцільно розрізняти: інтереси юридичної особи, інтереси групи учасників та інтереси окремого учасника підприємства; інтереси мажоритарних учасників та міноритарних учасників; інтереси учасників підприємства, інвесторів, топ-менеджерів, рядового персоналу, держави; корпоративні інтереси на етапі створення юридичної особи та в процесі її функціонування тощо.

Отже, захист охоронюваного законом інтересу учасників корпоративних відносин на практиці повязаний з певними труднощами, які викликані, у першу чергу, потребою у розмежуванні інтересів, що опосередковані суб'єктивним правом та які ним не опосередковані.Саме від цього в подальшому буде залежати вибір способу захисту, а відтак дієвість юрисдикційної форми захисту. Тут слід погодитися з думкою Г.Г. Харченка, що способів захисту інтересу поза суб'єктивним правом об'єктивно буде значно менше, адже менше буде реальних життєвих випадків, коли цей інтерес дійсно буде підлягати захисту з боку закону [617, с. 177].

Дослідження питання захисту інтересів у корпоративних правовідносинах лежить у площині специфічних характеристик суб'єктивних корпоративних прав та корпоративних відносин, які є формою реалізації норм корпоративного законодавства. У корпоративних правовідносинах є дві групи суб'єктивних корпоративних прав: майнові та особисті немайнові права, окремі з них опосередковують корпоративний інтерес, інші, існуючи самостійно, все ж таки пов'язані зі статусом «власник», «акціонер», «засновник», «учасник».

Як зазначалося, термін «законний інтерес» використовується у вітчизняному законодавствідосить давно. Наразі ця категорія впроваджена у всі процесуальні кодекси України та низку інших законодавчих актів. Категорія законного інтересу міститься також у проекті Концепції розвитку корпоративного управління в Україні, з позиції дотримання законних інтересів зацікавлених осіб під час формування та зміни розміру статутного капіталу (фонду) товариства; придбання та реалізації акціонерним товариством акцій власного випуску; реорганізації та ліквідації акціонерного товариства; реалізації соціальних та екологічних програм розвитку товариства й регіону [489].

Враховуючи, що жоден з процесуальних нормативно-правових актів немістить визначення законного інтересу, у 2004 р. Конституційний Суд України у справі № 18-рп/2004 від 01.12.2004 р. за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) розтлумачив, що поняття «охоронюваний законом інтерес» слід розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений у суб`єктивному праві простий легітимний дозвіл, який є самостійним об`єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам [498]. При цьому Конституційний Суд зазначив, що

акціонер може захищати свої права та охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього товариства. Порядок судового захисту порушених будь-ким, у тому числі і третіми особами, прав та охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть вважатись тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом [498].

Такий підхід дає підстави вести мову про комплексну правову природу «охоронюваного законом інтересу», а саме про матеріально-процесуальну концепцію. Між тим аналіз судової практики по корпоративних спорам дозволяє дійти висновку, що у більшості судових рішень, використовуючи словосполучення «захист законного інтересу», суди по суті вирішують питання захисту корпоративних прав. Очевидно, такий стан речей можна пояснити існуванням проблеми, пов’язаної з характером корпоративного інтересу, його специфікою, обумовленою особливим становищем учасників корпоративних відносин, зв’язками учасників (акціонерів) з товариством, органом управління юридичної особи, умовною, а в певних випадках прямою їх залежністю [77, с. 9].

Розбіжність інтересів власників корпоративних прав, корпорації, органів управління пояснюється суб’єктивною природою економічних суб’єктів, а їхнє збалансування пов’язується з ефективним корпоративним управлінням. Між тим, коли за захистом законного інтересу в корпоративних спорах звертаються до господарського суду, з’ясуванню підлягає питання статусу учасника товариства, розмежування права та інтересу, межі законного інтересу, а також можливі способи його захисту, з’ясування дисбалансу інтересів товариства та учасників та оцінка цього інтересу з позиції індивідуального та загального інтересу. Адже проблема захисту законного інтересу в корпоративних спорах викликана, по – перше, відсутністю норм корпоративного законодавства, якими б визначались інтереси, по - друге складною структурою корпоративних

правовідносин та складністю в розмежуванні суб'єктивного права та законного інтересу. Беззаперечно носієм законного інтересу в корпоративних спорах є власник корпоративних прав, предметом захисту є його власний інтерес, який, безумовно, пов'язаний з інтересами товариства та усвідомлення якого проявляється при реалізації корпоративних прав.

Наразі у корпоративних спорах, при захисті суб'єктивного права, захищається також і законний інтерес. Можливо, тому важко знайти рішення суду, в якому б мало місце розкриття змісту законного інтересу. Попри спроби довести можливість існування законного інтересу незалежно від суб'єктивних прав, у корпоративних відносинах лише у виключних випадках можна виокремити законний інтерес, не опосередкований корпоративними правами. Прикладом може бути звернення учасника товариства до суду з вимогою про зобов'язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв'язку з його виходом. Моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства. Однак якщо товариство не вчиняє жодних дій у зв'язку з поданням відповідної заяви, то в такому разі порушуються не права вибувшого учасника, а його інтереси, які не залежать від корпоративних прав, так як статус учасника товариства особа втратила з моменту подання відповідної заяви.

Отже, корпоративний інтерес існує об'єктивно, не залежить від свідомості власника корпоративних прав, однак опосередкований корпоративним правом і залежить від пріоритетів вибору внутрішньокорпоративних управлінських рішень. На практиці непоодинокі випадки необхідності надання судового захисту інтересам власника корпоративних прав, які виступають на захист законних інтересів товариства. Так, можливість захисту порушеного корпоративного інтересу самого товариства та власне інтересу акціонера (учасника) за допомогою похідного позову на сьогодні діючим законодавством уже передбачена. Доцільність запровадження інституту похідного позову була доведена практикою, адже виконавчі органи господарського товариства, своїми

діями завдаючи шкоди товариству через вилучення прибутку, вимивання активів, цим самим порушували суб’єктивні права та інтереси його учасників (невиплата дивідендів, зниження капіталізації товариства).

В акціонерному товаристві інтерес акціонера реалізується як безпосередньо через здійснення акціонером корпоративних прав, так і опосередковано - через діяльність самого товариства, учасником якого він є. Тому ситуація, при якій інтереси акціонера вступали в конфлікт з інтересами не тільки інших акціонерів, але й товариства в цілому або його виконавчими органами, є очевидною. Підтвердженням цієї тези може слугувати прийняття загальними зборами рішення про невиплату дивідендів та направлення засобів на розвиток товариства, або консолідація акцій, або конвертація акцій в акції іншого типу тощо. У таких випадках інтереси учасників корпоративних відносин захищаються за допомогою внутрішньо - корпоративних механізмів (загальні збори, наглядова рада, ревізійна комісія тощо), компетентних державних органів (Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольний комітет України), господарського суду.

Межі охоронюваного законом інтересу в корпоративних відносинах, попри відсутність у законодавстві норм, якими б вони визначалися, залежать від організаційно - правової форми товариств, розміру частки учасника товариства в статутному капіталі, співвідношення корпоративного інтересу товариства та власного інтересу акціонера (учасника). Така позиція аргументується тим, що залежно від кількості акцій, що перебувають у власності акціонерів, їх інтереси, що об'єднуються в отриманні прибутку, мають і відмінності, а отже, акціонери повинні мати і різний ступінь впливу на діяльність товариства, різну ступінь контролю над виконавчими органами товариства. Оскільки права акціонерів відрізняються за своїм обсягом щодо товариства, відповідно відрізняється й характер порушень прав та інтересів дрібних і великих акціонерів. При цьому охорона законного інтересу носіїв корпоративних прав не повинна виступати самоціллю та відособлюватися від інтересів самого товариства.

Таким чином, охоронюваний законом інтерес у корпоративних спорах визначається правовим становищем учасників корпоративних відносин, опосередкований корпоративними правами, залежить від обсягу корпоративних прав власників, від пріоритетів вибору внутрікорпоративних управлінських рішень та визначається сукупністю корпоративних зв'язків. Мотиваційна складова законного інтересу в корпоративних відносинах - це усвідомлене прагнення до користування матеріальним або нематеріальним благом, коли відбувається перехід об'єктивного в суб'єктивне, що визначається умовами корпоративних відносин, які регулюються корпоративним законодавством.

Беззаперечно, «захист» як правова категорія, що займає самостійне місце у понятійному апараті юридичної науки, потребує з'ясування з позиції відмежування її від такої категорії, як «охорона».

Деякі науковці ототожнюють ці поняття. Разом із тим З.В. Ромовська, звертаючи увагу на взаємозумовленість категорій правового захисту та правової охорони, не визнає їхньої тотожності [509, с. 47]. З цим твердженням, на нашу думку, слід погодитись. Оскільки «правова охорона» є поняттям широким і включає в себе систему різних юридичних заходів з метою вберегти право від можливого порушення [18, с. 63].

У більш вузькому значенні термін «охорона» застосовується для визначення одного із способів захисту майнових інтересів, який виражається у фактичних діях самої правомочної особи (самоохорона) [583, с. 59] в діях інших осіб, пов'язаних з цією особою певними відносинами, які здійснюються в її інтересах. Тобто мається на увазі, що засіб, пов'язаний з реалізацією особою права на захист, є водночас й складовою частиною загальноправового механізму захисту майнових прав. Саме в такому значенні цей термін використовується в нормативних актах, які регулюють відносини щодо надання послуг з охорони майна, водночас й визначаючи сутність самої послуги. Необхідно також відмітити, що в законодавстві та судовій практиці вживається як вираз «охорона права», так і вираз «захист права», але з переважанням на користь останнього.

Дослідження захисту у різних вимірах вимагає наукового пошуку із залученням до пізнання права наукового інструментарію суміжних гуманітарних дисциплін – філософії, соціології тощо. Сучасне праворозуміння, як в предметно розвинутому, так і змістовно розгорнутому вигляді, має, по суті, охоплювати всю правову дійсність в її системному розумінні, а не тільки в юридичному - як систему певних суспільних відносин, урегульованих державою за допомогою ухвалених нею загальнообов'язкових юридичних актів.

Можна достатньо впевнено стверджувати, що захист прав та охорона прав не тотожні поняття, оскільки охорона прав може перебувати як в статиці, так і динаміці, а захист - виключно у динаміці. У законах України, які регулюють охорону певних об'єктів (наприклад, охорона культурної спадщини, охорона прав на винаходи та корисні моделі), в окремих розділах йдеться про «захист прав» (у Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»), «захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини» (у Законі України «Про охорону культурної спадщини»). Отже, закони, що регламентують охорону певних об'єктів, містять як норми, що встановлюють правила поведінки суб'єктів щодо охоронюваного об'єкта, так і порядок захисту цих об'єктів від протиправної поведінки та посягань. Водночас закони, що регулюють питання захисту (прав споживачів, корпоративних прав, спадкових прав, прав інтелектуальної власності тощо), за своїм змістом спрямовані на регламентацію порядку дій суб'єктів права з метою недопущення порушення гарантованих прав, максимального усунення можливостей такого порушення або порядку відновлення порушених прав шляхом закріплення відповідних прав, повноважень цих суб'єктів та органів державної влади, громадських організацій тощо.

З викладеного випливає висновок, що правова охорона являє собою сукупність заходів, способів і засобів, визначених правовими нормами для захисту об'єкта охорони від посягань. Звідси правова охорона будь-якого об'єкта здійснюється шляхом встановлення у законодавстві обов'язкової для всіх міри

належної та необхідної поведінки фізичних осіб стосовно охоронюваного об’єкта, а також наслідків, що наступають при відхиленні від встановленого законом еталона поведінки.Залежно від того, що виступає об’єктом правової охорони, правовими нормами визначаються відповідні засоби, заходи та способи досягнення поставленої мети.

Звідси випливає, що «правова охорона» та «охорона прав» не є тотожними поняттями: правова охорона – це абстрактна, правотворча і правозастосовча діяльність, здійснювана за допомогою норм права та в межах правових норм; охорона прав – це чітко визначена конкретна діяльність, пов’язана з дотриманням прав і законних інтересів, убезпеченням їх від посягань, яка здійснюється з огляду на можливе їх порушенням. Можна погодитися з думкою В.Темченко, який, вивчаючи питання співвідношення досліджуваних нами категорій у механізмі забезпечення прав людини, в результаті аналізу вживання цих понять у Конституції України дійшов висновку, що термін «захист» використовується в Конституції в юридичних конструкціях, котрі, зокрема, позначають:1) юридичний обов’язок держави чи інших зобов’язаних суб’єктів правовідносин із захисту прав і свобод людини; 2) можливості особи реалізувати власне суб’єктивне процесуальне право на захист у випадку порушення її права [586, с. 58]. Відтак ним доводиться, що термін «захист» стосується будь-якого конституційного права, незалежно від буквального вживання цього терміна безпосередньо у тексті норм Конституції. Це право логічно виокремлюється відповідно до теоретичного поняття суб’єктивного права та його структури, в якому структура складається із наступних загальновизнаних теоретичною наукою елементів: право особи на власні фактичні чи юридичні дії - право-поведінка; право вимагати від іншої сторони виконання обов’язків – право вимоги; можливість звертатися за захистом до компетентних державних органів – право домагання; можливість користуватися певним соціальним благом, цінністю – право користування.

Аналіз викладених вище точок зору, а також чинного законодавства свідчить про те, що «охорона» є ширшим за змістом поняттям, яке може в деяких випадках включати в себе захист. Таким чином, охорону прав можна розуміти як сукупність правових заходів, що спрямовані на попередження, профілактику правопорушень, а в разі їхнього порушеня – на захист.

Захист суб'єктивних прав означає застосування передбачених законом юридичних способів, які використовуються суб'єктами у разі порушення або оспорювання цивільних прав. При цьому захист є одним із заходів охорони прав, оскільки останні охоплюють собою сукупність усіх заходів, що забезпечують процес реалізації права. Об'єктом захисту виступає суб'єктивне право. Поки право не порушене, закон охороняє його від посягання. Як тільки право порушене, запускаються механізми захисту права з використанням складових його елементів, без яких захист не можливий. Метою встановлення правил ч. 3 ст. 13 ЦК України є запобігання використанню права у цілях завдання шкоди, тобто йдеться про охорону ще не порушеного права.

Результати наукових досліджень дають підстави стверджувати, що охорона цивільного права — це категорія лише об'єктивного права, пов'язана з відповідним рівнем регулювання, яким досягається мета забезпечення нормальної динаміки цивільних правовідносин. Водночас захист цивільного права існує як категорія і об'єктивного, і суб'єктивного права. В останньому випадку він являє собою міру можливої поведінки, пов'язану із протидією правопорушенню. Юридичними фактами, що виступають підставою активізації механізму цивільно-правового захисту, є порушення, невизнання чи оспорювання суб'єктивних цивільних прав чи інтересів, що охороняються законом. Зазначені факти вичерпують підстави перетворення механізму цивільно-правового захисту з потенційного у реальний стан. Нарешті примусовість захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів, що охороняються законом, тісний зв'язок механізму такого захисту із процедурно-

процесуальними нормами права дають підстави вважати захист цивільних прав комплексним юридичним утворенням на рівні інституту права [538, с. 136].

Підсумовуючи огляд викладених вище позицій, можна зробити висновок, що захист та охорона прав розглядаються багатьма правознавцями з погляду оцінки їх як елемента механізму цивільно-правового захисту (що, у свою чергу, є елементом механізму правового регулювання), котрий являє собою взяту в єдності систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист (корпоративних) відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права – учасників цих відносин.

Слід також зазначити, що, як правило, відповідне застереження дослідниками не робиться і поняття механізму правового регулювання якщо й згадується, то не характеризується. Це робить необхідною згадку тут про основні риси механізму правового регулювання, безпосередньо пов'язаного з ефективністю права та його інструментарію [322, с. 279].

Щодо визначення поняття механізму правового регулювання у вітчизняній юриспруденції висловлені різні точки зору [516, с. 43]. При цьому найбільш дискусійним, на нашу думку, є питання про доцільність розширення змісту цієї категорії шляхом включення до неї таких елементів, як правосвідомість, правотворчість, юридичні норми, правовідносини, законність і правопорядок. І хоча проти позитивної відповіді на нього висловлені заперечення (наприклад, С.О. Погрібний наполягає на тому, щомеханізм правового регулювання є похідним від власне правового регулювання, а тому має розглядатися в рамках останнього, не виходячи з них [410, с. 50]), однак, на наш погляд, є слушними пропозиції щодо розширення змісту цієї категорії. Ми підтримуємо позицію А.В. Коструби, згідно з якою можна вважати, що механізм правового регулювання цивільних відносин безпосередньо має «супроводжувальний ефект» [294, с. 76].

Розглядаючи захист корпоративних прав під таким кутом зору, можемо вважати його елементом механізму цивільно-правового правового захисту - сукупністю взаємопов'язаних правових засобів, способів і форм, за допомогою

яких поведінка учасників корпоративних відносин, їх контрагентів та державних органів приводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться у нормах права, і тим самим забезпечується захист законних прав суб'єктів цих відносин. Або ж можемо визначити його як елемент механізму правового регулювання, котрий являє собою взяту в єдності систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист корпоративних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права – учасників цих відносин.

Разом із тим слід мати на увазі, що вираз «захист цивільних прав» вживається також у значенні «інститут права» (правовий інститут).

Не ставлячи собі за мету дати повну характеристику цього складного правового явища, з метою перевірки припустимості такого позначення звернемо далі увагу лише на деякі його визначальні риси.

У літературі пропонуються різні визначення інституту права з акцентуванням при цьому уваги на тих чи інших його особливостях. Так, інститут права розуміється як сукупність однопорядкованих норм, що регулюють відносини; самостійна сукупність суспільних відносин або які-небудь їхні компоненти, властивості [580, с. 230]. Він також характеризується як основний елемент системи, права, сукупність правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин. Деякі автори підкреслюють, що це - сукупність нормативних приписів галузі права, що виражають зміст взаємозалежних правових норм, які регулюють певну групу (вид) суспільних відносин [166]. На думку Н.М. Крестовської, інститут права - це впорядкована сукупність правових норм, яка регулює певний вид (групу) суспільних відносин. Інститут права є структурним підрозділом галузі права, дрібнішої порівняно з галуззю юридичних норм. У кожній галузі права можна виділити безліч інститутів [317, с. 142]. Деякі автори вважають, що для інституту права характерна взаємопов'язаність юридичних норм, що об'єктивно виокремилися всередині однієї або декількох галузей права, а також спільність правового регулювання цими нормамипевного виду суспільних відносин [588, с. 258]. При

цьому іноді, залежно від того, чи стосуються згадані норми окремих види однорідних суспільних відносин або є загальними для всіх відносинах даного роду, незалежно від їхньої видової приналежності розрізняють спеціальніта загальні інститути [19,с. 257].

Перелік визначень можна продовжувати, але й згаданих достатньо для того, аби назвати характерні риси інституту права як одного з елементів системи права. Це: обумовлена група суспільних відносин; їй властива юридична єдність, тобто відповідні норми виступають як єдиний узгоджений комплекс, що забезпечує досягнення загальної мети; існує певна нормативна відокремленість. З таких позицій захист корпоративних прав можевважатися правовим інститутом, що поєднує норми матеріального та процесуального характеру, за допомогою яких забезпечується відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів. Іншими словами, ми можемо розглядати його як систему норм, що передбачають можливість застосування заходів матеріального та процесуального порядку, складовими елементами якого є визначені законом форми, способи тазасоби захисту.

Згадувані вище активні дискусії щодо розуміння поняття та сутності категорій «захист цивільного права», «охорона цивільного права», «захист корпоративних прав», розбіжності у поглядах, кожний з яких має власне обгрунтування і мотивацію, тощо, на нашу думку, значною мірою зумовлені відсутністю належного методологічного підґрунтя розуміння суті цих категорій.

На наш погляд, узгодити названі розбіжності можна, використовуючи концептуальний підхід до визначення методологічних засад дослідження категорії «захист корпоративних прав». Визначальним моментом при характеристиці цієї категорії, як здається, має бути врахування доцільності розгляду її з трьох позицій:1) як правового концепту; 2) як правового інституту; 3) як елемента механізму правового регулювання.

Відповідно до обраного концептуального підходу терміно-поняття«захист корпоративних прав» пропонується розглядати, по-перше, як правовий концепт,

тобто як сукупність уявлень, образів, емоцій тощо, що виникають у зв’язку з порушенням чи створенням реальної загрози порушення корпоративних прав і охоронюваних законом корпоративних інтересів, та відповідною реакцією суспільства і держави на згадані порушення та загрози (це дозволяє враховувати значення для захисту права таких чинників, як ментальність, правова ментальність та правосвідомість [100, с. 27]).

Термін «концепт» виводять також від латинського conceptus, що в перекладі означає «думка, уявлення, поняття» і застосовується як термін логіки, філософії, культурології та права [610, с. 68].

В юриспруденції «правовий концепт» визначають як одну з форм мислення, результат узагальнення відомостей у галузі права та власного життєвого досвіду або сукупність поглядів на правове явище крізь призму суб'єктивного розуміння на підставі власного життєвого досвіду та правових знань. Правовий концепт не завжди може бути науково обґрунтованим, оскільки складається з відомостей, що їх має суб'єкт про певне правове явище.

Як зазначає Жан Луї Бержель, визначення концепту полягає в тому, щоб передати сенс слова, яким цей концепт позначається у відповідності з елементами, які цей концепт утворюють. При цьому, на його думку, концепти є «загальними й абстрактними ментальними репрезентаціямиї об’єктів», котрі в юридичній сфері стосуються позитивного права і реалій соціальної дійсності [53, с. 352]. Результат випливає зі спостережень закону, судової практики, загальної юридичної практики. Отже тлумачення юридичних феноменів із використанням концептів, необхідних для того, щоб їх зрозуміти, торкається як осіб, так і предметів, актів, прав, інститутів. Воно рівною мірою може бути застосоване як до окремого об’єкта, поняття, так і до класу об’єктів [53, с. 341].

Використання категорії «правовий концепт» зумовлює необхідність врахування й категорій «менталітет» та «правовий менталітет» (дослідженню яких останнім часом приділяється значна увага [43, с. 21]). Як слушно зазначають дослідники, не можна зводити правову реальність лише до проблеми

права, закону, юридичної норми, до їхнього співвідношення тощо. Правова реальність - це більш глибокий феномен, що має свою сутність, і врахування правового менталітету дозволяє його краще зрозуміти [42, с. 34]. Зазначене, передусім, стосується сфери приватного (цивільного) права [613, с. 53].Тому при дсолідженні категорії «захист корпоративних прав» має враховуватися й те, яким чином відповідні уявлення, пов’язані з формами, процесом, засобами та способами захисту таких прав, відображаються у свідомості та правосвідомостіокремих учасників відповідних відносин та суспільства в цілому [415].

Із врахуванням зазначеного, як зазначалося вище, необхідним є врахування доцільності розгляду категорії «захист корпоративних прав» під різними кутами зору: 1) як правового концепту; 2) як правового інституту; 3) як елемента механізму правового регулювання. Це, на нашу думку, дасть можливість комплексного дослідження цього феномена, а у підсумку – забезпечить достатньо повне уявлення про нього.

Разом із тим слід взяти до уваги, що в процесі дослідження тавикористання форм, способів і засобів захисту таких прав доцільним може бути й правовий аналіз конструкту (тобто ідеального об’єкта виробленого свідомістю) «захист корпоративних прав» як уявлення про сутність системи матеріальних та процесуальних норм, що визначаютьформи, способи тазасоби захисту корпоративних прав. (Варто зазначити, що поняття «конструкт» вже використовується у науковій літературі стосовно захисту корпоративних прав хоча й без визначення та характеристики даної категорії).

Підсумовуючи викладене, можна запропонувати авторський концептуальний підхід до визначення методологічних засад дослідження категорії «захист корпоративних прав». Визначальним моментом у характеристиці цієї категорії, на наш погляд, має бути врахування доцільності розгляду її з трьох позицій: як правового концепту, як елемента механізму правового регулювання, як правового інституту.

Відповідно до зазначеного концептуального підходу терміно-поняття«захист корпоративних прав» пропонується розглядати:

- по-перше, як правовийконцепт, тобто як сукупність уявлень, образів тощо, котрі виникають у зв’язкуз порушенням чи створенням реальної загрози порушення корпоративних прав і охоронюваних законом корпоративних інтересів, та відповідною реакцією суспільства і держави на згадані порушення та загрози (це дозволяє враховувати значення для захисту права таких чинників як ментальність, правова ментальність та правосвідомість);

-по-друге, як правовий інститут, тобто як систему норм, що передбачають можливість застосування заходів матеріального та процесуального порядку, складовими елементами якого є визначені законом форми, способи тазасоби захисту;

-по-третє, як елемент механізму правового регулювання, котрий являє собою взяту в єдності систему правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист корпоративних відносин, задовольняються інтереси суб’єктів права – учасників цих відносин.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФОРМ, СПОСОБІВ ТА ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ У ПРАВІ УКРАЇНИ

2.1. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав

Питання захисту корпоративних прав потребує наукового переосмислення у зв’язку з тим, що відбувається зближення різних галузевих засобів, способів та форм захисту корпоративних прав та інтересів. Крім цього, актуальність дослідження складових захисту корпоративного права пов'язана з необхідністю забезпечення ефективних не тільки форм захисту прав, але й способів захисту, невірність обрання яких перешкоджає відновленню порушених прав.

Стосовно поняття «форма» слід констатувати його відсутність у юридичних словниках. Натомість у тлумачному словнику української мови форма визначається як: тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вигляд якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії; суворо встановлений порядок у будь-якій справі.

Форми захисту розглядаються як закріплені охоронною нормою закону або договору допустимі дії, спрямовані на попередження, припинення порушення прав, а також на їх відновлення. Прийнято під формою захисту розглядати судовий або адміністративний порядок. У ст. 124 Конституції України [267, с. 15] зафіксовано, що правосуддя здійснюється виключно судами. Ця форма захисту певною мірою стосується й корпоративних правовідносин. Згідно ст. 4 ЦПК України, будь-яка зацікавлена особа вправі звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права. Відповідно до пп. 1 і 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. №7 «Про посилення судового захисту прав і свобод людини та громадянина», вся діяльність судів повинна

підпорядковуватися захисту прав та свобод [473, с. 2]. Оскільки повноваження судів поширюються на всі правовідносини, що виникають у державі, суди не можуть відмовляти фізичним чи юридичним особам у прийнятті до судового розгляду заяв та звернень. Суди також не мають права відмовити в судовому захисті прав і свобод людини та громадянина, у прийнятті скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб з підстав, не передбачених Конституцією чи законом. У ст. 55 Конституції України зазначено, що права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [101,с. 38].

Отже, форми (юрисдикційні, неюрисдикційні), способи (визнання права, стягнення заборгованості, заборона вчиняти певні дії і т.д.), засоби (скарга, позовна заява і т.д.), через які відбувається дослідження категорії захисту, є складовими категорії правового захисту.

Форми захисту розглядаються через діяльність, зокрема процесуальну та процедурну діяльність, направлену на вирішення корпоративних конфліктів, корпоративних спорів. Слушною, хоча в окремих питаннях спірною, є концепція І.Г. Побірченка, що форми правового захисту у відношенні між соціалістичними організаціями мають принципові відмінності від форми правового захисту за участю громадян [408, с. 19]. Відмінності будуть між формами, способами захисту, але не по відношенню до громадян або юридичних осіб, а по відношенню до змісту охоронюваних прав. Саме від цього буде залежати обрання форми захисту та суб'єкта, що здійснює такий захист.

Поряд з цим слід врахувати, що захист може бути виражений не лише у формі діяльності судових органів, захист корпоративних прав може бути виражений в межах охоронного матеріального правовідношення (акціонер, засновник – господарське товариство), що вказує на специфіку захисту саме корпоративних прав. В. П. Грибанов зазначає, що за своїм матеріально-правовим

змістом захист включає в себе: по-перше, можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати належне йому право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав); по-друге, можливість застосування безпосередньо самою уповноваженою особою юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника; по-третє, можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних чи громадських органів з вимогою спонукання особи до певної поведінки.

Враховуючи, що юрисдикційний захист, як форма захисту, не завжди є результативним, не виключається можливість самостійних активних дій з боку осіб, чиї суб'єктивні права та законні інтереси порушуються, тобто пошук альтернативних форм захисту.

Поряд з відсутністю в законодавстві визначення «захист права», неоднозначністю доктринальних підходів, національне законодавство не містить й поняття «форма захисту», навіть не оперує таким терміном, підмінюючи або використовуючи терміни «порядок захисту», «способи захисту». Однак «засоби», «способи» та «форми» захисту є не тотожними поняттями, всі вони входять до системи захисту прав, є його ключовими елементами, але несуть різне смислове навантаження та мають різний зміст [74, с. 169; 75, с. 43].

Перш ніж визначитися з правовою природою поняття «форма захисту», варто зазначити, що форма захисту та процесуальна форма не є тотожними поняттями і їх не можна змішувати. Про необхідність відмежування категорії «форма захисту суб'єктивного права» від суміжних категорій — «процесуальна форма», «юридичний процес», «механізм захисту права», «спосіб захисту», «форма правового захисту», «форма вирішення спорів» — з метою впорядкування понятійного апарату зазначала у своїх дослідженнях В.В. Болгова [112, с. 30].

Деякі науковці під процесуальною формою розуміють особливу юридичну конструкцію у вигляді сукупності найбільш доцільних процедур здійснення

визначених повноважень. Інші вважають, що зазначена юридична конструкція є формою правозастосовчої діяльності, що виражена в порядку вирішення юридичних справ при здійсненні правосуддя, або елементом процедурно-процесуальної форми [175, с. 40]. М.О. Рожкова під формою захисту цивільних прав розуміє механізм реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів і способів захисту цивільних прав [503, с. 236]. О.А. Ломакіна зазначає, що у вітчизняній доктрині правова форма — це юридична комплексна категорія, яка здійснює опосередкування суспільних явищ, що потребують юридичної регламентації [336, с. 162]. На думку О.А. Беляневич, більш вдалим є визначення форми захисту цивільних прав як механізму реалізації охоронних норм цивільного права за допомогою використання певних засобів та способів захисту цивільних прав, оскільки ним можуть бути охоплені і юрисдикційна, і неюрисдикційні форми [51, с. 62]. В.В. Бутнєв визначає форму захисту як комплекс погоджених організаційних заходів щодо захисту суб'єктивних прав, що протікають у рамках єдиного правового режиму [124, с. 100]. В.В. Дунаєв під формою захисту цивільних прав визначає дії, засновані на нормі права або договорі, що протікає або у рамках правової процедури або без неї, спрямовані на попередження, припинення порушення прав і їх відновлення, здійснювані спеціальним юрисдикційним органом або самим правовласником [208]. Інші науковці під формою захисту вбачають «определенный порядок защиты прав и интересов, осуществляемый тем или иным юрисдикционным органом в зависимости от его природы» [158, с. 23]. І.М. Злакоман пропонує розуміти форму вирішення інвестиційного спору як встановлену в законі чи договорі процедурну або процесуальну складову відносин учасників такого спору, яка забезпечує оперативне та ефективне вирішення інвестиційного конфлікту [226, с. 123].

Окремо надає визначення формі захисту прав інвесторів у сфері господарювання О.Г. Хрімлі, розглядаючи форму захисту прав інвесторів як встановлену законом чи договором процедуру, яка, за допомогою способів і

засобів захисту прав, забезпечує ефективне попередження правопорушення, відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів інвесторів у сфері господарювання [623, с. 34].

Поряд з цим в науковій літературі пропонується форму захисту розглядати в матеріальному та процесуальному плані. В матеріальному розумінні форма захисту суб'єктивного права - це характер відновлення порушеного права та/або законного інтересу або запобігання загрозі порушення. При цьому виокремлюють такі форми захисту: повне або повне і часткове відновлення порушеного суб'єктивного права та/або законного інтересу (запобігання загрозі їх порушення).

Стосовно процесуального аспекту, форма захисту суб'єктивного права розглядається як порядок, в якому той чи інший уповноважений орган (суб'єкт) здійснює захист як особливий вид правомірної діяльності [112, с. 20]. Таке розмежування є спірним, оскільки не включає процедурний аспект, який є характерним для неюрисдикційних форм захисту та властивий матеріальному праву. Крім того, є певне ототожнення з формами вирішення спорів, що мають різницю, незважаючи на певну схожість. Адже форми захисту варто розрізняти з формами вирішення спорів, оскільки ці поняття не тотожні, адже не кожна форма правового захисту застосовується при вирішенні спорів і не кожна форма вирішення спорів забезпечує правовий захист. Так, якщо ми звернемося до аналізу форм правового захисту корпоративних прав, то обрання такої форми захисту, як нотаріальна, не можлива в силу відсутності зв'язку між корпоративним спором та нотаріатом як різновидом альтернативних форм захисту. І не кожна форма вирішення спору забезпечує правовий захист, тут може йти мова про претензійний порядок, який має бути і в корпоративних правовідносинах, між тим він не виконує мету захисту, хоча відноситься до неюрисдикційних форм захисту матеріального права. Такий висновок аргументується допоміжним характером претензійної форми захисту, її необов'язковістю та диспозитивністю, а в окремих випадках недоцільністю

використання з позиції відсутності правової традиції та законодавчої регламентації процедурності врегулювання спору про право.

Таким чином, форма правового захисту має охоронно-правову природу, залежить від матеріально-правової вимоги, є елементом захисту, що опосердковується певним процесуальним або процедурним порядком, визначеним нормами матеріального та процесуального права, що направлені на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів.

Незважаючи на загальну позицію, висловлену у науковій літературі стосовно свободи вибору форм захисту та способів захисту прав та інтересів, для учасників корпоративних правовідносин такі диспозитивні повноваження можуть обмежуватися імперативними рамками закону.

Застосування певних форм захисту передбачає втручання третьої сторони, та правозастосовча діяльність органів спеціально спрямована на втілення приписів юридичних норм в життя на основі використання наданих відповідним органам повноважень [25, с. 34].

Стосовно видів форм захисту цивільних прав, слід констатувати, що найбільш загальною класифікаційною основою форм захисту корпоративних прав виступає суб'єкт, правомочний здійснювати захист суб’єктивних прав. Цьому слідують обґрунтовані твердження Г.А. Свердлика іЕ.Л. Страунінга [521] про те, що форма захисту вказує на суб'єкта, що здійснює заходи захисту, тим самим визначаючи його в якості основної, кваліфікуючої ознаки однієї форми по відношенню до інших. Так, Г.П. Тимченко, користуючись суб’єктним критерієм, поділяє форми захисту суб’єктивних прав та інтересів на судову, альтернативну, нотаріальну [591].

Між тим до даного часу немає єдності поглядів з приводу класифікації форм захисту, не було такої єдності за радянських часів. Так, у своїй дисертаційній роботі І.Г. Побірченко не погоджувався з класифікацією форм захисту цивільних прав на загальний порядок (судовий та арбітражний) та спеціальний (захист цивільних прав третейськими, товариськими судами та

профспілками і іншими громадськими організаціями), який підтримували Ю.К. Толстой та О.С. Іоффе. С.В. Бирдіна доповнювала такий поділ ще виключним порядком (адміністративний порядок). На її думку, навіть з традиційних цивілістичних позицій не можна об'єднувати в одному загальному порядку захисту цивільних прав судовий і арбітражний порядок. Відомо, що спори за участю громадян не розглядаються в арбітражному порядку і що для відносин за участю громадян арбітражна форма правового захисту виключена. Тому арбітражний порядок не може розглядатися як загальний порядок захисту цивільних прав. Судовий же порядок правового захисту у відносинах між соціалістичними організаціями становив одну зі спірних проблем і допускався чинним законодавством тільки у відносинах за участю колгоспів і в залежності від міжнародних угод у спорах, пов'язаних з перевезеннями вантажів у міжнародному сполученні, в силу чого він також не може розглядатися як загальний порядок правового захисту [407].

М.С. Шакарян поділяє форми захисту суб’єктивних прав громадян, визначені законодавством, на три категорії: судову, громадську та адміністративну [642, с. 7]. В.П. Воложанін виділяє безспірну форму захисту права (самостійно здійснювані права управомочною особою і примусово здійснювані права в адміністративному порядку) і спірну форму захисту права (судову, громадську, адміністративний розгляд івирішення цивільних справ) [158, с. 122]. Г.П. Арефьєв виокремлює наступні форми: державну, громадську, самозахист, змішану та третейську [37, с. 15]. С.В. Курильов запропонував поділ форм захисту за суб’єктним критерієм на: «разрешение спора юрисдикционным актом одной из сторон правоотношения; разрешение спора актом органа, не являющегося участником спорного правоотношения, но связанного с одним или обоими участниками спорного правоотношения определенными правовыми или организационными отношениями; разрешение спора органом, не являющимся участником спорного правоотношения и не связанным с ним правовыми или организационными отношениями помимо процессуальных» [327, с. 125].

Сучасна правова доктрина, реформування судочинства у незалежній Україні та уніфікація судових процесів, яка відбулася з прийняттям наприкінці 2017 р. оновлених процесуальних кодексів, дозволяють на сьогодні підтримати позицію щодо класифікації форм захисту на загальний, спеціальний та виключний, деталізувавши їх. Зміна ідеології, перехід до ринкових відносин, підкорення всіх незалежно від форм власності єдиному господарському порядку, лібералізація відносин між державними органами та юридичними особами дозволили розвинути як теоретично, так і практично існуючу класифікацію форм правового захисту.

Однак обрання форми захисту буде залежати як від суб'єкта звернення за захистом, так і від об'єкта захисту і матеріально-правової вимоги. Лише у сукупності таких складових захисту варто вести мову про форми захисту корпоративних прав.

Учасники корпоративних відносин можуть використати як юрисдикційну, так і неюрисдикційну форму захисту своїх корпоративних прав. Юрисдикційна форма захисту корпоративних прав включає порядок захисту господарськими судами та здійснення відповідних дій у межах визначеної законодавством компетенції органом державної влади, мова йде про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку - державний колегіальний орган, що підпорядковується Президенту України та підзвітний Верховній Раді України. І тут слід вести мову про загальний та спеціальний порядки у межах форми захисту.

Загальний порядок захисту включає в себе процесуальний порядок, що здійснюється виключно господарськими судами з застосуванням позовного провадження, адже законодавець чітко визначив виключну підвідомчість корпоративних спорів господарським судам, незважаючи на суб'єктний та предметний критерій, віддавши перевагу імперативній нормі закону. Так, відповідно до ст. 20 ГПК України до юрисдикції господарських судів віднесені: 1) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у

спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; 2) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; 3) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах.

Право на звернення учасника корпоративних відносин за захистом свого порушення корпоративного права або охоронюваного інтересу передбачено ст. 4 ГПК України, якою передбачено право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів - юридичним особам, фізичним особам - підприємцям, фізичним особам, які не є підприємцями, державним органам, органам місцевого самоврядування. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, які складають систему судоустрою в Україні: місцеві суди; апеляційні суди; Верховний Суд.

Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, які становлять суди першої інстанції.

У складі Верховного Суду діють: Велика Палата Верховного Суду та чотири касаційних суди, серед якихКасаційний господарський суд, у якому обов'язково створюється палата для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів. Варто зазначити, що поділ справ щодо корпоративних спорів та корпоративних прав є науково невиправданим з огляду на те, що справи щодо корпоративних прав і є частиною корпоративних спорів, що звичайно не можна зазначити щодо цінних паперів, адже певну категорію

справ щодо цінних паперів не можна віднести до корпоративних спорів. Така невизначеність та законодавча неточність ще раз підтверджують необхідність на законодавчому рівні визначитися, що таке корпоративний спір та які категорія справ становлять перелік корпоративних спорів.

Під спеціальним порядком захисту корпоративних прав розуміють адміністративний порядок, що здійснюється у процедурному порядку шляхом звернення до вищого органу чи посадової особи для захисту корпоративних прав (Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, відповідно до Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. [454] та Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 р. [432, с. 317]).

Адміністративний порядок у межах юрисдикційної форми захисту характеризується тим, що конфлікт вирішується органом, який не є учасником спірного правовідношення, але пов'язаний з одним або декількома учасниками спірного правовідношення відповідними правовими організаційними відносинами. Відповідно до Указу Президента України «Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку» від 23.11.2011 р. в редакції від 07.04.2015 р.,на НКЦПФР покладено завдання щодо захисту прав інвесторів шляхом здійснення заходів щодо запобігання і припинення порушень законодавства на ринку цінних паперів та законодавства про акціонерні товариства, застосування санкцій за порушення законодавства у межах своїх повноважень [471]. О.М. Вінник зазначає, що розв’язання конфлікту компетентними державними органами в межах наданих їм повноважень застосовується в разі, якщо корпоративний конфлікт зачіпає публічні інтереси (на ринку цінних паперів: наприклад, щодо проведеного з порушенням установлених вимог розміщення додаткових акцій, у результаті якого зменшуються частки окремих чи навіть багатьох акціонерів у статутному

капіталі АТ; у сфері економічної конкуренції, зокрема щодо набуття одним акціонером без отримання попереднього дозволу Антимонопольного комітету чи Кабінету Міністрів України значного за розмірами пакета акцій АТ, що призводить до кваліфікованої економічної концентрації), захист яких потребує оперативного втручання держави з метою попередження чи зменшення негативних наслідків таких конфліктів [152].

Прикладом припинення правопорушень у сфері корпоративних правовідносин за допомогою адміністративного (спеціального порядку) захисту корпоративних прав є проведення за зверненням акціонера(ів) нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств. Рішенням НКЦПФР від 25.10.2012 р. №1518 затверджений Порядок нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств, який, з одного боку, є гарантією забезпечення прав акціонерів при проведенні загальних зборів, а з іншого, може служити формою захисту з дотримання регламентованої процедурної послідовності щодо: 1) відповідності наданого для реєстрації акціонерів переліку акціонерів акціонерного товариства, які мають право на участь у загальних зборах, вимогам, установленим законодавством про депозитарну систему України та акціонерні товариства; 2) повноваження реєстраційної комісії та її членів; 3) відповідності документів, які підтверджують право участі акціонерів (їх представників за довіреністю) у загальних зборах, вимогам законодавства про цінні папери та акціонерні товариства і наявність підстав щодо відмови в реєстрації; 4) наявності кворуму загальних зборів згідно з наданим протоколом реєстраційної комісії; 5) відповідності переліку питань, які розглядаються загальними зборами, порядку денному, затвердженому наглядовою радою акціонерного товариства (у разі скликання позачергових загальних зборів на вимогу акціонерів у випадках, передбачених частиною шостою статті 47 Закону України «Про акціонерні товариства», - порядку

денному, затвердженому акціонерами, які цього вимагають), та порядку денному, оприлюдненому згідно із законом; 6) повноваження лічильної комісії та її членів; 7) відповідності процедур голосування та підрахунку голосів вимогам законодавства про цінні папери та акціонерні товариства [464, с. 153].

За наслідками такого нагляду може бути проведено позапланову перевірку, а у разі виявлення за результатами нагляду фактів, які містять ознаки правопорушень, застосовуються заходи впливу іншого порядку, які підпадають під юрисдикцію інших органів влади.

Звернення за захистом до державного органу, застосовуючи адміністративний порядок захисту, передбачене й приписами ст. 17 ЦК України, де захист цивільного права й інтересу здійснюється органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим і органом місцевого самоврядування з використанням способів захисту цивільних прав, передбачених ст. 16 ЦК України. При цьому перелік способів захисту носить не вичерпний характер.

Отже носії корпоративних прав, в разі порушення, мають можливість вибору юрисдикційної форм захисту між судовим та адміністративнимпорядком захисту своїх прав, якщо такий порядок передбачений законом, і рішення, прийняте в адміністративному порядку, може бути оскаржене у суді (ч. 3ст. 17 ЦК).

На використання у корпоративних відносинах учасниками несудової, адміністративної форми захисту вказувала у своїх працях О.Р. Кібенко, правда, використовуючи не форми, а способи: «…права акціонерів можуть захищатися різними способами: 1) внутрішніми (корпоративними), самозахист; 2) шляхом звернення до ДКЦПФР (адміністративний, позасудовий порядок); 3) в судовому порядку» [245, с. 132].

Необхідно підкреслити, що адміністративний порядок захисту як різновид юрисдикційної форми, що реалізується органами виконавчої влади, традиційний для сфери публічно-правових відносин. Але, враховуючи правовий режим

господарських товариств та правовий статус учасників корпоративних відносин, можна констатувати про можливості використання такої форми захисту у приватноправових відносинах, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав. Поряд з цим не можна погодитися з позицією тих науковців, які пропонують до юрисдикційної форми захисту віднести адміністративний примус. Так, ґрунтуючись на концепції Т.Л. Коломоєць [259, с. 221] щодо поділу зовнішньої форми прояву адміністративного примусу в публічному праві на: заходи адміністративного примусу, пов'язані з правопорушенням; заходи, застосування яких не пов'язане із правопорушенням, які об'єднують такі, що пов'язані із надзвичайними ситуаціями; попереджувальні заходи, В.В. Колісніченко обґрунтовує можливість використовувати відповідні заходи з метою попередження вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності. У зв'язку з цим науковець вбачає можливість розширення змісту категорії «захист», яким було охоплено лише ті способи та засоби, що застосовуються у зв'язку із фактом порушення певного права – права інтелектуальної власності. Отже, знову ми стикаємось з термінологічною невизначеністю та змішуванням понять «способи», «засоби». Крім цього, помилковість позиції в першу чергу вбачається у тому, що вжиття засобів для попередження правопорушення є сутністю охоронного права. Якщо вести мову про примус в корпоративних відносинах, що допускає застосування як публічно-правового примусу через НКЦПФР, так і приватноправового примусу в рамках самозахисту (ст. 19 ЦК України), то йде мова про юрисдикційну форму захисту в спеціальному (адміністративному) порядку та неюрисдикційну форму захисту через виключні порядки. Тобто, не виключаючи можливість використання примусу, варто зазначити, що цивільно-правовий примус може бути застосований у разі відсутності протиправних дій, однак лише в рамках охоронного права і звичайно в разі наявності протиправності дій в межах захисту корпоративного права.

Поряд з юрисдикційною формою захисту корпоративних прав існує неюрисдикційна форма захисту, до якої відноситься, зокрема: медіація, заходи

оперативного впливу та самозахист - направлений на відновлення порушених елементів правового статусу учасників корпоративних відносин, а також усунення загрози їх порушення без звернення до судових та інших уповноважених органів.

І. Шихатов зазначає, що при вирішенні підприємницьких або економічних суперечок на практиці виробилися такі альтернативні форми (методи) вирішення спорів: посередництво, примирення та третейський суд [651, с. 43]. Безумовно, зручність альтернативних форм актуальна з позиції відсутності формалізму процесу розгляду, проведення відкритих слухань та прийняття рішень. Альтернативні види захисту спрямовані на досягнення розуміння сторонами вимог опонентів, що дозволяє зберігати правовідносини між сторонами до вирішення спору. Вони характеризуються тим, що засновані на досягненні угод між сторонами, але відрізняються характером і ступенем участі, а також впливом третьої нейтральної сторони на результат вирішення спору.

Зв'язок юрисдикційних і неюрисдикційних форм захисту між собою проявляється у тому, що, як звертається увага в літературі, альтернативні форми є по відношенню до правосуддя допоміжними. Вони не замінюють і не можуть замінити в необхідних випадках правосуддя, не конкурують з ним, а, навпаки, співпрацюють, допомагаючи у вирішенні значної кількості спорів [21, с. 180], та дозволяють досягти мети.

Враховуючи, що корпоративний спір є різновидом економічного спору та світову практику, яка тяжіє до використання альтернативних методів у розгляді будь-яких справ, що виникають з економічних відносин, питання застосування альтернативних форм при вирішенні корпоративних спорів є актуальним та потребує більш широкого впровадження при вирішенні саме корпоративних спорів. Учасники та органи зорієнтовані на прийняття рішень, що засновуються на принципі арбітрування, досягнення згоди щодо розв’язання конфлікту, а не на стремлінні одержання верху над супротивною стороною будь-якою ціною [315, с. 135].

Альтернативна форма захисту корпоративних прав є процедурним порядком, визначеним нормами матеріального права, що спрямований на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів у позасудовому порядку. Отже, характерними для застосування альтернативної форми захисту є позасудовий порядок, що врегульований нормами матеріального права, рівність учасників, добровільність у застосуванні та виборі відповідного виду та посередника в разі його необхідності [86, с. 6].

Класифікація форм захисту дозволяє використати існуюче в науці розділення форм захисту з доповненням відповідними виключними (специфічними) порядками неюрисдикційних форм захисту, характерними виключно для захисту корпоративних прав.

Так, корпоративні права та інтереси можуть порушуватися як самим товариством, так і посадовими особами органів товариства, що здійснюють вирішальний вплив на товариство, учасниками (засновниками) товариства. Отже, враховуючи такий суб'єктний склад, актуальними формами захисту корпоративних прав, окрім юрисдикційної форми, є неюрисдикційні, серед яких варто виокремити виключний порядок захисту через заходи оперативного впливу та самозахист. Тож, для вирішення корпоративних конфліктів одним із різновидів альтернативних форм є застосування оперативного впливу через відповідні органи юридичних осіб: на загальних зборах акціонерів, наглядовою радою, виконавчим органом, а в разі якщо подібний конфлікт стосується фінансово-господарської діяльності товариства, то й за участі ревізійної комісії/ревізора та/або аудитора (аудиторської фірми) в передбаченому законом та/або статутом АТ порядку; участь у розв'язанні корпоративного конфлікту корпоративного секретаря, який, однак, не може виконувати роль арбітра, а радше – функції медіатора з огляду на основне призначення такої особи (корпоративного секретаря) – забезпечення взаємодії АТ з акціонерами та/або інвесторами.

Незважаючи на те, що до неюрисдикційної форми захисту відносять третейську (арбітражну) форму захисту поряд з примирювальними процедурами, медіацією, позасудовим порядком, самозахистом, варто зазначити, що третейська форма не може бути використана як одна із альтернативних форм захисту корпоративних прав. Для захисту корпоративних прав учасники корпоративних відносин можуть використати практично всі види неюрисдикційної форму захисту, окрім третейської (арбітражної) форми захисту. Такий висновок зроблено на підставі того, що корпоративні спори є виключною підвідомчістю господарського суду та відповідно учасники корпоративних відносин, права й обов'язки яких регулюються корпоративним законодавством та установчими документами, не можуть за домовленістю змінювати підвідомчість корпоративних спорів, самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту їхніх правовідносин, навіть у разі наявності в корпоративних відносинах іноземного елемента [73, с. 73].

Про неможливість обрання третейської (арбітражної) форми захисту корпоративних прав свідчить Рекомендація Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. №04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин». Господарські суди, вирішуючи спори між акціонерами з питань корпоративного управління, повинні враховувати, що укладені між акціонерами - іноземними юридичними або фізичними особами угоди (правочини) про підпорядкування питань корпоративного управління іноземному праву порушують публічний порядок і згідно із статтею 228 ЦК України є нікчемними. Учасники господарських товариств незалежно від суб'єктного складу акціонерів не вправі також підпорядковувати розгляд корпоративних спорів, пов'язаних з діяльністю господарських товариств, які зареєстровано в Україні, зокрема, таких, що випливають з корпоративного управління, міжнародним комерційним арбітражним судам [474, с. 22].

Крім цього, компетенція третейських судів є обмеженою, з огляду на ст. 6 Закону України «Про третейські суди», адже до підвідомчості третейських судів не відносяться справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цих товариств. Такий принцип арбітрабельності порушувати не можна. Однак законодавець обмежив перелік корпоративних спорів лише категорією справ, пов'язаних з господарськими товариствами, залишивши без уваги інші справи, які виникають у разі порушення корпоративних прав учасників та членів інших юридичних осіб. Враховуючи останні зміни, очевидно, що в Закон України «Про третейські суди» внесуть відповідні зміни, а поки юридично відсутні заборони щодо обрання третейської форми захисту учасниками корпоративних відносин інших організаціно-правових форм юридичних осіб.

Отже, поряд з загальним та спеціальним порядком юрисдикційної форми захисту, захист корпоративних прав відбувається за допомогою цілої системи альтернативних процедур (консенсуальних процедур): посередництва, примирення, в основі яких лежить співробітництво сторін та які спрямовані на досягнення прийнятних домовленостей для сторін конфлікту. Так спірні питання корпоративного характеру стають предметом розгляду органів управління товариств (загальні збори, наглядова рада, ревізійна комісія) як заходи оперативного впливу; позасудового врегулювання спорів із залученням професійних осіб, які сприяють примиренню (медіація).

Посередництво визначається як процедура вирішення спорів, в якій бере участь нейтральна третя особа - посередник, що сприяє сторонам, що сперечаються, в їх спробі врегулювати спір шляхом переговорів. Щоб досягти цієї мети, посередник зустрічається з кожною зі сторін, з'ясовує їхню позицію,

потім робить спробу звести їх, щоб сторони могли укласти угоду. Сторони також активно використовують посередника для подолання розбіжностей.

Примирення відрізняється від посередництва тим, що у врегулюванні конфлікту бере участь третя незацікавлена особа, яка має право розробляти і рекомендувати умови врегулювання конфлікту між сторонами. Сторони не зобов'язані приймати ці рекомендації, але повинні сумлінно розглянути пропозицію третьої особи.

Процедура примирення як вид альтернативної форми вирішення спорів отримала популярність в літературі як «міні-суд». До складу «суду» зазвичай входять старші представники органу управління з кожного боку по спору і третя нейтральна сторона або «радник». Як вказує І.Шихата, процедура «міні-судів» схожа на стиснутий судовий процес, в ході якого сторони викладають коротко свій випадок, обмежуючи себе в обсязі наданих доказів. Потім вони намагаються досягти угоди з врегулювання суперечки через представників органів управління. Якщо це не приносить результату, то вони можуть запитати думку третьої особи щодо передбачуваного рішення з урахуванням юридичної оцінки аргументів, висунутих сторонами, якщо даний спір розглядався в суді.

На сьогодні оновлені процесуальні кодекси продовжують практику інституту примирення, яка є відомою у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Ще у 2005р. з прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України було введено інститут примирення у судовому спорі. А в 2015 р. був введений інститут позасудового (мирного) вирішення податкових спорів. Навіть Коаліційною угодою в рамках податкових реформ було задекларовано введення інституту позасудового примирення: інституту фінансової медіації. Отже, примирення набуває актуальності у всіх судових процесах до розгляду по суті суддею, який розглядає справу, і на сьогодні знаходить уже практичну реалізацію, враховуючи, що в разі досягнення мирової угоди половину судового збору буде

повернуто. Саме через розвиток принципу диспозитивності, що відбивається у фундаментальній ідеї гармонійного поєднання ініціативи сторін щодо захисту права, з керівною роллю суду в процесуальних відносинах і обумовлена можливість застосування альтернативних способів вирішення корпоративного спору. А враховуючи значні ставки судових зборів, це є істотний стимул для сторін спробувати порозумітися за допомогою медіації, яка, безумовно, є найбільш результативною.

Законодавство України не лише допускає, а й заохочує сторони до укладення мирової угоди як під час здійснення судочинства, так і у виконавчому провадженні. Як зазначає О.Г. Бортнік, відносно правової природи мирової угоди в науці існують різні погляди: одна група вчених розглядає мирову угоду як договір, зокрема як новацію, інша - зосереджує увагу на процесуальній природі мирової угоди, третя група відстоює позицію, відповідно до якої при укладенні мирової угоди учасники процесу повинні керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права. З тією позицією, що мирова угода є новацією, погодитися не можна, оскільки, хоча мирова угода певною мірою й подібна до таких способів припинення зобов'язань, як зарахування, новація, відступне, прощення боргу, однак відрізняється від них своєю сутністю. Поряд із цим мирова угода набуває ознак правочину після її укладення, а відтак має й матеріальну природу. Відповідно не можна погодитися з тим, що мирова угода має виключно процесуальну природу. Звичайно, мирова угода укладається лише між учасниками спору, затверджується суддею, тобто її укладення можливе лише в рамках розгляду справи в суді, однак мирова угода за змістом є договором, виконуватися вона має сторонами після закінчення судового процесу як договір. Тобто після укладення та затвердження мирової угоди між сторонами спору виникають договірні правовідносини, реалізація яких виходить за межі судового розгляду. За своєю сутністю мирова угода поєднує в собі як елементи науки цивільного права, так і цивільного процесуального права. Оскільки мирова угода є цивільно-правовим правочином, спрямованим на зміну або припинення

цивільних прав та обов'язків сторонами, а відтак вона є об'єктом регулювання нормами цивільного права. З іншого боку, затверджена мирова угода приводить до припинення провадження у справі, а тому має регулюватися нормами цивільного процесуального права. Отже, слід підтримати позицію, відповідно до якої при укладенні мирової угоди учасники процесу повинні керуватися як нормами матеріального, так і процесуального права, оскільки мирова угода має дуалістичну природу [114, с. 9].

Слід також врахувати, що згідно з ч. І ст. 175 ЦПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета спору. Відповідно законодавець у такий спосіб обмежує зміст зазначеної угоди, оскільки у разі, якщо зміст угоди між сторонами не стосуватиметься предмета спору, то така угода є цивільно-правовим договором, а не мировою угодою. У виконавчому провадженні згідно із ч. 3ст. 12 Закону України «Про виконавче провадження» сторони мають право укласти мирову угоду лише про закінчення виконавчого провадження. Учасники ж цивільно-правових відносин мають право укладати фактично будь-які угоди, зміст яких не суперечить законодавству та моральним засадам суспільства. Отже, мирова угода укладається в межах судового спору або виконання судового рішення, метою її укладення має бути врегулювання спору або закінчення виконавчого провадження, при цьому зміст мирової угоди у судовому процесі повинен стосуватися предмета спору, а у виконавчому провадженні виконання рішення суду. Відповідно особливістю мирової угоди є обмеження її положень за змістом лише визначеною законодавцем сферою.

Крім цього, у процесуальних та виконавчих відносинах мирова угода набуває чинності лише за умови визнання її судом, участь же суду у визнанні цивільно-правової угоди (договору) не передбачена. Отже, третьою особливістю мирової угоди є її затвердження саме судом. Слід зазначити, що норми про затвердження мирової угоди лише судом є дискусійними і не завжди

виправданими. На думку О. Святогора, мирова угода є особливим видом цивільно-правової угоди, яка укладається безпосередньо в господарському процесі, при цьому слід враховувати і те, що угода за звичайних умов вважається укладеною при досягненні згоди з усіх її істотних умов, що ж до мирової угоди, закон ставить додаткові вимоги про наявність обов'язкової письмової форми та затвердження її судом, тобто мирова угода набуває чинності з моменту винесення відповідної ухвали судом [668].

Отже, вважаємо, що ефективним альтернативним способом вирішення корпоративних спорів є примирення. В сучасних умовах назріла необхідність залучення акціонерних посередників для вирішення спорів у корпоративних відносинах. В якості таких посередників повинні виступати нейтральні треті особи, які здійснюють на професійній основі посередницьку діяльність, при цьому є незалежними від менеджменту товариства і в той же час обізнаними про специфіку корпоративних відносин. Такий підхід дозволить забезпечити права і інтереси учасників корпоративних відносин та зберегти корпоративну інформацію.

Відомо, що використання досудових засобів врегулювання суперечок найбільш характерно для американського судочинства. Врегулювання суперечок поза судом, а також під контролем суду отримало в американському законодавстві найменування «альтернативне вирішення спорів» (Alternative Dispute Resolution, скорочено ADR).

Альтернативне вирішення спору – це арбітраж, медіація, нейтральна оцінка, а саме, незалежна експертиза по встановленню фактичних обставин справи, швидкий суд за участю присяжних, міні-розгляд, переговори. Отже, досудове врегулювання спорів, яке є характерним і для корпоративних спорів, врегульовано нормами матеріального і процесуального права. Саме досудовий порядок сприятиме виявленню дійсності спору, дозволить прослідкувати динаміку від конфлікту приватноправового характеру до спору, не допускаючи втручання державних інституцій до вирішення конфлікту. У конфлікті

приватноправового характеру, сторонами якого є члени, учасники, акціонери корпорації - економічного суб'єкта (фінансово-промислова група, консорціум, холдинг) або з правами юридичної особи (асоціація, спілка), важливим є досудове врегулювання конфлікту через погоджувальні комісії, правління, спеціально створені комісії. У такому разі за допомогою співпраці шляхом переговорного процесу, де учасники конфлікту виступають не противниками, а союзниками в пошуку зручного для всіх рішення, досудове врегулювання повинне стати спеціальною передумовою права на пред'явлення позову у корпоративних спорах. У такому разі варто встановити, що у разі прямого звернення однієї зі сторін внутрішньокорпоративного конфлікту до суду з позовом необхідним і обов'язковим є дотримання умови досудового врегулювання, як це діє у міжнародних перевезеннях. Важливо, щоб до звернення до господарського суду були максимально вичерпані можливості самостійного врегулювання внутрішньокорпоративного конфлікту.

Порядок ведення переговорів, як однієї із альтернативних форм вирішення корпоративних конфліктів, складається з таких етапів: 1) виявлення і осмислення позицій, точок зору сторін; 2) уточнення власної позиції і позиції опонента з врахуванням правових норм; 3) діагностика особистих характеристик опонента для вироблення подальшої тактики поведінки; 4) обговорення, в ході якого сторони прагнуть реалізувати власні позиції (обговорення, обґрунтування висунутих пропозицій); 5) поєднання інтересів і цілей сторін на основі закону, взаємних поступок і перспективних проектів; 6) узгодження позицій, розробка варіантів у досягненні угоди; 7) остаточні підсумки (оформлення угоди у вигляді усного або письмового договору, протоколу про наміри, а при бажанні сторін у формі правового документа, перевірка його на відповідність правовим нормам).

У випадку, коли вирішення юридичного конфлікту неможливе власними силами, залучається третя сторона, зацікавлена у врегулюванні корпоративного конфлікту. Мова йде про інше посередництво, а саме медіацію як форму врегулювання конфлікту між сторонами на основі переговорів за участю

нейтрального посередника з метою вироблення обов'язкової для сторін угоди щодо спірного питання.

Медіація – це переговори за участю третьої, незаінтересованої сторони, роль якої полягає в тому, щоб сторони спору вирішили його максимально вигідно для всіх конфліктуючих сторін. Пошук взаємоприйнятного рішення відбувається не на основі формальних документів, а зважаючи виключно на баланс інтересів сторін шляхом проведення низки переговорів, висловлення думок та пропозицій за участю незалежної особи (медіатора), яка діє неупереджено, сприяє підтримці та розвитку між сторонами відносин, досягненню позитивного результату і взаємопорозуміння у конфлікті (спорі), що між ними виник. Саме такий механізм найбільш ефективний при вирішенні корпоративних спорів. Адже сторони усвідомлюють, що їм і надалі необхідно буде підтримувати тісні ділові чи особистісні відносини (наприклад, брати участь в загальних зборах товариства, спільно реалізовувати інші корпоративні права), а медіація надає можливість не тільки вирішити конфлікт між учасниками корпоративних правовідносин, а й допомагає сторонам домовитись між собою про принципи мирного існування в майбутньому.

Медіація є методом позасудового вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам цивільно-правового спору проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони змогли самостійно обрати той варіант рішення, який відповідатиме їхнім інтересам і задовольнить їхні потреби. Медіація за своєю суттю є неформальною, добровільною процедурою, проте вона показує чудові результати у розв’язанні конфліктів. Світовий досвід свідчить про те, що медіація є майже універсальним засобом вирішення конфліктів, що застосовується у багатьох сферах, починаючи від сімейних суперечок, закінчуючи конфліктами за участі громади та міжнародними конфліктами.

Вбачається, що не існує «ідеальної» моделі медіації або усталених схем та правил. Проте виділяються такі основні принципи, що її характеризують:

добровільність, неупередженість, нейтральність, конфіденційність, гнучкість, прозорість та інформативність [285, с. 80]. Серед усіх альтернативних способів вирішення спорів медіація має низку переваг. У процесі медіації сторони відіграють активну роль у розв'язанні конфлікту. Очевидна також і конфіденційність процесу, що має важливе значення, адже деякі компанії ототожнюють звернення до державних судових органів із втратою репутації, а за допомогою медіації встановлюється імунітет на розкриття інформації. До переваг медіації слід віднести також гнучкість і відсутність зайвої формалізованості процедури розгляду.

Серед переваг медіації окремо виділяється її спонукальний характер і - добровільність виконання рішення, прийнятого при врегулюванні цивільно-правового спору.

Кімберли К. Ковач, американський вчений та провідний спеціаліст у галузі медіації, вважає, що задоволення прийнятим рішенням пов'язано не тільки з результатом, а й з процесом переговорів, в яких людина бере участь. Так, в США 95% справ, що були направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду; в Німеччині 90% медіацій завершуються мировою угодою (для Нижньої Саксонії такий показник дорівнює 97%); у Великобританії показник результативності медіації становить 90 - 95%; загальноєвропейський показник результативності медіації – 40 - 80%. Це пов'язано з тим, що медіація, як уже зазначалось, має численні преваги порівняно з судовими процедурами та іншими засобами вирішення цивільно-правових спорів.

Основною характеристикою медіації, її принциповою відмінністю від конфронтаційних за своєю суттю процедур, зокрема судових, є простота, відсутність формалізму, гнучкість, а головне, економія часу та коштів. Медіація є примирною процедурою, яка передбачає обговорення правової проблеми, що сталася, без зайвого психологічного загострення. Завдяки присутності медіатора, який полегшує процес діалогу та скеровує сторони на узгодження інтересів і віднайдення консенсусу, процесуальна змагальність переходить у співпрацю.

Конфіденційність медіації дозволяє мінімізувати ризик публічного розголошення, що є важливим у багатьох сферах людського життя: від небажання розголошувати інформацію щодо приватного життя до побоювань розголошення комерційної таємниці [250].

Як свідчать дослідження, фінансові та часові витрати, яких потребує судове врегулювання навіть самого елементарного спору, є невиправдано значними та обтяжливими. В той же час медіація значно скорочує фінансові витрати та є менш тривалою у часі. За результатами медіації сторони можуть укласти угоду, якій можна, за бажанням, надати юридичної сили (наприклад, засвідчивши її нотаріально). У випадку ж коли медіація проводилася після початку судового розгляду, сторони можуть укласти мирову угоду, що її затвердить суд.

Як зазначалося, показник виконання угод, укладених за результатом медіації, є неймовірно високим: майже 100% домовленостей виконуються сторонами добровільно. Натомість показник примусового виконання судових рішень в Україні ледь перевищує 20%, що є недопустимим. Таким чином, медіація, маючи великий потенціал, здатна вирішити проблеми, що стоять перед правовою системою України. Зокрема, розвантажити судову систему та покращити стан правового захисту громадян. Застосування медіації широко сприятиме демократизації суспільства та становленню верховенства права.

Переваги медіації порівняно із судовою формою захисту полягають ще й у такому: а) суддя не має можливостей щодо застосування правил («регулювання спору»), які не передбачені конкретними нормами закону, навіть якщо ці правила взаємовигідні для обох сторін, адже суддя діє лише у межах, передбачених Законом; б) при здійсненні судочинства суддя керується законом та наявними доказами у відповідній справі. Останні він може тлумачити лише як достовірні або недостовірні та оцінювати їх на власний розсуд. У медіації будь-яка із сторін може визнати, що претензії іншої сторони є певною мірою обґрунтованими і погодитися на компромісне рішення; в) після винесення судового рішення

відкривається виконавче провадження лише у передбачених ним межах. За умови застосування медіації можливості та шляхи виконання зобов'язань визначаються беспосередньо сторонами.

Позитивні наслідки медіації мають також і фінансово-економічний характер, оскільки сторонам при застосуванні цього способу не потрібно витрачати кошти на послуги юристів для підготовки позовних документів, на організацію та проведення судових процесів, а також представництво інтересів сторін у суді.

До звернення до суду учасникам спору відводиться активна роль для вибору кращих способів вирішення конфлікту, направлених на досягнення згоди між ними, без участі господарського суду, який може лише у випадках, передбачених законом, фіксувати і перевіряти факт їх здійснення при прийнятті заяви.

Примирювальні процедури - це один із різновидів альтернативних форм захисту, які в силу своєї універсальної винятковості здатні врегулювати спір до судового розгляду, хоча можуть бути застосовані і у судовому процесі через мирову угоду. Саме судові примирювальні процедури - це процесуально-правові засоби, що використовуються учасниками судового процесу з метою «мирного» врегулювання спору безпосередньо в суді. Їх особливістю є, по-перше, нормативне закріплення в окремих статтях процесуальних кодексів; по-друге, застосування учасниками спірних правовідносин під контролем або за участю суду, за деяким винятком, і по-третє, в певних випадках вони тягнуть обов'язкові юридичні наслідки, оскільки суд може надати примирній процедурі, оформленій в передбаченій законом формі, владно-обов'язкового характеру. Тобто така ухвала набуває статусу виконавчого документа і примусово виконується.

Такі універсальні примирювальні процедури, до яких слід віднести мирову угоду, посередництво і переговори як на досудовому етапі, так і у сфері господарського судочинства, дозволяють виокремити їх в окремі групи, адже вони відрізняються як порядком проведення, так і наслідками, які можуть і не

мати позитивних результатів, що має потягти за собою подальші дії сторін, наприклад розгляд справи по суті. Тому залежно від обов'язковості наслідків примирних процедур можна виділити: 1) примирні процедури без обов'язкових юридичних наслідків; 2) примирні процедури, що тягнуть певні юридичні наслідки для учасників корпоративного конфлікту.

В сучасних умовах альтернативні способи вирішення корпоративних конфліктів і примирливі процедури, зокрема, можна поділити в залежності від порядку захисту: примирювальні процедури в адміністративному порядку; примирювальні процедури в досудовому порядку; примирювальні процедури в судовому порядку.

Поряд з цим актуальною формою захисту корпоративних прав є самозахист та заходи оперативного впливу, але в літературі їх ототожнюють, посилаючись на те, що за характером дії вони мають спільний механізм (порядок) реалізації, а саме здійснюються особою самостійно, без втручання спеціальних державних органів, і , відповідно, можуть бути об’єднані в одну форму захисту – самозахист [219, с. 45]. Практика застосування норм про самозахист досить суперечлива, що обумовлюється неповнотою правового регулювання такої форми захисту, наявністю прогалин та нечіткістю формулювань деяких норм права. Зокрема, потребують адекватного правового вирішення питання, пов'язані з механізмом реалізації самозахисту, межами здійснення самозахисту, та інші питання.

Самозахист, як альтернативна форм захисту корпоративних прав, має свою специфіку, що проявляється у змісті та формі дій, умовах правомірності самозахисту та навіть способах самозахисту. Варто зазначити, що при самозахисті корпоративних прав та інтересів дії осіб направлені назахист як особистого корпоративного інтересу, так і інтересів інших учасників корпоративного конфлікту. У зв’язку з цим не можна погодитися з тими науковцями, які відносять самозахист до способів захисту, так як самозахист є формою захисту, а його способи можна поділити на правові та неправові.

Правові – дії, що урегулювані нормою права, неправові – дії, які прямо не передбачені законодавством, але такі, що не суперечать йому та використовуються у сфері самозахисту корпоративних прав.

Даний інститут не є новим у цивільному законодавстві. Згадування про «наступательную самозащиту» міститься в коментарі до ст. 1642 «Право утримання» проекту Цивільного уложення 1910 р. Термін «самозахист» згадується і в радянській юридичній науковій та навчальній літературі та характеризується як своєрідний спосіб захисту цивільних прав. Між тим право на самозахист вперше отримало своє законодавче закріплення в Цивільному кодексі України від 16.01.2003 р. з метою забезпечення оперативного, дієвого і економного захисту.

Відомий даний інститут й іноземному законодавству, наприклад німецькому, який відображений в Германському Цивільному уложенні. У ньому проводиться розмежування таких понять, як самозахист у формі необхідної оборони і крайньої необхідності та самодопомога [167, с. 134]. Але ці норми не є єдиними. Зазначений інститут у германському праві достатньо розвинений і регулює питання самозахисту як у речовому, так і в зобов'язальному праві.

Незважаючи на закріплення в ст. 19 ЦК України права особи на самозахист, слід зазначити, що законодавство не містить поняття самозахисту прав, залишається не розкритою сутність самозахисту прав у договірних відносинах, право на самозахист визначено лише у загальних рисах, що ускладнює практичне застосування самозахисту внаслідок його частого змішування з неправомірними діями особи, що порушують права і інтереси інших учасників корпоративних правовідносин. Самозахист корпоративних прав є відносно самостійною категорією, має низку ознак, що дозволяють відмежувати його від інших форм захисту прав, і його не можна розглядати у відриві від інституту захисту цивільних прав. У літературі [326, с. 327] була запропонована ідея існування в структурі права особливого роду ланок (субінститутів), що є проміжним ступенем між асоціаціями норм і правовим

інститутом. Уявляється, що зазначена структура найточніше відображає співвідношення самозахисту і захисту цивільних прав, а також їх внутрішню систему.

Таким чином, самозахист в науковій літературі розглядають як субінститут цивільного права, а інститут захисту суб'єктивних прав, згідно з зазначеним підходом, є складним інститутом, оскільки до його складу входять відносно відособлені субінститути (самозахист, адміністративний порядок захисту порушених прав і тому подібне).

У цивілістичній літературі самозахист характеризується тим, що:

- самозахист здійснюється, коли порушення суб'єктивного права вже здійснилося та продовжується, або (в ряді випадків) проти наявного замаху на права та інтереси правомочної особи (наприклад, необхідна оборона);

- умови (обставини місця і часу) виключають у даний момент можливість звернення за захистом до державних компетентних органів, або, хоч і не виключають звернення за судовим захистом, особа, права якої порушені, «діє на свій розсуд і у своєму інтересі», обираючи більш оперативні міри, «засоби швидкого й відчутного для порушника реагування»;

- самозахист здійснюється перш за все дією самого суб'єкта, чиє право порушене, що не виключає допомоги й сприяння в здійсненні захисту з боку інших фізичних або юридичних осіб;

- самозахист не повинен виходити за межі дій, необхідних для запобігання порушенню, і має бути співмірним порушенню за своїми способами (в іншому випадку він може стати самоуправством або виступати перевищенням меж необхідної оборони) [22, с. 315].

Отже, самозахист корпоративних прав є альтернативною формою захисту матеріально-правового порядку, який в силу сутності корпоративних прав полягає у можливості особи у разі порушення, виникнення загрози такого порушення застосувати заходи, які не заборонені діючим законодавством та спрямовані на припинення порушення або ліквідацію його наслідків.

Специфіка самозахисту учасників корпоративних відносин залежить від об’єкта – майнових та немайнових корпоративних прав та відносин, які виникають між учасниками та корпорацією, між учасником та іншими учасниками корпорації. На нашу думку, порушені немайнові корпоративні права можуть бути об'єктом самозахисту тільки у тому випадку, якщо вимагається забезпечення його недоторканності або припинення порушення. Якщо ж порушення здійснюється або вже сталося, то самозахист можливий у тому випадку, якщо ці блага можуть бути відновлені. Інакше за допомогою юрисдикційної форми захисту можуть бути компенсовані збитки, спричинені цим порушенням.

У цілях забезпечення правового захисту суб’єктів (носіїв) корпоративних прав, ефективної реалізації права на самозахист слід визначити умови правомірності його реалізації. Їх формулювання має особливе значення, оскільки відсутність хоча б одного з них свідчить про неправомірність дій, здійснюваних особою в цілях самозахисту.

На нашу думку, необхідно виділити наступні умови правомірності реалізації права на самозахист корпоративних прав: 1) особа може самостійно захищати тільки своє корпоративне право, набуття якого відбувається безпосередньо від корпорації або від учасників корпорації; 2) шкода, завдана реалізацією права на самозахист, не повинна явно не відповідати реальній або можливій шкоді, спричиненій порушенням; 3) способи самозахисту не повинні виходити за межі дій, необхідних для їх реалізації.

Самозахист корпоративних прав спрямований на забезпечення повної їх реалізації, на поновлення належних корпоративних прав, здійснюється суб’єктом (носієм) цих прав, що включає в себе кілька можливостей особи, які передбачені законом та установчими документами. Між тим слід зазначити, що межі дозволеної поведінки при самозахисті не можуть бути визначені ні законом, ні установчими документами, оскільки в окремих випадках їх встановити

неможливо. Але міра захисту учасника корпорації не повинна порушувати права корпорації та інших учасників корпорації.

Для реалізації заходів самозахисту характерно, що вони можуть бути згодом оскаржені до суду або іншого компетентного органу, що є своєрідною гарантією дотримання законних прав і інтересів особи і дозволить захистити учасників корпоративних відносин від можливих випадків самоуправства зі сторони, що реалізує дійсне або передбачуване право на самозахист.

Важливо відмітити, що можливість реалізації права на самозахист не обмежена тільки часом до подання позову до суду. Застосування заходів самозахисту корпоративних прав можливо і в цілях захисту своїх прав, у доповнення судового рішення, або, наприклад, у випадках винесення судом першої інстанції рішення без урахування усіх обставин справи, що порушує права і законні інтереси осіб, що звернулися за захистом. Коли порушення є таким, що триває і почалося ще до звернення до суду, або ж право виникло в результаті судового розгляду і порушення наступило після набирання законної сили судовим рішенням. Але ні в якому випадку є недопустимим самозахист права після закінчення порушення, оскільки дії виходитимуть за межі, що допускаються законом і носитимуть характер самоуправства.

Основною функцією самозахисту є в першу чергу захист корпоративних прав та інтересів від порушення - правоохоронна функція. Окремі способи самозахисту можуть виконувати і інші функції, похідні від основної. На наш погляд, доцільно виділити лише деякі найбільш загальні з них. Такі, наприклад, як: превентивна (попереджувальна); присічна (що полягає в припиненні порушення); функція забезпечення належного виконання зобов'язань, забезпечення недоторканності права; гарантійна; відновна та ін.

На сьогодні одним із актуальних питань є застосування самозахисту у корпоративних відносинах при наявності корпоративного шантажу (використання гринмейлу). Така актуальність викликана, перш за все, специфікою правопорушень у сфері корпоративних відносин, складністю

системи органів управління та особливостями самозахисту корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу).

Завданням сучасного корпоративного законодавства є посилення правого захисту не лише міноритарних акціонерів та самого товариства, а й мажоритарія. Здавалося, що акціонер, який володіє значним пакетом, не потребує захисту, між тим практика показує, що їх права можуть бути порушені, незважаючи на те, що потенційним порушником є саме мажоритарний. Між тим методи, що застосовуються міноритарними акціонерами, призводять до корпоративних конфліктів у формі корпоративного шантажу (гринмейлу).

В Україні відсутнє поняття такої категорії, як гринмейл, хоча у юридичній літературі спроби надати визначення існують. У класичному розумінні гринмейл являє собою комплекс різних корпоративних дій, що застосовуються міноритарними акціонерами в цілях змусити товариства або вагомих його акціонерів придбати акції, що належать цьому міноритарію, за дуже високою ціною [233, с. 10].

У загальному розумінні гринмейл (корпоративний шантаж) - це втручання у діяльність господарського товариства третіх осіб, що володіють його акціями, направлене на створення перешкод у здійсненні господарської діяльності з ціллю примушення викупу товариством акцій, що належать третім особам, за ціною, що у значній частині перевищує ринкову.

Правомірність самозахисту у корпоративних відносинах при наявності корпоративного шантажу (використання гринмейлу) характеризується наступними умовами:

- акціонерне товариство і його акціонери захищають свої права за принципом рівності відносин з усіма акціонерами, які побудовані на підставах сумлінності і розумності у межах чинного законодавства, і за принципом недоторканності своєї сфери майнових інтересів. Враховуючи принципи рівності, законності і добросовісності засобів захисту, юридична особа здійснює

захист цілого комплексу своїх прав, включаючи право на надання інформації тільки у встановленому законом об'ємі і у встановлених законом випадках і т. ін.;

- як правило, дії акціонерного товариства з протидії гринмейлерам або адекватні їм, або навіть носять менш істотний характер. Хоча у будь-якому випадку подібне порівняння є приблизним, оскільки досить важко оцінити, чи являється недопущення представників акціонера-шантажиста на загальні збори акціонерів під формальним приводом досить адекватною мірою можливому блокуванню прийняття зборами відповідних рішень;

- способи корпоративного самозахисту до певної міри завжди виходять за межі дій, безпосередньо необхідних для їх реалізації, оскільки виконують функцію не лише відвертання одного або групи конкретних негативних корпоративних дій на юридичну особу, але також здійснюють функції загальної і приватної превенції відносно як конкретного корпоративного шантажиста, так і невизначеного кола інших корпоративних шантажистів. Втім слід зауважити, що подібні якості властиві багатьом способам самозахисту цивільних прав, але для корпоративних відносин вони особливо важливі.

Підхід, коли необхідність реалізації конкретного способу самозахисту повинна бути передбачена у законі або договорі, до самозахисту корпоративних прав та інтересів застосовується частково. Так,враховуючи особливість порушень у сфері корпоративних відносин, слід зазначити, щосутність дій гринмейлерів складає їх формальну відповідність вимогам закону, сутність протидіючих актів акціонерного товариства також повинна складати їх формальну відповідність закону. Якщо корпоративний шантажист робить які-небудь незаконні дії, то акціонерне товариство має законне право відмовити у задоволенні його вимог або звернутися з відповідним позовом до суду. Якщо ж акціонерне товариство не виконує законних вимог корпоративного шантажиста, він може спробувати примусити до їх виконання через суд. Проте, оскільки сутність гринмейлинга складають саме дії, тим або іншим чином пов'язані із зловживанням корпоративним шантажистом своїм правом акціонера, протидія

йому іноді до певної міри виходить за рамки формальних приписів закону. Між тим, як правило, вони виходять за рамки закону приблизно у тій площині, у якій певні дії добросовісного акціонера переростають у шантаж. Звичайно, можливий умовний самозахист у формі «контрнаступу», коли гринмейлер піддається зустрічному корпоративному шантажу, що має на своїйметі припинення його дій.

Варто корпоративний самозахист у разі корпоративного шантажу розглядати як певну сукупність формально законних дій, об'єднаних єдиною метою або сукупністю групових цілей протидії гринмейлу. Звичайно корпоративний самозахист повинен залишатися у рамках правової співрозмірності та адекватності, за допомогою способів, направлених на зупинення порушення з використанням превенційної функції відносно як конкретного корпоративного шантажиста, так і невизначеного кола інших корпоративних шантажистів.

На відміну від самозахисту цивільних прав, якому притаманнаспрямованість дій на забезпечення недоторканності права, припинення порушення, ліквідацію його наслідків, у корпоративних відносинах, як правило, самозахист спрямований більше на забезпечення недоторканності прав і припинення порушень, чим на ліквідацію його наслідків. Питання щодо дій самозахисту, направлених на ліквідацію наслідків корпоративного шантажу, носять комплексний характер, спрямований на підтримку загального рівня фінансово-господарської і корпоративної діяльності юридичної особи, і не пов'язані з безпосередньою реакцією на конкретні дії корпоративних шантажистів.

Як приклад можна навести випадок, коли корпоративним шантажистам вдається провести запропонованого ними представника до складу ради директорів акціонерного товариства. З одного боку, роблячи які-небудь дії відносно вже обраного члена ради директорів, діяльність якого свідомо негативно впливатиме на усю подальшу роботу ради директорів, товариство

ліквідує негативні наслідки діяльності корпоративних шантажистів, а з іншого - запобігає подальшим негативним проявам діяльності новообраного члена ради директорів.

Таким чином, норми, що регулюють питання самозахисту корпоративних прав, утворюють складний міжгалузевий інститут права. Самозахист є збиральним правовим явищем, що охоплює усі конкретні заходи самозахисту, які по своїй соціально - юридичній природі є способами захисту прав. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу характеризується наступними умовами: співмірності та адекватності у застосуванні засобів самозахисту; поєднання власного та публічного корпоративного інтересу; формальної відповідності закону засобів самозахисту; поряд з протидією, наявністю превенційних функцій; спрямований на забезпечення недоторканності прав і припинення порушень.

Виходячи з викладеного, на нашу думку, можна виділити наступні ознаки самозахисту корпоративних прав: 1) застосування у разі порушення корпоративних прав, інтересів або їх реальної загрози; 2) здійснюється в односторонньому порядку (тобто тільки учасником корпорації права без звернення до компетентних органів); -виражається у формі дії, комплексу дій; - можливість реалізації конкретного способу самозахисту має бути передбачена в законі або установчих документах юридичної особи; 3) спрямованість дій при самозахисті на забезпечення недоторканності права, припинення порушення, ліквідацію його наслідків; 4) можливість подальшого оскарження дій особи, яка самостійно захищає своє корпоративне право, до компетентного органу.

Таким чином, аналіз існуючих у літературі точок зору, діючого законодавства дозволяє віднести самозахист корпоративних прав до неюрисдикційної форми захисту, який здійснюється учасником корпорації самостійно, в межах дозволеної поведінки, у способах, що визначаються законодавством та установчими документами корпорації,не порушуючи при цьому права та інтереси інших учасників корпорації та самої корпорації.

Застосування самозахисту, порівнюючи з іншими формами захисту, у більшості випадків є ефективним та дієвим, що може застосовуватися як до юрисдикційного захисту, так і під час або після його вжиття. Способи захисту у зобов'язальних та речових відносинах, не можуть бути застосовувані в разі самозахисту корпоративних прав та інтересів у зв'язку з правовим становищем їх носіїв та особливістю корпоративних відносин.

Загальні межі реалізації права на самозахист корпоративних прав визначаються: суб'єктним складом корпоративних відносин; правомірністю дій; виключними способами самозахисту, притаманними лише в разі порушення корпоративних прав та інтересів; функціональною спрямованістю.

Отже, поряд з юрисдикційною, існує і неюрисдикційна форма захисту корпоративних прав, під якою варто розглядати процедурні дії захисту прав, які реалізуються самостійно учасниками корпоративних відносин або в рамках спеціальних досудових процедур врегулювання конфліктів без звернення до компетентних державних органів. Широке застосування альтернативних форм вирішення корпоративних спорів дозволяє сконцентрувати розгляд даної категорії справ у незалежних від держави органах, де вони будуть ефективно розглядатися фахівцями, що володіють необхідним досвідом. Позитивними моментами у використанні будь-яких досудових процедур врегулювання суперечок також є розумні терміни і спрощена процедура розгляду спору, потенційне скорочення кількості розглянутих справ у суді, конфіденційність.

Таким чином, як показує проведене дослідження, і за кордоном, і в Україні існує велика кількість різноманітних форм захисту корпоративних прав. У той же час аналіз практики вирішення корпоративних спорів унашій країні дозволяє зробити висновок про недостатню увагу неюрисдикційній формі захисту корпоративних прав. Головна причина ситуації, що склалася,криється в слабкому законодавчому механізмі позасудового захистукорпоративних прав.

Отже, підсумовуючи проведене дослідження, захист корпоративних прав, враховуючи наявність приватних та публічних інтересів, реалізується у двох

формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Юрисдикційна форма поділяється на судову та адміністративну. В рамках судової форми захисту корпоративних прав відбувається захист у загальному порядку у формі позовного провадження. В рамках адміністративної форми захисту – у спеціальному порядку, визначеному процедурними нормами матеріального права.

При цьому юрисдикційну форму захисту корпоративних прав, незважаючи на існуючу диференціацію, варто розглядати за двома моделями захисту: прямого (безпосереднього) та непрямого. Під прямим захистом корпоративних прав слід розуміти звернення до господарського суду з метою захисту виключно власних прав та інтересів. Під непрямим захистом – звернення з метою захисту прав юридичної особи. Така ідея двох моделей захисту публічно-правових інтересів та приватноправових інтересів (пряма і непряма) має загальний характер і в повній мірі може бути застосована і при адміністративній формі захисту, оскільки корпоративні відносини характеризуються поєднанням приватного та публічного інтересу, що проявляється в універсально-масштабному характері захисту корпоративних прав у межах статусу кожного з учасників корпоративних відносин.

2.2. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав

Складовими елементами захисту корпоративних прав є форми,способи та засоби. Так, модель захисту корпоративних прав базується не лише на формі захисту, але й на вірно обраному способі захисту у зв’язку з тим, що не усі способи, визначені в законодавстві, допоможуть досягти бажаного результату. Слід зазначити, що у соціально-юридичному значенні - це самостійні явища, хоча тісно пов’язані між собою, при цьому форми захисту та засоби захисту співвідносяться між собою як загальне і часткове, і якщо вони в більшій мірі регулюються нормами процесуального права, то способи захисту є виключно предметом регулювання нормами матеріального права.

На законодавчу неврегульованість ефективних способів захисту корпоративних прав вказує велика кількість судових суперечок за такими категоріями справ, відсутність однаковості судової практики і цілий ряд інших проявів. Поряд з цим слід звернути увагу на потребу дослідження корпоративного контролю як способу захисту корпоративних прав, оскільки такі способи захисту, як реституція, віндикація та визнання права, не в змозі адекватно захистити корпоративні права власника акцій, які були втрачені ним за інших підстав, ніж недійсний правочин.

Для повного дослідження поняття «захист прав» поряд з «формою захисту» необхідно також розглянути поняття «способи захисту» і «засоби захисту» та визначити їх співвідношення.

Щодо поняття способів захисту прав відсутні дискусії, так під способами захисту розуміють закріплені в законі матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на порушника [180, с. 244]. Втім, виникає питання: які ж способи вирішення корпоративних конфліктів можна застосовувати? Виявляється, що для юрисдикційної, у нашому випадку, судової форми вирішення корпоративного конфлікту цілком застосовні способи захисту, викладені у ст. 16 ЦК України та ст. 20 ГК України, але не всі.

Використання загальних способів захисту корпоративних прав потребує індивідуального підходу, так, наприклад, не завжди при захисті немайнових прав учасників корпоративних відносин можна застосувати такий спосіб захисту, як виконання обов’язку в натурі, не може особа у такий спосіб захисту, як визнання права, захистити порушене право на переважне придбання акцій і т.д. [621, с. 85].

Крім цього, враховуючи той факт, що ст. 16 ЦК України, ст. 20 ГК України носять невичерпний характер, допустимим є застосування інших способів захисту, якщо для їх застосування є пряма вказівка закону. Використання способів захисту корпоративних прав може бути здійснено в рамках законів України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про

депозитарну систему України», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», «Про фермерське господарство», «Про кооперацію»та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють корпоративні відносини.

Так, до інших способів захисту можна віднести, зокрема, передбачену Законом «Про акціонерні товариства» можливість акціонером оскарження до суду рішення товариства про відмову у включенні його пропозицій до проекту порядку денного п. 8 ст. 38 та оскарження рішення загальних зборів або порядку прийняття такого рішення в разі порушення законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства і обов'язкового порушення прав та охоронюваних законом інтересів такого акціонера ст. 50. Отже, положення ст. 16 ЦК України, ст. 20 ГК України мають загальне значення та знаходять свою конкретизацію як у нормах загальної частини цивільного законодавства, у нормах інститутів цивільного права (права власності, інститут правочинів, зобов'язального права), так і в нормах господарського законодавства (державна реєстрація господарського товариства, зміни до установчих документів).

Варто зазначити, що способи захисту корпоративних прав особа може використати в разі набуття статусу учасника юридичної особи та у разі дії, а саме внесення вкладу, паю до статутного капіталу юридичної особи. З моменту внесення вкладу права на вклад трансформуються у корпоративні права учасника товариства, які обумовлюються його часткою у статному капіталі товариства та потребують охорони, а в разі порушень та посягань відповідного захисту. І в цьому є особливість, що відрізняє інститут захисту суб'єктивного права від захисту корпоративних прав. У такому випадку мова йде виключно про способи захисту корпоративних прав, які є складовою корпоративних правовідносин, які мають свою специфіку у порівнянні з загальноцивілістичними відносинами, це: визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів (учасників), товариств, органів управління; визнання

недійсним статуту; внесення змін в установчі документи; внесення змін до системи реєстру; надання інформації щодо діяльності товариства; стягнення дивідендів; стягнення вартості частини майна товариства пропорційно частці учасника в статутному фонді товариства; зобов’язання товариства до державної реєстрації змін в установчих документах товариства у зв’язку зі зміною у складі учасників товариства; визначення порядку і способу обчислення вартості частини майна товариства та частини прибутку, яку має право отримати учасник при виході (виключенні) з ТОВ (ТДВ); визначення порядку і строків виплати частини майна товариства та частини прибутку, яку має право отримати учасник при виході (виключенні) з ТОВ (ТДВ); переведення на учасника прав та обов’язків покупця частки у статутному капіталі; витребування акції з чужого незаконного володіння; визнання недійсним відповідного рішення загальних зборів акціонерів (учасників) товариства чи наглядової ради товариства щодо переведення на акціонера прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з наявністю переважного права на придбання акцій, що продаються, іншими акціонерами товариства, усунення загрози порушення суб’єктивних прав, дія на особу, винну в порушенні суб’єктивних прав, припинення дій, що порушують права або створюють загрозу їх порушення і т.д. [58, с. 491].

Крім цього, до способів захисту корпоративних прав відносяться загальні способи, зокрема: відновлення порушених і визнання оспорених суб’єктивних прав; визнання заперечної операції недійсною і застосування наслідків її недійсності, застосування наслідків недійсності нікчемного правочину; визнання недійсним акта державного органу або органу місцевого самоврядування; присудження до виконання обов'язку в натурі; відшкодування збитків; стягнення неустойки; компенсація моральної шкоди; припинення або зміна правовідношення; інші способи, передбачені законом.

Отже, суд може застосувати будь-який із зазначених способів захисту, і, враховуючи ст. 5 ГПК України, у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка

звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. Така новела дозволяє дійсно підійти до правосуддя, враховуючи принципи європейського механізму захисту прав людини.

Способи захисту цивільних прав перелічені в ч. 2 ст. 16 ЦК України і мають назву «захист цивільних прав та інтересів судом», у зв'язку з чим може скластися враження, що зазначені в ч. 2 ст. 16 ЦК України способи можуть застосовуватися лише судом. Насправді право на захист особа здійснює на свій розсуд (ч. 1 ст. 20 ЦК України). А оскільки захист корпоративних прав може здійснюватися у різних формах, то вибір способу захисту із переліку способів, визначених в ч. 2 ст. 16 ЦК України, залежить не стільки від форми захисту, скільки від специфіки права, що захищається, характеру порушення і відбувається з урахуванням встановлених законом меж здійснення суб'єктивного права на захист.

Легальне визначення категорії «способи захисту» відсутнє в законодавстві, однак судова практика та теоретичні розробки дозволяють стверджувати, що способи захисту є інструментарієм, що окреслюється матеріально-правовою вимогою до боржника, порушника, що приводиться в дію за рішенням суду або інших органів у разі порушення чи реальної небезпеки порушення суб'єктивних прав.

Частиною 2 ст. 16 ЦКУкраїни встановлено способи захисту цивільних прав та інтересів судом. До них належать: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [627, с. 7].

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб’єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, має універсальний та невичерпний характер. Так, відповідно до абз. 2 п. 10 ч. 2 ст. 16 ЦК суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Існують особливості щодо захисту особистих немайнових прав, визначені ст. 275 ЦК, за якою захист цих прав здійснюється способами, встановленими гл. 3 ЦК, і може здійснюватися також іншим способом відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило порушення.

Наприклад, відповідно до РішенняКонституційного Суду України від 12 січня 2010 р. №1-рп/2010 у справі за конституційним поданням ТОВ «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення ч. 3 ст. 99 ЦК в аспекті конституційного звернення положення «члени виконавчого органу можуть бути у будь-який час усунені від виконання своїх обов'язків» слід розуміти як право компетентного (уповноваженого) органу товариства у будь-який час і з будь-яких підстав усунути особу (осіб) від виконання обов'язків члена (членів) виконавчого органу за умови, якщо в установчих документах товариства не визначено таких підстав. Усунення члена виконавчого органу товариства від виконання своїх обов'язків, яке передбачене ч. 3 ст. 99 ЦК України, не є відстороненням працівника від роботи в розумінні ст. 46 КЗпП України.

Тобто передбачений ч. 3 ст. 99 ЦК України спосіб захисту є специфічною дією носіїв корпоративних прав у відносинах з особою, якій вони довірили здійснювати управління товариством, і не може розглядатися в площині трудового права, а рішення уповноваженого органу щодо відсторонення (відкликання) таких осіб повинні розглядатися не в межах трудових, а в межах корпоративних правовідносин, що виникли між товариством і особами, яким довірено повноваження з управління ним (ухвала колегії суддів Верховного Суду України від 26 січня 2011 р. усправі №6-48439св10) [29].

Не можна погодитися з позицією Ю.Ф. Бєспалова, який під судовими способами захисту розглядає передбачені законодавством і вживані судом заходи державного примусу, спрямовані на примусову реалізацію прав і інтересів особи. Таке розуміння судових способів захисту звужує їх правову природу, крім цього, при захисті корпоративних прав особа має право самостійно обрати спосіб захисту, який передбачений законодавством, та скористатися адміністративною формою захисту, відповідно до якої уповноважені органи застосують міри примусу, які будуть спрямовані на дієвий захист та реалізацію корпоративних прав.

Взагалі неточність термінологічного арсеналу призводить до змішування таких понять, як спосіб захисту та засіб захисту. Нерідко в літературі під засобами захисту висвітлюють способи захисту. Так, Є.О.Харитонов , О.І. Харитонова під засобами захисту розуміють охоронні засоби примусового впливу, спрямовані на захист прав і правопорядку, припинення дій, які порушують право, і поновлення правового стану, що існував до порушення, примусове виконання обов'язків, які застосовуються до суб'єктів незалежно від їх вини і, як правило, не тягнуть додаткових для нього обов'язків або некомпенсованих обтяжень [612, с.23]. Саме таке визначення відображає специфіку способів захисту, які визначаються законодавством, є заходами примусового впливу, відображаються в матеріально-правовій вимозі, що фіксується засобами захисту, характерними для тієї чи іншої форми захисту суб'єктивних прав. І тут доцільно вести мову, про те, що способи захисту та заходи відповідальності слід відмежовувати один від одного, а заходи державного примусу включати в родове поняття «способи правового захисту», оскільки як заходи юридичної відповідальності, так і заходи державного примусу направлені на захист суб'єктивних прав та правопорядку в державі. Адже до заходів державного примусу як способу охорони правопорядку відносять заходи запобігання, припинення, поновлення, покарання (юридична відповідальність). І тут слід погодитися з науковцями, що якщо категорія «засоби правого захисту»

характеризує призначення державного примусу, який застосовується для забезпечення прав та інтересів учасників правовідносин, то категорія «державний примус» вказує на зовнішню форму, у якій здійснюється правовий захист, а також орієнтує на застосування певних засобів впливу, встановлених нормами законодавства [612, с. 377].

До критеріїв відмежування «способів захисту» і «заходів відповідальності» науковці відносять таке: 1) юридична відповідальність застосовується лише за наявності правопорушення. Натомість «засоби захисту», на відміну від відповідальності, можуть застосовуватися як за наявності правопорушення, так і у випадку його відсутності, зокрема, за об'єктивно протиправне діяння, за відсутності вини особи, а іноді - за відсутності протиправності; 2) характер несприятливих наслідків, що виникають для правопорушника; 3) «засоби захисту» і «засоби відповідальності» мають різне функціональне призначення [612, с. 378].

У літературі правові засоби, які можуть застосовуватися у зв'язку із здійсненням особою протиправного діяння, порушення суб’єктивного права і (або) законного інтересу, поділяють на три групи: заходи, що зачіпають виключно права потерпілого, наприклад, визнання права, визнання недійсним акта державного органу, поновлення правового стану і так далі; заходи, що зачіпають як сферу потерпілого, так і сферу правопорушника, наприклад, відшкодування збитків, стягнення неустойки, присудження до виконання обов'язку в натурі, застосування наслідків недійсної угоди і так далі; заходи, що зачіпають виключно сферу правопорушника, наприклад, позбавлення права [337, с. 13].

Перша група правових засобів включає тільки заходи захисту. Друга група включає і заходи захисту, і заходи відповідальності. Засоби, віднесені до третьої групи, є заходами відповідальності. Отже, проблема розмежування заходів захисту і заходів відповідальності актуальна тільки для заходів, об'єднаних у

другу групу. Розмежовувати їх слід лише в тому випадку, якщо їх застосування викликатиме позбавлення особистого або майнового характеру [337, с. 14].

Під обтяженнями в літературі іноді розуміються несприятливі наслідки для правопорушника, пов'язані зі зміною його юридичного статусу [337, с. 18]. Дійсно, юридична відповідальність завжди виражається в позбавленні прав і покладанні додаткових обов’язків, тобто реалізація заходів юридичної відповідальності призводить до зміни юридичного статусу. Проте при застосуванні способів захисту у суб'єкта також з'являються додаткові обов'язки.

На відміну від заходів відповідальності, «способи захисту» є правовими засобами (інструментами), за допомогою яких задовольняється інтерес суб'єктів права, що виражається у бажанні відновити порушене право або нейтралізувати загрозу його порушення, а також забезпечується досягнення соціальної корисної мети - забезпечення модельного стану правовідносин.

При цьому категорія «способи правого захисту» є ширшою, ніж державний примус, так як мова йде про захист корпоративних прав, які захищаються за допомогою соціальних норм та самозахисту, через внутрішньокорпоративні механізми. Взагалі поняття «охорона», «захист» і «відповідальність» співвідносяться як ціле і частини. При цьому правова охорона як найповніша за змістом включає в якості елементів: заходи, спрямовані на попередження правопорушень; заходи, спрямовані на усунення причин порушень права; заходи захисту права, що включають разом з іншими заходами і заходи відповідальності.

Беззаперечним залишається факт, що способи захисту корпоративних прав є видом державного примусу, виникають в разі правопорушення, можуть супроводжуватися додатковими обтяженнями, однак покликані припинити правопорушення і відновити порушені права. У цьому контексті варто розмежовувати способи захисту та заходи відповідальності, незважаючи на те, що обидві категорії є видами державного примусу. Розмежування способів захисту та засобів юридичної відповідальності має практичне значення,

насамперед, для діяльності органів, призначених забезпечувати охорону суб'єктивних прав та публічного правопорядку, оскільки з метою адекватного правового регулювання необхідно чітко визначити, за яку поведінку достатньо передбачити засоби захисту (засоби припинення, попередження та поновлення), а за яку необхідно передбачити юридичну відповідальність [487, с. 346].

Взагалі захист корпоративних прав настає у разі їх порушення або виникнення реальної загрози такого порушення. Варто погодитися з висновком Ю.І. Мигачева, що потреба в захисті може виникнути на різних стадіях реалізації правового статусу [367, с. 267], при цьому застосування елементів захисту має наслідком припинення охоронюваних правовідносин.

Перелік способів захисту корпоративних прав, як вже було зазначено, містить як загальні способи (наприклад, визнання недійсними правочинів), так і спеціальні способи захисту (наприклад, примусове виключення зі складу учасників, витребування акцій з незаконного володіння), які передбачені в окремих правових нормах та відображають специфіку корпоративних прав, що безумовно пов'язані з правом на частку, між тим мають різні об'єкти та реалізуються в різних правовідносинах.

Окремі науковці пропонували способи захисту трудових прав класифікувати: 1)залежно від суб'єкта, що має право на його застосування (суд, КТС, профспілка, роботодавець, працівник, органи, а також інспекції, що уповноважені на здійснення контролю і нагляду за дотриманням законодавства про працю); 2) залежно від наслідків застосування такого способу (задоволення грошових або негрошових вимог); 3) залежно від засобів, що застосовуються (позовні і непозовні) [169, с. 37].

С.Д. Домусчі пропонує поділ способів захисту прав власності на спеціальні та субсидіарні, які можуть бути поділені на: загальні, договірні та недоговірні. До спеціальних належать способи захисту права власності, головною метою яких є охорона відносин власності, забезпечення існування, збереження права власності як такого. Їм у книзі третій ЦК України «Право власності та інші речові

права» присвячена спеціальна глава 29 «Захист права власності». До субсидіарних (супутніх) способів захисту від порушень, не пов’язаних із володінням, на нашу думку, мають бути віднесені універсальні правові способи захисту цивільних прав, а також передбачені цивільним законодавством засоби, які спрямовані на захист інших суб’єктивних цивільних прав, але разом із тим забезпечують і захист прав власника [206].

На поділ способів захисту корпоративних прав на загальні та спеціальні, не розкриваючи особливостей такого поділу, робив акцент М.О.Стефанчук, розглядаючи окремі питання здійснення і захисту суб’єктивних цивільних прав у корпоративних правовідносинах. Між тим спеціальні способи захисту корпоративних прав є самостійною групою способів захисту, це матеріально-правові заходи виключно корпоративних прав, специфіка яких визначається належністю корпоративних прав учаснику (акціонеру) юридичної особи, обумовленістю часткою у статутному (складеному) капіталі, які реалізуються в корпоративних відносинах. При цьому від виду порушеного корпоративного права залежить вибір оптимального способу захисту корпоративного права, що й пропонується віднести до критеріїв класифікації корпоративних способів захисту.

У разі виникнення корпоративного конфлікту один із його учасників може застосувати той спосіб захисту корпоративних прав, що носить правовідновлюючий характер та не заборонений законодавством. Такий спосіб повинен вказати, що має зробити зобов’язаний для усунення наслідків протиправної поведінки: здійснити певні дії, визнати наявність або відсутність правовідносин, змінити або припинити правовідносини. Сторона корпоративного конфлікту може обрати декілька способів захисту одночасно, головне, щоб обраний спосіб розглядався як міра, що характеризується відновленням правового становища в матеріальних правовідносинах до рівня їх рівності, балансу прав і обов'язків.

Умовно перелік способів захисту корпоративних прав пропонується поділити на 4 групи.

По-перше, способи, застосування яких можливо тільки судом (визнання права, визнання правочину недійсним, розірвання правочину, внесення змін до системи реєстру власників іменних ціннихпаперів, визнання недійсним рішення загальних зборів, наглядової ради та ін.).

По-друге, способи, які застосовуються не лише судом, але і державними органами, наділеними повноваженнями по захисту корпоративних прав в адміністративному порядку (отримання інформації про діяльністьтовариства, усунення порушень щодо вимог законодавства про цінні папери за допомогою НКЦПФР).

По-третє, способи, які вживаються стороною правовідношення для захисту своїх прав як за допомогою суду, так і самостійно (виключення осіб зі складу товариства, відшкодування збитків, стягнення неустойки та ін.).

По-четверте, способи, використовувані стороною самостійно без участі суду шляхом дозволеної фізичної дії на правопорушника (самозахист) (припинення правовідношення шляхом односторонньої відмови від виконання у випадках, передбачених законом або договором, призупинення виконання зобов'язання та ін.).

В літературі існує класифікація способів захисту прав залежно від їх цільової спрямованості: превентивно-припинні, тобто ті, що спрямовані на попередження та припинення правопорушення, оспорювання, невизнання права; відновлювальні – які спрямовані на відновлення порушеного права; компенсаційні, тобто такі, що спрямовані на додаткову компенсацію шкоди, завданої порушенням права [571, с. 5].

До превентивно-припинних способів захисту корпоративних прав звичайно відносяться визнання права, коли таке право ще не порушене, а лише оспорюється, або коли право вже перебуває у порушеному стані. При цьому застосування такого способу можливе, коли спір стосується того, чи має акціонер

переважне право на придбання акцій. В корпоративних конфліктах до превентивно-припинних способів (комбінованих) слід віднести такий спосіб, як заміна правовідносин шляхом переведення на акціонера-позивача прав та обов'язків покупця. Значна частина превентивно-припинних способів захисту, яка характерна для цивільних прав, є недоцільною для захисту корпоративних прав, оскільки згідно з Рекомендаціями президії Вищого господарського суду України від 28 грудня 2007 р.№04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», які діяли до прийняття Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р., спори про визнання права власності на акції, укладення, розірвання, зміну, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі - продажу акцій та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права на придбання акцій, не є такими, що виникають з корпоративних відносин [474, с. 22].

До превентивно-припинних способів захисту корпоративних прав слід віднести припинення дії (бездіяльності), яка порушує право чи створює загрозу його порушення, або заборону дій, що порушують право чи створюють загрозу його порушення. Так, у разі якщотовариствоне вчиняє дії у зв'язку з поданням учасником заяви про вихід з товариства (не вирішується питання про внесення змін до установчих документів товариства, про їх державну реєстрацію), учасник товариства вправі звернутися до господарськогосудузпозовомпрозобов'язаннятовариства до державної реєстрації змін вустановчихдокументахтовариствау зв'язку зі зміною у складі учасників товариства на підставі ст. 7 Закону про господарські товариства [475, с. 7]. Прикладом превентивно-припинного способу захисту є спонукання до виконання товариством дій – надання відповідної інформації, адже відповідно до ст. 10 Закону «Про господарські товариства», ст. 116 ЦК України учасник має право на отримання інформації про діяльність товариства.

Відновлювальні способи захисту корпоративних прав полягають у відновленні становища, яке існувало до порушеного права за умови: право повинно бути порушено та порушення відбулося внаслідок рішення, дій або бездіяльності корпорації та її органів. До відновлювальних способів слід віднести визнання правочину недійсним, але слід зазначити, що не всі спори про визнання правочину недійними будуть корпоративними. У корпоративних спорах даний спосіб захисту потребує застосування лише у разі якщо позивач обґрунтовує позовні вимоги порушенням його корпоративних прав або інтересів. Отже визнання правочину недійсним буде обмеженим необхідною умовою: наявністю порушення корпоративного права.

Визнання недійсним рішення загальних зборів, наглядової ради та виконавчого органу товариства (правління, дирекції і т.д.) як спосіб захисту корпоративного права застосовують у разі: коли порушення відбулося з боку визначеного органу, до компетенції якого відносилося спірне питання, є протиправним з точки зору невідповідності його корпоративному законодавству, відбулося з порушенням порядку скликання та проведення, порушує права і інтереси особи або кола осіб (учасників корпоративних відносин).

Визнання недійсними установчих документів господарських товариств та припинення юридичної особи у зв’язку з порушенням вимог чинного законодавства щодо порядку прийняття та затвердження також відноситься до відновлювальних способів захисту корпоративних прав.

Компенсаційні способи захисту корпоративних прав включають відшкодування майнової та немайнової шкоди, що має місце при порушенні корпоративних прав. Так це можливо при зловживанні корпоративними правами, корпоративному шантажу і т.д.

Особливість корпоративних конфліктів та способів захисту залежить від об’єкта – корпоративних відносин, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Відповідно до ст. 2 Закону «Про акціонерні товариства» та ст. 167 ГК України корпоративні прав - це сукупність майнових і

немайнових прав особи, які випливають з права власності на акції (частки), що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами. Отже, враховуючи таку специфіку об’єкта та його змісту, на наш погляд, варто використовувати сторонам такий спосіб захисту корпоративних прав і інтересів, що виключає втручання у процес вирішення конфлікту суду та обмежує втручання інших третіх осіб.

Дана позиція зумовлюється тим, що при винесенні судом рішення задовольняються інтереси однієї сторони. Подальша поведінка іншої сторони у формі оскарження рішення або невиконання виконавчого документа, ґрунтованого на судовому акті, об'єктивно відбиває ситуацію: спір не вирішений і учасники корпоративних правовідносин продовжують знаходитися у стані правового конфлікту. У зв'язку з цим особливого значення набувають альтернативні форми вирішення корпоративних конфліктів, застосування яких, на нашу думку, дозволить реально забезпечити захист корпоративних прав та інтересів. При цьому слід констатувати, що мова йде не про заміну юрисдикційної форми вирішення конфліктів, а про альтернативу, наприклад медіацію.

Поряд з цим варто зазначити, що не всі способи можуть бути обрані при застосуванні юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту корпоративних прав. Так, способи альтернативної форми самозахисту корпоративних прав, що випливають з корпоративних відносин, є комплексом заходів, що застосовуються правомочною особою як суб'єктом корпоративних правовідносин, спрямовані на захист корпоративних прав і інтересів, тобто прав і інтересів, що породжуються організаційними відносинами (наприклад, виключення учасника з товариствав разі несплати ним своєї частки до статутного капіталу, недопущення зменшення вартості майна корпорації та ін.). При цьому особливість обрання способу самозахисту залежатиме від структури

корпоративних відносин (між акціонером та акціонерним товариством, між учасником господарського об'єднання та господарським об'єднанням, між членом кооперативу та кооперативом). Таким чином, учасники корпорації не виступають суб'єктом зобов'язальних та речових правовідносин, але, враховуючи наявність у них корпоративних прав, мають достатньо способів захисту, щоб вплинути на дані відносини з метою захисту свого корпоративного інтересу. Слід зазначити, що корпоративний інтерес необхідно розглядати не лише в якості предмета судового захисту, тим більше що законодавець не пов'язує захист корпоративного інтересу тільки лише з судовим захистом.

Окремий спосіб самозахисту корпоративних прав окреслює дії, які може застосувати учасник корпоративних відносин у конкретній ситуації до особи, яка порушує його корпоративне право, інтерес або створює загрозу їх порушення. Дії, спрямовані на самостійний захист прав, можуть виражатися не тільки у вжитті якихось заходів безпосередньо самою правомочною особою, але і у вимозі дотримання або здійснення певного роду дій від іншої сторони (юридичної особи, органів управління, інших учасників). Ці дії теж спрямовані на захист своїх корпоративних інтересів у разі їх порушення або загрози порушення (наприклад, встановлення обмеження на укладення корпорацією договорів на певне майно корпорації, у даному разі учасник захищає як права корпорації, так і свій корпоративний інтерес щодо збереження майна корпорації). У даному разі мова може йти про корпоративний контроль, який також є формою захисту. При цьому, враховуючи, що поряд з управлінським, фінансовим, господарським контролем існує акціонерний контроль, є підстави припустити, що саме такий первинний контроль може бути віднесений до самозахисту, призначенням якого є попередження, припинення порушення корпоративного права та інтересу акціонерів.

Взагалі законодавством не обмежене число способів самозахисту, які можуть бути застосовані у разі захисту корпоративного інтересу. Слід вважати, що вони можуть застосовуватися як окремо, так і в комплексі, поєднуючи захист

прав корпорації та захист інтересів учасників, але лише з дотриманням умов їх правомірної реалізації.

Таким чином, враховуючи існуючі способи захисту корпоративних прав, умовно їх можна згрупувати на способи профілактичного характеру та способи примусового здійснення прав і виконання обов'язків, які отримали пряме законодавче закріплення, які не можуть бути залежними від форми захисту, але залежать від змісту корпоративних прав та правомочностей органів управління господарського товариства.

Так, на прикладі порушення права на участь в управлінні товариством добросовісного набувача частки у статутному капіталі, який, з одного боку, є власником частки у статутному капіталі, а з іншого, статусу учасника не набув, так як інші засновники (учасники) товариства зловживають своїми правами.

Ця практична ситуація, яка часто зустрічається, супроводжується недосконалістю діючого корпоративного законодавства та вимагає професійного підходу до вироблення відповідного алгоритму дій.

Проблеми, які виникають у правозастосовчій практиці, пов’язані з захистом прав добросовісного набувача частки в статутному капіталі (складеному капіталі) товариства у зв’язку з неможливістю реалізувати своє право на участь в управлінні товариства, внаслідок зловживання третіми особами своїми корпоративними правами. Мова йде про неможливість проведення загальних зборів товариства, як наслідок, неможливість внесення змін до установчих документів у зв’язку зі зміною учасників товариства та проведенням державної реєстрації таких змін.

Огляд діючого законодавства дозволяє дійти висновку, що учасники господарського товариства мають право у порядку, встановленому установчим документом товариства та законом, зокрема, здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, за допомогою договору купівлі-продажу, міни, дарування або заяви учасника про уступку своєї частки статутного фонду на користь іншої

особи. Втім, набуття правового статусу учасника товариства можливе після здійснення державної реєстрації зміни до статуту, пов'язаної із зміною складу учасників, в установленому законом порядку. Частиною 3 ст. 83 Господарського кодексу України визначено, що зміни, які сталися в установчих документах господарського товариства і які вносяться до державного реєстру, підлягають державній реєстрації за тими ж правилами, що встановлені для державної реєстрації товариства. Крім того, ч. 3 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» в редакції від 02.11.2016 р. передбачено, що зміни до статуту, пов'язані із зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку.

Так, ст..17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» в редакції від 01.01.2017 р. передбачено перелік документів, які необхідно подати державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до статуту товариства з обмеженою відповідальністю у разі зміни учасників товариства, зокрема:

-заяву про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі;

-примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про зміни, що вносяться до Єдиного державного реєстру;

-примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) документа, що підтверджує правомочність прийняття рішення про внесення змін до установчих документів, у разі участі представника засновника (учасника) юридичної особи у прийнятті рішення уповноваженим органом управління юридичної особи ;

-примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про вихід із складу засновників (учасників) та/або заяву фізичної особи про вихід із складу засновників (учасників), справжність підпису на якій нотаріально засвідчена, та/або примірник договору, іншого документа про перехід чи передачу частки

засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, та/або рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про примусове виключення із складу засновників (учасників) юридичної особи або ксерокопія свідоцтва про смерть фізичної особи, судове рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою - у разі внесення змін, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) юридичної особи;

-установчий документ юридичної особи в новій редакції - у разі внесення змін, що містяться в установчому документі;

-документ, що підтверджує сплату адміністративного збору [455, с. 10].

У свій час Державним комітетом України з регуляторної політики та підприємництва листом №4850 від 16.04.2010 р. «Про надання роз'яснень» [469] дано офіційне роз'яснення про те, який саме документ підтверджує правомочність представників засновників (учасників) юридичної особи щодо участі у зборах та прийняття рішення про внесення змін до установчих документів цієї юридичної особи, зокрема: а) якщо засновник (учасник) фізична особа - довіреність на представлення інтересів фізичної особи - засновника (учасника); б) якщо засновник (учасник) юридична особа - рішення загальних зборів юридичної особи - засновника про прийняття відповідного рішення та надання повноважень особі щодо представлення інтересів від імені цієї юридичної особи - засновника на загальних зборах;- довіреність, видана особі на представлення інтересів та прийняття відповідного рішення від імені юридичної особи - учасника (на підставі рішення загальних зборів юридичної особи - засновника); - розпорядження, наказ юридичної особи або інший розпорядчий документ, що підтверджує повноваження особи на участь у загальних зборах та прийняття відповідного рішення (зокрема, для осіб публічного права); в) судове рішення щодо надання повноважень особі представляти інтереси іншої фізичної особи - учасника або юридичної особи – учасника [469].

Крім того, таким документом може бути також протокол реєстрації для участі у загальних зборах, в якому зазначено перелік осіб, що зареєструвалися

для участі у загальних зборах, із визначенням кількості голосів кожного, та який (згідно із вимогами Закону України «Про господарські товариства») підписується головою та секретарем зборів.

Таким чином, враховуючи даний перелік, слід констатувати, що при наявності зловживання своїми правами одного із засновників товариства (наприклад з часткою 49,9%) та не з'явлення для проведення загальних зборів, прийняття змін до статуту та проведення державної реєстрації стає неможливим. У такій ситуації актуальним питанням постає обрання дієвих правових механізмів захисту прав та інтересів особи - власника частки в статутному капіталі товариства, за допомогою якого носій прав досягне відповідного результату. Правові механізми захисту прав осіб у корпоративних відносинах можуть передбачати – самозахист, через виключення учасника товариства, який систематично перешкоджає проведенню загальних зборів, але при умові дотримання вимог ст. 60 Закону України «Про господарські товариства». Загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представникиучасників),щоволодіютьу сукупності більш як 50 відсотками голосів.

Однак не завжди даний спосіб захисту спрацьовує. Відповідно до п. «в» ч. 1 ст. 59 Закону України «Про господарські товариства», до компетенції зборів товариства з обмеженою відповідальністю, крім іншого, належить виключення учасника з товариства. Частиною 2 цієї ж статті визначено, що при вирішенні питання про виключення учасника з товариства рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосують учасники, що володіють у сукупності більш як 50% загальної кількості голосів учасників товариства. Отже, з огляду на наведені норми законодавства, тільки учасник, який володіє більш ніж 50% загальної кількості голосів учасників товариства, може виключити іншого учасника на загальних зборах товариства. Якщо недобросовісний учасник має не менше 40% статутного капіталу товариства і регулярно не з'являється на збори засновників, то виникає спір з приводу неможливості проведення зборів учасників та

виключення такого учасника з товариства. Такий висновок підтверджується й судовою практикою (Постановою Вищого господарського суду України від 22 січня 2008р. по справі №2-1680/05); п. 29 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008р. №13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів»).

Крім цього, слід зазначити, що ч. 1 ст. 64, п. в ч. 1 ст. 59 Закону України «Про господарські товариства» є по суті положеннями про досудове врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів та не повинно впливати на можливість звернення за захистом порушеного права до суду. Між тим судова практика у зв'язку з відсутністю законодавчого врегулювання, питання про можливість виключень з товариства учасника, який систематично не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, або перешкоджає своїми діями досягненню цілей товариства, йде шляхом обмеження своєї юрисдикції, посилаючись на правове становище учасників корпоративних відносин.

Проблема захисту корпоративних прав та зокрема способів захисту залишається актуальною, зважаючи на різну правову природу «права на частку» та «права з частки» (корпоративні права), неможливістю ототожнення «вкладу» та «частки», проблемні питання пов'язані з правом спільної власності подружжя на частку в статутному капіталі товариства та інше.

У вітчизняній судовій практиці широко застосовується такий спосіб захисту, як визнання права власності на частку в статутному капіталі товариства. Згідно з доктриною цивільного права, право володіння означає юридично забезпечену можливість власнику мати майно у своєму безпосередньому фізичному чи юридичному віданні, у сфері свого фактичного господарського чи іншого впливу. Право користування полягає в юридично закріпленій можливості власника щодо господарського, підприємницького, культурно-побутового використання майна та вилучення з нього корисних властивостей власником чи уповноваженими особами. Право розпорядження, у свою чергу, полягає, у юридично закріпленій можливості власника самостійно вирішувати юридичну і

фактичну долю майна шляхом його відчуження іншим особам, зміни його стану чи призначення тощо.

Відповідно до частини 1 статті 392 Цивільного кодексу України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорюється або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

Однак, щодо прикладу, який аналізується, слід враховувати, що у такому способі захисту є доцільність, якщо це право (право: володіння, користування, розпорядження) буде не визнаватися або оспорюватися іншою особою, а також у разі втрати документа, який засвідчує його право власності (частини 1 статті 392 ЦК України). Тим більше досліджуваний спосіб захисту (визнання права власності на частку) в корпоративних правовідносинах при зловживанні своїми правами їх учасників не вирішує основного питання щодо внесення змін до установчих документів, що пов’язані зі зміною складу учасників товариства та не вирішує проблеми реєстрації таких змін в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Адже після визнання в судовому порядку права власності особи на частку в статутному фонді товариствонеобхідно окремо вирішувати питання, яким саме чином внести зміни до статуту в частині зміни учасників даного товариства.

Обрання судового захисту через зобов’язання товариства надати до державного реєстратору відповідний перелік документів для здійснення державної реєстрації змін до установчих документів також не вирішує проблеми власника частки в статутному капіталі товариства.

Відповідно до ч. 3 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» зміни до статуту, пов'язані із зміною розміру статутного капіталу та/або із зміною складу учасників, підлягають державній реєстрації в установленому законом порядку. У відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»серед документів, що подаються державному реєстратору для проведення державної реєстрації змін до статуту

юридичної особи, єрішення учасників такої юридичної особи (протокол). Відповідно до п. «б» ч.5 ст. 41 Закону України «Про господарські товариства» до компетенції загальних зборів належить внесення змін до статуту товариства, у тому числі зміна розміру його статутного капіталу. Крім того, необхідно зазначити, що у відповідності до п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 р. №13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» суди не вправі вносити зміни до статуту товариства у зв'язку з тим, що це належить до виключної компетенції загальних зборів товариства.

Отже, в разі неможливості проведення загальних зборів (нез'явлення одного із учасника та відсутність кворуму) реалізація коментованого способу захисту є неможливою, так як оформлення необхідного протоколу не відбулося.

Саме такий аналіз ситуативного прикладу вказує на проблеми у виборі механізму правового захисту корпоративних прав, зокрема способу захисту. Здавалося, право на участь в управлінні товариством виникає з моменту передачі вкладу (майна) у власність новоствореного господарського товариства в обмін на корпоративне право управляти справами товариства через його вищий орган або з моменту купівлі (придбання) частки іншою особою, а між тим реалізувати його дана особа не може.

У відповідності до ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» участь у загальних зборах є правом, а не обов'язком учасника, тобто, учасник товариства сам вирішує чи скористатись наданим йому правом чи ні. Між тим, ст. 13 ЦК України передбачено, що у разі зловживання особою своїми правами (тобто недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог ч. 2-5 ст. 13 ЦК України), суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом.

Таким чином, у випадку наявності зловживання своїм правом учасником товариства, що проявляється у «відмові» в участі в засіданнях загальних зборів товариства, зацікавлена особа вправі застосувати наслідки, передбачені ч. 6 ст. 13 ЦК України.

Отже, ефективним, дієвим способом захисту у випадку наявності зловживань своїм правом учасником товариства буде звернення до суду з позовною заявою про зобов’язання особи припинити зловживання своїми правами шляхом зобов’язання її взяти участь у загальних зборах учасників товариства. Аналогічної правової позиції дотримується і Вищий господарський суд України. Так, приймаючи Постанову від 22.01.2008р. по справі №2-1608/05, [578] Вищий господарський суд України прийшов до висновку, що у випадку встановлення факту зловживання учасником товариства своїм правом шляхом систематичної неучасті у загальних зборах товариства суд вправі застосувати наслідки, передбачені ч. 6 ст. 13 Цивільного кодексу України - зобов'язати особу (учасника товариства) припинити зловживання своїми правами шляхом зобов'язання взяти участь у загальних зборах учасників товариства. Крім того, Вищий господарський суд України у коментованій постанові зазначив, що суд вправі у своєму рішенні передбачити, що у разі невиконання рішення суду учасником товариства (про зобов’язання взяти участь у загальних зборах учасників товариства) такий учасник буде вважатись зареєстрованим на загальних зборах учасників товариства [578].

Таким чином, для дієвої моделі захисту корпоративних прав слід застосувати комплексний підхід до вибору форм та способу захисту і врахувати, що його зміст містить юридичну можливість його носія самому здійснювати юридично значимі активні дії. Врахувати, що способи захисту корпоративних прав носять матеріально-правовий характер, складають частину одного з елементів методу цивільно-правового регулювання і похідні від сутності відносин, які становлять предмет цивільного права. Норми цивільного права надають можливість суб'єктам правовідносин самостійно вирішувати питання про об'єм правомочності і обов'язків, а також про використання наданого права, у тому числі права на захист і способів захисту цих прав.

Слід зазначити, що проблема у виборі правового механізму захисту прав учасників корпоративних відносин пов’язана не з обмеженням в законодавстві

способів захисту, а з юридично-технічним формалізмом норм корпоративного законодавства, що є підставою для зловживання особою своїми правами. Тому сучасне корпоративне законодавство слід формувати на умовах правової визначеності для усунення можливості використання абстрактності, обмовок, помилок, протиріч, що створюють проблеми для добросовісних учасників корпоративних відносин та слугують підґрунтям для зловживання, порушуючи принципи розумності та добросовісного правозастосування.

Проблема зловживання правом на обрання способу захисту також має місце при захисті своїх корпоративних прав, і особливо це стало гострим питанням у правозастосовній практиці під час захисту прав ті інтересів набувача корпоративних прав у процесі виконавчого провадження у разі їх викупу через систему електронних торгів, які були арештовані державною виконавчою службою для виконання судового рішення у примусовому порядку. Втім, ця проблема тісно пов’язання з проблемою стосовно сутності корпоративних прав, що призводить до різної правозастосовної практики, якій також варто приділити увагу.

Отже, вибір способів захисту буде залежати від природи корпоративних прав, шляхом визнання права або відмови від визнання права, припинення дій, що порушують корпоративні права, поновлення правового статусу, примусове виконання обов’язку, примусове припинення правовідносин, незалежно від того, що ми отримали оновлену позицію законодавця щодо можливості обрання способу захисту судовою інституцією. Так відповідно до статті 5 ГПК України у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

На підставі вищезазначеного аналізу пропонуємо під способом захисту корпоративних прав розуміти матеріально-правові заходи профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання)

порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природи корпоративного права.

Враховуючи різноманіття корпоративних конфліктів та, на жаль, відсутність легального визначення категорії «корпоративний спір» та відсутність єдиної класифікації видів корпоративних спорів пропонуємо розглядати дві групи способів захисту корпоративних прав.

До першої групи слід віднести загальні способи захисту, що відображені в Конституції України та кодифікованих актах. До другої групи слід віднести спеціальні способи захисту, що регламентовані спеціальними нормами законодавства, у даному разі законами України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та інші.

У свою чергу залежно від обрання форми захисту способи захисту поділяються на:

- виключні способи захисту - застосування яких можливе тільки судом;

- альтернативні способи захисту – застосовування яких можливе не лише судом, але і державними органами, наділеними повноваженнями по захисту корпоративних прав в адміністративному порядку або за допомогою внутрішньокорпоративних механізмів;

- оперативні способи захисту -застосовування яких допускається учасниками корпоративних відносин у силу свого статусу.

Залежно від правової природи корпоративних прав та характеру їх порушення на способи профілактичного характеру та способи примусового характеру. У свою чергу такі способи будуть залежать:

- від порушення корпоративних прав, що включають правомочність учасника (акціонера), власника на безпосередню участь у юридичній особі;

- від порушення корпоративних прав, що включають правомочність учасника (акціонера), власника на опосередковану участь у юридичній особі;

- від порушення корпоративних прав, що пов’язані з придбанням та відчуженням часток (акцій), паїв;

- від порушення корпоративних прав, що пов’язані з неправомірним припиненням участі в юридичній особі.

2.3. Поняття та види засобів захисту корпоративних прав

Реалізація форм захисту із застосування способів захисту корпоративних прав забезпечується за допомогою цілого ряду прийомів, які в юридичній науці називаються засобами захисту. Засоби захисту в даному аспекті можна підрозділити на декілька груп:

*засоби, вживані при судовій формі захисту (позовна заява, заява, скарга, судові акти, накази та ін.);

*засоби, вживані при адміністративній формі захисту (заява, скарга, пропозиція, виконавчий напис нотаріуса, рішення органів державної влади і органів місцевого самоврядування, прийняті за зверненнями громадян, і ін.);

*засоби, вживані при внутрішньокорпоративній формі захисту (утримання майна, заява про відмову виконання обов’язку та ін.).

Отже, як вибір способу захисту, так і вибір засобу захисту залежить від змісту правовідносин та волевиявлення особи та форми захисту, яку обирає особа, права або інтереси якої порушені.

Однак якщо способи захисту визначаються нормами матеріального права, то форми захисту - не тільки нормами процесуального, але й нормами матеріального права, то засоби залежно від обраної формі захисту регламентуються нормами процесуального права, і увинятковихвипадках процедурними нормами матеріального права. Крім цього, якщо «способи захисту» та «форми захисту» є самостійними категоріями, між якими існує тісний взаємозв’язок, то «форма захисту» та «засоби захисту» співвідносяться між собою як загальне і часткове та залежність їх безспірна. Спосіб захисту є

засобом для форми захисту. При цьому кожний спосіб захисту має свої засоби захисту.

Взагалі, як зазначалося, захист як динамічна категоріянастає у разі порушення корпоративних прав або виникнення реальної загрози його порушення. При цьому потреба в захисті може виникнути на різних стадіях реалізації правового статусу [367, с. 267], тому всі елементи захисту є вагомими складовими даного інституту, що й обумовлює актуальність дослідження кожного з них.

Природа засобів захисту корпоративних прав як інструментарію, що обумовлює дієвість процедурного або процесуального порядку здійснення захисту корпоративних прав, спрямована на задоволення як приватних, так і публічних інтересів. Через засоби захисту забезпечується можливість реалізації суб'єктивних прав.

Категорії «засіб» і «спосіб» є загальнонауковими, і їх в принципі не можна розглядати ізольовано одину від одної зважаючи на їх взаємозалежність. У юриспруденції засоби розглядаються як допустимі правом (законом) предмети і явища, за допомогою яких забезпечується досягнення необхідних результатів. Способи ж розуміються як шляхи досягнення намічених цілей і результатів за допомогою конкретних засобів і за наявності відповідних умов і передумов законодавчої (правотворчою) практики. Засоби відповідають на питання «що?», а способи на питання «як?».

Утім, у даній роботі йдетьсяпро заходи у вузькому розумінні, адже, вивчаючи право на ефективний засіб захисту прав і свобод, гарантованих Конвенцією, було встановлено, що захист, який пропонується ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [263], має поширюватись на всі випадки обґрунтованих заяв про порушення прав і свобод, які гарантуються Конвенцією, і тут іде мова про засоби захисту в широкому розумінні.

Так, за ст.. 13 Конвенції засіб правового захисту має бути ефективним з тим, щоб задовольняти вимогам цієї статті. Коли особа скаржиться на те, що

доступні засоби правового захисту були неефективними, суд ухвалює рішення, згідно з яким уряд-відповідач повинен довести існування таких ефективних правових засобів на прикладі аналогічної справи (Ферайнігунг Демократішер Зольдатен Остеррайхс та Губі проти Австрії (1994), Вальсаміс проти Греції (1996) та Ефрастратіу проти Греції (1996)). У справі Лєандер проти Швеції (1987) суд ухвалив рішення про те, що термін «засіб» може фактично включати «сукупність заходів» [433].

Отже, нерідко, коли науковці розглядають засоби захисту, то мова йде в сукупності про способи захисту, заходи відповідальності, заходи захисту. Між тим для дослідження інституту захисту корпоративних прав важливим є визначитися із засобами захисту, які носять індивідуальний, а у певних випадках колективний характер, є ефективним національним засобом юридичного захисту, незалежно від того, в якій формі вони закріплені.

Отже, якщо спосіб захисту – це матеріально-правові заходи профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспрюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природи корпоративного права, то засіб захисту – обумовлений певною формою інструментарій, спрямований на відновлення, визнання і встановлення прав і законних інтересів особи.

Як засіб судово-правового захисту корпоративних прав, як було зазначено раніше, виступаєнасампередпозов.

Позов – це звернена до суду вимога про відправлення правосуддя, з одного боку, і звернена до відповідача матеріально-правова вимога про виконання його обов'язку або про визнання наявності або відсутності правовідношення – з другого.

Однією з суттєвих змін, що були внесені Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» [447], стало надання права учасникам на звернення до суду із позовом в інтересах товариства про відшкодування товариству збитків, завданих посадовою особою товариства

своїми діями (бездіяльністю), та передбачення процесуальних механізмів розгляду таких спорів. Поряд з цим, посадова особа акціонерного товариства несе повну матеріальну відповідальність за збитки, завдані товариству при виконанні нею своїх обов'язків. Отже, Україна не є першою державою, де запроваджений механізм похідного позову. Практика похідних позовів відома в США, Великій Британії, Кореї, Чилі та країнах Європейського Союзу.

Як дієвий інститут протидії зловживанню правами похідний позов має свої особливості, висвітлені в науковій літературі.

Головною особливістю похідного позову є те, що заявник похідного позову не може у випадку його задоволення претендувати на присудження суми. Її отримує господарське товариство. Для міноритарієв у цьому випадку спрацьовує ефект непрямої вигоди – це припинення шкідливих дій керівних органів і керівництва компанії, які, як правило, мають тривалий характер. І, крім того, наочна профілактика рецидивів таких дій членів органів управління. Це може мати вплив і на динаміку курсу паперів товариства, і на розмір дивідендів у майбутньому.

Непрямий, або похідний позов є правовим інструментом, який цілеспрямовано працює всупереч акціонерній демократії, оскільки може оскаржити рішення, прийняте членами органів управління навіть одностайно.

Ще однією особливістю є так званий прямий майновий ценз – тобто володіння певною мінімальною часткою компанії [389, с. 167].

Для України запровадження інституту похідного позову було пов’язане в першу чергу з напрацюванням ефективного засобу захисту в разізловживання правами мажоритаріїв та керівників компаній і грубим порушенням права власників невеликих пакетів акцій. Ще у 2004 р. Конституційний Суд у своєму рішенні від 1.12.2004 №18-рп/2004 зазначив, що акціонер може захищати свої безпосередні права чи охоронювані законом інтереси шляхом звернення до суду у випадку їх порушення, оспорювання чи невизнання самим акціонерним товариством, учасником якого він є, органами чи іншими акціонерами цього

товариства. Підкреслюючи при цьому,що порядок судового захисту порушених будь-ким, зокрема третіми особами, прав чи охоронюваних законом інтересів акціонерного товариства, які не можуть уважатися тотожними простій сукупності індивідуальних охоронюваних законом інтересів його акціонерів, визначається законом.

Однак питання похідного позову все ж мало спірні позиції, різну правозастосовну практику, що у свою чергу у 2008 р., незважаючи на практику Європейського суду, потягло роз'яснення Пленуму Верховного Суду. Висновок був наступний: акціонери господарського товариства не вправі звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших акціонерів та самого товариства поза відносинами представництва, а також обґрунтовувати свої вимоги порушенням прав інших акціонерів. Аналогічну позицію було викладено і Вищим господарським судом, який у п. 2.2.1. Рекомендацій «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 р. за №04-5/14 вказав, що законодавством не передбачено право акціонера звертатись до суду за захистом прав акціонерного товариства, крім випадків, коли він уповноважений на це відповідним акціонерним товариством, або якщо таке право надається йому статутом акціонерного товариства. Отже, незважаючи на ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», якою передбачено, що суди застосовують при розгляді справ конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права, вищою інстанцією було проігнороване рішення у справах «Бейєлер проти Італії» від 5.01.2000 р. №33202/96 та «Принц Ганс-Адам II де Ліхтенштейн проти Німеччини» від 12.07.2001р. №42527/98, де наголошувалося на тому, що право власності відповідно до рішень Суду не обмежується правом власності на фізичні речі та передбачає, що право вимоги, законний інтерес та правомірне очікування особи, до яких, зокрема, належать інтереси, обумовлені корпоративними правами акціонера, також повинні отримати прямий ефективний захист [396]. У справі «Совтрансавто проти

України» від 6.11.2002 р. №48553/99 зазначається, що обов'язок ефективного здійснення захисту прав державою передбачає також позитивний обов'язок держави гарантувати ефективне й справедливе вирішення в національних судах будь-яких спорів між приватними особами, у тому числі спорів, пов'язаних із захистом інтересів акціонера, спрямованих на задоволення його легітимного прагнення щодо отримання правомірної вигоди від його корпоративних прав [396].

З прийняттям оновленого ГПК України справи у спорах між товариством та його посадовою особою (включаючи посадових осіб, повноваження яких припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою товариству її діями чи бездіяльністю, залишилися підвідомчими господарським судам тарозглядаються за місцезнаходженням юридичної особи.

Отже, з'явивсярізновид позову та новий засіб захисту корпоративних прав - похідний (непрямий) позов [296, с. 95; 313, с. 10]. Слово «похідний» означає, що особа, яка подає позов, має лише корпоративні права щодо товариства, права якого й порушуються неправомірною поведінкою з боку органів управління. Стосовно вживання терміна «непрямий», зазначене зводиться до того, що учасник (акціонер), який ініціював судовий процес, не є безпосереднім вигодонабувачем у спорі, такою особою є саме товариство, проте права (інтереси) учасника захищаються шляхом захисту інтересів самого товариства. Варто зазначити, що обидві категорії мають синонімічний характер та є однаково вдалими [235].

В літературі зазначається, що непрямому позову притаманні такі основні ознаки:

•позивачем є акціонер без спеціального на те уповноваження АТ, в силу прямої вказівки закону. В цьому контексті необхідно чітко розмежовувати інститут представництва та інститут непрямого позову;

•позивач повинен бути акціонером саме АТ, в інтересах якого подається позов, на момент як звернення до суду, так і винесення судового рішення;

•позивачем може бути лише один акціонер (який водночас опосередковано захищає інтереси інших учасників), оскільки чинне господарсько-процесуальне законодавство не передбачає інституту множинності на стороні позивача. В цьому контексті необхідно розмежовувати непрямий і груповий позов;

•акціонер діє з метою захисту в першу чергу загального корпоративного інтересу (хоча ця точка зору є доволі дискусійною в господарсько-правовій доктрині), що опосередковано порушує індивідуальний корпоративний інтерес акціонера, проте з процесуального погляду акціонер діє в інтересах АТ, оскільки присудження в цій категорії справ здійснюється на користь юридичної особи, а не її учасника. Порушення загального корпоративного інтересу полягає у протиправному зменшенні балансової вартості чистих активів АТ внаслідок незаконного відчуження свого майна. Водночас корпоративний майновий інтерес акціонера опосередковано порушується, оскільки обмежується номінальною вартістю акцій, розміром виплачуваних дивідендів, а також ліквідаційної квоти, тобто перебуває у прямій пропорційній залежності від загального корпоративного інтересу;

•акціонер звертається від свого власного імені, проте в інтересах АТ;

•предметом непрямого позову є вимога про визнання недійсним договору, укладеного АТ з іншим контрагентом, та відшкодування збитків (моральної шкоди), завданих таким договором інтересам АТ;

•право на непрямий позов реалізується акціонером, якщо уповноважені законом та (або) статутом органи АТ не реалізували право на захист прав та інтересів АТ;

•відповідачами в цій категорії справ виступають посадові особи АТ (як правило, виконавчий орган), що діяли від імені АТ при укладенні договору, та (або) власне контрагенти за договором;

•при легалізації цього інституту в чинному акціонерному законодавстві з метою уникнення зловживання міноритаріями своїми корпоративними правами

необхідно передбачити можливість подання позову акціонером, що є власником більше ніж 10% простих акцій АТ [324].

Непрямий позов – це нетрадиційний спосіб захисту порушеного корпоративного права чи інтересу товариства і власне індивідуального корпоративного майнового інтересу акціонера, що у звичайній ситуації не уповноважений виступати від імені юридичної особи, яка звертається в силу прямої вказівки закону до суду із позовом про вирішення спору про право [183].

Правом подати похідний позов було наділено учасника (акціонера) юридичної особи корпоративного типу, якому сукупно належить 10% і більше статутного капіталу (простих акцій) товариства. Так, у раніше діючій редакції ст. 28 ГПК України право на звернення з похідним позовом залежало від частки в статутному капіталі учасника (акціонера) юридичної особи [85, с. 22; 86, с. 229].

В новій редакції від 15.12.2017 р. практично положення статті 28 щодо права подавати такі позови було відображено у ст. 54 «Особливості участі у судовому процесі осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою» за виключення спірного питання щодо «сукупності».І. Лавриненко зазначав, що якщо законодавець мав на меті надати право на похідний позов лише одному учаснику (акціонеру) товариства, то зайвим видається застосування категорії «сукупно», адже про жодну сукупність мова йти не може. Якщо ж передбачалося запровадження кумулятивного способу підрахунку, тоді дивним видається застосування виключно конструкції «учасник/акціонер товариства» [235].

Станом на 1 січня 2018 р.власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій) або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою.

До закінчення підготовчого засідання у справі інший співвласник (учасник, акціонер) цієї юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій) або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, має право приєднатися до поданого позову шляхом подання до суду відповідної заяви, після чого він набуває таких самих процесуальних прав та обов'язків, як і власник (учасник, акціонер), який подав позов.

Отже, в Україні ценз 10%, що виключає дискусію з приводу питання акумулювання акцій (часток) для пред'явлення похідного позову, в Чехії, Італії, Іспанії цей ценз становить 5%, а в Австрії, Болгарії Угорщині, Швеції – 10%.Хоча існують побоювання з приводу великих АТ, які мають тисячі, а то й десятки тисяч акціонерів, кожен з яких володіє вкрай незначним відсотком акцій. Однак саме встановлення межі та неможливість об'єднання відсотків учасників надасть можливість хоча би частково уникнути зловживань зі сторони міноритарних учасників.

Варто зазначити, що, звертаючись з похідним позовом про відшкодування збитків, завданих господарському товариству його посадовою особою, поданим відповідно до статті 54ГПК України, зменшення розміру позовних вимог, зміна предмета або підстави позову, укладення мирової угоди, відмова від апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення суду за нововиявленими або виключними обставинами можливі лише за письмовою згодою всіх власників (учасників, акціонерів), які в даній справі діють в інтересах юридичної особи. Така позиція пояснюється тим, що власники, учасники (акціонери) «викликали до життя» позов, спрямований на захист їх власних інтересів, шляхом захисту інтересів самого товариства. А оскільки саме товариство не бажало захищати свої інтереси до порушення провадження у справі, то ініціатива відповідного права на захист перейшла з рук товариства до рук його учасників (акціонерів), від волі яких вже й залежить питання припинення чи продовження процесу. Такий алгоритм дій вказує на певну особливість, викликану розглядом

корпоративних спорів, не притаманну іншим позовним провадженням. Доцільною виглядає позиція законодавця, що уразі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі. Саме у цьому проявляється специфіка корпоративних відносин, де варто розмежувати товариство, орган управління, який може представляти юридичну особу. Отже, сьогодні ми можемо впевнено визначити, що учасники (акціонери), які подали позов, у якості представників товариства, мають статус позивача з більш автономними процесуальними правами, ніж просто учасник товариства та відповідач за похідним позовом, у разі заподіяння посадовою особою збитків товариству.

Однозначно підлягатимуть доказуванню всі чотири складові корпоративного правопорушення: протиправність діяння, вина, негативний наслідок (збитки) та причинний зв'язок між протиправністю і збитками. Разом з тим, стосовно предмета похідного позову, враховуючи іноземну практику, може бути вимога й до третіх осіб, винних юридичній особі, якщо вона не звертається з таким позовом в особі уповноважених посадових осіб.Так, Вищий суд штату Вірджинія рішенням у справі Cattano v. Bragg визнав можливість міноритарного учасника звернутись до суду з похідним позовом до мажоритарного учасника про ліквідацію корпорації. Подальший розвиток похідного позову свідчить про те, що він поступово перестав асоціюватися як позов, поданий лише акціонером (учасником) на захист інтересів товариства. Так, у справі North American Catholic Educational Programming Foundation, Inc. v. Gheewalla взагалі було визнано можливість кредиторів юридичної особи, яка знаходиться у стані неспроможності, звернутися з похідним позовом від її імені.

В Україні судова практика поступово виходить за межі вузького нормативного розуміння суті похідного позову, закріпленого Законом «Про

захист прав інвесторів». Так, Верховний Суд України у своїй постанові від 01.07.2015 р. у справі №3-327гс15 визнав право учасника ТОВ на звернення з позовом до суду про визнання недійсними договорів, укладених між цим ТОВ та контрагентом, задовольнивши позовні вимоги у повному обсязі [427].

Таким чином, законодавчо розширився перелік заходів захисту корпоративних прав, але, враховуючи специфіку, механізм права на похідний позов поки обмежується колом заявників - акціонерами (учасниками) товариств до посадової особи товариства, яка спричинила товариству збитки.

Враховуючи інші неюрисдикційні форми захисту, тут варто вести мову про такі засоби захисту, як скарга, договір або інші засоби, передбачені законодавством. Не зосереджуючись на заяві та скарзі як засобу захисту при адміністративному порядку та при застосуванні внутрішньокорпоративних механізмів захисту, варто зосередитися на новому засобі захисту в корпоративних відносинах – корпоративному договорі.

Так, 23 березня 2017 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» та Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах». Правники, експерти в галузі корпоративного управління неодноразово зазначали про необхідність прийняття положень щодо корпоративних договорів як одного з найбільш ефективних засобів захисту прав та інтересів інвесторів. Враховуючи неспроможність норми, якою впроваджувався порядок укладення договору між акціонерами, відповідно до якого на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і відповідальність за його недотримання (абзац 7 ч. 1 ст. 29 Закону «Про акціонерні товариства»), питання корпоративних договорів набуло актуальності.Адже законодавець передбачив лише можливість покладення додаткових обов’язків на акціонерів, але не допустив відхилень від імперативних норм, що регулюють управління компанією. Простіше кажучи,

акціонери не могли на власний розсуд установити правила голосування на загальних зборах, домовитися про призначення директорів, порядок розподілу прибутку і т.д. Усе це разом і поховало ідею укладення корпоративних договорів за законодавством України та змусило інвесторів звертатися до більш гнучких юрисдикцій [236].

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» набрав чинності 18 лютого 2018 р. Цим Законом передбачено можливість укладення корпоративних договорів між акціонерами акціонерних товариств і учасниками (засновниками) товариств з обмеженою відповідальністю з метою врегулювання їхньої спільної діяльності, надано можливість для міноритарного акціонера/учасника впливати на ключові питання діяльності товариства. Закон гарантує можливість кожного інвестора в будь-який момент вийти зі складу товариства, повернути свою інвестицію та прибуток від неї.

Автори Закону про корпоративні договори прагнули усунути надмірне втручання держави у справи, пов’язані з внутрішнім управлінням компаній, а також надати ефективний та гнучкий інструмент врегулювання розбіжностей і конфліктів у межах української юрисдикції. Нормальною світовою практикою є укладення корпоративних договорів, у яких учасники або акціонери прописують правила створення, діяльності та розвитку товариства. Такий підхід цілком виправданий, адже розподіл повноважень всередині компанії повинен визначатися особами, які цією компанією володіють.

Закон про корпоративні договори вводить в українське законодавство низку нових правових інститутів:

1. Договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю

За договором про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю (надалі – корпоративний договір ТОВ) його сторони зобов’язуються реалізовувати у спосіб, передбачений договором, права,

які надаються учасникам (засновникам) товариства з обмеженою відповідальністю, та/або утримуватися від реалізації зазначених прав.

Корпоративним договором ТОВ може бути передбачено обов'язок сторін:голосувати у спосіб, передбачений договором, на загальних зборах учасників (засновників); погоджувати придбання або відчуження частки за заздалегідь визначеною ціною; утримуватися від відчуження часток до настання визначених у договорі обставин; вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством з обмеженою відповідальністю, його припиненням або виділом з нього нової юридичної особи.

Корпоративний договір ТОВ також може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник вправі або зобов'язаний придбати або продати частки у статутному капіталі товариства та визначати випадки (які можуть залежати чи не залежати від дій сторін), коли таке право або обов'язок виникає. Предметом корпоративного договору ТОВ не можуть бути зобов'язання сторони договору голосувати згідно з вказівками органів управління ТОВ, щодо часток якого укладений договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління товариства. Корпоративний договір ТОВ укладається в письмовій формі на визначений строк або без визначення строку. Корпоративний договір ТОВ є обов'язковим тільки для його сторін. За загальним правилом, інформація про зміст корпоративного договору ТОВ не підлягає розкриттю і є конфіденційною. Однак інформація про укладення корпоративного договору ТОВ повинна бути повідомлена товариству протягом трьох робочих днів з дати його укладення.

Будь-який інший договір, укладений стороною корпоративного договору ТОВ в порушення корпоративного договору, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої сторони корпоративного договору ТОВ у випадках, якщо буде доведено, що інша сторона за договором знала або повинна була знати про обмеження, передбачені корпоративним договором ТОВ.

Порушення корпоративного договору ТОВ не може бути підставою для визнання недійсними рішень органів управління ТОВ.

Таким чином, навіть укладення корпоративного договору не створює безумовних підстав для визнання недійсними рішень органів управління товариством. Проте, в силу обмеженості суб'єктного складу корпоративного договору, такі положення є логічними та обґрунтованими, крім того, існує можливість передбачити інші ефективні засоби захисту прав учасників.

У разі порушення корпоративного договору ТОВ, яким передбачено обов'язок учасника придбати або продати частку у статутному капіталі ТОВ за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин, заінтересована сторона корпоративного договору ТОВ може подати до суду позов про примусове виконання обов'язку шляхом зобов'язання сторони договору придбати (продати) частку на умовах, визначених договором.

Корпоративним договором ТОВ можуть передбачатися способи забезпечення виконання зобов'язань і заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань (відшкодування збитків, стягнення неустойки тощо).

Кредитори товариства та інші треті особи можуть укласти договір з учасниками ТОВ, за яким останні з метою забезпечення інтересів кредиторів зобов'язуються реалізовувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації, в тому числі:голосувати у спосіб, передбачений договором, на загальних зборах учасників товариства; узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством; придбавати або відчужувати частки в статутному капіталі за певною ціною чи за умови настання визначених у договорі обставин; утримуватися від відчуження часток до настання визначених у договорі обставин.

Зазначені положення надають нові інструменти кредиторам, коли необхідно звернути стягнення на предмет забезпечення. Відтепер згода

учасників на отримання у власність частки у порядку звернення стягнення може бути передбачена корпоративним договором з кредитором, що надає йому певні гарантії захисту прав та законних інтересів.

2. Договір між акціонерами

Договір між акціонерами – це договір, предметом якого є реалізація акціонерами — власниками простих та привілейованих акцій прав на акції та/або прав за акціями, передбачених законодавством, статутом та іншими внутрішніми документами товариства (надалі – акціонерний договір).

Акціонерним договором може бути передбачено обов'язок його сторін: голосувати у спосіб, передбачений договором, на загальних зборах акціонерів; погоджувати придбання або відчуження акцій за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин; утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин; вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством, його припиненням або виділом з нього нового товариства.

Акціонерний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких акціонер вправі або зобов'язаний придбати або продати акції товариства, та визначати випадки (які можуть залежати чи не залежати від дій сторін), коли таке право або обов'язок виникає. Предметом акціонерного договору не можуть бути зобов'язання сторони договору голосувати згідно з вказівками органів управління товариства, щодо акцій якого укладений цей договір, крім випадків, якщо стороною договору є особа, яка одночасно входить до складу органу управління товариства. Акціонерний договір укладається в письмовій формі на визначений строк або без визначення строку.Акціонерний договір є обов'язковим тільки для його сторін. Договір, який стосується прав на акції та/або прав за акціями, укладений стороною акціонерного договору в порушення такого договору, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої сторони акціонерного договору лише у випадку, якщо буде доведено, що інша сторона за відповідним договором знала або повинна була

знати про обмеження, передбачені акціонерним договором. Інформація про укладення акціонерного договору повинна бути повідомлена товариству протягом трьох робочих днів з дати його укладення. Публічне акціонерне товариство розкриває інформацію про наявність акціонерного договору у порядку, встановленому для розкриття особливої інформації про емітента. За загальним правилом, інформація про зміст акціонерного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційною. Порушення акціонерного договору не може бути підставою для визнання недійсними рішень органів товариства. Особа, яка відповідно до акціонерного договору набула права визначати варіант голосування на загальних зборах акціонерів за акціями товариства, зобов'язана повідомити товариству про набуття такого права у випадку, якщо в результаті такого набуття ця особа самостійно або разом із своєю афілійованою особою або особами прямо або опосередковано отримує можливість розпоряджатися більше ніж 10, 25, 50 або 75 відсотками голосів за розміщеними простими акціями товариства.

Акціонерним договором можуть передбачатися способи забезпечення виконання зобов'язань та заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань (відшкодування збитків, стягнення неустойки тощо).

Кредитори акціонерного товариства та інші треті особи можуть укласти договір з акціонерами товариства, за яким останні з метою забезпечення охоронюваного законом інтересу кредиторів зобов'язуються реалізовувати свої корпоративні права у спосіб, передбачений договором, або утримуватися (відмовитися) від їх реалізації, в тому числі: голосувати у спосіб, передбачений договором, на загальних зборах акціонерів товариства; узгоджено вчиняти інші дії, пов'язані з управлінням товариством; придбавати або відчужувати акції за певною ціною чи за умови настання визначених у договорі обставин; утримуватися від відчуження акцій до настання визначених у договорі обставин.

3. Безвідклична довіреність з корпоративних прав

Акціонер (учасник) може зазначити в довіреності, виданій представнику, про те, що ця довіреність не може бути скасована до закінчення строку довіреності без згоди представника або може бути скасована лише у випадках, передбачених у довіреності (безвідклична довіреність). Безвідклична довіреність припиняється у разі припинення зобов'язання, для виконання або забезпечення виконання якого вона видана. Безвідклична довіреність підлягає нотаріальному посвідченню.

Інститут безвідкличної довіреності покликаний забезпечити вищий рівень надійності операцій з продажу корпоративних прав (часток, акцій) та інших правочинів, у яких повірений прагне отримати впевненість у остаточності намірів учасника або акціонера. Особа, якій видана безвідклична довіреність, не може передоручити вчинення дій, на які вона була уповноважена, іншій особі, якщо інше не передбачено в довіреності.

4. Розірвання договору купівлі-продажу в односторонньому порядку

Сторони договору купівлі-продажу можуть домовитися, що одна сторона придбає в іншої право розірвати цей договір в односторонньому порядку. Договір купівлі-продажу є розірваним, якщо сторона, яка набула право розірвати договір, протягом визначеного строку не заявить вимогу про виконання договору. Сторони можуть обумовити розірвання договору купівлі-продажу вчиненням стороною певних дій або настанням певних обставин протягом визначеного строку або у визначений час.

Таким чином, корпоративний договір – це сучасний інструмент корпоративного управління, давно відомий світовій практиці, який скоро стане реальністю і в Україні. Корпоративний договір має надати учасникам (акціонерам) господарських товариств змогу самостійно за взаємною згодою визначити порядок реалізації корпоративних прав, пов'язаних із управлінням товариством, з метою уникнення майбутніх конфліктів та врегулювання порядку вирішення спірних ситуацій. Корпоративні договори також покликані дозволити інвесторам та кредиторам компаній захистити свої права та інтереси в межах

української юрисдикції, адже умовами договору можна передбачити цивільно-правову відповідальність учасника (акціонера) за дії, які завдають шкоди інвестиційній привабливості товариства.

В науковій літературі сформована позиція, що корпоративний договір є джерелом корпоративного права та різновидністю цивільного правочину, з тією особливістю , що він обтяжений корпоративним елементом. Хоча така позиція є спірною з огляду на те, що корпоративний договір не є обов'язковою умовою корпоративного управління, його умови не направлені на врегулювання майнових відносин, тут не йде мова про рівність сторон та майнову відокремленість.

Про самостійне, особливе місце корпоративного договору в системі цивільно-правових договорів відзначав у своїх роботах М.М.Сигидин, аргументуючи: специфічним предметом договору є узгоджені дії учасників господарського товариства щодо управління корпоративними правами організаційного (немайнового) характеру; специфічним суб'єктним складом є виключно учасники господарського товариства – власники корпоративних прав, які реалізують свої правомочності щодо управління товариством; сферою застосування – в межах юридичної особи корпоративного типу; акцесорним характером – укладення корпоративного договору на підставі положень установчих документів господарського товариства; спрямованістю договору на досягнення спільного для учасників результату – управління корпоративними правами [526, с. 139; 527, с. 5].

В.А. Бородкін, обґрунтовуючи неоднорідність корпоративного договору, зазначаючи, що корпоративний договір складається з трьох договірних видів, кожен з яких має свій предмет (договір простого товариства, організаційний договір, договір купівлі-продажу і опціону), в той же час вважає, що корпоративний договір за рахунок певного регулювання корпоративних відносин створює корпоративно-правовий ефект, який поширюється на учасників корпоративного договору в їх відносинах з корпорацією (внутрішній

ефект) і при певних умовах може поширюватися на товариство і третіх осіб (зовнішній корпоративно-правовий ефект).

Однак тут важливо пам’ятати, що до умов укладення корпоративного договору не можуть бути застосовані загальні норми про поняття, умови та порядок укладення правочинів. Сторонами корпоративного договору є акціонери, учасники, тобто особи, що зв’язані між собою у зв’язку зі створенням юридичної особи. Їх свобода обмежується правами кожного з учасників, адже по узгодженню з іншими відбувається як управління юридичною особою, так і розпорядження ними своєю корпоративною власністю. Корпоративний договір не є зобов'язальним відношенням, не містить протилежні по направленості інтереси та цілі, це угоджений спосіб корпоративного управління юридичною особою. Відповідно до законодавства, предметом корпоративного договору є: участь в управлінні товариством (у тому числі обов'язок сторінкорпоративного договору голосувати у визначений договором спосіб); погодження придбання або відчуження часток/акцій за заздалегідь визначеною ціною та/або у разі настання визначених у договорі обставин; утримання від відчуження часток/акцій до настання визначених у договорі обставин; вчинення інших дій, пов'язаних з управлінням товариством, його припиненням або виділом з нього нової юридичної особи [243].

Якщо аналізувати світовий досвід, то, згідно зі статистичними даними на 2010 р., корпоративне управління в 31% публічних компаній Бельгії було структуроване саме за допомогою корпоративних договорів, в Італії таких компаній - 23%, у Франції - 18%, в Іспанії - 13%, в Греції - 6%. У Литві станом на 2012 р. таких компаній 21%, у Великобританії - 5%, в Бразилії в 2011 р. - 25%. [128, с. 3].

Отже, не змішуючи корпоративний договір з правочинами, варто в контексті захисту розглядати корпоративний договір як один із засобів, що може бути використаний при застосуванні внутрішньокорпоративних механізмів захисту: на загальних зборах, наглядовою радою, виконавчим органом, адже

саме цих органів стосуються питання корпоративного управління. У такому разі виникає питання, що саме дозволяє нам розглядати корпоративний договір з позиції захисту корпоративних прав.

По-перше, право на укладення корпоративного договору передбачено законом, що дозволяє через корпоративний контроль зафіксувати договором алгоритм дій на захист у разі порушень.

По-друге, за допомогою корпоративного договору є можливість врегулювати корпоративні конфлікти, наприклад у разі ситуацій, коли прийняття будь-якого рішення загальними зборами або наглядовою радою є неможливим через відмінності позицій учасників/акціонерів, які володіють однаковою кількістю голосів (50/50). Йде мова про застереження в договорі «deadlock provision», яким передбачено порядок вирішення розбіжностей щодо ключових питань управління компанією та в основі якого лежить принцип недопущення знищення суб'єкта господарювання лише тому, що партнери не можуть досягти згоди в розв'язанні певної проблеми. А отже чітко прописані умови «deadlock provision» є засобом захисту на етапі досудового врегулювання спору із застосуванням альтернативних форм захисту.

По-третє, будучи внутрішнім договором юридичної особи та маючи організаційно-правову складову, корпоративний договір є синергією умов стосовно корпоративного управління та захисту корпоративних прав.

Поряд з цим, дієвим елементом у питанні захисту за допомогою корпоративних договорів є можливість визнання недійсним рішень органів товариства, як одного із способів захисту, як це запроваджено у ряді європейських країн. Однак, на жаль, така можливість не була закріплена на рівні законодавства, незважаючи на європейський досвід. Та відповідно до норм законів України«Про господарські товариства» (ст. 511),«Про акціонерні товариства» (ст.ст. 261, 262) за умови укладення корпоративного договору між акціонерами товариства його сторони фактично не матимуть такого способу захисту, у них є тільки право вимагати матеріальної компенсації (покриття

збитків). Між тимреалізація такого механізму захисту вимагатиме тривалого судового розгляду спору без повернення корпоративного контролю, а також, імовірно, складного й довгого процесу доведення розміру збитків. Відповідно, оскільки закон не обіцяє особливих вигод порівняно з іноземними юрисдикціями, навряд чи варто очікувати значної популярності корпоративних договорів за правом України. Швидше за все акціонерні угоди й надалі будуть укладатися на рівні іноземної холдингової компанії, яка володіє частками (акціями) в українському ТОВ чи АТ [52].

Враховуючи такий недолік інституту корпоративного договору тадля удосконалення інституту захисту в механізмі корпоративного управління є дуже важливим на рівні кодифікованого акта визначитися з єдиною термінологією та ввести уніфіковане поняття для всіх юридичних осіб корпоративного типу, а саме «корпоративний договір» та закріпити норму, яка б дозволила при невиконанні корпоративного договору посилатися як на підставу визнання недійсними рішення органів юридичної особи за позовом сторони цього договору при умові, що на момент прийняття органом відповідного рішення сторонами корпоративного договору були всі учасники юридичної особи. У цьому разі ми отримаємо один із специфічних способів захисту корпоративних прав, відмежуємо корпоративний договір від рішення загальних зборів юридичної особи і, окрім застосування мір цивільно-правової відповідальності, отримаємо один із засобів захисту при внутрішньокорпоративному механізмі.

РОЗДІЛ 3
КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

3.1. Оптимізація законодавства у сфері корпоративного управління в розрізі захисту корпоративних прав

Одним із головних чинників, який впливає на успішну діяльність товариства, є можливість його доступу до інвестиційних ресурсів. Водночас товариство не може розраховувати на довіру інвесторів та надходження зовнішнього фінансування, якщо воно не вживає заходів щодо запровадження ефективного корпоративного управління, а саме, належного захисту прав інвесторів, надійних механізмів управління та контролю, відкритості та прозорості у своїй діяльності.

У широкому розумінні корпоративне управління розглядають як систему, за допомогою якої спрямовують та контролюють діяльність товариства. У рамках корпоративного управління визначається, яким чином інвестори здійснюють контроль за діяльністю менеджерів, а також яку відповідальність несуть менеджери перед інвесторами за результати діяльності товариства.

Належна система корпоративного управління дозволяє інвесторам бути впевненими у тому, що керівництво товариства розумно використовує їх інвестиції для фінансово-господарської діяльності і, таким чином, збільшується вартість частки участі інвесторів в акціонерному капіталі товариства.

Належне корпоративне управління не обмежується виключно відносинами між інвесторами та менеджерами, а передбачає також урахування законних інтересів та активну співпрацю із заінтересованими особами, які мають легітимний інтерес у діяльності товариства (працівниками, споживачами, кредиторами, державою, громадськістю тощо). Це пов'язано з тим, що товариство не може існувати незалежно від суспільства, в якому воно

функціонує, і кінцевий успіх його діяльності залежить від внеску всіх заінтересованих осіб.

Таким чином, сутністю корпоративного управління є система відносин між інвесторами - власниками товариства, його менеджерами, а також заінтересованими особами для забезпечення ефективної діяльності товариства, рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин [78,с. 46].

Важливість корпоративного управління для товариств полягає у його внеску до підвищення їх конкурентоспроможності та економічної ефективності завдяки забезпеченню: належної уваги до інтересів акціонерів; рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин;фінансової прозорості; запровадження правил ефективного менеджменту та належного контролю.

Важливість корпоративного управління для держави обумовлена його впливом на соціальний та економічний розвиток країни через: сприяння розвитку інвестиційних процесів, забезпечення впевненості та підвищення довіри інвесторів;підвищення ефективності використання капіталу та діяльності товариств;урахування інтересів широкого кола заінтересованих осіб, що забезпечує здійснення товариствами діяльності на благо суспільства та зростання національного багатства.

Хоча у світі немає єдиної моделі корпоративного управління, але існують загальноприйняті принципи (стандарти), які лежать в основі ефективного корпоративного управління і можуть бути застосовані у широкому діапазоні правових, економічних та політичних умов.

Поява загальноприйнятих стандартів корпоративного управління обумовлена, передусім, зростанням уваги до питань корпоративного управління в умовах глобалізації фінансових ринків, лібералізації руху капіталу. Це спроба встановлення загальноприйнятих, прозорих та зрозумілих в усьому світі «правил гри» на фінансовому ринку. Розробка міжнародних стандартів корпоративного

управління є також відповіддю суспільства на світові фінансові кризи та прагненням до стабільності фінансових ринків.

Сьогодні вдосконалення корпоративного управління на національному рівні стало важливим напрямом зусиль багатьох країн. Одним із інструментів, який використовується для досягнення цієї мети, є запровадження національних принципів (кодексів) корпоративного управління. Приводом до появи цих документів стало:

- по-перше, усвідомлення неможливості вирішення всіх проблем, які існують у сфері корпоративного управління, виключно на рівні національного законодавства, та необхідності їх врегулювання через запровадження етичних норм у практику корпоративного управління;

- по-друге, сприйняття корпоративного управління як важливого фактора національного розвитку та необхідна вимога існування в умовах міжнародного конкурентного середовища. Сьогодні багато країн розглядають корпоративне управління як невід'ємну складову ринкової економіки, умови для розвитку приватного підприємництва, засіб підвищення конкурентоспроможності на міжнародних ринках та поліпшення показників економічної діяльності у цілому [439].

Удосконалення корпоративного управління – запорука захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин, це теза,яка стає предметом обговорення між представниками регуляторних органів, суддівського корпусу, правників та науковців. Ми спостерігаємо дискусію протягом довгих років, однак прийняття розроблених законопроектів у сфері корпоративного управління, що покликані захистити права учасників корпоративних відносин, так і не настає.

Для захисту корпоративних прав питання корпоративного управління в даній роботі розглядається не з позиції виробничо-господарської діяльності, а з позиції системи організаційних та майнових відносин. Як вказувала В.В. Долинська, корпоративне управління – це врегульована нормами права

система організаційних і майнових відносин, за допомогою яких корпоративна організація реалізує, представляє і захищає інтереси акціонерів [205,с. 240].

Тим більше саме ефективність та належність корпоративного управління є механізмом забезпечування, який не тільки управляє і контролює, а й здатний захистити права та інтереси учасників корпоративних відносин через відповідні органи та процеси.

Питаннями корпоративного управління в акціонерних товариствах займалися О.Р. Кібенко, Л.С. Нецька, І.В. Лукач, однак без системного аналізу інституту захисту корпоративних прав акціонерів. У працях інших учених досліджуються питання способів захисту прав акціонерів в Україні, хоча ці дослідження мають, на жаль, розрізнений характер і не містять єдиного підходу до вирішення проблеми корпоративного управління й захисту прав акціонерів в акціонерних товариствах. Поряд з цим потребує комплексного дослідження захист немайнових та майнових корпоративних прав учасників корпорацій.

І.С. Шиткін корпоративне управління визначає як сукупність способів впливу або процес, за допомогою якого управляється діяльність корпорації. При цьому мається на увазі, що корпоративне управління - це організаційна модель, покликана, з одного боку, регулювати відносини між менеджерами компанії і їх власниками (акціонерами), з іншого боку, узгоджувати цілі різнихзацікавлених сторін, забезпечуючи тим ефективне функціонування компанії [287,с. 533]. І Бурачек вважає, що «корпоративне управління – це сукупність відносин між окремими особами чи групами осіб, що ґрунтуються на відокремленні прав власності від прав управління (контролю)»[122]. Я.М. Грінтас корпоративне управління визначає як систему принципів, норм, правил, методів поведінки учасників корпоративних відносин, які визначають досягнення певних цілей в результаті спільної діяльності. В якості суб’єкта корпоративного управління виступають учасники корпоративних відносин; в якості об’єкта корпоративного управління виступають корпоративні відносини; предметом корпоративного управління є діяльність учасників[189,с. 155].

Взагалі для визначення характеру і ролі корпоративного управління мають значення Принципи корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку, що були підписані на засіданні Ради ОЕСР на рівні міністрів 26-27 травня 1999 р.(далі – Принципи ОЕРС)[439]. Саме принципи корпоративного управління, а саме: 1) права акціонерів; 2) рівне ставлення до акціонерів; 3) роль зацікавлених осіб; 4) розкриття інформації та прозорість; 5) обов'язки правління дозволяють зрозуміти, що корпоративне управління полягає у взаємовідносинах між учасниками корпорацій і є інструментом як у визначенні цілей та засобів досягнення цілей юридичної особи, так і інструментом контролю і захисту корпоративних прав учасників відносин.

Відповідно до європейських директив та регламентів з корпоративного права, залежно від наявності або відсутності наглядової ради в науковій літературі запропоновано розглядати три моделі побудови органів управління в акціонерних товариствах: дволанкову, одноланкову та змішану. В Європейських директивах з корпоративного права передбачено застосування зазначених моделей, що у свою чергу дозволило поділити їх на тригрупи: англо-американську (одноланкову), німецьку (дволанкову) та французьку змішану модель, яка дозволяє обирати систему управління із двох варіантів: однорівневої та дворівневої.

Англо-американська модель характеризується наявністю одного органу управління та контролю – ради директорів, де інтереси акціонерів представлені великою кількістю відокремлених один від одного дрібних акціонерів, що залежать від менеджменту юридичної особи. Рада директорів керує всією діяльністю акціонерного товариства, захищає інтереси акціонерів, забезпечує якість корпоративного управління і несе відповідальність перед зборами акціонерів та контролюючими державними органами [340,с. 205]. Для даної моделі характерним є подання різних позовів проти ради директорів юридичної особи та її самої.

На відміну від англо-американської, німецька модель характеризується наявністю наглядової ради, яка формується з трьох осіб, що не входять до складу акціонерного товариства, як контролюючого органу, так і правління, як органу управління. Формування наглядової ради за таким принципом обґрунтовано теорією стейкхолдерів- осіб, заінтересованих в управлінні корпорацією. Сучасні погляди на корпоративне управління визначають вимоги до представництва і захисту інтересів усіх стейкхолдерів. О.Р. Кібенко однією із перших піддала сумніву положення про те, що інститут наглядової ради виконує покладені на нього завдання. Створення наглядової ради не є популярним у країнах, які надають своїм товариствам можливість обирати між однорівневою і дворівневою моделями корпоративного управління [248, с. 5]. Однак не можна нівелювати захисну функцію наглядових рад, якав разі дотримання правил формування та створення незалежного органу дозолить через функцію контролю застосовувати і механізми захисту корпоративних прав. Так, в зарубіжній літературі зазначалося, що склад ради бажано формувати із більшості незалежних директорів, яких слід визначати за критеріями: не є посадовими особами корпорації (за унітарною структурою - це не виконавчі директори); володіють незначними пакетами акцій корпорації (або взагалі їх не мають); не отримують від корпорації жодних доходів, окрім винагороди за виконані обов’язки директорів ради [10].

Змішана модель корпоративного управління дозволяє обирати систему із двох існуючих варіантів: однорівневу – лише рада директорів або дворівневу – наглядова рада і правління.

В Україні запроваджена дволанкова модель корпоративного управління, однак стосується вона виключно акціонерних товариства, де органи управління складаються із загальних зборів акціонерів, виконавчого (одноособового або колегіального) та контрольного (наглядова рада). Наглядова рада в процесі трансформації отримала функцію контрольно-стратегічного органу управління. І як зазначала Оксана Параскева, роль наглядової ради має бути розширено: так,

крім функцій стратегічного управління та контролю діяльності виконавчих органів, наглядова рада має визначати основні принципи й підходи до організації в товаристві системи управління ризиками та внутрішнього контролю, захищати права як акціонерів товариства, так і всіх груп стейкхолдерів [399].

На даний час корпоративне управління - це та сфера, де інтереси держави, підприємництва та носіїв корпоративних прав збігаються. Глобалізаційні процеси привели до того, що корпоративне управління трансформувалося у відкриту систему управління товариством, у якій слід відійти від декларативних принципів та встановити чіткі, деталізовані процедури, які б стали якісним інструментарієм при необхідності захисту власників корпоративних прав. При цьому корпоративному законодавству України необхідні стандарти, адаптовані під наші реалі, але такі, що не суперечать міжнародним нормам.

У науковій літературі було доведено, що форми реалізації корпоративного права, форми корпоративних прав та форми об’єктивізації корпоративних прав не тотожні поняття. У зв’язку з цим питання захисту має бути досліджено з позиції форм реалізації корпоративних прав та порівняльної характеристики, що в подальшому впливатиме на вибір форм, способів та засобів їх захисту. Оскільки форми реалізації корпоративних прав, як і форми захисту, пов’язані з корпоративниму правлінням, тож важливим залишається дослідження юридичних питань корпоративного управління та його адаптації до європейських директив.

У нинішніх умовах реалізація корпоративних прав здійснюється у межах зобов’язальних правовідносин, у зв’язку з тим, що сучасна корпоративно-правова теорія ще не винайшла механізму реалізації корпоративних прав, який не відповідав би ознакам зобов’язальних правовідносин [632].Так особа, яка є учасником (засновником) господарської організації, має певний обсяг корпоративних прав по відношенню до цієї організації, які реалізуються через відповідні правомочності, що становлять зміст корпоративного права. Наприклад, участь особи в управлінні товариством, яка реалізується через участь

у загальних зборах товариства, голосування за ті чи інші питання, що передбачені порядком денним загальних зборів [515,с. 8]. Різниця між змістом суб’єктивного права і його здійсненням полягає, передусім, у тому, що перше включає в себе лише можливу поведінку уповноваженої особи, тоді як здійснення права є змістом реальних, конкретних дій, пов’язаних із перетворенням цієї можливості на дійсність [515,с. 450]

Отже, через регулювання корпоративного управління, що знаходить свій прояв у спеціальних нормах законів України «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», «Про управління об'єктами державної власності», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», постановах Кабінету Міністрів України «Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі», «Про затвердження Порядку здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності», «Питання прийняття рішення щодо проведення додаткових емісій акцій, їх викупу державою або внесення додаткових вкладів до статутних капіталів господарських товариств», «Про затвердження Порядку укладення державними підприємствами, установами, організаціями, а також господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків, договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном», Положенні про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, Положенні про депозитарну діяльність, затвердженому рішенням ДКЦПФР, Положенні про порядок збільшення (зменшення) розміру статутного капіталу акціонерного товариства. Положенні про проведення контролю за реєстрацією акціонерів для участі у загальних зборах акціонерних товариств, затвердженому рішенням ДКЦПФР та ін., ми в змозі дослідити основні напрямки повноважень органів управління в

товариствах для можливості з’ясувати специфіку захисту корпоративних прав та вплив корпоративного управління на неюрисдикційні форми захисту та обрання відповідних способів.

І звичайно вищевказаний перелік не є вичерпним, крім того, варто згадати про Закон України «Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю», який прийнятий, нарешті, весною 2018 р. Адже саме цим законом внесено низку змін до порядку та системи корпоративного управління та закріплено низку позитивних положень, направлених на захист міноритарних володільців, створення умов, для унеможливлення безпідставного виключення учасника з товариства і усунення можливих підстав для невиплат вибувшому учаснику, встановлення чіткої структури управління, контролю і відповідальності органів управління, яка на сьогодні відсутня.

В межах наукових розробок важливо ще раз зробити акцент на важливій формі захисту, яка притаманна виключно корпоративним правовідносинам, - внутрішньокорпоративним інституціям, що покликані виконувати контрольно-захисну функцію, та визначитися з проблемами реалізації корпоративних прав у зв’язку з недосконалістю чинного корпоративного законодавства.

Відповідно до статистики в Україні зареєстровано понад 500 тисяч ТОВ, це 43 відсотки всіх юридичних осіб. До основних проблем варто віднести: примусове виключення міноритарних учасників з наступним перерозподілом частки в статутному капіталі товариства; «розмивання» часток незначних учасників шляхом збільшення уставного капіталу; блокування діяльності товариства и виплати дивідендів;відсутність чіткої структури корпоративного управління; відсутність відповідальності органів управління;відсутність контролю з боку учасників.

За ст.. 38 зазначеного Закону статутом товариства може бути передбачено утворення наглядової ради. Цією ж статтею визначається, що наглядова рада є органом контролю та регулювання виконавчого органу. Законодавство щодо акціонерних товариств визначає, що наглядова рада є органом управління

товариства, відповідно вона не має бути формальним утворенням, а має забезпечувати розвиток товариства. Отже, система корпоративного управління ТОВ\ТДВ може бути перебудована із використанням найкращих практик акціонерного товариства.

Крім того, Законом передбачено, що до складу наглядової ради ТОВ\ТДВ можуть входити незалежні члени. На відміну від Закону України «Про акціонерні товариства», Законом «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» не деталізовано вимоги до таких незалежних членів, тому такі вимоги мають бути визначені статутом. Скоріше всього порядок формування та функціонування наглядової ради ТОВ\ТДВ буде здійснюватися подібно до порядку, встановленого Законом України «Про акціонері товариства» із особливостями. Це не буде застосування аналогії закону, але основна концепція може бути запозичена саме в акціонерних товариствах.Так само як і в Законі України» Про акціонерні товариства», Законом встановлюється необхідність укладання договорів з членами наглядової ради ТОВ\ТДВ, визначення платності чи безоплатності їх діяльності та визначення розміру їх винагороди. Договір з членом наглядової ради може бути цивільно-правовим або трудовим контрактом. Всі ці аспекти мають бути передбачені статутом ТОВ\ТДВ та затверджені рішенням загальних зборів учасників.

На відміну від акціонерних товариств, Закон не визначає вимоги до наглядової ради ТОВ\ТДВ, в тому числі її кількісного складу, строку її повноважень, межу компетенції. Але він дає можливість наділити таку наглядову раду будь-якими повноваженнями, окрім виключної компетенції зборів. Також, на відміну від попереднього законодавства, що регулювало діяльність ТОВ\ТДВ, Закон дозволяє віднести до компетенції наглядової ради припинення повноважень та обрання виконавчого органу. Це дозволить оперативніше змінювати виконавчий орган за необхідності.

Крім того, до компетенції наглядової ради ТОВ\ТДВ може бути віднесено встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу, що дозволить ще

ретельніше контролювати їх діяльність та забезпечить можливість оперативного реагування на успіхи та провали діяльності виконавчого органу.

Так само як і в Законі України «Про акціонерні товариства», обрання та припинення повноважень наглядової ради, визначення порядку її обрання та особливості функціонування віднесено до виключної компетенції загальних зборів учасників. Наглядова рада будь-якого товариства має виконувати функції органу, який представляє інтереси власників, та контролювати діяльність виконавчого органу.

Загалом, Закон запроваджує багато вимог, які раніше стосувались виключно акціонерних товариств, але, на відміну від Закону України «Про акціонерні товариства», дозволяє їх застосовувати за бажанням власників бізнесу чи з винятками. Часткова уніфікація вимог до ТОВ\ТДВ з акціонерними товариствами дозволить власникам бізнесу обирати організаційно-правову форму існування за об’єктивними критеріями, а не за законодавчими обмеженнями.

Враховуючи нове законодавство, яке набуде чинності протягом 1-1,5 року, різниця між приватним акціонерним товариством та товариством з обмеженою (додатковою) відповідальністю буде полягати у наявності\відсутності випуску акцій. Бізнес зможе зважено приймати рішення про організаційно-правову форму існування товариства, виходячи з його особливостей, а не з обмежень та можливостей. Запровадження сучасних тенденцій корпоративного управління в ТОВ\ТДВ, особливо в частині запровадження наглядової ради, позитивно вплине на розвиток бізнесу в цілому [641].

Науковці та практики прийшли до висновку, що на сьогодні конче необхідно чітко, повно і конкретно регламентувати систему корпоративного управління, яка є одним із ефективних інструментів захисту прав та інтересів носіїв корпоративних прав. Для цього варто вести мову про інститут наглядових рад для всіх юридичних осіб корпоративного типу, впроваджуючи уніфікований підхід до забезпечення та захисту не тільки власників корпоративних прав і

стейкхолдерів у межах агентського конфлікту, а й захисту інтересів власне самої юридичної особи від зловживань як власників, так і менеджменту, що завдають шкоди її діяльності.

1 січня 2018 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів», яким доповнено Закон України «Про акціонерні товариства» положеннями щодо незалежного директора – члена наглядової ради, на якого відсутній будь-який вплив з боку інших осіб у процесі прийняття рішень під час виконання обов'язків. Проте, визначивши умови, за якими директор вважатиметься незалежним, повноваження такого директора законодавцем так і не зазначені.

Відповідно до Підходу міжнародної мережі з корпоративного управління до принципів Організації економічного співробітництва та розвитку, обов'язки незалежних виконавчих членів повинні включати контроль і здійснення ефективного внеску в стратегію і роботу правління, формування основних комітетів ради і вплив на діяльність ради в цілому. Відповідно, незалежних виконавчих членів повинно бути не менше трьох. Вони мають (залежно від кількісного складу ради) складати переважну більшість [370].

Слід також вести мову про інститут внутрішнього аудиту та формування аудиторського комітету для забезпечення прозорості внутрішнього контролю компанії з прозорими структурами. Внутрішній аудит через аудиторські і консультаційні послуги впливає на підвищення ефективності процесів управління ризиками, внутрішнього контролю та корпоративного управління. Як зазначено, внутрішній аудит додає вартості організації, коли він орієнтований на попередження негативних подій, забезпечуючи при цьому об'єктивне підтвердження достовірності інформації і надаючи уявлення про результативність та ефективність процесів управління ризиками, внутрішнього контролю та корпоративного управління:

*підтвердження достовірності інформації – з питань корпоративного управління організацією, управління ризиками і контролями, для допомоги організації у досягненні її стратегічних, операційних і фінансових цілей, а також завдань в контексті дотримання нормативно-регулятивних вимог;

*надання уявлення і розуміння – шляхом функціонування в якості каталізатора для підвищення ефективності та продуктивності організації через рекомендації, що засновані на об'єктивному аналізі, оцінці даних і бізнес-процесів [390].

Таким чином, у контексті ефективного корпоративного управління саме аудиторський комітет повинен стати незалежним органом з головуючим, який не виконує функції голови керівного органу та за допомогою якого має бути здійснено внутрішній структурований контроль із застосуванням прозорих процедур за Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ).

Ключовими факторами прозорості тут є залучення боргового фінансування, залучення інвестицій від фондів прямих інвестицій або стратегічних партнерів, потенційний вихід на міжнародні ринки капіталу, повний продаж бізнесу, зміни в законодавстві про трансфертне ціноутворення, а також – ризик потенційного рейдерства [125,с. 11]. Отже, мова тут повинна бути не тільки про внутрішній аудит, а й про юридичний аудит з метою не тільки прогнозування ризиків, але й виявлення порушень та їх усунення. На сьогодні все більше юридичних осіб корпоративного типу розуміють необхідність вести прозору структуру корпоративного управління відповідно до звітності МСФЗ, оскільки це є забезпеченням розвитку бізнесу, а отже і статків кожного з учасників.

Саме належне корпоративне управління є забезпеченням дотримання корпоративних прав їх носіїв. Адже уникнення конфліктів та їх модерація можливі шляхом формування комітетів ради директорів та вироблення політик і механізмів для врегулювання таких конфліктів.

Україна намагається розпочати прозорі процедури корпоративного управління, які полягають в аудійованій звітності за МСФЗ та зрозумілій системі корпоративного управління аж до найму директорів, але ми лише на початку довгого шляху. Тому в разі протиправного використання директорами активів корпорації для отримання особистої вигоди захист інтересів власників корпоративних прав повинен обумовлюватися прозорістю угод між зацікавленими особами (індекс розкриття інформації про операції), здатністю акціонерів подавати до суду на посадових осіб та директорів за неправомірні дії, відповідальністю директорів за проведення операцій у своїх інтересах (індекс відповідальності директорів). Це є важливими індексами захисту, виходячи з положень Директиви 2009/101/ЄС, якою передбачено, що повноваження органів товариства можуть бути обмежені лише законом, але не учасниками товариства. Враховуючи, що ризик зловживань з боку осіб, які представляють компанію, мають носії корпоративних прав та віддається пріоритет інтересам кредиторів, ніж інтересам учасників компанії, корпоративному управлінню в країнах Європейського Союзу відведено самостійне місце та воно достатньо врегульовано.

Наприклад, у Польщі з 1 січня 2001 р. набув чинності Кодекс торговельних товариств (Kodeks spolek handlowych), який є яскравим прикладом імплементації приписів Європейського Союзу в національне законодавство, оскільки при його підготовці були враховані положення чинних директив ЄС.

У правовій літературі Польщі термін «корпоративне право» практично не застосовується, вживаним є термін «право торговельних товариств» (prawospolek).

Основною правовою формою підприємництва у Польщі є торговельні товариства, просте товариство (spolkacywilna), яке не є юридичною особою, може бути суб'єктом підприємницької діяльності відповідно до Цивільного кодексу. До видів товариств Кодекс відносить: повне товариство, партнерське

товариство, командитне товариство, командитно-акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство.

Кодексом торговельних товариств Польщі передбачений поділ торговельних товариств на дві групи: особові та капітальні товариства.

До особових товариств належать повне товариство, партнерське товариство, командитне та командитно-акціонерне товариство, а також, відповідно до Цивільного кодексу, просте товариство.

Капітальними, відповідно, є товариство з обмеженою відповідальністю та акціонерне товариство.

Торговельні товариства також мають додаткові характеристики, які дозволяють віднести їх до одноособових, домінуючих, залежних або ж пов'язаних товариств. Як зазначається в літературі, ці товариства не є окремими видами товариств, а лише визначають їх додаткові характеристики [668,с. 90] з точки зору належності часток, домінуючим або залежним становищем тощо.

Як зазначалось, особові товариства не мають статусу юридичної особи, але можуть від власного імені укладати договори, набувати речові права, виступати позивачем або відповідачем у суді.

Відмінність цих двох груп полягає у наступних критеріях: змінності персонального складу (в особових товариствах персональний склад учасників незмінний, у капітальних товариствах навпаки); змінності капіталу (характерне для капітальних товариств); наявності статусу юридичної особи (особові товариства не мають ознак юридичної особи, але мають правосуб'єктність (окрім простого товариства), капітальні товариства набувають статусу юридичної особи з моменту внесення запису до Судового реєстру, «Про загальнопольський судовий реєстр» від 20.08.1997 р.

На відмінну від польського законодавства, в Україні Єдиний реєстр юридичних та фізичних осіб - підприємців та громадських формувань не виконує функцію захисту. Між тим саме захисна функція є важливою у разі конфлікту інтересів учасників (акціонерів) юридичної особи та самою юридичною особою,

учасників (акціонерів) між собою. Так, правовий характер реєстру та спосіб його організації вказують на виконання цим юридичним інститутом багатьох важливих функцій, а саме: облікової, засобу контролю з боку реєстраційного суду, захисної, інформаційної і функції розкриття інформації [8].

Зіткнення інтересів у більшості випадків відбувається у разі неефективного корпоративного управління, складовими якого являються акціонери, менеджмент, рада директорів, регулярна звітність та їх інформування, керівництво та нагляд.

У Польщі, як і в Україні, правосуб'єктність товариств реалізується через правління, однак на відміну від українського законодавства у Польщі відрізняють обмеження представництва правління від техніки (способу - представництва). Обмеження можуть бути визначені договором товариства або рішеннями органів товариства, відповідно до Кодексу торговельних товариств їх умовно поділяють на: предметне, суб'єктне, місцеве, часове, комбіноване. Цей поділ не вичерпується. Прикладами можуть бути наступні обмеження:по відношенню до певних контрагентів (суб'єктне обмеження);у певному місці, наприклад, на території Торуня (місцеве обмеження); протягом весни (часове);щодо майнових прав і обов'язків товариства, які перевищують певну вартість (предметне обмеження);передбачені договором положення, які узалежнюють вчинення правлінням правочину від згоди компетентного органу товариства [14,с. 379].

Звичайно, українському законодавству також відомий інститут обмежень, хоча в юридичній літературі йому приділяють недостатньо уваги у порівняні з польським, але щодо техніки (способу) представництва варто зазначити, що в корпоративному законодавстві України не міститься відповідних норм. Між тим у польському законодавстві алгоритм дій прописаний нормами, що унеможливлює зловживання та порушення корпоративних прав учасників товариства (ст. ст.. 205, 208 Кодексу торговельних товариств). До техніки (способу) представництва відносять питання кількісного представництва

(одноособового, спільного або член правління разом з прокурентом або повіреним), і слід зазначити, що такі питання виписані конкретно для уникнення подвійного трактування. Наведемо приклад: «Якщо договір товариства не містить жодних положень з питання способу представлення, для волевиявлення від імені товариства вимагається наявність спільних дій двох членів правління або члена правління разомз прокурентом» (ст. 205 параграф 1 Кодексу) [73,с. 74].

Випадки, коли недобросовісними, умисними діями керівних органів порушуються права учасників товариства, в Україні непоодинокі і найчастіше пов'язані з акціонерними товариствами шляхом випуску акцій додаткової емісії, в результаті частки більшості акціонерів розмиваються ізнецінюються; розбавлення частки акціонерів товариства шляхом приєднання до нього іншого товариства з отриманням учасниками останнього додатково випущених акцій, при цьому переважне право придбати додатково випущені акції у акціонерів товариства відсутні (постанова Вищого господарського суду України від 25.01. 2008 р. по справі №19/203/07 за позовом ТОВ «Інвестиційна компанія «Бізнес-Інвест» м. Дніпропетровськ до ВАТ «Дніпроенерго») [73,с. 72].

Захисту підлягають права акціонерів у разі дій керівних органів, пов'язаних з умисним доведенням до банкрутства та виведенням ліквідних активів з акціонерного товариства або заміною ліквідних на неліквідні активи, шляхом укладеннядоговорів (постанова Вищого господарського суду України від 25.03.2008 р. по справі №24/865 за позовом УФПК до ЗАТ «К.» і ТОВ «М.»)[73,с. 72]. Хоча в провадженні справ про банкрутство захистити інтереси учасників товариства-банкрута майже неможливо.

В літературі було неодноразово вказано на проблему у захисті акціонерів-позивачів, чиї акції знецінились, та перелік подібних справ наведено М.Л. Бєлкіним [50]. Аналіз таких справ свідчить про невірність висновків господарських судів стосовно необхідності звернення до суду акціонера, чиї інтереси порушені неправомірними діями керівних органів товариства через

уповноважені органи товариства, тобто через органи, які виступають порушниками прав або інтересів учасників товариств.

Н. Іваницька зазначала, що існуюча судова практика з розгляду корпоративних спорів в Україні, усталене тлумачення ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства» не дають можливості здійснювати захист охоронюваного законом інтересу акціонера щодо цілісності активів акціонерного товариства, який відбиває легітимне прагнення останнього до збереження і укріплення його права власності на акції [377,с. 34].

Прецеденти Європейського суду з прав людини, прийняті на розвиток Конвенції та Протоколів до неї, є свідченням того, що:законний інтерес, пов'язаний із власністю, охороняється в такому ж режимі, як і власність; корпоративні права (акції) є власністю в розумінні статті 1 протоколу 1 Конвенції.

Враховуючи, що захист майнових прав акціонерів підпадає під дію протоколу №1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [262], господарські суди повинні задовольняти позови акціонерів у разі недобросовісних, умисних дій керівних органів, внаслідок чогоакціонер втратив акції або його акції знецінились,адже цінність акційне тільки у можливості опосередкованого контролю за акціонерними активами товариства, але йу можливостівпливати на товаристві контролювати його майно. Тому для України важливим є адаптувати корпоративне законодавство таким чином, щоб усунути прогалини та подвійне тлумачення положень стосовно корпоративного управління і забезпечити прозорі механізми охорони та захисту прав суб’єктів корпоративних правовідносин [28, с.106].

У Польщі Кодексом торговельних товариств передбачені механізми захисту прав меншості, що полягають у дозволі окремому учаснику або певній групі учасників «заблокувати» дії, які є виразом більшості, і таким чином впливати на функціонування товариства і його діяльність [11]. До таких «прав меншості», а це учасник/учасники, які представляють не менше ніж одну десяту

статутного капіталу, відносять: можливість вимагати скликання зборів учасників і включення певних питань до порядку денного найближчих зборів учасників; в разі нескликання правлінням на вимогу меншості зборів скликання можливе через суд на звернення меншості; право визначати суд через реєстраційний суб'єкт, вповноважений до експертизи фінансових звітів з метою експертизи бухгалтерії чи діяльності товариства; право вимагати через суд виключення учасника з товариства на вимогу усіх інших учасників, якщо частки учасників, які вимагають виключення, становлять більше половини статутного капіталу (договір товариства може передбачати, що таке право належить меншій кількості учасників, які представляють більше половини статутного капіталу [668,с. 91].

У Польщі капітальні товариства можуть створювати наглядову раду і ревізійну комісію, а в окремих випадках створення таких інституцій є обов'язковим, на відміну від українського законодавства. Мова йде про товариства, де статутний капітал перевищує 500 тис. злотих і кількість учасників більше ніж 25 осіб. Крім цього, «додатково в товаристві з обмеженою відповідальністю обов'язок обрання наглядової ради з'являється у випадках, якщо: а) товариство утворене внаслідок комерціалізації державного підприємства, і в договорі товариства вилучено право індивідуального контролю учасника; б) товариство виникло внаслідок перетворення комунального підприємства; в) вимога призначення наглядової ради передбачена нормами спеціального закону» [11]. Втім, в Україні для товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю не передбачено взагалі ні на добровільних, ні на обов'язкових засадах створення наглядової ради або ревізійної комісії. Їх створення регламентується лише для акціонерних товариств і, на жаль, не виконує захисної функції, як того вимагає європейське законодавство.

Так, варто звернути увагу на окремі положення Кодексу торговельних товариств, якими чітко регламентується компетенція наглядової ради (ст. 15, 210,235, 250,252), серед яких є подання позову про відміну рішення зборів учасників (ст. 250)та подання позову про визнання рішення загальних зборів

учасників недійсними. Деталізація Кодексом торговельних товариств створення, повноважень проведення засідань наглядової ради та ревізійної комісії є свідченням високої правової культури у сфері корпоративного управління, які варто врахувати нам при законотворенні. Важливим також є те, що завдання наглядової ради полягає саме у захисті акціонерів перед діями керівників, про які йшлося вище. Рада повинна представляти акціонерів, становити різновид комітету представників акціонерів, які постійно контролюють керівників, підміняючи загальні збори, що не пристосовані до такого завдання.Тому є очевидним, що рішення щодо складу ради приймають акціонери, діючи за представництвом загальних зборів [1,с. 89]. Протокол наглядової ради є формою вираження рішення. Рішення є організаційною дією, яка є– залежно від його змісту – своєрідним правочином (якщо воно спрямоване на виникнення правових наслідків), або дією, до якої необхідно застосовувати відповідно положення про правочини (якщо наслідок виникає виключно у внутрішніх відносинах). Тому протокол у Польщі регулюється загальними положеннями Цивільного кодексу про форму правочину 9ст. 73 та інші [1,с. 89].

Аналізуючи законодавство Республіки Польща в аспекті захисту корпоративних прав, а саме Кодекс торговельних товариств, спостерігається певна збалансованість інтересів учасників корпоративних відносин: мажоритарних і міноритарних акціонерів (учасників), контролюючих та підконтрольних органів товариств. Чітка, однозначна регламентація повноважень виконавчих органів товариства є запорукою уникнення протиправного використання виконавчими органами активів корпорації для отримання особистої вигоди. Захист інтересів власників корпоративних прав обумовлюється прозорістю діяльності як правління, так і наглядової ради,здатністю не тільки акціонерів, але й наглядової ради, яка не має ознак юридичної особи, подавати до суду за захистом інтересів суб’єктів корпоративних відносин.

Враховуючи досвід європейських країн та Директиви 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо пропозицій про поглинання, Україна зосередилась на питаннях введення процедури сквіз-аут (squeeze-out), практики похідних позовів, введення посади корпоративного секретаря в акціонерних товариствах, визначення його статусу, переходу до одного колегіального органу – ради директорів, введення очно-заочної форми проведення загальних зборів, визначення з правовою природою акціонерної угоди, впровадження відповідальності посадових осіб господарських товариств у випадку завдання шкоди товариству їхніми неправомірними діями. Поряд з цим законодавчий орган довгий час працював над встановленням порядку визнання правочину, вчиненого посадовою особою, недійсним та повернення прибутку, отриманого за результатами такого правочину; надання права позивачу на отримання відшкодування від товариства своїх витрат у зв'язку з судовим розглядом справи за позовом до посадової особи товариства про відшкодування завданих товариству збитків – у межах фактично одержаних товариством сум; створення умов для переходу квазіпублічних акціонерних товариств у приватну форму; введення інституту «незалежних директорів», які будуть представляти інтереси міноритарних акціонерів у публічних акціонерних товариствах; встановлення детального регулювання угод із заінтересованістю, яке буде враховувати інтереси всіх акціонерів. Частина питань на сьогодні є вирішеною, між тим певна частина питань практики корпоративного управління залишається актуальною та такою, що потребує системного дослідження і уніфікації в законодавчих актах України.

Взагалі вищевказані питання ставали предметом дослідження таких науковців, як О.М. Вінник, В.М. Кравчук, І.Б. Саракун, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.В. Щербина, Ю.М. Жорнокуй [217] та ін., однак інститут захисту корпоративних прав не набув комплексного дослідження через систему корпоративного управління, що на сьогодні не дозволяє у повній міри

відобразити характеристики складових елементів інституту захисту корпоративних прав.

Варто погодитися з думкую І. Селиванової, що недосконаліть чинного законодавства і правозастосовчої практики робить можливим загарбання корпоративного контролю за допомогою легальних або напівлегальних методів, що спричиняють позбавлення власника корпоративних прав або істотно обмежують можливість їх реалізації [522,с. 36].

Для цього варто згадати європейський підхід та звернутися до світової практики, де проблема паритетного врахування інтересів мажоритарних і міноритарних акціонерів вирішується шляхом застосування процедури squeeze-out та sell-out, яка знайшла своє втілення у законопроекті «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах», який набув чинності нещодавно - 4 червня 2017 р. Положення Закону імплементують приписи Директиви (Directive 2004/25/EC of the European parliament and of the council of 21 April 2004 on take overbids) Європейського парламенту та Ради щодо пропозицій про поглинання в рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Саме Директивою 2004/25/ЄС врегульовані питання надання права міноритарним акціонерам вимагати від акціонера – власника 95 відсотків акцій товариства обов'язкового придбання за справедливою ціною акцій, що належать таким міноритарним акціонерам (sell-out), і надання права акціонеру – власнику 95 відсотків акцій товариства вимагати від міноритарних акціонерів обов'язкового продажу належних їм акцій (squeeze-out), що й знайшло своє втілення у вищевказаномузаконопроекті.

Перевагами покупки акцій міноритаріїв називають наступні.

По-перше, істотне спрощення управління компанією за рахунок зосередження контрольного пакету акцій у ваших руках. Немає необхідності скликати та проводити загальні збори, адже у АТ, що складається з єдиного власника, загальні збори замінюються рішенням власника.

По-друге, суттєвий захист компанії від рейдерського захоплення, яке досить часто здійснюється через міноритаріїв. Досить часто недружнє поглинання починається зі скупки акцій на ринку проти волі мажоритарного акціонера. Після чого власник скуплених акцій на законних підставах починає вимагати допуску до управління компанією та одержує його. У вашому випадку – усі акції у ваших руках.

По-третє, анулювання витрат на підтримання/встановлення зв’язку з акціонерами. Вам не потрібно витрачати кошти на листування, оформлення запитів чи збирати інформацію та копії документів про проблемних акціонерів.

Наголошується також, що досить часто міноритарії володіють незначною кількістю акцій (переважно 0,01-0,001%), зазвичай вони не відвідують загальні збори акціонерів і з ними досить важко налагодити зв'язок. Що пропонує законодавець? Мажоритарний акціонер зможе реалізувати викуп практично без участі міноритаріїв.

На практиці це означає, що необхідно відкрити рахунок умовного зберігання (рахунок ескроу) у банку. Його бенефіціарами будуть виступати міноритарії. Саме на цей рахунок можна перерахувати кошти за викуплені акції. В подальшому банк зобов’язується перерахувати кошти міноритарним акціонерам на рахунки або виплатити готівкою у випадку особистого звернення. Усі витрати, пов’язані з відкриттям та обслуговуванням рахунка умовного зберігання (ескроу), несе заявник вимоги. Банк не має права здійснювати будь-які утримання з коштів, що виплачуються міноритаріям (їхнім спадкоємцям або правонаступникам, або іншим особам, які відповідно до законодавства мають право на отримання коштів). Після проведення оплати центральний депозитарій знімає обмеження на операції з купленими акціями та забезпечує переказ депозитарними установами в рахунок цінних паперів. Тобто не потрібно оформляти договір купівлі-продажу акцій, розпорядження міноритаріїв про списання акцій з їх рахунків в цінних паперах, не потрібно шукати продавця цінних паперів, отримувати валютні ліцензії чи інші дозволи державних органів.

Більше того наявність арештів чи зобов'язань у відношенні акцій міноритаріїв не може бути перешкодою для обов'язкового продажу цих акцій. Як бачимо, суттєве спрощення процедури дозволяє помітно пришвидшити покупку і отримання акцій.

Проте на даний момент процедура здійснення операцій за допомогою рахунка умовного зберігання перебуває на стадії врегулювання у нашій державі. Тому здійснити покупку акцій за допомогою рахунка ескроу поки що неможливо, але, як підкреслює законодавець, в найближчому майбутньому механізм повинен запрацювати.

Що ж стосується механізму «sell-out», то він є прямо протилежною процедурою до механізму «squeeze-out». Якщо особа володіє пакетом акцій, який не даєїй безпосередньо брати участь в управлінні компанією (наприклад, у її руках зосереджено 0,01% усіх акцій товариства), новий закон надає право вимагати від власника контрольного пакета викупу акцій. Закон передбачає захист міноритарія у частині визначення ціни, адже мажоритарний власник при здійсненні покупки зобов'язаний забезпечити покупку акцій за ринковою ціною. І тут основними перевагами буде отримання справедливої винагороди за свою власність та анулювання витрат, пов'язаних з володінням пакета акцій та відкриття рахунка в цінних паперах.

Підсумовуючи, необхідно сказати, що дане нововведення є дієвим інструментом у забезпеченні прав мажоритарних та міноритарних власників акцій, дозволяє мінімізувати значні ризики, які можуть виникнути в процесі покупки/продажу акцій та захистити права кожноїі зі сторін [404].

Прийняття таких положень було необхідним як для міноритарних, так і мажоритарних акціонерів. Адже за наслідками проведеного Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі - Комісія) аналізу звернень громадян України, які надходять до Комісії, встановлено, що близько 90% від кількості всіх звернень є зверненнями найменш захищених верств населення (пенсіонерів, дітей війни, малозабезпечених, інвалідів тощо), які в процесі

приватизації набули права власності на цінні папери різних акціонерних товариств. Як правило, такі особи володіють дрібними пакетами акцій, які складають близько 0,0001 - 0,01% статутних капіталів товариств [574].

Поряд з цим, є приклади, де особи, які володіють однією акцією, можуть чинити спротив мажоритарним акціонерам, у результаті чого товариство не матиме можливості здійснювати повноцінну господарську діяльність. Наприклад, ситуація з ПАТ «Універмаг «Україна», де не можна було провести державну реєстрацію змін керівника через заяви міноритаріїв щодо неправомірності загальних зборів акціонерів, і це при тому, що 93% акцій проголосували за зміну виконавчого органу товариства. Такі ситуації непоодинокі і вказують на необхідність законодавчого корегування та введення процедур squeeze-out та sell-outy формі ст.. 65-2, 65-3 проекту, що має на меті захист інтересів міноритарного акціонера, якому в якості компенсації пропонується викуп акцій, які йому належать, по справедливій ціні. Поряд з цим процедура сквіз-аут направлена на попередження рейдерського захвату, втягування акціонерного товариства в судові провадження, наслідком якого є блокування управління товариством і спричинення збитків.

Утім, таке нововведення є цінним у механізмі захисту суб'єктивних корпоративних прав у разі чітко регламентованої процедури, особливо що стосується визначення справедливої ціни. Адже для уникнення подвійних тлумачень, домовленостей між виконавчим органом товариства та власником 95% акцій ціна обов'язкового придбання акцій повинна встановлюватися на фондовій біржі, у біржовому списку якої перебувають акції такого товариства, а в Україні, через малу розвиненість фондового ринку, складно вести мову про справедливу оцінку акцій, а прив'язка до біржового курсу взагалі дає підстави вважати обмеженим використання процедури squeeze-out. Наприклад, у Німеччині відповідно до §372b Закону про акціонерні товариства (German Stock Corporation Act (Aktiengesetz)) ціна акцій визначається показником ціни відповідної акції товариства на час проведення загальних зборів акціонерів.

Мінімальною ціною акції є середня ціна цієї акції протягом трьох останніх місяців [9] і не потребує узгодження виконавчими органами товариства.

Отже, на виконання взятих на себе зобов'язань 23 березня 2017 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах» [451,с. 5]. Відповідно, необхідні зміни були внесені до Закону України «Про акціонерні товариства», де були встановлені правила придбання акцій приватного акціонерного товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій; придбання акцій публічного акціонерного товариства за наслідками придбання контрольного пакета акцій або значного контрольного пакета акцій та правила обов'язкового продажу простих акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, та обов'язкового придбання особою (особами, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій акціонерного товариства, акцій на вимогу акціонерів.

В. Цікало запропонував поділ права на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного, значного контрольного або домінуючого контрольного пакетів акцій на види за різними критеріями, серед яких виділив:

1) залежно від розміру контрольного пакета акцій і особливостей здійснення й захисту:

-на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного пакета акцій (більше ніж 50% простих акцій товариства) або значного контрольного пакета акцій (75% і більшепростих акцій товариства);

-на обов'язковий (примусовий) викуп акцій у разі придбання домінуючого контрольного пакета акцій (95% і більше простих акцій товариства);

2) залежно від типу акціонерного товариства:

-право на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного пакета акцій приватного АТ;

-право на обов'язковий викуп акцій у разі придбання контрольного або значного контрольного пакета акцій публічного АТ;

-право на обов'язковий (примусовий) викуп акцій у разі придбання домінуючого пакета акцій приватного або публічного АТ [631,с. 51].

Отже, в Україні відбулося легальне закріплення змісту та умов механізму squeeze-out – права на обов'язковий продаж та sell-out–права на обов'язковий викуп акцій. Варто зазначити, що такі вчені, як С. Юргелевич [660,с. 13], А. Столярчук, неодноразово зазначали, що ці права кореспондують одне одному, хоча ця точка зору є спірною з огляду на зміст статей 65, 65-1, 65-2 Закону України «Про акціонерні товариства». Погоджуючись с позицією В. Цікало, що права на обов'язковий продаж (squeeze-out), обов'язковий викуп (sell-out) не лише не кореспондують одне одному, а, навпаки, здійснення одного із цих прав виключає інше [631,с. 53], зосередимося на нерозривному зв'язку цих прав з корпоративним управлінням та інститутом захисту прав акціонерів.

По-перше, застосування такого механізму регламентовано виключно законом та не може бути змінено ні статутними документами, ні договором, у зв'язку з чим є публічним, оскільки розміщується в базі даних про ринок цінних паперів і фондового ринку про набуття особою права власності на домінуючий контрольний пакет.

По-друге, виконуючи захисну функцію, ці процедури не тільки захищають інтереси як міноритарних акціонерів, так і мажоритарних, а й впливають наефективне корпоративне управління товариством. Так, А. Столярчук зазначав, що у разі, якщо мажоритарний власник володітиме 90 відсотками акцій товариства, інші акціонери не матимуть можливості впливати на рішення, від яких залежить управління таким товариством, а ринкова ціна їх акцій може зменшитися. Пропоновані процедури також дозволяють мажоритарному акціонерові отримати повний контроль над товариством [574].

По-третє, факт придбання домінуючого контрольного пакета акцій впливатиме в подальшому на обрання способу захисту корпоративного права, у

разі порушення прав на обов'язковий викуп акцій у разі набуття контрольного, значного контрольного або домінуючого контрольного пакетів акцій. І тут варто вести мову про специфічні способи захисту, які не визначені у статті 16 ЦК України, однак допускаються, якщо мають ефективний характер і можуть виступати межею свободи здійснення цивільних прав (абзац 2, частина 2 статті 16 ЦК України). На жаль, ці особливі способи захисту не знайшли свого відображення у статті 65-4 «Наслідки недотримання вимог щодо виконання обов'язків власником контрольного пакета акцій, значного контрольного пакета акцій або домінуючого контрольного пакета акцій товариства». Отже, до таких особливих способів захисту корпоративних прав (права на примусовий викуп акцій особою, яка стала власником домінуючого контрольного пакета) запропоновано віднести укладення договору за рішенням суду у зв'язку з тим, що на відміну від договірного права на обов'язковий викуп акцій особою, яка стала власником контрольного або значного контрольного пакетів акцій, право на обов'язковий викуп акцій особою, яка набула у власність домінуючий контрольний пакет, має не договірний характер, а законодавчий характер [631,с. 55]. У такому разі дійсно такий спосіб захисту корпоративних прав буде дієвим та реальним.

Окрему дискусію визиває питання ціни обов'язкового продажу акцій, яка повинна бути затверджена наглядовою радою (або виконавчим органом товариства, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом товариства) протягом 25 робочих днів з дня отримання товариством від акціонера письмової вимоги про обов'язкове придбання акцій. Є певні сумніви в доцільності такої норми, з огляду на те, що погодження справедливої ціни повинно виходити від регулятора ринку цінних паперів. Адже саме через державне регулювання фондового ринку і передбачається забезпечення захисту прав та інтересів власників цінних паперів, сприяння прозорості функціонування ринку цінних паперів і умов для оптимального ціноутворення. Також строк у 25 днів для погодження ціни обов'язкового продажу акцій є занадто довгим,

враховуючи, що ціна є визначеною і мова йде про погодження, такі ускладнення процедурного характеру є негативним фактором. Поряд з цим варто прописати механізм взаємодії Центрального депозитарію цінних паперів, що формує список акціонерів, які повинні будуть продати належні їм акції та закріпити право міноритаріїв на рецензування звіту щодо ринкової вартості акцій товариства у разі незгоди з визначенням справедливої ціни.

Регламентації потребує питання проведення загальних зборів, адже від процедури, визначення кворуму буде залежати можливість захистити права кожного учасника. Так, для захищеності корпоративних прав важливим фактором є введення очно-заочної форми проведення загальних зборів, що поліпшить контроль за їх проведенням та усуне можливі зловживання. Така форма проведення загальних зборів є розповсюдженою у США, де рівень довіри та культури значно вищий, ніж в Україні. Так, на сьогодні права акціонерів на внесення пропозицій щодо порядку денного та кандидатур до складу органів товариства не передбачено розділом 7 Закону України«Про акціонерні товариства», а практика, що склалася в Україні з приводу голосування акціонерів на загальних зборах заочної форми, свідчить, що таке голосування повинно засвідчуватися нотаріально, що унеможливить (або значно ускладнить) підробку результатів такого голосування. Введення очно-заочної форми дозволить уникнути маніпуляцій в момент отримання бюлетенів та відкритих конвертів, стане захисним механізмом прав та інтересів тих учасників, акціонерів, які не мали можливості прибути на місце проведення загальних зборів.

Корпоративні принципи ОЄСР закликають до захищеної електронної форми проведення загальних зборів шляхом заочного голосування[12], але не містять механізму проведення такого електронного заочного голосування та не згадують проведення загальних зборів шляхом письмового опитування. В Директиві 2007/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 11 червня 2007 р. про використання певних прав акціонерів у лістингових компаніях, містяться вимоги щодо заборони створювати перешкоди з приводу застосування будь-яких

способів електронного зв’язку для участі у загальних зборах та обмежувати голосування, тобто виключає будь - яку дискримінацію. Слушно заявляла І. Лукач, що альтернативні види проведення загальних зборів можуть проводитися у формах: заочного проведення (опитування) загальних зборів шляхом обміну листами; заочного проведення (опитування) загальних зборів шляхом обміну електронними листами; проведення загальних зборів у режимі реального часу за допомогою засобів електронного зв’язку; заочного голосування акціонера (в формі листа чи електронній формі) на загальних зборах, які відбуваються[339,с. 226].

В Законі «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вводиться можливість заочного голосування (ст. 35) учасником товариства з питань порядку денного у письмовій формі, справжність підпису на якому буде посвідчуватися нотаріально. Це є перспективним напрямком, однак не достатньо враховує можливості використання електронного аналога власноручного підпису на документах, застосовуючи Закону України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р. та враховуючи можливість ІТ - спілкування.

Відповідно до зазначеного закону електронний цифровий підпис за правовим статусом прирівнюється до власноручного підпису (печатки) у разі, якщо: електронний цифровий підпис підтверджено з використанням посиленого сертифіката ключа за допомогою надійних засобів цифрового підпису; під час перевірки використовувався посилений сертифікат ключа, чинний на момент накладення електронного цифрового підпису; особистий ключ підписувача відповідає відкритому ключу, зазначеному у сертифікаті [459].

Отже, враховуючи такий стан речей, варто закріпити на рівні законодавчих актів уніфікований підхід до корпорацій та юридичних осіб корпоративного типу стосовно можливості проведення загальних зборів з використанням заочного голосування не тільки через нотаріальне посвідчення підписів на документі, а й з можливістю застосовування електронного аналогу, з правом вибору альтернативного алгоритму дій. Тим більше зарахуваннярезультатів

голосування з кожного окремого питання в разі обрання заочної форми голосування залежить від тексту, підписаного суб'єктом корпоративних прав,головне, щоб порядок денний вчасно був наданий кожному із засновників (учасників) для можливості відповідного реагування та підготовчих дій.

Погоджуючись з висновками І.В. Лукач про те, що варто віддати пріоритет дистанційному голосуванню за допомогою альтернативних засобів інформації, варто регламентувати механізм проведення заочної форми участі у загальних зборах юридичних осіб корпоративного типу незалежно від організаційно-правової форми.

Крім цього, залежно від питань, правомочних прийматись загальними зборами, варто відійти від усталеності та ввести поділ питань, рішення яких буде правомочним при голосуванні більшістю; кваліфікованою більшістю та одноголосно. Так, Законом про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю передбачено, що одноголосним рішенням затверджуються грошова оцінка не грошового внеску учасника, перерозподіл внесків між учасниками товариства, придбання товариством внеску учасника. Рішення про внесення змін у статутні документи, зміну розміру статутного капіталу, виключення учасника з товариства, прийняття рішення про реорганізацію, ліквідацію товариства, обрання ліквідаційної комісії приймаються ¾ голосів всіх учасників товариства, що мають відповідне право голосу. Тобто такий підхід є виправданим з боку захисту інтересів кожного учасника, а особливо міноритарного володільця частки.

Постійно ми визначаємо, що для захисту корпоративних прав учасників, акціонерів, власників важливим у корпоративному управлінні є інститут менеджменту компанії, адже за результатами огляду за економічними злочинами GlobalReport PWC більше третини організацій у світі отримали збитки від правопорушень, скоєних менеджерами компаній.

Отже, для захисту інтересів компаній та корпоративних прав учасників слід підійти до обмеження повноважень керівників за принципом

(foreyesprinciple), відповідно до якого кожна операція підлягає подвійному контролю, що має наслідком підписання правочину двома особами. Безумовно, такий принцип повинен бути виписаний в установчих документах юридичної особи і варто акцентувати, що такий принцип є необхідним не тільки для забезпечення контролю та корпоративного управління, а для захисту порушених прав учасників корпорації. Застосовуючи різні способи захисту, якот визнання недійсним правочину в разі перевищення повноважень, важливо, щоб обмеження були виписані в установчих документах юридичної особи та внесені до Єдиного реєстру. При цьому задоволення такої матеріально-правової вимоги може мати місце, якщо контрагент юридичної особи знав або повинен був знати про наявні обмеження повноважень представників такої юридичної особи, але, незважаючи на це, уклав такий правочин. Тому публічність обмежень менеджерів компанії є запорукою належності в процесі доказування та отриманні результату в судових органах.

Крім цього, варто підписувати саме трудові контракти (навіть якщо вони імперативно не визначені законодавством, як, наприклад, напідприємствах,де є державна частка власності) з директором юридичної особи, умови якого чітко повинні містити деталізацію прав та обов’язків сторін, правочинів і операцій, що вимагають попереднього узгодження; підстави для розірвання контракту, порядок відсторонення від виконання зобов’язань; порядок передачі справ новому керівнику і повернення майна; відповідальність керівника за нанесені збитки; компенсації в разі розірвання контракту. Саме при такій деталізації може іти мова про належний захист корпоративних прав та трудовий контракт повинен стати надійним інструментом у процесі захисту навіть без використання судової форми захисту. Умисно роблячи акцент на трудовий контракт, а не трудовий договір, оскільки перевагу, враховуючи судову практику, варто віддати трудовому контракту. Адже саме в контракті є можливість вказати , попри визначені законодавством умови, додаткові умови для припинення контракту і, як зазначено в Постанові Верховного Суду України №6-127цс12 від 23.-

1.2013 р., [423] ,на контрактну форму трудового договору не розповсюджуються положення ст. 9 КЗоТ України про те, що умови трудового договору, які погіршують становище робітника у порівнянні з нормами законодавства України, є недійсними.

Звичайно, поряд з таким механізмом захисту, як трудовий контракт, у разі завдання збитків з боку виконавчих органів можливий механізм захисту через стягнення збитків, якщо такі збитки стали наслідком перевищення службових повноважень або зловживання ними, в разі дій посадової особи, що порушували порядок попереднього узгодження, прописаного в статутних документах. У зв'язку з чим в процесуальному законодавстві з'явилася така категорія спорів, як спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах [179].

У ст. 28 Закону України «Про акціонерні товариства» ми отримали приписи, відповідно до яких захищаються права акціонерів - працівників товариства. Так, посадові особи органів акціонерного товариства та інші особи, які перебувають з товариством у трудових відносинах, не мають права вимагати від акціонера - працівника товариства надання відомостей про те, як він голосував чи як має намір голосувати на загальних зборах, або про відчуження акціонером - працівником товариства своїх акцій чи намір їх відчуження, або вимагати передачі довіреності на участь у загальних зборах.

У разі порушення вимог цієї статті посадова особа товариства притягається до адміністративної і майнової відповідальності, звільняється із займаної посади, цивільно-правовий чи трудовий договір (контракт) з нею розривається відповідно до закону [442].

Для спрощення традиційної системи виконавчих органів товариства в українському законодавстві варто трансформувати інститут наглядової ради в

інститут ради директорів. Такий підхід, по - перше, буде відповідати світовій практиці, по-друге, дозволить залучити більше коло іноземних інвесторів, через корпоративну форму інвестування, які за такою моделлю звикли працювати у своїх країнах і вона їм зрозуміла. Тим більше ми спостерігаємо світову тенденцію, де більшість компаній переходить до одного колегіального органу – ради директорів яка поєднує в собі функції наглядової ради та правління. Спостерігаючи бажання законодавця ввести наглядову раду за аналогією з акціонерним товариством, і в товариства з обмеженою відповідальністю, варто констатувати про відсутність європейського підходу до системи виконавчих органів товариства, її ускладнення, а неврахування сучасних тенденцій у цьому напрямку стане підставою для гальмування реформування на шляху корпоративного управління.

Таким чином, ефективний захист суб'єктивних корпоративних прав залежить від корпоративного управління, від структури, процесів, контролю і взаємодії виконавчих органів з учасниками товариств. Складові механізму корпоративного управління потребують певної трансформації, доповнень та корегування на рівні законів України «Про акціонерні товариства», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань», набуття чинності Законом України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» з врахуванням європейського досвіду та з метою єдиного підходу.

Необхідно надати перевагу саме досудовим формам захисту прав та інтересів учасників корпоративних відносин, які знайдуть своє вираження у спрощеній системі виконавчих органів через раду директорів, поєднуючи в собі функції наглядової ради та правління.

Варто на законодавчому рівні закріпити чіткий алгоритм дій з приводу очно-заочної форми проведення загальних зборів, що дозволить поліпшити контроль за їх проведенням та усунуть можливі зловживання, включивши поряд

з нотаріальною формою посвідчення підпису використання електронного аналога власноручного підпису на документах.

Для впровадження до української практики процедури сквіз-ауту, що передбачає обов'язок продажу акцій міноритарними акціонерами на вимогу мажоритарних, що має на меті захист інтересів саме міноритарного акціонера, необхідно визначитися зі способами державного регулювання фондового ринку, які убезпечать зловживання на ринку цінних паперів. У цьому разі важливим залишається чітко регламентувати процедуру визначення справедливої ціни та усунення зайвих погоджень, що впливатиме напрозорість функціонування ринку цінних паперів і забезпечить захист прав та інтересів власників цінних паперів. На законодавчому рівні слід прописати механізм взаємодії Центрального депозитарію цінних паперів, що формує список акціонерів, які повинні будуть продати належні їм акції та закріпити право міноритаріїв на рецензування звіту щодо ринкової вартості акцій товариства, у разі не згоди з визначенням справедливої ціни.

Такий аналіз дозволяє розглянути можливість на законодавчому рівні обумовити ефективність корпоративного управління, через інститут представництва, формування контрольних інституцій, наприклад формування аудиторського комітету ради, чітку компетенцію органів державного управління у цій сфері та аудійовану звітність за Міжнародними стандартами фінансової звітності.

Єдиний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань повинен стати дієвим механізмом у захисті прав суб'єктів корпоративних відносин через спеціальний закон та прозорість угод між зацікавленими особами (індекс розкриття інформації про операції).

Слід чітко визначити коло випадків оскарження дій виконавчих органів безпосередньо акціонерами, адже захист корпоративних інтересів власників повинен обумовлюватися: здатністю акціонерів подавати до суду на посадових осіб та директорів за неправомірні дії, відповідальності директорів за проведення

операцій у своїх інтересах (індекс відповідальності директорів). Незважаючи на те, що акціонер не є власником майна товариства, однак має законний інтерес щодо його захисту, збереження і примноження, оскільки від успішності діяльності товариства залежить величина вартості акцій, що перебувають у його володінні.

Доволі цікавою для дослідження є також посада корпоративного секретаря, який відповідно до п. 7 ст. 56 Закону України «Про акціонерні товариства» є особою, яка відповідає за взаємодію акціонерного товариства з акціонерами та/або інвесторами[442]. Вперше згадка про корпоративного секретаря в українському законодавстві з'явилася у 2003 р. у Принципах корпоративного управління, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. На сьогодні введення посади корпоративного секретаря є обов'язковим для акціонерних товариств, облігації яких включені до біржового реєстру, та для публічних акціонерних товариств.

Враховуючи, що повноваження корпоративного секретаря у законі не визначені, звернемося до Примірного положення про корпоративного секретаря акціонерного товариства, в статутному капіталі якого корпоративні права держави перевищують 50 відсотків, затвердженого наказом Фонду державного майна України від 19.03.2015 р. №356, який до компетенції корпоративного секретаря, серед інших, відносить:

- здійснення моніторингу за дотриманням органами управління та ревізійною комісією товариства внутрішніх корпоративних процедур. Інформування наглядової ради про виявлені недоліки та порушення. Подання наглядовій раді пропозицій щодо удосконалення внутрішніх корпоративних процедур, перерозподілу функцій та повноважень органів управління та контролю товариства;

- вжиття заходів для попередження порушень прав акціонерів та прийняття участі у розв'язанні спорів, які виникають у зв'язку з порушенням прав акціонерів товариством, його органами та посадовими особами;

- вжиття в межах компетенції заходів для попередження виникнення корпоративних конфліктів;

- прийняття участі у розв'язанні інших питань, пов'язаних з корпоративним управлінням в товаристві [438].

3.2. Правові механізми захисту корпоративних прав держави

В умовах ринкових перетворень, глобалізаційних процесів, реформування територіальної організації влади слушним є звернення до питання корпоративних прав держави та окремих аспектів їх охорони і захисту, враховуючи спеціальні засади та способи захисту корпоративних прав. На сторінках юридичної літератури зустрічаються розробки з приводу змісту та сутності категорії «корпоративні права держави», окремо розглядаються питання способів захисту корпоративних прав, однак фрагментальний підхід не дозволяє підійти до питання захисту корпоративних прав комплексно. Адже ґрунтовні висновки щодо охорони та захисту корпоративних прав держави можуть бути зроблені лише у разі комплексного дослідження охорони та захисту корпоративних прав уцілому.

На сьогодні зростає зацікавленість у дослідженнях особливостей інституціонального механізму захисту корпоративних прав та інтересів держави, враховуючи, що саме держава здійснює регулювання корпоративних відносин та встановлює норми охорони корпоративних прав. Поряд з цим діюче корпоративне законодавство не достатньо містить гарантій, спрямованих на забезпечення корпоративних прав учасників корпоративних відносин,а враховуючи, що значна кількість підприємств з державною часткою власності у статутному фонді становить менше 50 відсотків, ефективність механізму захисту корпоративних прав держави, передбачених законодавством, значно знижується. Так станом на 14 листопада 2014 р. у Реєстрі корпоративних прав держави обліковується 574 господарських товариства, у статутному фонді яких є державна частка, з них 301 товариствоз часткою, у статутному капіталі яких

державі належитьвід 25 до 50%, тобто більша їх частина, яка є найбільш уразливішою та мало захищеною [496].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що категорія «корпоративні права» за своєю правовою природою є цивільно-правовою [515,с. 16], однак реалізація корпоративних прав відбувається у різних за характером відносинах, що знайшло своє відображення у працях Т. Горенко, Т. Кашаніної, О. Кібенко, В. Кравчука, С. Климчука, Т.Лозової, І. Саракун, Д.Погрібного, Л. Пташенко, О. Редькіна, А. Ткача, К. Шапошникової, О.В. Щербини, Н.Н. Пахомова, С.М. Хеда та інших. Поряд з цим, слід констатувати, що системного аналізу з приводу охорони та захисту корпоративних прав держави не проводилося, що не дозволяє окреслити загальні положеннязахисту корпоративних прав, їх специфіку з огляду на способи та засоби, відмінні характеристики від захисту інших суб'єктивних прав.

Законодавче визначення категорії «корпоративні права», що міститься у ст.. 167 Господарського кодексу України, Податковому кодексі України, Законі України «Про акціонерні товариства», дозволило дійти висновків стосовно відмінності і одночасно залежності таких категорій, як «право на частку у статутному фонді» та «корпоративні права». Поряд з цим категорія «корпоративні права» та «корпоративні права держави» не може розглядатися як співвідношення загального та спеціального, як це зустрічається в літературі [123,с. 171], так як «корпоративні права» є різновидом суб'єктивних прав і незалежно від носія корпоративних прав вміщають одні і ті ж правомочності. Адже корпоративні права знаходять своє вираження у низці правомочностей, які є незмінними і для громадянина, і для юридичної особи, і для держави, в особі її органів, а саме: правомочності на участь в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, отримання інформації про діяльність товариства, правомочність на вихід зі складу товариства і т.д.. Такий висновок знаходить своє підтвердження у Постанові Кабінету Міністрів

від 11 лютого 2004 р.№155 «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави», де корпоративні права держави розглядаються як право держави, частка якої визначається в статутному капіталі господарського товариства, що включає право на управління цим товариством, отримання певної частки його прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації відповідно до законодавства, а такожінші права, передбачені законом та установчими документами[463].

Однак в літературі зустрічаються пропозиції надати визначення поняттю «корпоративні права держави»: корпоративні права держави – це сукупність майнових і немайнових прав держави - власника частки в статутному фонді (капіталі) товариства, які випливають з права власності на частку в статутному фонді (капіталі) товариства, що включають право на участь в управлінні товариством, отримання дивідендів та активів товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [212,с. 16]. Виникає питання, що є особливим у визначенні корпоративних прав держави, якщо фактично поняттям «корпоративні права» охоплюються правомочності, які притаманні всім засновникам, які не мають виключного характеру, можуть змінюватися в залежності від організаційно-правових форм юридичної особи, але притаманні всім без винятків носіям корпоративних прав. Корпоративні права держави можна відокремити від корпоративних прав приватного сектора тільки стосовно деяких підстав виникнення корпоративних права, мова йде про націоналізацію як одну із підстав виникнення корпоративних прав у держави. Д.Г. Погрібним була запропонована класифікація підстав виникнення корпоративних прав у держави. Так, науковець до основних підстав (ті, що зазвичай мають місце на первинному ринку цінних паперів) відніс приватизацію і корпоратизацію. До додаткових (ті, що зазвичай мають місце на вторинному ринку цінних паперів) – реприватизацію, деприватизацію як різновиди націоналізації; спадкування, викуп приватних корпоративних прав (акцій, часток, паїв тощо), конфіскацію,

передачу у державну власність часток (паїв, акцій) статутного фонду суб'єктів недержавної форми власності у разі отримання ними відповідних обсягів бюджетних капітальних вкладень та створення нових господарських товариств за участю держави [409,с. 6].

Таким чином, корпоративні права держави, як і корпоративні права інших осіб,- це перш за все правомочності, які держава отримує внаслідок набуття статусу засновника (учасника, акціонера) шляхом формування статного капіталу, частка якої визначається сформованим статутним капіталом. Між тим якщо і варто говорити про особливості, то не у визначенні корпоративних прав держави, а в особливостях , які пов'язані:з корпоративним управлінням, відносинами з менеджерами корпорації, розподілом прибутку товариства; особливістю у механізмі захисту корпоративних прав держави.

Так, особливість правомочності держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється в реалізації цього права, яку К.С. Шапошников. запропонував розділити на зовнішню та внутрішню. Річ у тому, що на реалізацію зазначеного корпоративного права впливають зовнішні чинники (політичні, економічні, соціальні тощо). Таким чином, зовнішня сторона права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через розробку корпоративного законодавства. Внутрішня сторона корпоративного права держави брати участь в управлінні корпорацією проявляється через міру її можливої поведінки як суб'єкта господарських відносин.[644]З такою позиціє не можна погодитися, бо тут іде мова про державне регулювання держави як інституційних органів, що наділені повноваженнями регулятора, в такому разі держава не виступає учасником корпоративних відносин; і корпоративне управління, де держава, в особі уповноважених органів, є власником частки в статутному капіталі і наділена корпоративними правами, що дає їй право приймати участь в управлінні товариством, у розподілі прибутку корпорації, право одержувати інформацію щодо діяльності корпорації, мати право на вихід із товариства тощо.

Тому особливість реалізації корпоративних прав держави проявляється:в особливості статусу суб'єктів управління корпоративними правами;в критеріях визначення ефективності управління; в критерії відбору незалежного аудитора та критерії віднесення господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, до таких, фінансова звітність (у тому числі консолідована) яких підлягає обов'язковій перевірці незалежним аудитором, залежно від балансової вартості активів таких господарських товариств;у вимогах до незалежних членів наглядових рад господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; вєдиному моніторингу ефективності управління; в особливому регулюванні умов та механізмів прийняття рішення щодо проведення додаткових емісій акцій в акціонерних товариствах та викупу цих акцій державою, внесення додаткових вкладів до статутних капіталів товариств з обмеженою відповідальністю, у яких державі належать корпоративні права; у спеціальному механізмі укладення господарськими товариствами, у статутному капіталі яких частка держави перевищує 50 відсотків договорів про спільну діяльність, договорів комісії, доручення та управління майном;у спеціальному механізмі передачі повноважень з управління корпоративними правами держави суб'єктам управління об'єктами державної власності; у процедурі проведення конкурсного відбору з визначення кандидатів на посаду незалежних членів наглядової ради господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; вособливості процедури, періодичності та строках оприлюднення інформації про діяльність господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, та господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків; в особливостях процедури визначення та затвердження кандидатур представників держави, які беруть участь у загальних зборах та обираються до наглядових рад господарських товариств, у статутному капіталі

яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; в умовах оплати послуг та компенсації витрат членам наглядових рад господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі (далі - члени наглядових рад); у вимогах до порядку визначення механізму встановлення чітких цілей діяльності для господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі; наявності реєстру укладених з керівниками суб'єктів господарювання державного сектора економіки.[79,с. 537]

Наприклад, особливості такого корпоративного права держави, як право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Така правомочність випливає з положень Закону України «Про господарські товариства, Положення «Про порядок отримання інвесторами доходів від володіння корпоративними правами в акціонерних товариствах». Отже право держави на одержання прибутку, як і будь-якого іншого акціонера, є безумовним і підлягає задоволенню, як і право на участь в управлінні, право на одержання інформації. Право одержувати дивіденди за своїм характером, як зазначалося раніше, належить до категорії потенційних. Його реалізація можлива лише за наявності двох умов: чистого прибутку товариства за результатами фінансового року; відповідного рішення компетентного органу товариства про порядок розподілу між його учасниками частини отриманого прибутку[644]. Таким чином, для господарських товариств, де відсутня частка держави, розподіл прибутку законодавством не встановлений, однак що стосується корпоративних прав держави, то тут спостерігається привілейоване становище держави щодо інших учасників, обов'язковість відрахувань до загального фонду Державного бюджету, що, з одного боку,проявляється в захисті інтересів держави, а з іншого - порушує принцип юридичної рівності правових можливостей усіх учасників і може зменшити зацікавленість інших інвесторів в участі у таких корпораціях.

Поряд з цим створення системи управління корпоративними правами держави (акціями, частками, паями)має особливості, що залежить від:

1. спеціального порядку правового регулювання;

2. обмежень правомочності та наявності спеціальних правил розпорядження і відчуження корпоративних прав. У цій площині варто звернути увагу на Постанову у справі №6-1081цс17 від 06.09.2017 р., якою визначено, що відчуження державного майна в процесі приватизації та відчуження такого майна в процесі господарювання державного підприємства відрізняються правовим регулюванням, процедурою здійснення, складом учасників відповідних процесів і їх повноваженнями. Зазначене підтверджується також пунктом 5 Порядку відчуження об’єктів державної власності, згідно з яким цей Порядок не поширюється на відчуження: цілісних майнових комплексів державних підприємств, їх структурних підрозділів (підпункт 1 пункту 5 Порядку); індивідуально визначеного майна, що в установленому порядку включене до переліків об'єктів, які підлягають приватизації відповідно до законодавства з питань приватизації (підпункт 2 пункту 5 Порядку); майна, що не увійшло до статутного капіталу господарських товариств у процесі приватизації (корпоратизації), але перебуває на їх балансі і відчуження якого здійснюється шляхом приватизації (підпункт 5 пункту 5 Порядку) [142];

3. нехарактерної процедури призначення кандидатур у виконавчі органи: загальні збори, наглядові ради, що проявляється у невичерпних критеріях до таких осіб та конкурсній процедурі відібрання, а також порядку надання завдань на голосування. Йдеться про відбір кандидатур на посаду голови виконавчого органу господарських товариств, які належать до державного сектора економіки відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення конкурсного відбору керівників суб’єктів господарювання державного сектора економіки» від 3.09.2008 р. №777.[480] Наявність чіткої регламентації змісту завдань з управління державними корпоративними правами включає наступні аспекти: фінансово-економічні результати; погашеннязаборгованості,зокрема

з:виплати заробітної плати,здійснення платежів до бюджету, відрахувань до пенсійного та інших державних позабюджетних фондів; збереженняіефективного використання майна та матеріальних цінностей [420].Наприклад, те що нехарактерне для приватного сектора економіки, - це завдання на голосування стосовно господарського товариства, функції з управління корпоративними правами якого виконує Кабінет Міністрів України, надається шляхом прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України, проект якого розробляється та вноситься центральним органом виконавчої влади, визначеним Кабінетом Міністрів України, у 10-денний строк з дня звернення товариства чи отримання доручення Кабінету Міністрів України про підготовкупроекту розпорядження [420];

4. поєднання майнової відповідальності осіб та матеріальної зацікавленості у результатах такого управління. Отже для управління корпоративними правами призначається особа, яка може здійснювати управління державними корпоративними правами одного або кількох товариств. У зв'язку з цим призначення уповноважених осіб, які можуть бути як фізичними, так і юридичними особами, відбувається за конкурсом, де переможцем визнається особа, яка запропонувала найкращі умови здійснення управління державними корпоративними правами або за однакових умов попросила меншу винагороду за виконання таких функцій.

Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що саме у таких структурованих механізмах корпоративного управління і проявляється специфіка захисту корпоративних прав держави, що значно відрізняє її від корпоративного управління у приватному секторі і чим обумовлюються певні відмінності способів та форм захисту корпоративних прав держави.

На відміну від захисту інших суб'єктивних прав, не всі способи захисту, передбачені главою 29 ЦК України, можуть бути застосовані для захисту корпоративних прав держави. Отже, слід вести мову про спеціальні засади та

способи захисту корпоративних прав, у тому числі корпоративних прав держави по відношенню до способів захисту інших суб'єктивних прав.

У зв'язку з цим пропонуємо авторську класифікацію способів захисту корпоративних прав держави на загальні (які характерні всім без виключення власникам корпоративних прав): оскарження (визнання недійсними) рішень загальних зборів та органів управління господарським товариством; стягнення на користь господарського товариства збитків, спричинених йому винною поведінкою посадових осіб правління або іншого органу управління господарським товариством; визнання недійсними угод, укладених посадовими особами товариства при недотриманні встановленого порядку або за межами наданих їм повноважень; стягнення з товариства невиплачених дивідендів; порушення прав особи, уповноваженої управляти державними правами, на інформацію та спеціальні (які характерні виключно державі): розірвання договорів про управління державними корпоративними правами; розірвання контракту з керівником у разі не арахування дивідендів до бюджету; скасування проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради.

Таким чином, засади охорони та захисту корпоративних прав проявляються в корпоративному управлінні (загальних зборах, спостережній раді, правлінні, ревізійній комісії), ефективність та надійність якого має наслідком охорону, а в разі порушення захист інтересів держави, як носія корпоративних прав. Враховуючи, що до об'єктів управління державної власності відносяться корпоративні права держави, на законодавчому рівні закріплений чіткий та вичерпний перелік суб'єктів корпоративного управління, яке реалізується шляхом визначення повноважнихпредставниківдержави шляхом конкурсного відбору на підставі договору доручення.

До засобів охорони та захисту корпоративних прав держави слід віднести норму, якою регламентована обов'язкова участь представника органу, уповноваженого управляти відповідними корпоративними правами держави у

органах управління господарських товариств, мова йде: про спостережну раду, в разі закріплення у власності держави пакета акцій у розмірі 50 відсотків плюс одна акція [485]; про ревізійну комісію, у разі якщо корпоративні права держави перевищують 50 відсотків статутного капіталу господарської організації; про наглядову раду, у разі якщо корпоративні права держави перевищують 50 відсотків статутного капіталу господарської організації.

Одним із спеціальних способів захисту права на отримання девідендів є вжиті суб'єктом управління корпоративними правами держави заходи до розірвання контракту з керівником такого господарського товариства. Адже Законом України «Про управління об'єктами державної власності»передбачена імперативна норма, стосовно якої господарська організація, у статутному капіталі якої є корпоративні права держави, за підсумками календарного року зобов'язана спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів[486]. Порядок відрахування до Державного бюджету дивідендів затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.2014 р. №33 «Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2013 р. господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави» [461] у розмірі 50 відсотків, для господарських товариств електроенергетичної галузі, щодо яких здійснюється державне регулювання цін і тарифів, затверджений базовий норматив у розмірі 30 відсотків. Невиконання зазначених імперативів, а саме невиплати до 1 липня 2014 р. господарським товариством, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави, дивідендів за результатами його фінансово-господарської діяльності у 2013 р. тягне вжиття заходів до розірвання контракту з керівником такого господарського товариства.

Таким чином, захист корпоративних прав держави на відміну від захисту корпоративних прав суб'єктів приватного сектора економіки має певну специфіку, яка проявляється не лише в особливих способах захисту, а в

особливомухарактері організаційно-майнових заходів захисту. В першу чергу такі заходи пов’язані з умовами управління корпоративними правами, особливими вимогами до осіб, що здійснюють таке управління, та їх обрання (проходження відповідного конкурсу). Поряд з цим до спеціальних організаційно-майнових заходів захисту корпоративних прав держави слід віднести особливий порядок узгодження планів санації, мирових угод, відчуження активів у провадженні справ про банкрутство, проведення аукціонів, що передбачається низкою постанов Кабінету Міністрів у справах про банкрутство державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків.

3.3. Особливості захисту корпоративних прав в акціонерних товариствах

Питання захисту прав акціонерів є складовою загальнотеоретичної проблеми захисту цивільних прав. Між тим захист корпоративних прав акціонерів має свою специфіку, яка визначена особливостями акціонерних товариств. Акціонерне товариство, як суб'єкт господарювання, має здійснювати свою діяльність відповідно до встановлених правил, яких зобов'язані дотримуватися та виконувати як саме товариство, його органи управління, так і акціонери та наймані працівники.

Відповідно до даних Державної служби статистики, станом на 1 жовтня 2017 р. в Україні зареєстровано 14 831 акціонерних товариств, з яких 7331 не виконують вимоги законодавства і залишаються ЗАТ або ВАТ, а це означає, що їх акціонери фактично не мають можливості торгувати цінними паперами, а значить, є і певні проблеми, пов’язані із захистом їх прав. Спеціалісти фондового ринку відзначають, що навіть ці емітенти не в повній мірі, відповідають законодавчим вимогам, а акції, що увійшли в перший рівень лістингу, взагалі відсутні. Отже, такий стан речей вказує на те, що завищені вимоги до розкриття інформації і обов’язкове введення інституту незалежних директорів до складу

наглядової ради не виконується товариствамиу зв’язку з умисним ненабуттям публічного статусу.

Між тим у 2018 р. ми знову отримали нові правила, відповідно до яких публічні акціонерні товариства зобов’язані включати свої акції в біржовий реєстр, у зв’язку з чим об’єм регулярної і особливої інформації, що підлягає розкриттю, збільшується і буде аналогічним європейському, що автоматично потягне за собою і значний рівень захищеності учасників корпоративних відносин [84,с. 161].

Низка положень щодо оформлення, затвердження, публікації проспекту цінних паперів удосконалена і приведена до норм законодавства ЄС.

Однак, незважаючи на зміни в акціонерному товаристві, без конфлікту інтересів не обійтись, адже інтерес акціонера реалізується як безпосередньо через здійснення акціонером своїх корпоративних прав, так і опосередковано - через діяльність самого товариства, учасником якого він є. Так, конфлікт може бути пов'язаний з прийняттям на загальних зборах рішення про невиплату дивідендів, а направлення цих коштів на розвиток товариства, або рішення про консолідацію акцій, або їх конвертацію в акції іншого виду (типу, класу) і т.д.. Конфлікт інтересів пов'язаний із теорією співвідношення волі більшості акціонерів з інтересами меншості. Адже принцип рівності прав акціонерів «одна акція один голос» не є гарантією рівних можливостей,на відміну від японського законодавства, де діє принцип захист меншості від свавілля більшості, та відповідно рішення приймаються тільки одноголосно, що усуває зловживання правами держателів значної кількості акцій. В України на перший план виходить проблема захисту інтересів акціонерів – власників незначної кількості акцій.

Взагалі проблема захисту прав акціонерів є відносно новою для України, а з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. [442] ми отримали підґрунтя для дослідження таких категорій, як суб’єктивні корпоративні права, корпоративний інтерес та принципи захисту корпоративних прав.

Сучасні дослідження, які стосуються корпоративного управління, вказують на чимало невирішених проблем у сфері захисту прав акціонерів, якими займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, серед яких О.Р. Кибенко, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.В. Щербина, В.В. Бутнев, І.О.Ємцева, А.П. Корлесов, О.В. Бєляков та інші.

Відповідно до рішення Конституційного Суду від 11 травня 2005 р. власник на свій розсуд володіє, користується і розпоряджається своїм майном, але, здійснюючи своє право, він зобов'язаний не порушувати права та охоронювані законом інтереси громадян, юридичних осіб і суспільства, у тому числі переважне право (яке не є абсолютним) акціонерів закритого акціонерного товариства на придбання акцій, що відчужуються іншими його акціонерами.

І.В. Спасибо-Фатєєва зазначала, що права акціонерів відомі та надаються йому акціями, але майже всі майнові права є потенційними, а не такими, щодо яких акціонер уже має право вимоги (отримання дивідендівможливо лише в разі прибуткової діяльності товариства та відповідного рішення загальних зборів). Щодо немайнових прав, то безпосереднім є право на участь в управлінні, а також право обирати до органів товариства, голосувати. Право ж бути обраними залежить від інших підстав. Отже, слід вести мову відносно позовів міноритаріїв щодо захисту їх прав, порушених рішеннями загальних зборів. Як правило, це стосується обрання певної особи на певну посаду в АТ. Для того щоб заблокувати це рішення загальних зборів, залучаються дрібні акціонери, чиї права можливо порушуються якимись вадами проведення цих зборів. При цьому, як видається, слід розібратися не тільки у питанні наявності або відсутності вад, на які посилаються позивачі, а і в наявності порушень прав акціонерів [551].

Неможна заперечувати той факт, що в залежності від кількості акцій, які є у власності акціонерів, вони мають різний ступінь впливу на діяльність товариства, різний ступінь контролю над виконавчими органами та, як наслідок, відрізняється й характер можливостей захисту своїх прав.

Саме в процесі корпоративного управління ми зустрічаємо протиріччя інтересів учасників корпоративних відносин, що пов'язане з такою категорією, як корпоративний інтерес, на які беззаперечно впливає індивідуальний інтерес. Саме індивідуальний інтерес, який хоч і направлений на участь у діяльності товариства, але може суперечити корпоративним інтересам інших акціонерів, що проявляється через зловживання правом та порушенням закону. У зв'язку з цим ми отримуємо конфлікт інтересів, при якому порушується ієрархія корпоративного інтересу, коли від пріоритетів вибору внутрішньокорпоративних управлінських рішень залежить додержання або недодержання корпоративних інтересів акціонерного товариства в цілому.

Звичайно у контексті досліджуваної проблеми слід зосередити увагу на співвідношенні волі більшості акціонерів з інтересами меншості, у тому числі на питаннях їх захисту.

Принцип рівних прав акціонерів, який визначено в ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства», - одна проста акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання на загальних зборах, - не гарантує кожному акціонерові рівних можливостей. Реалізація прав акціонерів має гарантованість у разі двох умов: законодавчого закріплення та забезпечення примусовою силою держави. Наприклад, гарантією прав міноритаріїв є кумулятивне голосування при виборі наглядової ради (ст. 53 Закону). До таких методів слід віднести консолідацію сил дрібних акціонерів, що проявляється через можливість узгодження акціонерами своїх позицій по всіх або окремих питаннях порядку денного шляхом надання довіреності певній особі.

Слід враховувати, що захист прав акціонерів, що характерним є лише для власників корпоративних прав, поставлений в залежність від розміру статутного капіталу в акціонерному товаристві, адже із збільшенням статутного капіталу змінюється перерозподіл сил, з'являється нова економічна влада, що впливає на позиції акціонерів товариства.

Враховуючи принцип: одна акція - один голос, проблеми можуть виникнути в разі сумісної власності на одну акцію. Звичайно мова не йде про придбання акцій, які є сумісною власністю подружжя та оформлені на одного з них. Крім цього, враховуючи законодавство та судову практику, доходимо висновку про неподільність акції як іменного цінного папера, який посвідчує, зокрема, майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають з цього документа, іншим особам, у тому числі й право на їх відчуження. Так, постановою Верховного Суду України від 26.12.2011 р. встановлено, що акція є неподільною, тому власник акцій набуває повного комплексу корпоративних прав та обов'язків. Указані права та обов'язки належать лише тому з подружжя, який є власником цінних паперів, і в разі поділу майна подружжя вартість акцій повинна бути включена до вартості майна подружжя, яке підлягає поділу [426].

Проблеми виникають у тому разі, коли у договорі купівлі-продажу вказані обидва подружжя та в реєстрі вони значитимуться як суб'єкти спільної власності на цінний папір. Отже, у даному разі компенсаційний принцип навряд чи застосовний. Слід закріпити положення, коли в голосуванні брав би участь лише один із подружжя без наявності спеціального на те доручення, тобто слід виходити з презумпції згоди іншого подружжя на здійснення вказаних дій.

Поряд з цим окремого дослідження вимагає питання прав набувача акцій на участь у загальних зборах акціонерного товариства, що пов'язано з складанням переліку акціонерів. Відповідно до ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства» перелік акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах, складається станом на 24 годину за три робочих дні до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України [422]. Дана норма забороняє вносити зміни до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах акціонерного товариства, після його

складення. З цього слідує, що у особи, яка придбала акції після дати складення переліку акціонерів, права на участь у загальних зборах не виникне. Отже, при такій ситуації суттєво порушуються права нового акціонера та захист його прав знаходиться лише в площині самозахисту, з використанням інституту представництва. Адже витребування доручення у колишнього власника акцій за допомогою звернення до суду практично неможливе.

Таким чином, для забезпечення захисту прав набувача акцій необхідно в Законі України «Про акціонерні товариства» передбачити можливість внесення змін до переліку акціонерів, що мають право на участь у загальних зборах, на підставі виписки з реєстру власників іменних ціннихпаперів.

Також слід звернути увагу на порушення, які відбуваються при укладенні договору купівлі акцій. На практиці, як правило, договір складається таким чином, що в нього вносяться усі необхідні дані про продавця, але немає ніяких відомостей про покупця. Це робиться для того, щоб посередники на фінансовому ринку, що не мають ліцензії, мали можливість вчинити багаторазовий перепродаж цінних паперів, вносячи у договір лише дані кінцевого покупця. Таким чином, від цього ланцюжка перепродажів виграє більшою мірою не перший утримувач акції, що отримав її, а посередники. Тому що первинний продавець не має можливості дізнатися реальну вартість акцій, що продаються, а посередник отримує високий прибуток, не сплачуючи податки. Крім того, наведений спосіб реалізації акцій є незаконним, оскільки договір багатократної купівлі-продажу не реєструється в реєстрі акціонерів. У законодавстві про ринок цінних паперів містяться жорсткі санкції за вказані порушення, але їх застосування ускладнене із-за складності виявлення такого роду порушень. Доцільно у законодавстві передбачити обов'язок нотаріального посвідчення вказаного договору, так як на даний час це проста письмова форма, що у свою чергу забезпечить інтереси сторін даного договору та виступить гарантією корпоративних прав.

Так, учасниками корпоративних відносин є різні групи суб'єктів, які безпосередньо або опосередковано впливають на діяльність акціонерного товариства. До них слід віднести саме акціонерне товариство, його органи управління, акціонерів, найнятих робітників, кредиторів і контрагентів товариства, реєстраторів та контролюючі державні органи. Враховуючи такий склад учасників, існує ціла низка умов, що впливають на співвідношення інтересів суб’єктів акціонерного товариства. Серед таких умов можна виокремити: чисельність акціонерів, наявність власників контрольних пакетів акцій, позицію «дрібних» акціонерів, сферу діяльності самого товариства, традиції, що склалися в трудовому колективі, його економічний стан.

Отже, особливе місце серед вказаних суб'єктів, у силу розглянутих вище причин, займають акціонери товариства. Їх майнові інтереси часто не збігаються зі сферами зацікавленості інших учасників корпоративних відносин. Виявлення і забезпечення балансу інтересів цих груп суб'єктів мають бути покладені в основу правового регулювання діяльності акціонерного товариства, у тому числі підготовки, проведення і реалізації рішень загальних зборів акціонерів.

Уявляється, що не існує нерозв'язних протиріч між інтересами учасників корпоративних відносин. Інакше нереальним було б і саме створення акціонерного товариства, і можливість домагатися значних успіхів у його діяльності. У літературі зазначається, що розвиток акціонерного товариства як всякий поступальний розвиток, відповідно до діалектичного закону єдності і боротьби протилежностей являється, по суті, подоланням «конструктивних» протиріч суб’єктів, що вступають з ним у відносини [602].

Таким чином, в основі «конфлікту інтересів» лежить не факт порушення «корпоративного інтересу» на користь індивідуального або групового, а можливість виникнення ситуації, при якій постає питання вибору між інтересом товариства в цілому і інтересом окремого учасника або групи учасників. Для попередження такого «конфлікту» необхідно управлінськими, технологічними, організаційними і, звичайно, правовими засобами виключати вірогідність зміни

ієрархії інтересів і цільових функцій учасників діяльності товариства. У цьому і полягає одне з головних завдань корпоративного управління.

У зв’язку з цим необхідно зазначити, що діюче корпоративне законодавство не повинно «забувати» про права і інтереси самого акціонерного товариства, гарантії збереження і зміцнення його цілісності, як специфічної системи. Товариство має бути застраховане від необґрунтованих ризиків, як із зовнішнього боку, так і у внутрішньокорпоративних відносинах в цілях збереження своєї економічної стабільності. Крім того, загальний корпоративний інтерес, що є проявом самостійності волі акціонерного товариства (як корпоративної організації) по відношенню до волі його учасників, відбиває інтереси усієї сукупності учасників організації, а не окремих її членів [602]. Таким чином, очевидно, що захист інтересів товариства має також велике юридичне і практичне значення для забезпечення прав і законних інтересів інших суб'єктів корпоративних відносин, а саме його акціонерів.

Саме через управління акціонерними товариствами, які в законодавстві і практиці різних країн по-різному називаються: керівники, директори, менеджери, відбувається прийняття ключових, а іноді і доленосних рішень для учасників товариства. Основні права акціонерів, включаючи майнові і немайнові, ефективність їх здійснення прямо або опосередковано, охорона та захист корпоративних прав залежать від того, наскільки чесно і сумлінно керівники виконують покладені на них у статутних документах і законодавстві обов'язки по корпоративному управлінню. Нерідко акціонери, будучи недосвідченими в питаннях корпоративного права, або із-за невеликого розміру пакета акцій, що належить їм, або ж просто із-за своєї інертності по відношенню до управління товариством, втрачають контроль над ключовими діями органів управління.

Захист корпоративних прав в акціонерному товаристві має свою специфіку, яка зумовлена особливостями самих акціонерних відносин, що

перебувають в рамках корпоративного контролю, під яким розуміється можливість учасників акціонерного товариства забезпечувати постійний вплив на прийняття стратегічних управлінських рішень [368,с. 17]. Саме корпоративний контроль є однією з основних форм регулювання та альтернативною формою захисту корпоративних відносин в акціонерному товаристві. При цьому необхідно мати на увазі, що корпоративні відносини - це тільки такі внутрішні відносини, які пов'язані з реалізацією та захистом внутрішньоорганізаційними способами і засобами корпоративних прав. В літературі виділяють наступні принципи захисту корпоративних відносин: 1) принцип внутрішньокорпоративної демократії; 2. принцип захисту прав меншості учасників (акціонерів); 3) принцип підпорядкування особистих інтересів учасників спільному корпоративному інтересу; 4) принцип добровільності членства; 5) принцип гласності ведення справ корпоративної організації; 6) принцип обмеження втручання учасників у поточну діяльність корпоративної організації [568,с. 16].

У широкому сенсі корпоративний контроль - це вся сукупність можливостей отримати вигоду від діяльності корпорації, яка тісна пов'язана з таким поняттям,як «корпоративний інтерес». Корпоративне управління є постійним правонаступником забезпечення корпоративних інтересів і знаходить своє вираження у відносинах корпоративного контролю. Саме в процесі корпоративного управління виникає таке явище, як «конфлікт інтересів» («протиріччя інтересів»). «Конфлікт інтересів» - це таке управління акціонерним товариством, при якому порушується ієрархія корпоративних інтересів, коли від пріоритетів вибору внутрішньокорпоративних управлінських рішень залежить дотримання або недотримання корпоративних інтересів окремо взятого акціонерного товариства. «Конфлікт інтересів» - це ситуація вибору між інтересами корпорації в цілому і інтересом окремої групи суб'єктів, що беруть участь у корпоративних відносинах [368,с. 17].

В акціонерному товаристві інтерес акціонера реалізується як безпосередньо через здійснення акціонером належних йому прав, так і опосередковано - через діяльність його органів. Тому цілком природне виникнення ситуації, в якій інтереси того чи іншого акціонера вступали б в конфлікт з інтересами не тільки інших акціонерів, але і корпорації в цілому. Підтвердженням цього є приклади прийняття загальними зборами акціонерів рішень про невиплату дивідендів і направлення зекономлених коштів на розвиток корпорації, або про консолідацію акцій, або їх конвертацію в акції іншої категорії. Звісно ж, що в контексті даної проблеми одним з ключових є питання про співвідношення волі більшості акціонерів з інтересами меншості, в тому числі питання про захист меншості від свавілля більшості. І дійсно, принцип рівних прав акціонерів (одна акція - один голос) не є гарантією рівних можливостей, оскільки останні залежать від величини пакетів акцій, що належать конкретним «акціонерам». На перший план у зв'язку з цим виходить проблема захисту інтересів акціонерів - власників невеликого числа акцій. Прагнення до вирішення даної проблеми простежується в розвитку корпоративного законодавства багатьох країн і в останній час стали розглядатися в Україні.

Відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» під корпоративними правами розуміються майнові і немайнові права акціонера - власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [422].

Отже, для обрання належних елементів захисту важливо розмежувати права акціонерів на немайнові (участь в управлінні АТ, отримання інформації про АТ) і майнові (отримання дивідендів, отримання частини майна або вартості АТ при його ліквідації). У зв’язку з цим спостерігається поступове збільшення

відповідних прав акціонерів та поступові зміни в чинне національне законодавство.

Так, відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р., який набрав чинності 29 квітня 2009 р., всі акції акціонерного товариства (АТ) повинні бути іменними і існувати виключно в бездокументарній формі, акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій двох типів - простих або привілейованих. У зв'язку з цим ми отримали значно розширений у порівнянні з 2008 р., але, невиключний перелік прав акціонерівзалежно від того, яким типом акцій (простими або привілейованими) володіє акціонер. Так, акціонери простих акцій отримали право управління АТ (одна акція - один голос) для прийняття будь-яких рішень на загальних зборах (не розповсюджується лише на кумулятивне голосування), отримання дивідендів, отримання на випадок ліквідації частини майна або його вартості, отримання інформації про господарську діяльність АТ, привілейоване право на придбання акцій АТ (це стосується приватних АТ і якщо передбачено статутом), привілейоване право при додатковій емісії акцій придбати прості акції, розміщені АТ, пропорційно частці, що належить їм, простих акцій в загальній кількості простих акцій та інші права, що можуть бути передбачені статутом. Акціонери привілейованих акцій мають право на управління АТ шляхом надання права голосу (одна акція - один голос) по окремих питаннях, які торкаються їх прав як власників даного типу акцій, привілейовані права (порівняно з власниками простих акцій) на отримання дивідендів, отримання ліквідаційної вартості своєї частки, розмір та черговість сплати якої визначається статутом, отримання такої оплати першочергово по відношенню до власників простих акцій, переважне право при додатковій емісії акцій придбати привілейовані акції цього або іншого класу, що розміщені АТ, якщо такі акції такого класу дають їх власникам перевагу в черговості отримання дивідендів або виплат на випадок ліквідації АТ пропорційно частці, що належить акціонеру, привілейованих акцій в загальній кількості привілейованих акцій цього класу, право конвертувати привілейовані акції одного класу в

привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери та інші права, передбачені статутом.

Отже, основні корпоративні права акціонерів у системі сучасного корпоративного управління – це право на отримання частини прибутку корпорації у вигляді дивідендів; право на отримання частки майна при ліквідації підприємства; право на участь в управлінні компанією шляхом голосування на загальних зборах акціонерів; право на отримання інформації про діяльність корпорації.

Наприклад, у Німеччині Законом про акціонерні товариства передбачено, що акціонер має право задавати ті питання, які пов'язані з порядком денним, і правління зобов'язане дати вичерпну відповідь. Це безумовне право, яке ніхто не може порушувати, і, зокрема, правомірним при заслуховуванні звіту буде питання про винагороди керівників компанії, навіть якщо власник контрольного пакета акцій заявить, що він володіє такою інформацією і не вважає за потрібне її проголошувати, відповідь все одно повинна бути дана. Але і тут є одне важливе обмеження - якщо виявляється, що відповідь на питання може принести шкоду компанії, то на нього немає необхідності відповідати.[191,с. 20].

У Великобританії для внесення змін в установчі документи щодо прав групи акціонерів при певних обставинах потрібна згода всіх акціонерів. Крім того, встановлено, що права, передбачені для акціонерів законодавством, не можуть бути змінені рішенням загальних зборів навіть у випадку, якщо такі права були включені до установчих документів, а рішення приймається у вигляді внесення в них змін і доповнень.[13,с. 30].

Не можна заперечувати, що залежно від кількості акцій, що перебувають у власності акціонерів, їх інтереси, що об'єднуються в головному - це отриманні прибутку, мають і відмінності, а отже, акціонери повинні мати і різний ступінь впливу на діяльність товариства як об'єкт отримання доходу; а також різний ступінь контролю над виконавчими органами товариства. Оскільки права акціонерів відрізняються у своєму обсязі по відношенню до товариства,

відповідно, відрізняється й характер порушень прав і інтересів дрібних і великих акціонерів залежно від об'єму прав, в залежності від держателів типу акційта розміру пакета акцій, що дозволяє нам додатково підтвердити тезу про відмінність способів захисту корпоративних прав акціонерів. Принцип рівних прав акціонерів - «однаакція - один голос» надає право будь-кому, в тому числі дрібному акціонеру, брати участь в управлінні товариством. Однак даний принцип не гарантує кожному акціонеру рівні можливості, що вимагає дослідження складових у механізмі захисту через законодавчий, судовий та організаційний аспект [123,с. 16].

Таким чином, прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» стало важливим кроком держави на шляху вдосконалення механізмів захисту прав акціонерів. У цілому прийняття Закону України «Про акціонерні товариства» дозволяє захищати права великих і дрібних акціонерів, регулювати питання корпоративного управління акціонерним товариством і сприяє сталому розвитку підприємництва [357]. Однак проблеми, пов'язані із захистом акціонерів, залишаються невирішеними, та до найчастіших порушень прав акціонерів правники відносять:

- неповідомлення про проведення загальних зборів, на яких можуть прийматися суттєві рішення щодо діяльності компанії, наприклад щодо отримання кредиту, реалізації майна, надання займу, розподіл прибутку та інше;

- безпідставне виключення учасників зі складу засновників, у тому числі різні форми «рейдерства»;

- зміна місця та термінів проведення загальних зборів;

- внесення змін до порядку денного зборів у ході їх проведення тощо.

Практично по всіх таких справах виконавчими органами допускаються порушення законодавства в частині підготовки і проведення зборів. Аналіз практики господарських судів свідчить, що єдиної думки з питання про те, які порушення можуть вважатися суттєвими, а які - ні, в судовій практиці не склалося.

ВГСУ у своїй постанові від 17.06.2015 р.№910/19666/14 вказав, що для визнання недійсним рішення загальних зборів товариства необхідно встановити факт порушення цим рішенням прав та законних інтересів учасника (акціонера) товариства. Якщо за результатами розгляду справи факт такого порушення не встановлено, господарський суд не має підстав для задоволення позову.[427]

Крім цього, досить велика частка правопорушень скоюється під час емісії цінних паперів. Так, результати анкетування та вивчення нормативно-правової бази України, що регулює діяльність АТ, емісійну діяльність на ринку цінних паперів, дали можливість визначити та систематизувати найбільш поширені способи вчинення злочинів та інших правопорушень, що мають місце під час емісії акцій:

з боку засновників АТ та посадових осіб органів АТ

•підроблення документів, які подаються до ДКЦПФР для реєстрації випуску акцій; видача фіктивних документів, що підтверджують право власності на акції; здійснення первинного (додаткового) випуску (емісії) громадянином або посадовою особою АТ акцій у формі їх відкритого розміщення без реєстрації емісії у встановленому законом порядку; нездійснення реєстрації інформації про випуск акцій АТ; порушення термінів публікації або оприлюднення емітентами у загальнодоступній інформаційній базі даних ДКЦГІФР України інформації про випуск акцій (публікація менш як за 10 днів до початку підписки на цінні папери); непроведення протягом року оплати акцій товариства, розміщених при первинному випуску; прийняття рішення про емісію акцій некомпетентним органом (не загальними зборами акціонерів); порушення порядку, термінів та умов проведення загальних зборів акціонерів, на яких прийнято рішення про випуск акцій чи зміну розміру статутного фонду АТ; випуск АТ акцій для покриття збитків, пов’язаних з його господарською діяльністю; фальсифікація головою та членами правління АТ відомостей щодо кількості поданих заявок на купівлю акцій додаткової емісії або порушення процедури реєстрації подачі заявок на їх купівлю (черговості подачі цих заявок); необгрунтоване підвищення

посадовими особами правління АТ цін на акції додаткової емісії та маніпулювання термінами проведення підписки з її достроковим закінченням у випадку здійснення підписки на необхідну кількість акцій зацікавленим акціонером; створення більш сприятливих (штучно створених пільгових) умов придбання цінних паперів для окремих категорій потенційних інвесторів; проведення підписки на акції з порушенням умов, зазначених у проспекті емісії; випуск акцій АТ при прийнятті уповноваженою особою ДКЦПФР або судовими органами рішення про зупинення обігу (розміщення) цінних паперів такого АТ; здійснення підписки на акції до реєстрації чи опублікування інформації про випуск цих цінних паперів або змін до цієї інформації; порушення термінів видачі акціонерам акцій (сертифікатів акцій) (видача цих акцій пізніше ніж через шість місяців після реєстрації випуску); порушення термінів та умов реєстрації змін до інформації про випуск акцій або нездійснення реєстрації таких змін; надання емітентом для реєстрації звіту про підсумки випуску емісійних цінних паперів завідомо недостовірної інформації; використання для реклами діяльності АТ відомостей, які відсутні в зареєстрованій інформації про випуск акцій (повідомлення завідомо недостовірної інформації потенційним інвесторам, у тому числі викривлення інформації про дохідність і надійність акцій, які пропонуються для продажу); порушення термінів проведення відкритої підписки на акції відкритого АТ (строк відкритої підписки на акції перевищує шість місяців або несвоєчасне надання емітентами інформації до ДКЦПФР); [298] прийняття в оплату акцій неліквідного майна; свідоме заниження при створенні закритих АТ службовими особами балансової вартості активів підприємства, що фіксується у документах, які подаються до ДКЦПФР для реєстрації емісії акцій; порушення вимог щодо подання фінансової звітності, у тому числі подання викривленої звітності, з метою залучення додаткових інвестицій; приховування реальної низької вартості акцій акціонерного (корпоратизованого) товариства та збільшення курсової вартості акцій;

з боку посадових осіб реєстратора: ведення реєстрів власників іменних цінних паперів без спеціального дозволу ДКЦГІФР;порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів;видача подвійних сертифікатів акцій на основі злочинної змови керівництва (правління) товариства з реєстратором з метою придбання контрольного пакета акцій;

з боку службових осіб держорганів, на які покладено обов'язок здійснювати нагляд і контроль за створенням і діяльністю АТ:службове підроблення, тобто внесення службовою особою до офіційних документів щодо здійснення нагляду та контролю за діяльністю АТ завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення документів, а також складання і видача завідомо неправдивих документів в інтересах інших осіб (наприклад, видача фіктивних ліцензій та ін.); службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків щодо нагляду та контролю за дотриманням законності у сфері діяльності АТ з цінними паперами через несумлінне ставлення до них; виконання чи невиконання службовою особою в інтересах конкретних осіб АТ будь- якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища з метою отримання винагороди; незаконне використання інсайдерської інформації (даний спосіб характерний для всіх перелічених вище суб'єктів).

При проведенні анкетування практичних працівників підрозділів ДСБЕЗ з'ясувалося, що у більшості випадків (268 - 82,7%) кримінальні справи за їх матеріалами не порушувалися. Причинами, з яких не порушувалися кримінальні справи, у більшості випадків (171 - 56,4%) була проблема збору доказів, у частині випадків (102 - 32,6%) - відсутність матеріалів. Крім зазначених, респонденти називали й інші причини, зокрема, недостатню інформацію про схеми вчинення злочинів, а також відсутність розробок у даній сфері щодо виявлення правопорушень [338,с. 19].

Звичайно, після 2009 р. було внесено ще безліч позитивних змін, особливо Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо захисту прав інвесторів» від 07.04.2015 р. були запроваджені інструменти захисту корпоративних прав з введенням нових засобів захисту через похідний позов (право акціонера, який володіє часткою більше 10% статутного капіталу, подати позов в інтересах товариства про відшкодування збитків), введення інституту «незалежних директорів», які будуть представляти інтереси акціонерів у публічних акціонерних товариствах, та встановлення детального регулювання угод із заінтересованістю, яке буде враховувати інтереси всіх акціонерів.

Поряд з цим оновлені способи захисту, окрім загальних, доповнилися спеціальними способами захисту, серед яких варто відзначити: впровадження відповідальності посадових осіб господарських товариств у випадку завдання шкоди товариству їхніми неправомірними діями; встановлення порядку визнання правочину, вчиненого посадовою особою, недійсним та повернення прибутку, отриманого за результатами такого правочину; надання права позивачу на отримання відшкодування від товариства своїх витрат у зв’язку з судовим розглядом справи за позовом до посадової особи товариства про відшкодування завданих товариству збитків – у межах фактично одержаних товариством сум.

Безспірно, що від корпоративного управління залежить ефективність роботи корпорації, і коли посадові особи товариства з власної ініціативи або за ініціативи інших зацікавлених осіб завдають збитків товариству (наприклад, через виведення активів та прибутку, навмисне зменшення прибутку та зниження капіталізації компанії, несплату дивідендів тощо), це є порушенням як інтересів акціонерів, так і інтересів акціонерного товариства. І тут важливо розуміти, що, в основі «конфлікту інтересів» лежить не факт порушення «корпоративного інтересу» на користь індивідуального або групового, а можливість виникнення ситуації, при якій постає питання вибору між інтересом корпорації в цілому та іншим інтересом.

Таким чином, очевидно, що охорона інтересів АТ має також велике юридичне і практичне значення для забезпечення та захисту прав і законних

інтересів інших суб’єктів корпоративних відносин. Тому не завжди захист прав акціонерів є самоціллю, варто враховувати при цьому і інтереси інших суб'єктів, стратегії діяльності самого товариства, у чому і окреслюється особливість інституту захисту корпоративних прав. Така особливість і полягає саме у врахуванні та забезпеченнібалансу прав і інтересів учасників корпоративних відносин, їх координації та гармонізації. При цьому виявлення такого балансу і його забезпечення повинні базуватися на визнанні правового становища акціонерів за допомогоюнадання останнімдодаткових гарантій здійснення та охорони їх прав та законних інтересів.

Незважаючи на постійні дискусії з приводу галузевої приналежності та предмета регулювання, безспірним є те, що корпоративні відносини побудовані на засадах членства, є майновими відносинами між юридично рівними, майново відокремленими і самостійними суб'єктами цивільного обігу [616, с. 160]. Ці відносини регулюються в більшій частині нормами цивільного права і установчими документами юридичної особи, існують тільки між корпорацією і її учасниками (тому нерідко характеризуються господарниками як організаційно-господарські) протягом усього періоду членства учасника в юридичній особі. Між тим корпоративні відносини входять в предмет регулювання цивільного права в якості його самостійної складової (поряд з речовими, зобов'язальними правами), адже зміст корпоративних відносин характеризується суб'єктивними правами і юридичними обов'язками, як самих учасників, так і юридичних осіб. Воля акціонерного товариства формується загальними зборами акціонерів, рішення на якому приймаються, як правило, простою більшістю голосів. Власник великого пакета акцій, таким чином, у змозі визначати, навіть диктувати свою волю акціонерному товариству, в той час коли дрібні акціонери не можуть впливати на зміст рішення загальних зборів. У зв'язку з цим особливе місце в судово-правовому захисті займають права так званих міноритарних акціонерів. Основне право акціонера - брати участь в управлінні справами товариства, саме з його порушенням пов'язано більшість

позовів, поданих міноритарними акціонерами до товариства. Міноритарні акціонери мають меншу кількість акцій, відповідно вони володіють і меншою кількістю голосів. А значить, міноритарні акціонери не можуть мати значний вплив на рішення, що приймаються загальними зборами акціонерів. Як правило, прийняття рішень загальних зборів акціонерів, що суперечать інтересам міноритарних акціонерів, є приводом породження спорів таоскарження таких рішень до суду.

Є звичним, що корпоративні спори переважно виникають між учасником (акціонером) господарського товариства та самим товариством (з приводу проведення загальних зборів, сплати дивідендів тощо) і вичерпуються шляхом подання учасником (акціонером) позову до товариства про вчинення відповідних дій. Разом з тим корпоративні взаємовідносини за своєю суттю набагато ширші за те, щоб зводити їх виключно до сфери регулювання «учасник - товариство». Пояснюється це тим, що товариство, реалізуючи свою дієздатність в особі уповноважених органів, набуває цивільних прав та обов’язків і стає повноцінним учасником цивільного обороту [235].

Ефективним у механізмі захисту прав міноритарних акціонерів може стати об'єднання з іншими акціонерами для вироблення єдиної стратегії з тим, щоб отримати можливість впливати на рішення, що приймаються товариством, і в цілому на діяльність самого товариства. Поодинці міноритарному акціонеру практично неможливо протистояти товариству, і у цьому правники вже переконались.

В акціонерних товариствах право учасників на управління реалізується, як уже згадувалося, шляхом участі їх членів у загальних зборах,які традиційно є вищим органом товариства. Виходячи з цього, в складі права на управління виділяють кілька правомочностей:

-право вимагати скликання (проведення) позачергових загальних зборів (ч. 1ч. 4 ст. 47 Закону України « Про акціонерні товариства»);

- право вимагати надати інформацію про включення його до переліку акціонерів, які мають право на участь у загальних зборах (ст. 34 Закону);

- право вносити пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариств (ст. 38 Закону). Між тимтакому праву акціонера, як вимагати скликання (проведення) позачергових загальних зборів, кореспондує відповідний обов'язок наглядової ради та здійснення таких прав акціонерів ставиться законодавцем в залежність від володіння учасниками певною кількістю голосів (не менше 10 відсотків простих акцій товариства). Дана правомочність акціонера, по суті, направлена назахист інтересів меншості, але далеко не завжди одноосібного учасника.

Право вносити пропозиції щодо питань, включених до проекту порядку денного загальних зборів акціонерного товариства, а також щодо нових кандидатів до складу органів товариств пов’язується з цензовим бар’єром та критерієм сукупності (в сукупності та власником 5 або більше відсотків простих акцій).

Акціонер наділений правомочністю приймати участь у загальних зборах особисто або через представника (ст. 39 Закону про акціонерні товариства), застосовуючи інститут представництва через довіреність, яка повинна відповідати загальним вимогам, передбаченим цивільним законодавством, зокрема ч. 3 ст.247 ЦК України.

Однак в літературі висловлена думка, що реалізація права на представництво може бути обмежена у виключних випадках. Так І.Т. Тарасов виокремлює наступні випадки: якщо частка учасника в статутному капіталі товариства закладена; якщо обговорюються питання, що стосуються особисто даного учасника; якщо статут товариства передбачає можливість позбавлення права голосувати (тимчасово) як вид дисциплінарного стягнення [581,с. 111].

На даний час погодитись з такою позицією не можна, оскільки у першому випадку між інтересами учасника та корпорацією зв'язок настільки слабшає, що

відсутність даного обмеження може нашкодити інтересам як інших учасників, так і самої корпорації. У другому випадку очевидна зацікавленість учасника в прийнятті рішення на його користь, а третя підстава не можне використовуватися для обмеження користування учасником правом голосу, тому що це могло б призвести до зловживань, до того ж навряд чи можна вести мову про дисциплінарну відповідальність учасника, адже йдеться про корпоративні відносини, а не трудові правовідносини [41].

Взагалі, як було вже зазначено, загальні збори - це той орган, який приймає стратегічні рішення, що дозволило науковцям розділити погляди на дві групи: ті, що вважають необхідним обмежити компетенцію загальних зборів в управлінні та допускають можливість передання окремих повноважень загальних зборів іншим органам, і ті, що виступають за розширення повноважень загальних зборів у зв’язку з доленосністю для корпорацій такого органу.

Стосовно обмеження повноважень, така тенденція спостерігається в практиці інших країн, де, наприклад, може іти мова про погодження крупних правочинів радою. Однак для України очевидним є факт, що обмеження компетенції загальних зборів призведе до утиску прав акціонерів, що володіють незначним пакетом акцій. Природно, що розширення обсягу правомочностей, які становлять зміст права на управління, не повинно завдавати шкоди інтересам корпорації, але не можна обмежувати і права учасників, посилаючись на те, що у них нібито може бути відсутнім інтерес до управління корпорацією.

При аналізі поняття прав акціонерів на інформацію слід з’ясувати, що таке «інформація» в сучасному національному законодавстві.

Відповідно до ЦК України інформація визнається в якості одного з об'єктів цивільних прав. В законі України «Про інформацію» в редакції 01.01.2017р. інформація визначена, як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.[467] Право на інформацію є конституційним правом кожного громадянина, до складових якого входять, зокрема, можливості вільного одержання,

використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів (ст. 5 Закону «Про інформацію»). Якщо проаналізувати Закон «Про доступ до публічної інформації» щодо поняттяпублічної інформації, то слід зазначити, що Закон України «Про інформацію» регулює більш широке коло правовідносин, оскільки поширює свою дію на регламентацію поводження з будь-якою інформацією, в т.ч. публічною.

Отже, право акціонера на інформацію є правом у встановленому законом порядку вільно одержувати, використовувати, поширювати, зберігати та захищати інформацію про осіб, предмети, факти, заходи, явища и процеси у сфері корпоративних відносин. Адже право акціонера на отримання інформації про діяльність товариства, як і право на участь в управлінні, є за своєю природою корпоративним і обмеженню не підлягає.

Відповідно до ч. 1 ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонерне товариство забезпечує кожному акціонеру доступ до документів, визначених пунктами 1-3, 5-11, 13, 14, 16 і 17 ч. 1 ст.77 цього Закону. Отже, акціонери наділені правом вимоги від товариства надати їм для ознайомлення статут товариства, зміни до статуту, засновницький (установчий) договір; положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інші внутрішні положення товариства, що регулюють діяльність органів товариства, та зміни до них; положення про кожну філію та кожне представництво товариства; принципи (кодекс) корпоративного управління товариства; протоколи загальних зборів; матеріали, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів;протоколи засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, накази і розпорядження голови колегіального та одноосібного виконавчого органу; протоколи засідань ревізійної комісії, рішення ревізора товариства; висновки ревізійної комісії (ревізора) та аудитора товариства; річну фінансову звітність; документи звітності, що подаються відповідним державним органам;

проспект емісії, свідоцтво про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів товариства; перелік афілійованих осіб товариства із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій; особливу інформацію про товариство згідно з вимогами законодавства; інші документи, передбачені законодавством, статутом товариства, його внутрішніми положеннями, рішеннями загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу.

Отже, корпоративне право акціонера на отримання інформації включає в себе дві правомочності: право вимоги від товариства надати та опублікувати відповідну інформацію; право на захист, що полягає у застосуванні юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту у випадку порушення права акціонера на отримання інформації.

Отже, аналіз законодавства дає право зробити висновок про фактично необмежений доступ акціонерів до відомостей, хоча зарубіжний досвід свідчить про вичерпний перелік інформації про товариства. Так,Організація економічного співробітництва та розвитку для країн-членів ОЕСР встановлює перелік мінімальної інформації, яка повинна розкриватись у будь-якому випадку: а) про результати фінансової й операційної діяльності; б) завдання або напрями діяльності АТ; в) про загальну структуру права власності на акції та розподіл права голосу; г) про членів наглядової ради і виконавчого органу, а також розмір винагороди, що кожен з них одержує; ґ) про значущі фактори ризику, які можна спрогнозувати; д) про важливі питання, пов’язані з менеджерами й іншими учасниками корпоративних відносин; е) про структура і політика управління АТ [301,с. 109].

Для приватного акціонерного товариства в 2018 р. зменшується об’єм розкриття інформації, а способи такого розкриття спрощуються – тепер це буде відбуватися на власному сайті з наданням у НКЦПІФР. Відповідно до даних НКЦПІФР, це дозволить зменшити затрати на розкриття інформації на 72% на рік, що складає 53 млн грн економії на рік для бізнесу, що функціонує у формі

ПрАТ. При цьому акції ПрАТ будуть знову включені в біржовий список, а коло осіб, яким буде запропонований викуп акцій, буде розширено [380,с. 17].

Поряд з цим у процесі підготовки до загальних зборів, відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону про АТ, товариство повинно надати акціонерам можливість ознайомитися з документами, необхідними для прийняття рішень з питань порядку денного, за місцезнаходженням товариства у робочі дні, робочий час та в доступному місці. Така вимога пов'язана з умовою часового проміжку від дати надіслання повідомлення про проведення загальних зборів до дати проведення загальних зборів.Таким чином, інформація, на яку має право акціонер, поділяється на загальну та особливу. І якщо загальна інформація визначена законом, то види особливої інформації знаходять в підзаконному акті, а саме в Положенні про розкриття інформації емітентами цінних паперів. Так, відповідно до рішення НАКЦПФР до особливої інформації віднесено прийняття рішення про розміщення цінних паперів на суму, що перевищує 25 відсотків статутного капіталу; прийняття рішення про викуп власних акцій, крім акцій корпоративних інвестиційних фондів інтервального та відкритого типу; наявність, строк дії та сторони акціонерного договору; факти включення/виключення цінних паперів до біржового реєстру фондової біржі; прийняття рішення про надання згоди на вчинення значних правочинів або про попереднє надання згоди на вчинення таких правочинів, або прийняття рішення про надання згоди на вчинення правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість; і т.д.[467] Крім цього, Рішенням НАКЦПФР від 05.09.2017 р. №662 встановлено форму і обсяг інформації про структуру власності особи та її афілійованих осіб, що міститься в повідомленні про набуття права власності на домінуючий контрольний пакет акцій та підлягає оприлюдненню.

Залежно від виду акціонерного товариства особлива інформація поділяється на ту, яка підлягає обов'язковому розкриттю, і на ту, розкриття якої є необов'язковим.

Поряд з цим інформація поділяється на регульовану річну та регульовану звітну, строки, порядок і форми розкриття встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, яка вживає заходів щодо розкриття зазначеної інформації з урахуванням положень Закону України « Про цінні папери та фондовий ринок».

На поділ інформації також впливає строк та порядок розкриття обов'язковоїінформації, що може як порушуватися товариством, так і стати підґрунтям для зловживання акціонером правом на інформацію, так званий корпоративний шантаж, про який йшла мова у першому розділі роботи.

Враховуючи, що національне законодавство не передбачає права акціонерного товариства відмовити акціонеру у наданні інформації, якщо інформація вже надавалася такому акціонерові, це може стати предметом зловживання та предметом корпоративного шантажу. Тим більше запити про надання інформації акціонер може подавати хоч кожного місяця або ще частіше, адже в разі ненадання документів на запит акціонера це може бути підставою для накладення санкцій НКЦПФР. Отже, для усунення можливих зловживань важливо прописати періодичність таких звернень.

Взагалі вважається, що право на інформацію найбільш розроблене в німецькому законодавстві. Так, відповідно до абзацу 1 §131 Aktiengesetz [664]кожному акціонеру на загальних зборах правління на вимогу зобов'язане надати інформацію про справи товариства, якщо вона необхідна для належної оцінки питання порядку денного. Також існує обов'язок надавати інформацію, що поширюється також на правові та ділові відносини товариства зі зв'язаним підприємством. Якщо товариство використовує пільги, передбачені третім реченням абзацу 1 §266, §276 або §288 Торгового кодексу, то кожен акціонер може вимагати, щоб йому на загальних зборах, присвячених річному звіту, річний звіт був представлений в тій формі, яку б він мав без застосування цих правил. Обов'язок правління основного підприємства (абзаци 1 і 2 §290 Торгового кодексу) надавати інформацію загальним зборам, на яких

обговорюється звітність концерну і звіт про стан справ концерну, стосується також становища концерну і включених у звітність концерну підприємств [518].

Інформація повинна відповідати принципам добросовісної і достовірної звітності. Статут або регламент (§129) може наділити керівника зборів правом встановлювати співрозмірні тимчасові рамки для здійснення акціонерами права ставити запитання і виступати на загальних зборах і врегулювати дане питання більш докладно.

Якщо акціонеру, який виступає саме як акціонер, інформація надана поза загальних зборів, то згідно з абзацом 4 §131 Aktiengesetz така інформація надається на загальних зборах будь-якому акціонеру на його вимогу, навіть якщо вона не потрібна для належної оцінки питання порядку денного. Правління не може відмовити в інформації на підставі пунктів 1-4 першого речення абзацу 3. Перше і друге речення не застосовуються, якщо дочірнє (абзаци 1, 2 §290 Торгового кодексу), спільне (абзаци 1 §310 Торгового кодексу) або асоційоване підприємство (абзаци 1 §311 Торгового кодексу) надає інформацію основному підприємству (абзаци 1, 2 §290 Торгового кодексу) для включення товариства у звітність концерну, складену основним підприємством, і інформація потрібна для цієї мети[518].

У Франції, наприклад, акціонер володіє «тимчасовим правом на інформацію», яка пов'язана з його участю у загальних зборах, і «постійним правом на інформацію». Постійне право на інформацію акціонер може реалізувати у будь-який час і складається воно з права ознайомитися з протоколами загальних зборів за останні три роки. До порушників даного права можуть бути застосовані кримінально-правові санкції [127,с. 179].

Обмеження строком умовно «позовної давності» здійснення права на інформацію відомо не тільки сучасному закордонному правопорядку, але й дореволюційному. Так акціонери в дореволюційній Росії могли ознайомитися з книгами правління лише за останній рік [169,с. 94]. На наш погляд, такі дії є доцільними, особливо для України, алестрок, за який період акціонер може

ознайомитися з протоколами, звітами, повинен бути чітко визначений законодавчим органом у розділі XV «Зберігання документів акціонерного товариства. Інформація про товариство». Поряд з цим є доцільним закріпити на законодавчому рівні право акціонерів на ознайомлення з документами, включаючи документи бухгалтерського обліку, що мають відношення до правочинів, у здійсненні яких є зацікавленість.

Законом про АТ, ст. 77 не тільки визначений перелік документів, до яких надається доступ, а визначені і конкретизовані строки, ст. 78 (протягом 10 робочих днів з дня надходження письмової вимоги),і місце (не пізніше ніж за п'ять робочих днів має право на ознайомлення з документами у приміщенні товариства за його місцезнаходженням у робочий час) отримання акціонером передбаченої законом інформації. Цікавою та виправданою є точка зору, згідно з якою інформація про умови контракту з генеральним директором повинна доводитись до всіх акціонерів, так як, в кінцевому рахунку, саме вони в сукупності і є господарями акціонерного товариства і наймають генерального директора [194,с. 5].

В листопаді 2017 р. акціонери одержувати змогу отримувати звіти про винагороду членів наглядової ради та виконавчого органу публічного акціонерного товариства. Адже акціонерам небайдуже, як винагороджується праця членів правління і головних посадових осіб. Очікується, що товариство буде надавати достатню інформацію про винагороду індивідуально або в сукупності, щоб інвестори могли належним чином оцінити витрати і переваги політики винагороди і вплив схем підвищення матеріальної зацікавленості, таких як можливість придбання акцій, на результативність. У зв'язку з цим наступним кроком є закріплення порядку і умов надання акціонерам такої інформації в разі відсутності положення про винагороду членів наглядової ради та виконавчого органу.

Що стосується забезпечення прав акціонерів на ознайомлення зі списком афілійованих осіб, то варто зазначити, що недостовірність зазначення такої

інформації або ненадання її акціонерам тягне за собою накладення санкцій у вигляді попередження або штрафу, що здійснюється НКЦПФР. Зобов'язання надати на вимогу акціонера чи НКЦПФР інформацію з переліком афілійованих осіб і відомостями про належні їм акції товариства передбачене п. 4 ст. 78 Закону України «Про акціонерні товариства». З такою вимогою до АТ може звернутися будь-який його акціонер, незалежно від кількості акцій, власниками яких він є, чи інших чинників.

Чинне цивільне та господарське законодавство України наводить різні визначення поняття «афілійовані особи», цивільне законодавство використовує поняття «залежне господарське товариство» та «головне господарське товариство», господарське ж законодавство оперує такими поняттями, як «асоційовані підприємства», «контрольне підприємство» та «залежне (дочірнє) підприємство». При цьому корпоративне законодавство України використовує термін «афілійовані особи».

Так, ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» визначається три категорії осіб, які відносяться до афілійованих:

а) юридичні особи, за умови, що одна з них здійснює контроль над іншою чи обидві перебувають під контролем третьої особи;

б) члени сім'ї фізичної особи – чоловік (дружина), а також батьки (усиновителі), опікуни (піклувальники), брати, сестри, діти та їхні чоловіки (дружини), які спільно провадять господарську діяльність;

в) фізична особа й члени її сім'ї, які спільно провадять господарську діяльність, і юридична особа, якщо ця фізична особа та/або члени її сім'ї здійснюють контроль над юридичною особою. Отже, інформація про афілійованих осіб акціонерних товариств є важливою не тільки з точки зору дотримання вимог антимонопольного законодавства та державних інтересів у цілому, але вона також важлива з точки зору забезпечення прав акціонерів «всередині» товариства.

В літературі висловлювалося негативне ставлення до розкриття інформації про афілійованих осіб, вважаючи, що для відкритого акціонерного товариства з невеликим числом акціонерів це означає оголошення імен основних акціонерів із зазначенням кількості належних їм акцій. За надання зазначеної інформації єдиний, хто з усією очевидністю повинен бути вдячний Закону «Про акціонерні товариства», - це мафіозні групи [105,с. 511].

Однак коли ми заявляємо про відкритість діяльності АТ, то повне виключення правового регулювання питань опублікування списків афілійованих осіб може стати негативним кроком у бік зниження прозорості діяльності акціонерних товариств та зменшення обсягу доступної для акціонерів інформації, що вкрай небажано в умовах розвитку цивілізованих ринкових відносин. Недоліком на сьогодні є те, що Закон України «Про акціонерні товариства» не містить детального механізму розкриття для акціонерів інформації про афілійованих осіб.

Взагалі, термін «афілійованість» позначає певні ступінь і форми залежності та контролю у взаємовідносинах господарюючих суб'єктів. При цьому цілком природно, що показники (якісні і кількісні) такої залежності, встановлені в законодавстві різних країнах, різні.

Зокрема, в США афілійованою(підконтрольною) визнається компанія, 5 і більше відсотків голосуючих акцій якої належить іншій компанії. Згідно зі ст.ст. 354, 355 французького закону про торгові товариства 1966р. «система участі» ґрунтується на факті участі в діяльності іншого товариства за допомогою зосередження частини його капіталу в розмірі від 10 до 50 відсотків у руках контролюючого товариства. Належність частини капіталу в розмірі понад 50% дає формальну підставу вважати контрольовані товариства філіями [127,с. 179]. «Значна участь» в Угорщині, відповідно до Закону про господарські товариства, визначена в розмірі понад 1/4 придбаних акцій іншого товариства. Німецький акціонерний закон 1965р. вводить термін «пов'язані підприємства» і зараховує до останніх юридично самостійні підприємства, коли:1) одне з них має більшість

частки в капіталі іншого або більшість голосів; 2) одне підприємство є залежним (юридично самостійне підприємство, яке перебуває під прямим або непрямим визначальним впливом іншого підприємства), а інше головним; 3) підприємства входять до складу концерну; 4) підприємства пов'язані взаємною участю; 5) підприємства є сторонами підприємницького договору [597,с. 220].

Незважаючи на різні підходи до поняття «афілійовані особи», важливо визнати два основних фактори:

1) між формально самостійними юридичними особами можуть існувати (поряд з економічною нерівністю) відносини субординації, залежності, підпорядкування, тобто юридичної нерівності;

2) зазначені відносини потребують спеціального правового регулювання, заснованого на принципі обліку афілійованих осіб і контролю за їх діяльністю (у тому числі за правочинами, які вони здійснюють).

Таким чином, право учасника корпорації на інформацію полягає в можливості отримуватиінформацію про діяльність акціонерного товариства та знайомитися з його бухгалтерськими книгами і іншою документацією в порядку, встановленому статутом товариства та законодавством. Цьому праву учасника кореспондує обов'язок корпорації надати йому відповідну інформацію або забезпечити її отримання (при опублікуванні або розкритті інформації). Одночасно на учасника покладається і обов'язок не розповсюджувати відому йому конфіденційну інформацію (абз. 3 п. 2 ст. 67 ГК РФ), однак поняття «конфіденційна інформація» нерідко призводить до того, що обмежується право акціонерів на інформацію.

Для того, щоб визначитися з межами здійснення права акціонера на інформацію, необхідно враховувати два моменти:

1) органи корпорації, які зобов'язані надати інформацію, повинні мати можливість для нормальної поточної роботи, яка полягає не тільки в забезпеченні даного права акціонера;

2) інформація повинна бути надана акціонерові в обсязі, який не може нашкодити інтересам акціонерного товариства.

Обсяг наданої інформації визначається метою її отримання учасником для реалізації його корпоративних прав. Значить, критерій визначення, інформації, яка може бути надана акціонеру, – це інформація, яка повинна відноситися лише до комерційної, але не до технічної сторони виробництва, тим більше із правом на управління пов'язано право на участь в загальних зборах акціонерів, а отже, саме з таким правом треба пов'язувати і обсяг наданої ним інформації.

Тому в Законі України «Про акціонерні товариства» необхідно закріпити не тільки закритий перелік наданої акціонеру інформації (або іншим чином чітко визначити таку інформацію), але і закритий перелік підстав для відмови в її наданні, як зроблено, наприклад, в Німеччині. А ось в статуті акціонерного товариства повинна бути встановлена чітка процедура надання такої інформації.

Як приклад до підстав для відмови у наданні інформації варто віднести:- надання інформації, яка запитується, заборонено законом; не вказані індивідуальні ознаки документів, тобто ці документи не можна ідентифікувати; на осіб, до яких акціонери звертаються за наданням інформації, покладена відповідальність за її розголошення. (Слід виходити з того, що це зроблено не для приховування інформації від учасників корпорації, а тому, що інформація дійсно становить службову або комерційну таємницю).

Одне із порушень, про які варто згадати, це порушення строків виплати оголошених дивідендів. О.М. Вінник зазначала, що реалізація акціонером права на отримання дивідендів значною мірою залежить від його поінформованості (що особливо актуально для акціонерів, які не брали участі у загальних зборах, на яких приймалося відповідне рішення). Товариство має забезпечити можливість одержання акціонерами, які мають право на отримання дивідендів, відповідної інформації шляхом їх повідомлення про наявність такого права, дату, розмір, порядок і строк виплати дивідендів. Отже, рішення зборів про виплату дивідендів є тим єдиним юридичним фактом, з яким пов'язані виникнення у

акціонера права на отримання дивідендів і обов'язки акціонерного товариства провести виплату до визначеного в рішенні терміну. Отже, питання про захист права на дивіденди може підніматися після виникнення самого права. В.В. Лаптєв вважає, що до прийняття рішення про виплату дивідендів у акціонера немає суб'єктивного права на дивіденди, яке можна було б реалізувати в судовому порядку, що дозволяє йому говорити про умовності даного права. Дійсно, до прийняття рішення про розподіл чистого прибутку товариства у акціонера взагалі немає права на дивіденди, яке можна було б реалізувати в рамках регулятивних правовідносин. До тих пір поки не настане юридичний факт, з яким законодавець пов'язує виникнення правовідносин, не можна говорити про існування суб'єктивних прав і обов'язків. Такої думки дотримуються і Д. Ломакін та О. Білоусов, які стверджують, що право на дивіденди має подвійне значення і необхідно чітко розмежовувати корпоративне (членське) і кредиторське (зобов'язальне) право на дивіденди. Так, корпоративне право на дивіденди виникає з моменту набуття статусу акціонера, існує безстроково і являєє собою постульовану законом абстрактну можливість отримання частини прибутку від діяльності акціонерного товариства. Зобов'язальним же право на дивіденди стає лише після прийняття рішення загальними зборами щодо виплати дивідендів, і до цього юридичного факту права вимагати від товариства виплати дивідендів акціонер не має. М.В. Телюкіна вважає, що право на дивіденди – це виключно корпоративне право акціонера, що виникає в рамках корпоративного правовідношення, яке опосередковує управління господарською організацією, що здійснюється її учасниками, поєднує у собі як майнові, так і немайнові елементи і передбачає умовний характер виникнення зобов'язальних взаємозв'язків між учасниками. В сучасних умовах переважає погляд, що прийняття рішення про виплату дивідендів за привілейованими акціями товариства, розмір дивідендів по яких визначено в статуті, не потрібно. Аргументуючи позицію тим, що це обов’язок товариства по нарахуванню та виплаті дивідендів за привілейованими акціями,

включаючи кумулятивні привілейовані акції, розмір яких визначено в статуті або може бути визначений на підставі останнього. Відмова виплачувати річні дивіденди за такими привілейованими акціями порушує права акціонерів. А в акціонера в цьому випадку виникає право вимагати стягнення неоголошених дивідендів. Однак таке право відсутнє, якщо дивіденди виплачені частково або було прийнято рішення про їх несплату. В.О. Гурєєв пропонує закріпити право акціонера на отримання дивідендів безвідносно до факту прийняття рішення про їх виплату (оголошення), а умовою його здійснення – наявність прибутку в акціонерному товаристві та встановити можливість оскарження бездіяльності товариства (невиплати дивідендів) у судовому порядку [189,с. 150].

Акціонерному законодавству зарубіжних країн (країн системи, загального права) відомий інший підхід до вирішення питання про момент виникнення права на дивіденди. Так, судова практика Англії і США виходить з того, що акціонер має право вимагати в судовому порядку виплати дивідендів навіть в разі, коли вони не були оголошені, але діяльність корпорації приносить прибуток. По даній категорії справ позивачі мають довести наявність у корпорації фондів, необхідних для виплати дивідендів, неефективність використання цих фондів, зловживання директорів або власників контрольного пакета акцій при вирішенні питань про оголошення дивідендів. В основі названих правил лежить неприйнятний для національної правової системи інститут трасту (довірчої власності), який регулює відносини акціонерів і корпорації. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про акціонерні товариства», дивіденди виплачуються виключно грошовими коштами, виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або

нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року.

Отже, тут варто зазначити про наступне: в разі порушення права на виплату дивідендів за умови, визначеної ст. 30, акціонер має право використати правову форму захисту – нотаріальну та у безспірному порядку на підставі виконавчого напису нотаріуса на документах стягнути визначену суму. Між тим зловживання можуть бути у відсутності прийняття рішення про виплату дивідендів, у такому разі й право на виплату не виникає. Тож у такій ситуації є необхідним надати право наглядовій раді акціонерного товариства встановлювати не тільки дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строки їх виплати, а й зафіксувати право впливати на загальні збори в разі настання всіх визначених умов для прийняття рішення про виплату дивідендів шляхом надання чітких рекомендацій, обов'язкових до виконання. Така пропозиція обумовлюється ефективністю корпоративного управління та можливістю органів нагляду та контролю реагувати на порушення. В такій ситуації захист корпоративного права через судовий орган не можливий, так як останній не може замінити вищий орган управління АТ і втрутитися у господарську діяльність АТ, але таким правом може бути наділена наглядова рада. На сьогодні суд має право прийняти рішення лише щодо стягнення дивідендів тільки за наявності рішення загальних зборів АТ про спрямування прибутку на виплату дивідендів, виходячи з якого визначається розмір належних акціонеру дивідендів, строки та порядок їх виплати.

Детальна розробка в рамках доктрини і, по можливості, закріплення доктринальних положень про зміст корпоративних прав, учасників в законодавстві та локальних нормативних актах корпорацій, використання вже існуючих і створення нових механізмів захисту цих прав з урахуванням історичного та сучасного, в тому числі і зарубіжного досвіду дозволять

забезпечити не тільки залучення капіталів в корпорації, а й реальність прав учасників, а також баланс інтересів всередині корпорації.

РОЗДІЛ 4
ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ВИДИ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ

4.1. Сутність корпоративного спору

В Україні стабільність економіки залежить від корпоративного сектора, між тим загальний стан корпоративного законодавства свідчить про його недосконаліть, наслідком якої є - породження конфліктних ситуацій, що у свою чергу впливає на економіку держави. Розглядаючи питання корпоративного управління, не можна залишити без уваги таку правову категорію, як «корпоративний конфлікт», саме в процесі корпоративного управління виникає таке явище.

Наукове дослідження суті і змісту корпоративного конфлікту дає можливість не лише зрозуміти передумови і умови його виникнення, але є необхідним елементом при дослідженні теоретичних проблем захисту корпоративних прав, проблем, пов’язаних з розмежуванням підвідомчості категорій таких справ. Отже, дослідження кваліфікуючих ознак та суті корпоративного спору допоможе визначити механізми і способи попередження і найбільш ефективного вирішення корпоративних конфліктів.

За останні роки корпоративні конфлікти та корпоративні спори стали центром уваги судової практики та правників-теоретиків. Недосконаліть правового регулювання корпоративних відносин, відсутність активного реформування корпоративного законодавства, ефективної доктрини корпоративного права та низька якість локальних актів господарських товариств стають підґрунтям для недружнього поглинання, свавілля чиновників та прийняття незаконних судових рішень. Окрім цього прийняття Закону України «Про судовий збір» [484], зокрема збільшення судового збору, стало підґрунтям для зменшення кількості справ у господарських судах, що виникають з приводу

порушень корпоративних прав, що у свою чергу актуалізує дослідження альтернативних форм захисту порушених прав.

На даний час в українському законодавстві відсутнє легальне поняття «корпоративний конфлікт», не розкритим це поняття залишається у національній правовій доктрині, як і поняття «корпоративний спір», незважаючи на прийняті нові процесуальні кодекси.

Варто зазначити, що значну увагу корпоративним конфліктам було приділено професором О.М. Вінник, яка вводить поняття корпоративної конфліктології як одного з сучасних напрямків юридичної та правової конфліктології. Також дослідженням природи корпоративних конфліктів займаються як правники, так і економісти, серед яких: А. Алчіан, Г. Ковальчу, М. Кужелєв, М. Іоргачова, Н. Арабова, М. Грачова, Л.С. Резнікова, В.В. Холод Р. Коуз,. М. Дженсен, Д. Задихайло, С. Румянцев, О. Перхач, А. Педько, Н. Подольчак, А. Рабошук, В. Рибінцев та інші.

Комплексні дослідження були проведені російськими вченими у монографіях: А.С. Семенової, Ю.С. Сізова «Корпоративні конфлікти. Причини їх виникнення та способи вирішення» 2006 р.; А.Данельяна «Корпорація і корпоративні конфлікти» (2007 р.).

Без наукового дослідження суті і змісту корпоративного конфлікту не можна зрозуміти передумови і умови його виникнення, без з’ясування його особливостей ми не зможемо дослідити питання способів захисту корпоративних прав. Комплексний аналіз відповідних питань потрібен перш за все для визначення механізмів і способів попередження, ефективного вирішення корпоративних конфліктів та з’ясування питань співвідношення категорій «корпоративний конфлікт» та «корпоративний спір».

У літературі зазначалося, що вирішення проблем запобігання та розв’язання корпоративних конфліктів має бути системним, з урахуванням комплексу чинників – економічних, правових, культурних та ін. Фрагментарні

кроки у цьому напрямку не забезпечать досягнення цілі, а лише погіршать ситуацію. Чітке визначення механізмів реалізації прав акціонерів є основою для формування ефективної системи їх захисту. Тож правові механізми при цьому відіграють особливу роль, забезпечуючи цивілізоване вирішення зазначених питань навіть за відсутності інших чинників.

Події останніх років показали, наскільки дані питання актуальні для України та для правової науки. Адже, на жаль, правилом стали «рейдерські» захоплення, постійно розгортаються конфлікти, у яких сторони борються за отримання корпоративного контролю над організаціями. Відбуваються «захоплення» заводів, комбінатів і фабрик. Корпоративні конфлікти, що дістали у засобах масової інформації назву «корпоративні війни», тягнуть призупинення діяльності виробництв, збитки для організацій, їх власників і працівників, недоотримання податкових платежів до бюджетів та, як наслідок, підрив економічної стабільності країни. Крім цього, корпоративні конфлікти негативно відбиваються на загальній інвестиційній привабливості держави, викликаючи недовіру у потенційних іноземних інвесторів, перешкоджають створенню правової держави, знижують авторитет судових і правоохоронних органів, тим самим негативно позначаються на правосвідомості усього населення країни.

В розрізі дослідження захисту корпоративних прав необхідно визначитися з правовою природою корпоративного конфлікту як поняття, що має самостійний характер, який проявляється в його особливостях, має специфічні ознаки та визначені форми прояву. Поряд з цим, варто визначитися з критеріями для видової диференціації корпоративних спорів, адже від об’єкта корпоративного конфлікту залежить обрання того чи іншого способу захисту корпоративних прав та визначення форми правового захисту.

Питання сутності правових спорів було предметом дослідження О.В. Бринцева у 2001 р., висновки якого були зведені до того, що правовий спір є виключно матеріально-правовим явищем, та вперше були визначені ознаки

правового спору, такі як: припущення учасників спору про існування матеріальних правовідносин між ними; матеріальні суб'єктивні інтереси учасників, які суперечать один одному; практична цінність поняття правового спору, яка полягає в можливості шляхом його вирішення встановлювати визначеність у змісті правовідносин, чим досягається захист законних прав та інтересів учасників [118, с. 17; 119].

У сфері корпоративного права конфлікт завжди носить економічний характер, так як мета таких конфліктів полягає у присвоєнні його учасниками матеріальних благ, створених або пов'язаних з корпорацією. Дані конфлікти безумовно є правовими та їх слід розглядати як різновидність цивільно-правових конфліктів, незважаючи на підвідомчість певної категорії корпоративних спорів господарським судам.

В Україні підвідомчість корпоративних спорів господарським судам обумовлена: економічним характером спору; підставою виникнення спірного правовідношення (участь у господарському товаристві, кооперативі); формою корпорації (господарське товариство, кооператив, господарське об'єднання); зв'язком з діяльністю юридичної особи через корпоративне управління, а саме організаційно-господарськими та внутрішнього-господарськими відносинами.

Однак корпоративний спір не є господарським спором, оскільки виникає між учасниками корпоративних відносин не з приводу господарської діяльності, а з приводу матеріальних, організаційних правовідносин щодо набуття, здійснення та припинення їх корпоративних прав та інтересів.

Тому представляється доцільним, враховуючи специфіку справ, що виникають із корпоративних спорів, за аналогією з системою судів із справ інтелектуальної власності, створити також і суди з корпоративних справ, предметом розгляду яких будуть корпоративні спори незалежно від виду учасників.

Взагалі підходи до розуміння корпоративного конфлікту на сторінках юридичної літератури можуть бути як у вузькому, так і в широкому сенсі. Однак єдиної точки зору не знайдено, а велике різноманіття понять визначає дану категорію як зіткнення (що відповідає перекладові з лат. conμictus) протилежних цілей, поглядів, позицій, інтересів суб'єктів взаємодії, як гостру соціальну суперечність, що характеризується наявністю протистояння суспільних сил і здатна викликати ускладнення для кожної зі сторін протистояння [35, с. 401]. Взагалі буквально слово «конфлікт» означає зіткнення. У словнику С.І. Ожегова цьому слову дається таке тлумачення: зіткнення, серйозна розбіжність, суперечка [383, с. 252]. Будь-який конфлікт є зіткненням інтересів, але при цьому інтереси мають бути такими, що взаємовиключають один одного [661, с. 7].

О.М. Вінник корпоративний конфлікт розглядає як видове поняття по відношенню до конфлікту інтересів, оскільки корпоративний конфлікт виникає лише між суб'єктами корпоративних відносин як носіями корпоративних інтересів – загальнокорпоративного (до них належать: товариство, його органи, посадові особи) і індивідуально корпоративного (засновники, учасники/акціонери) і зазвичай характеризується більш-менш активною поведінкою учасників конфлікту чи одного з них [149].

Корпоративний конфлікт розглядається як будь-який конфлікт, що виникає між учасниками корпоративних відносин, спричиняючи для них (котрогось з учасників відносин) негативні наслідки або створюючи загрозу їх настання, в тому числі порушення їх прав та законних інтересів (включаючи корпоративні інтереси), або створюючи загрозу такого порушення [150, с. 70]. О.В. Тарасова визначає корпоративний конфлікт як «суперечки, що виникають: між акціонерним товариством, його акціонерами і менеджерами; між аутсайдерами, що володіють незначними пакетами або боргами підприємства, й інсайдерами (фактичними власниками і керівниками); між різними групами аутсайдерів, прагнучих до управління; між регіональною виконавською владою

і власниками (або крупними акціонерами) основних підприємств регіону і т. п.» [582]. О.М. Соляник вказує, що основу корпоративних конфліктів становить бажання змінити свій статус у компанії, отримати чи збільшити можливість контролювати і направляти поведінку іншої сторони [539]. В.О. Рибінцева, М.В. Хацера визначають корпоративний конфлікт через боротьбу суб'єктів корпоративних відносин за матеріальні та нематеріальні ресурси акціонерних товариств із використанням усіх наявних у них інструментів та методів впливу [497, с. 95]. В.В. Холод та Л.С. Резнікова під корпоративними конфліктами в акціонерних товариствах (АТ) розуміють істотні розбіжності між акціонерами АТ і самим товариством в особі органів управління та посадових осіб, а також між акціонерами АТ щодо питань фінансово-господарської діяльності, корпоративного управління товариством, викликані різним розумінням акціонерами і посадовими особами АТ окремих положень корпоративного законодавства України [620].

Під корпоративними конфліктами в акціонерних товариствах В.Самойленко розуміє істотні розбіжності між акціонерами акціонерного товариства, а також між акціонерами товариства і самим товариством в особі його органів управління та посадових осіб щодо питань корпоративного управління товариством і його фінансово-господарської діяльності, викликані різним розумінням акціонерами і посадовими особами акціонерного товариства окремих положень корпоративного законодавства України [513]. Г.В. Алексєєв визначає корпоративний конфлікт як розбіжності (суперечки) між акціонерами (інвесторами) і менеджерами товариства у зв'язку з порушенням прав акціонерів, які призводять або можуть призвести до позовів стосовно товариства, що контролює акціонера або керівників щодо рішень, які приймаються ними, дострокового припинення повноважень органів управління, істотної зміни у складі акціонерів [25, с. 180]. А.А. Данельян пропонує наступне визначення: корпоративний конфлікт - це суперечка між учасниками корпорації, або між

учасником(ми) корпорації і корпорацією, об'єктом якої є корпоративні правовідносини, а також інші правовідносини, пов'язані з діяльністю корпорації або з вимогами, що пред'являються в інтересах корпорації, а також спір між учасником(ми) корпорації або корпорацією, з одного боку, і іншими особами (виконавчим органом корпорації, утримувачем реєстру власників цінних паперів, депозитарієм, зовнішнім інвестором), з іншого боку, якщо вони зачіпають або можуть торкнутися відносин усередині корпорації, обумовлена протилежними цілями і інтересами сторін конфлікту у зв'язку з бажанням контролювати і направляти поведінку іншої сторони або змінювати свій статус і юридичне становище [193, с. 9].

В.К. Андрєєв та В.А. Лаптєв доходять узагальнюючого висновку, що корпоративний конфлікт може вирішуватися за допомогою проведення переговорів, примирення сторін, підписання компромісних угод (договорів), медіації, арбітражу або судового розгляду [30, с. 210]. Первинною стадією корпоративного конфлікту виступають корпоративні розбіжності, які згодом можуть перерости в розряд «корпоративних спорів» [335, с. 56].

У практиці діяльності міжнародних судів використовується розширене економіко-правове тлумачення корпоративного конфлікту як внутріфірмова розбіжність з питань управління, майна і діяльності корпорації. Так, в постанові Європейського суду з прав людини 22 грудня 2008 р. [565] було встановлено, що «почався великий корпоративний конфлікт, на одній стороні якого були акціонери Компанії, а держава - найбільший кредитор компанії - на іншій стороні » (п. 9 постанови). Ймовірною причиною для такого висновку стали дії керівництва корпорації по реорганізації її структури управління, які могли розглядатися як перешкоджання нормальній процедурі банкрутства, тобто, оцінюючи взаємини між акціонерами (які володіють майновими правами на дивіденди від діяльності акціонерного товариства) і кредитором компанії – державою (що претендувала на майно корпорації) [30, с. 211].

Таким чином, корпоративний конфлікт – це стан двостороннього зв’язку учасників корпоративних відносин, який заснований на правовому протиріччі, що характеризується порушенням або перешкодою для реалізації ними своїх корпоративних прав та законних інтересів.

При цьому слід зазначити, що корпоративний конфлікт та корпоративний спір не можуть розглядатися як синонімічні поняття, враховуючи позицію законодавця. І головна відмінність між ними полягає у порядку вирішення. Так вирішення корпоративного спору можливе лише в рамках формалізованого процесуального порядку з винесенням судового акта, базуючись на матеріальні нормі права, з можливістю примусового виконання, що також має певні особливості.

В науковій літературі існує три основних підходи до питання правової природи правового спору:

1). правовий спір – це явище процесуального права;

2). правовий спір – це категорія, яка містить в собі ознаки як матеріального, так і процесуального права;

3). правовий спір - явище суто матеріальне.

Експерти зазначають, що при оцінці корпоративного спору враховуються не тільки його правові аспекти (застосовні норми права), а й економічні, соціальні та інші фактори, що характеризують поведінку учасників спору.

Дослідженню підлягають також наміри сторін корпоративних відносин, цілі та інтереси участі в корпорації, а також сумлінність, обачність і розумність в діях (поведінці) учасників корпоративних і пов'язаних з ним відносин. Тож під корпоративним спором пропонують розглядати нерозв'язне досудовим (позасудовим) способом протиріччя інтересів і (або) порушення корпоративних прав учасників і пов'язаних з ними відносин, що випливають із членства і управління корпорації.

У такому разі слід мати єдине уявлення про корпоративний спір, який має матеріально-правовий зміст, що втілюється у регламентовану процесуальну форму, ознакою якого є не тільки припущення про існування корпоративних відносин, але й припущення про стан порушення суб'єктивного корпоративного права, на відміну від суб'єктивного права, яке існує або існування якого припускається, корпоративний спір є завжди реальним, незалежно від того передувало йому порушення права чи ні.

О.О. Квасніцька запропонувала корпоративний спір розглядати як спір, що виникає з приводу матеріальних правовідносин між юридично рівними учасниками корпоративних відносин щодо набуття, здійснення та припинення їх корпоративних прав та інтересів [240, с. 16].

Поряд з цим в літературі зустрічається критика щодо використання в законодавстві словосполучення «корпоративні спори» у зв'язку з його неоднозначністю. Так, Г.О. Аболонін зазначив, що «корпоративний спір» є ще одним синонімом давно відомих ситуацій економічного життя, що характеризуються за допомогою понять «корпоративні конфлікти» або «корпоративні війни» [16, с. 56].

Втім, визначення підвідомчості такого спору залежить саме і від розуміння поняття корпоративного спору, що важливим є не тільки для правової доктрини, але й і для правозастосовчої практики.

О. Осипенко вказує на можливість маскування під «корпоративні спори» інших категорій спорів, наприклад «заради використання позивачем або відповідачем деяких передбачених проектом процесуальних преференцій або, точніше, тих процесуальних конструкцій, які здаються їм тактично виграшними. Наприклад, можна передбачити, що окремі режими проекту будуть цілком законно експлуатуватися заради горезвісного затягування розгляду справ» [338].

У ст. 12 ГПК України, що діяла до 15 січня 2018 р., до корпоративних спорів відносилися спори між господарським товариством та його учасником

(засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, що пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства, крім трудових спорів. Звичайно, такий підхід законодавця до корпоративного спору звужував його сутність, адже таким чином звужувалися форми корпоративних прав та виключалася можливість захисту корпоративних прав учасників господарських об’єднань, кооперативів. Адже корпоративні права можуть існувати у різних формах - як частка у статутному капіталі товариства, як акція чи пай, у такому разі раніше ст. 12 ГПК України обмежувала право на захист своїх корпоративних прав учасників не господарських товариства. На сьогодні новий ГПК України розширив коло учасників корпоративних відносин, які мають можливість звернутися за захистом свого суб’єктивного права та інтересу, обумовивши це корпоративними спорами, що виникають між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов’язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів. Утім, законодавче визначення корпоративного спору так і не надано, хоча закріплення його є необхідним для забезпечення юридичної економії та удосконалення юридичної техніки.

Варто згадати, що законодавцем були запропоновані деякі нові нормативні рішення, а саме пов’язані з розширенням переліку справ, що підвідомчі господарським судам. Мова йде про п. 4, 4-1 ч.1 ст.. 12 ГПК України, якими було розширено суб’єктний склад учасників корпоративних спорів та поряд з цим розширено коло підвідомчості справ господарським судам, а саме доповнено спорами між господарським товариством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями

(бездіяльністю) [179]. Втім, доповнюючи у свій час ст. 12 ГПК України спорами між господарським товариством та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, завданих такою посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), знову виникало питання суб'єктного складу, і правники прогнозували виникнення проблем у судовій практиці у зв'язку із застосуванням даної норми, зокрема, пов'язаних з тлумаченням її положень.

Покладаючись на позитивну новелу, яка втілила напрацювання судової практики за останні роки у сфері корпоративних відносин, ми не отримали ні поняття «корпоративний спір», ні перелік справ з врахуванням існуючих розбіжностей стосовно понятійного апарату і термінології. Мова йде про суб'єктивну складову таких спорів та обмеження юридичних осіб, що мають іншу організаційно-правову форму, ніж господарське товариство, а між тим відносяться до підприємств корпоративного типу з огляду на організаційні форми підприємств, передбачені ст. 63 ГК України.

Відомо, що до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 10 жовтня 2013 р. №642 – VII [446] суб'єктний склад учасників корпоративного спору обмежувався господарським товариством та його учасником (засновником, акціонером), у тому числі таким, який вибув. У науковій літературі такий підхід також виправдано піддавався критиці через свою надмірну звуженість та неврахування положень ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України [537], яка встановлює виникнення корпоративних правовідносин із участі в господарських організаціях, до числа яких належать й інші, окрім господарських товариств, юридичні особи корпоративного типу. Наслідком вищевказаних змін стала редакція п. 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України, аналіз якої дозволив віднести до корпоративних спорів ті, що виникають, окрім повного та командитного

товариств, у товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерних товариств - виробничих кооперативів, споживчих товариства, приватні підприємства. Цим Законом було викладено у новій редакції і ч. 6 ст. 16 ГПК України щодо виключної підсудності справ, у відповідності з якою справи у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців.

Таким чином, змінивши усталений підхід судової практики до поняття корпоративних спорів і врахувавши дискусію 10-літньої давності з приводу суб’єктного складу таких спорів, законодавець вніс певні корективи. Так в новому ГПК України до юрисдикції господарських судів віднесені справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів.

Поряд з цим на сьогодні до корпоративних спорів легально віднесені справи у спорах між господарським товариством та його посадовою особою про відшкодування збитків. На сьогодні відповідне закріплення такої категорії корпоративних спорів відображено та виправлена помилка раніше діючих редакцій, де при визначенні підвідомчості справ цієї категорії суди враховували лише закони України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» і застосовували дані приписи виключно до господарських товариств. Відтак, враховуючи, що справи у спорах між юридичною особою та

її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах, підвідомчі господарським судам, спірність позицій щодо наявності корпоративних відносин у виробничих кооперативах, фермерських господарствах, приватних підприємствах, заснованих на власності двох або більше осіб, припинено.

Однак, з огляду на правову природу корпоративного спору, не зачіпаючи видову приналежність до господарських спорів, яку описують вчені господарники, варто визначити, що корпоративний спір обумовлюється конфліктами, які виникають у процесі створення юридичної особи, у процесі управління юридичною особою і з приводу некомерційного і комерційного партнерства, яке притаманне як господарським товариствам, підприємствам корпоративного типу, так і господарським об'єднанням [44, с. 20].

Слід зазначити, що системний аналіз положень ст. 84 ЦК України, ч. 5 ст. 63, ч. 1 та 3 ст. 167 ГК України, ст. 1, 19 і ч. 6 ст. 20 Закону України «Про фермерське господарство», ст. 6, 8, 19 та 21 Закону України «Про кооперацію» дозволяє визначити можливий конфлікт інтересів не лише між членами, учасниками і юридичною особою, а й наявність розбіжностей між інтересами окремих учасників (груп учасників) і посадових осіб їх юридичної особи, що за таких обставин тягне за собою виникнення корпоративного спору.

Отже, законодавець, знову підійшовши безсистемно до внесення відповідних доповнень, залишив без уваги необхідність легального розширення змісту корпоративних прав та корпоративних відносин. Адже практика на сьогодні свідчить про недостатність законодавчих приписів ст.. 167 Господарського кодексу України, яка визначає зміст корпоративних прав та корпоративних відносин, якої на практиці не достатньо для того, щоб напрацювати судову практику. Такі висновки знаходять відображення не лише

на сторінках наукової літератури, а й серед практикуючих юристів. Так, про несистемність змін до корпоративного законодавства заявила партнер АК «Коннов і Созановський» Олена Яремчук, зазначивши, що законодавець має замислитися над питанням наведення порядку в організаційно-правових формах юридичних осіб, які є господарськими організаціями, та/або встановленням правового регулювання, зокрема, діяльності приватних підприємств, яких за даними статистики на 1 жовтня 2015 р. в Україні існує більше 202 тисяч.

Утім, незважаючи на низку негативних положень, які мав проект Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів від 23.03.2017 р. [488], варто визнати, що ст. 20 ГПК України більш системно підійшла до категорій справ, що підвідомчі господарським судам, хоча знову не визначила чітко критерії, за якими спір можна вважати корпоративним.

Таким чином, для уніфікації процесу та питань підвідомчості корпоративних спорів, варто надати легальне визначення корпоративному спору з урахуванням видової диференціації юридичних осіб. Необхідно в процесуальному акті визначити чітко, для усунення двоякості тлумачення, які спори можуть вважатися корпоративними, і для цього необхідно доповнити розділу ІІІ главу 12 ЦК України поняттям «корпоративні права» і включити до об’єктів цивільних прав корпоративні права, які є оборотоздатними у цивільному обороті, щоб оптимально забезпечити взаємодію матеріального та процесуального права.

Нам слід відмовитися від запропонованого Господарським кодексом України підходу до визначення корпоративних відносин через поняття «корпоративні права». Безспірний факт щодо наявності майнових та особистих немайнових прав, що становлять сутність корпоративного права, дозволяє закріпити поняття корпоративних прав як дефініції цивільного права.

На особливості, пов’язані із суб`єктним складом корпоративного правовідношення з позиції процесуальної практики, посилаючись на норми Господарського процесуального кодексу України та роз`яснення Вищого господарського суду України, вказували вчені [400], що є свідченням не тільки специфіки порядку розгляду справ за корпоративними спорами, а особливостей, що пов’язані з трансформацією корпоративного конфлікту у корпоративний спір, що іноді може мати комплексний характер.

Наприклад, коли учасник юридичної особи корпоративного типу оскаржує правочин, що має негативні наслідки для такого учасника, такий спір є корпоративним. Утім, якщо такий правочин у суді оскаржується юридичною особою, то віднести такий спір до корпоративного не можливо. Як не можливо віднести до корпоративних спорів конфлікт подружжя про поділ спільно нажитого майна, що включає в себе акції та частки. При цьому спір інших осіб про належність акцій, часток товариства відноситься до корпоративних спорів.

4.2. Характерні риси корпоративного спору

О.Б. Денис, розглядаючи сутність корпоративного конфлікту, виокремлює специфічні характеристики цього явища:

1. Окрема сфера прояву конфліктів – корпоративні конфлікти виникають між учасниками корпоративних відносин у внутрішньому середовищі чи в процесі взаємодії корпорації із зовнішнім середовищем.

2. Особливий суб’єктний склад учасників (корпоративні конфлікти виникають між учасниками корпоративних відносин – особами, які перебувають у відносинах, що склалися з приводу співволодіння/управління власністю корпорації, та/або договірних відносинах із корпорацією) та більш складна конфігурація відносин.

3. Переважно довготерміновий характер взаємовідносин учасників корпоративних відносин та зафіксованість їх у вигляді контрактів, повноту яких

через об’єктивні чинники (інформаційної асиметрії та ірраціональності поведінки індивідів) забезпечити неможливо.

4. Окрема група дефіцитних ресурсів, унаслідок нестачі яких виникають корпоративні конфлікти, – частки власності, дохід від інвестованого капіталу, вплив на управління корпорацією [196, с. 13].

Корпоративний конфлікт є специфічним станом корпоративних відносин, якому притаманні основні характеристики, зокрема:

- наявність не менше двох сторін конфлікту, в якості яких, зокрема, можуть виступати корпорація, учасник(ки) корпорації, виконавчі органи корпорації, реєстроотримувач, депозитарій;

- правове протистояння сторін конфлікту, обумовлено протилежністю цілі і інтересів учасників корпоративних відносин. Адже суб’єкти корпоративних відносин володіють загальним корпоративним інтересом (в особі корпорації) та приватним корпоративним інтересом (в особі окремих учасників);

- об’єктом конфлікту є корпоративні відносини, а також відносини, пов’язані з діяльністю корпорації або з вимогами, що пред’являються в інтересах корпорації;

- змістом конфлікту є бажання контролювати, впливати на поведінку інших учасників, змінювати свій статус або юридичне становище;

- передумовою конфлікту є протиріччя, яке полягає у зловживанні своїм правом, невиконання обов’язків і т.д.;

- конфлікт є процесом, що поєднує дві складові: суб’єктивну та об’єктивні.

Нерідко зустрічається ототожнення понять «корпоративний спір» та «корпоративний конфлікт». Слід погодитися з думкою В.А. Лаптева, що поняття корпоративну спору і корпоративного конфлікту можна ототожнити у більшості випадків, проте слід представити це співвідношення як родове поняття – корпоративний конфлікт і видове поняття – корпоративний спір.

Вирішення корпоративних конфліктів, яке за своєю суттю не тотожно вирішенню корпоративного спору, може відбуватися у певних неюрисдикційних формах і за допомогою застосування відповідних прийомів і способів. Саме корпоративний спір є наслідком нерозв'язаних альтернативними формами конфліктів інтересів учасників, що випливають із членства і управління корпорації.

О.Р. Ковалишин вважає, що ознакою корпоративного спору є не тільки припущення про існування корпоративних відносин, але й припущення про стан порушення суб’єктивного корпоративного права. Автор зазначає, що на відміну від суб’єктивного права, яке існує або існування якого припускається, корпоративний спір є завжди реальним, незалежно від того передувало йому порушення права чи ні. Навіть якщо суб’єкт корпоративного спору помилково стверджує, що його права порушуються або запере- чуються іншою особою, то в цьому випадку він особисто безпосередньо виступає ініціатором спору, у зв’язку з тим що заперечує право іншої сторони, незаконно претендує на певні блага [255].

М. Степкин виділяє наступні особливості корпоративних спорів:

1. Суб'єктний склад. Саме юридична особа, з приводу якої виникає корпоративний спір, має особливий статус. При цьому корпоративний спір зачіпає інтереси багатьох осіб: учасників, акціонерів, членів юридичної особи, працівників, кредиторів;

2. Підвищений рівень складності правових конструкцій. Справа в тому, що корпоративний спір може бути лише малою частиною великого корпоративного конфлікту, при цьому рішення з корпоративного спору не завершить весь корпоративний конфлікт;

3. Велика кількість диспозитивних норм. Особливості правового регулювання юридичної особи, у якої виник корпоративний спір, можуть бути

встановлені локальними актами. Оцінка відповідності змісту локальних актів закону лежить на суді;

4. Певні процесуальні особливості: до позовної заяви пред'являються додаткові вимоги; у суду та інших осіб є інформаційні обов'язки; діють інші правила примирення сторін, накладення забезпечувальних заходів і санкцій за невиконання процесуальних обов'язків [369].

Надаючи визначення корпоративному спору, науковці дійшли висновку, що корпоративний спір – це нерозв'язне досудовим (позасудовим) способом протиріччя інтересів і (або) порушення корпоративних прав учасників і пов'язаних з ними відносин, що випливають з членства та управління корпорації [30, с. 210].

Отже, для з’ясування поняття «корпоративний спір» варто зрозуміти, що є предметом даного спору. Враховуючи, що змістом спірних матеріально-правових відносин є корпоративні правовідносини, учасниками яких є юридична особа корпоративного типу, що здійснює господарську діяльністьта, та її учасники, у такому разі предметом корпоративного спору є вимога учасника, корпоративних правовідносин про захист його корпоративних прав.

М.А. Рожкова корпоративні правовідносини вважає цивільними правовідносинами, в яких обов'язки конкретного органу корпорації здійснювати управління і ведення справ корпорації кореспондує право учасників цієї корпорації (персональний склад яких може неодноразово змінюватися) на отримання інформації та участь в управлінні і веденні справ [288].

І якщо уважно проаналізувати дослідження щодо корпоративних правовідносин, то як уже зазначалось, більшість науковців зосереджуються на відносинах з господарським товариством, виключаючи інші організаційно-правові форми юридичних осіб корпоративного типу. Так, Т.В. Кашаніна [239, с. 46] відносить до корпорацій виключно господарські товариства. П.В. Степанов [568, с. 16] виключає зі складу корпорацій таку організаційно-

правову форму юридичних осіб, як «товарищества», оскільки вони не мають всередині будь-якої організаційної структури.

Н.С. Кузнєцова вважає, що «у доктрині можна виділити два загальних підходи до визначення корпоративних відносин: широкий і вузький. У широкому розумінні корпоративними відносинами розглядаються всі правовідносини, де одним із учасників виступає корпорація як організаційно-правова форма юридичної особи, що здійснює підприємницьку діяльність. У вузькому (власному) розумінні – це зобов'язальні відносини між корпорацією (її органами) та учасниками з приводу управління, ведення справ, надання інформації тощо» [324].

Однак відмічається, що підхід науковців зосереджений на юридичних особах корпоративного типу виключно комерційних і як правило господарських товариств. Утім, дискусію варто розширити на виробничі кооперативи, фермерські господарства, господарські об'єднання. При цьому варто згадати про існування некомерційних юридичних осіб корпоративного типу – кооперативи, господарські об'єднання, саморегулівні організації, які також мають зобов'язальні та організаційні відносини члена та юридичної особи, що мають всі ознаки корпоративних правовідносин, однак на сьогодні не враховуються та правова природа таких відносин залишається невизначеною. Так, на думку Н.В. Козлової, до числа корпорацій відносяться всі господарські товариства і товариства, кооперативи, громадські та релігійні організації, некомерційні партнерства, об'єднання юридичних осіб та інші юридичні особи, засновані на корпоративних засадах (принципах членства, участі) [251], з чим не можна повністю погодитися.

Суб'єктом корпоративного спору з однієї сторони є особа, яка є носієм корпоративних прав у разі наявності доказів порушення, оспорення і невизнання її корпоративних прав. Утім, у корпоративних спорах суб'єктом може бути не тільки юридична особа корпоративного типу та власник корпоративних прав, а

й посадова особа, державний реєстратор, що не є суб'єктами корпоративних правовідносин. Отже, у такому разі поняття «суб`єкт корпоративного спору» є ширшим за поняття «суб`єкт корпоративного правовідношення», у зв'язку з чим вимагає переосмислення категорія «корпоративний спір».

У зв'язку з цим варто корпоративний спір характеризувати не тільки участю в юридичній особі корпоративного типу та придбанням корпоративних прав, а суб'єктним складом корпоративного спору, що може знаходитися за межами корпоративних правовідносин, але впливати опосередковано на корпоративні права, а отже, мати змогу порушувати їх.

На проблему у визначенні корпоративного спору вказує різне правозастосування та праворозуміння правової природи корпоративного спору. Так, помилковим є трактування корпоративного спору через ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», а саме через істотну участь - пряме або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами часткою у розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі [460]. Так, у справі від 1 лютого 2017 р. №910/8438/15-г про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників суди першої та апеляційної інстанції дійшли висновку, що спір є корпоративним з огляду на положення ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», оскільки позивачка є істотним учасником товариства, яке на час прийняття оспорюваного рішення було одноособовим учасником ТОВ «Капітал Інвест ЛТД». Однак Верховний Суд України у своїй постанові зазначив, що посилання суду на цей Закон з метою визначення такого спору як корпоративного є помилковим з огляду на особливості його застосування і мету. Зазначений Закон спрямований

на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями. Тобто Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не є таким, що регулює корпоративні відносини, і наведені у ньому визначення термінів не можуть бути вирішальними при визначенні підвідомчості справи господарському суду [460].

Якщо проаналізувати судову практику, роз’яснення та рекомендації вищих судових інстанцій, то можна дійти висновку, що до корпоративних спорів віднесені спори:

- за позовами учасників юридичної особи про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них;

- про ліквідацію юридичної особи чи скасування її державної реєстрації;

- за позовами акціонерів приватних акціонерних товариств (далі – ПрАТ) про переведення на них прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням їхнього переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства;

- за позовами акціонерів публічних акціонерних товариств (далі – ПАТ) та акціонерів - власників привілейованих акцій про переведення на них прав і обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням їхнього переважного права на

придбання акцій додаткової емісії, що розповсюджуються шляхом приватного розміщення;

- за позовом учасника товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ) або учасника товариства з додатковою відповідальністю (далі – ТДВ) про переведення на учасника прав та обов'язків покупця у зв'язку з порушенням його переважного права на купівлю частки (її частини) у статутному капіталі товариства;

- спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу;

- за позовом учасника юридичною особи про відшкодування збитків, завданих юридичній особі;

- спори, пов'язані з емісією цінних паперів;

- за позовом про оскарження приналежності і розподілу часток у статутному капіталі господарських товариств.

При цьому неможна зазначити, що такий перелік є вичерпний з огляду на те, що кожна категорія справ має специфіку, що породжує певні проблеми з питань визначення належності конкретного спору до корпоративних правовідносин та застосування строку позовної давності у зазначених правовідносинах. Специфіка полягає в тому, що ці спори поєднують приватноправову та публічно правову складові корпоративних правовідносин. О.Р. Кібенко запропонувала виокремлювати два види корпоративних відносин: внутрішні (виникають всередині товариства) та зовнішні (виникають в процесі здійснення товариством своєї господарської діяльності). У свою чергу, в першій групі вона визначила відносини між учасниками товариства, відносини між господарським товариством та його учасниками та відносини між різними органами господарського товариства, а зовнішні корпоративні відносини, на її думку, можуть бути приватно-правового (цивільні та трудові) та публічного

(адміністративні, кримінально-правові, фінансові) характеру [247, с. 309]. Тут варто лише зауважити, що як у внутрішніх, так і у зовнішніх відносинах акцент варто робити не на господарське товариство, а на юридичну особу корпоративного типу.

Н.Н. Пахомова охарактеризувала корпоративні відносини як особливі відносини у сфері власності, що трансформують індивідуальну власність кількох суб'єктів у власність з множинним складом суб'єктів-власників. Кожен з учасників корпоративних відносин у результаті такої трансформації (поєднаної з перерозподілом влади) отримує обсяг влади (привласнення) на об'єднане майно, що відображає межі його дозволеної поведінки. З цих позицій, корпоративні відносини є відносинами «обмежених» власників, які свідомо сформували їх для досягнення наміченого синергетичного ефекту [27, с. 99]. Однак, як було зауважено в літературі, науковець змішує корпоративну організацію як суб'єкта права з її майновою самостійністю, а також не виокремлює в якості основної риси юридичної особи як корпорації наявність корпоративних прав учасників такої юридичної особи. Адже для інституту захисту важливо з’ясувати, що спір виникає з приводу порушеного суб’єктивного права, і у цьому разі акцент падає на учасника цивільного обігу як носія корпоративних прав і обов’язків, який реалізує корпоративне право через корпоративні правовідносини, які проявляються в системі речових, зобов’язальних правовідносин.

Саме через суб’єктний критерій Верховний Суду України визначив перелік спорів, що не належать до корпоративних, у зв’язку з чим вони вирішуються загальними або господарськими судами в порядку їх юрисдикції. Так, це спори про визнання недійсними рішень органів управління юридичної особи за позовом особи, яка не є учасником (акціонером, членом, засновником), у тому числі таким, що вибув, у разі оспорювання рішень органів управління юридичної особи, прийнятих після його вибуття; спори між акціонерами, АТ та

депозитарними установами, пов'язані з укладенням, зміною, розірванням, виконанням або визнанням недійсними договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах, зазначених у ст. 5 Закону України «Про депозитарну систему України»; спори, пов'язані з управлінням активами корпоративних інвестиційних фондів; спори, пов'язані з розподілом майна подружжя, вступом до юридичних осіб спадкоємців, правонаступників, осіб, яким було відчужено частку в статутному капіталі господарських товариств; спори про визнання права власності на акції, спори щодо укладення, розірвання, зміни, виконання, а також визнання недійсними договорів купівлі-продажу акцій, та спори щодо інших правочинів з акціями, крім спорів, пов'язаних з порушенням переважного права акціонерів на придбання акцій; спори між набувачем права власності на частку в статутному капіталі та учасниками ТОВ або ТДВ про право власності на частку [456]. Крім цього, правові висновки щодо юрисдикції корпоративних спорів були визначені в низці справ Верховного Суду України, в яких було визначено, що, наприклад, спори щодо частки в статутному капіталі господарського товариства не завжди є корпоративними. Так, спір, що випливає з договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі господарського товариства особою, що не є учасником такого товариства (справа №6-703цс17), з договору дарування частки без відчуження корпоративних прав (справа №6-381цс17), на думку Верховного Суду України, підлягає розгляду загальними судами в порядку цивільного судочинства.

Таким чином, корпоративний спір є видовим поняттям родового поняття «корпоративний конфлікт», обумовлюється цивільно-правовою природою, оскільки пов'язаний з правовою вимогою захисту корпоративного права учасника, через переважну роль цивільно-правових способів у захисті корпоративних прав і інтересів, та характеризується комплексним характером, кваліфікація якого залежить від суб’єктного та предметного критерію. Корпоративний спір є складною категорією та несе подвійне змістовне

навантаження, оскільки визначається суб'єктним складом спірного корпоративного правовідношення і особливим об'єктом спору, що втілюється в процесуальному документі - корпоративному позові.

У зв'язку з таким розумінням корпоративного спору варто визначити його особливості, що проявляються:

- в об'єкті спору – корпоративні права;

- у формалізованому суб'єктивному складі;

- у поєднанні загального корпоративного інтересу (в особі юридичної особи) і приватного корпоративного інтересу(в особі окремого учасника) при домінанті приватно-правової складової, так як корпоративні права суб'єкта набуваються за рахунок членства і управління юридичною особою, а отже, мають юридичну рівність та правову автономність;

- у виключних способах захисту, що складають матеріально-правову вимогу;

- у спеціальних нормах, що регулюють вирішення корпоративних спорів;

- у множинності осіб, що виходить за межі корпоративних відносин;

- у складності формалізованого процесу.

4.3. Класифікація корпоративних спорів

Методологічно юридичні категорії підлягають відповідній класифікації в цілях розуміння їх сутності та усвідомлення їх ролі для правової науки. Так, критеріями класифікацій корпоративного спору є не тільки юридичні критерії, а й економічні, соціальні, що складають сутність юридичних осіб корпоративного типу.

В юридичній літературі за останній час зявилися різні пропозиції щодо критеріїв класифікації корпоративних спорів, і предмет спору, суб'єктний склад, передумови виникнення, цілі, видова диференціація корпоративних відносин та

ін. Хоча у більшості випадків безумовно перевага віддається предметному критерію.

Слід зауважити, що критеріїв класифікації корпоративних спорів є досить багато та перелік їх в літературі не є вичерпним, що дозволяє дискутувати, однак потребує системності та впорядкованості.

О.О. Мельник запропонував поділяти корпоративні спори на договірні спори, які виникають з засновницького договору, та позадоговірні - всі інші спори, які не відносяться до першої категорії [365, с. 268].

Д.І. Дєдов і А.Е. Молотніков корпоративні спори класифікують залежно від програмних цілей їх впливу на:

1) захист прав власності на акції (наприклад, внесення запису до реєстру акціонерів про списання акцій з рахунка акціонера на підставі підроблених документів);

2) порушення прав акціонерів, засвідчених акціями (наприклад, порушення прав на участь в управлінні товариством);

3) порушення інтересів товариства (наприклад, невигідні для товариства договори по відчуженню майна, що призводять до неспроможності компанії) [287, с. 690].

О.Р. Ковалишин пропонує корпоративні спори класифікувати за суб'єктним складом та залежно від об'єкта, з приводу якого виникають корпоративні прав. Так, за суб'єктним складом науковець класифікує корпоративні спори на категорії:

1) спори, що виникають між учасниками, в тому числі учасником, який вибув, з приводу створення, діяльності, управління та припинення діяльності такого товариства;

2) спори між господарським товариством та його учасником;

3) спори між корпорацією чи учасником корпорації та будь-яким іншим учасником приватноправових відносин. Залежно від об'єкта - на спори, які

виникають з приводу майнових корпоративних прав, та спори, які виникають з приводу організаційних корпоративних прав [255].

В.К. Андрєєв залежно від суб'єкта – ініціатора конфлікту по відношенню до корпорації поділяє корпоративні спори на внутрішні (між членами корпорації, між членами і корпорацією, між органами корпорації та ін.) і зовнішні (між корпорацією і третіми особами, в тому числі з реєстратором, кредитором і ін.). Дана класифікація визначається змістом безпосередньо корпоративних, а також пов'язаних з ними інших відносин. У першому випадку мова йде про конфлікти (внутрішні), в тому числі суперечки, безпосередньо пов'язані з управлінням і участю в корпорації, в той час як друга група конфліктів (зовнішніх) виникає у випадках порушення третіми особами корпоративних прав або перешкоди до їх здійснення з боку третіх осіб, а також порушення законних інтересів членів та корпорації в цілому [285].

В.А. Лаптєв, Е.Н. Єфименко класифікують корпоративні спори за суб'єктним та предметним критеріями:

1) спори між акціонерами (учасниками) та господарським товариством;

2) спори між акціонерами (учасниками);

3) спори між акціонерами (учасниками) і третіми особами;

4) спори між органами управління господарських товариств;

5) конфлікти між виконавчим органом і господарським товариством;

6) конфлікти між холдинговою компанією та дочірнім товариством [334, с. 268].

В юридичній літературі виділяють такі види корпоративних суперечок, як суперечки:

- пов'язані зі статутним (складеним) капіталом юридичних осіб (формуванням, зміною, розподілом, оформленням, обліком, реєстрацією, спадкуванням та іншим);

- що випливають з цивільних правовідносин юридичних осіб з особами, які входять або ж входили до складу органів їх управління, що виникають внаслідок здійснення, припинення, призупинення повноважень цих осіб;

- пов'язані з позовами засновників юридичної особи про відшкодування завданих збитків, визнання укладених угод недійсними, а також застосуванням наслідків недійсності подібних угод;

- пов'язані з оскарженням рішень органів управління юридичної особи;

- які є наслідком нотаріального посвідчення угод з частками в статутному капіталі [289].

При цьому є судова практика, яка виокремлює суб’єктний критерій поділу корпоративних спорів на види, та постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» [429], де закріплений умовний перелік корпоративних спорів та спорів, які до них не належать та вирішуються загальними або господарськими судами. Відсутність переліку в законодавстві категорій справ, що кваліфікуються як корпоративні, кваліфікаційної ознаки для визначення такої категорії спорів призводить до двозначного тлумачення і помилок.

Однак запропонований поділ носить рекомендаційний характер, а, враховуючи ліквідацію Вищого господарського суд України та зміни, які відбулися внаслідок прийняття рамкових законодавчих актів та прийняття Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» 6 лютого 2018 р., свідчить про необхідність системного закріплення критеріїв класифікації та визначення видової диференціації корпоративних спорів.

Одним із найбільш поширених видів спорів є корпоративні спори між членами корпорацій по оскарженню рішення органів юридичної особи, спори щодо отримання дивідендів від діяльності господарської організації, щодо

ненадання інформації членам господарської організації, щодо виходу зі складу товариств.

Оскарження рішень загальних зборів відноситься до корпоративних спорів, та відповідно до п. 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 №13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» звернення до суду з позовом про визнання недійсними рішень органів управління товариства мають лише ті його акціонери (учасники), які були акціонерами (учасниками) на дату прийняття рішення, що оскаржується [423]. Визначившись з колом суб'єктів такої категорії справ, дані спори пропонується кваліфікувати як спори між членами акціонерного товариства і юридичною особою. Позивачем виступають члени юридичної особи, а сама організація виступає відповідачем у суді, до якого звертається відповідна вимога про визнання недійсним прийнятого рішення.

Неповідомлення учасника товариства про проведення загальних зборів в установленому статутом порядку є грубим порушенням його прав, що може бути підставою для визнання рішень загальних зборів господарського товариства недійсними. Неповідомлення учасника товариства про скликання й проведення загальних зборів, на яких його виключили з учасників товариства, є безумовним порушенням прав, передбачених ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» (Постанова Верховного Суду України від 02.09.2014 р. у справі №3-39гс14, ЄДРСРУ №40423562, Постанова Верховного Суду України від 26.10.2016 р. справа №3-1179гс16) [375].

У пункті 2.12 постанови від 25 лютого 2016 р. №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» Пленумом Вищого господарського суду України роз'яснено, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення ст.. 203 та ст. 215 ЦК України, які

визначають підстави недійсності правочину, і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України [457].

Судова практика та цивільно-правова доктрина вказують на те, що рішення юридичних осіб є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), що породжують правові наслідки лише для учасників корпоративних відносин, на які вони розповсюджуються. Тому підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи є: порушення норм законодавства та установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів (наприклад, прийняття загальними зборами рішення за відсутності кворуму для проведення загальних зборів чи прийняття рішення (ст. 41, 42, 59, 60 Закону про господарські товариства), прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства (ч. 4 ст. 43 Закону), прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримана процедура надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації (ст. 40, 45 Закону); позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах.

Стосовно категорії справ, відповідно до яких визнаються недійсними рішення юридичних осіб корпоративного типу, слід вести мову про такі порушення, як несвоєчасне повідомлення (неповідомлення) акціонера про дату проведення загальних зборів; ненадання акціонеру можливості ознайомитися з необхідною інформацією (матеріалами) з питань, включених до порядку денного.

Отже, не всі порушення законодавства, допущені під час скликання та проведення загальних зборів господарського товариства, є підставою для визнання недійсними прийнятих на них рішень. А у разі якщо рішення прийнято загальними зборами з питань, які належать до компетенції інших органів товариства (наглядової ради, виконавчого органу тощо), то таке рішення

загальних зборів учасників (акціонерів, членів) не може бути визнано недійсним з таких підстав, оскільки відповідно до частини 1 ст. 98 ЦК України загальні збори учасників товариства мають право приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, у тому числі і з тих, що передані загальними зборами до компетенції виконавчого органу [145]. Однак визнання недійсними рішень наглядової ради АТ мають свої особливості, і у такій категорії спорів не можуть бути застосовані за аналогією норми, які визначають порядок скликання загальних зборів, незважаючи на те, що підстави визнання недійсними рішень наглядової ради практично тотожні. Однак у такій категорії спорів варто враховувати локальні акти, якими може визначатися кількісний склад наглядової ради для її правомочності.

Закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають [457] (п. 2.11 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 р. №4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин»).

Таким чином, для відмови в задоволенні вимог визнання рішення загальних зборів необхідні наступні підстави:

- голосування учасника не могло вплинути на результати голосування;

- допущені порушення не є суттєвими;

- рішення не спричинило заподіяння збитків учаснику.

Щодо рішень ради директорів акціонерних товариств при оскарженні їх членом ради директорів, якщо:

- голосування даного члена ради директорів юридичної особи не могло вплинути на результати голосування;

- допущені порушення не є суттєвими.

Щодо рішень ради директорів акціонерних товариств при оскарженні їх членом ради директорів, якщо:

- воно не спричинило за собою заподіяння збитків товариству або акціонеру або виникнення інших несприятливих наслідків для них;

- допущені порушення не є суттєвими.

Щодо товариств з обмеженою відповідальністю, якщо:

- голосування учасника, який подав заяву, не могло вплинути на результати голосування;

- допущене порушення не є суттєвим;

- рішення не призвело до заподіяння збитків даному учаснику товариства.

Порядок виплати дивідендів визначається законодавством та установчими документами господарського товариства в разі особливостей, пов'язаних з корпоративними правами держави, виплата дивідендів виключно регламентується ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21.09.2006 р. та щорічними постановами Кабінету Міністрів України. Право учасника господарського товариства на отримання дивідендів передбачено п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦК України, п. 2 ч. 1 ст. 88 ГК України, п.п. 14.1.49 п. 14.1 ст. 14 ПК України, п. 6 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» та п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про акціонерні товариства» тощо.

У п. 3.1 постанови Пленуму Вищого господарського суду «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25.02.2016 р. №4 зазначено, що рішення про виплату дивідендів акціонерам не може бути прийнято в судовому порядку у зв'язку з тим, що згідно з п. «д» ч. 5 та ч. 6 ст. 41, ст. 59 Закону України «Про господарські товариства«, п.п. 11, 12 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» затвердження річних результатів діяльності юридичної особи, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати частки прибутку (дивідендів) належить до виключної компетенції загальних зборів. Суд має право прийняти рішення про

стягнення дивідендів лише за наявності рішення загальних зборів юридичної особи про спрямування прибутку на виплату дивідендів, на підставі якого визначаються розмір належних позивачу-учаснику (акціонеру, члену) дивідендів, строки та порядок їх виплати. Так, у справі №924/980/14 [427], яка розглядалась Вищим господарським судом України в 2015 р., учасник, що вийшов зі складу учасників товариства, звернувся до суду з вимогою до товариства виплатити його частку в статутному капіталі. Суд дійшов висновку, що вимоги учасника товариства правомірні та задовольнив вимоги учасника. По справі №12/191пн [605] учасник вийшов зі складу товариства і вимагав виплати належних йому дивідендів за певні роки. Судом у позові було відмовлено у зв'язку з тим, що, в роки, за які учасник вимагав виплати дивідендів, загальні збори не приймали рішень щодо виплати дивідендів, а тому судом було прийнято рішення про відмову у задоволенні позову учасника товариства. Але суд звернув увагу на те, що учасник має право на виплату частки у статутному капіталі товариства у зв'язку виходом зі складу учасників.

Тому в такій категорії спорів слід чітко визначитися з повноваженнями загальних зборів, виключності таких рішень та неможливості захисту порушеного права у формі та у спосіб, який не може забезпечити результат. У випадках невиплати або ж затримки у виплаті учаснику товариства належних йому дивідендів суд не вправі задовольнити вимогу учасника щодо сплати належних йому дивідендів, оскільки суд має право зобов'язати здійснити оплату дивідендів лише у разі, якщо загальними зборами було прийнято таке рішення, яке було оформлене відповідним протоколом. Так, у справі №910/14601/13 позивач, частка якого у статутному фонді товариства становила 0,0235%, просив стягнути з відповідача дивіденди у розмірі 9020,00 грн. Позов був задоволений, навіть незважаючи на те, що після прийняття загальними зборами учасників товариства рішення про виплату дивідендів, було прийнято нове рішення, яким скасувалося попереднє рішення, яким передбачалась виплата дивідендів. Суд

зазначив, що виплата дивідендів уже не може бути відмінена внаслідок приписів ч. 2 та ч. 3 ст. 13 Цивільного кодексу України, при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб; не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

При цьому варто зазначити, що існують випадки, коли товариство взагалі не має права виплачувати дивіденди (на прикладі акціонерного товариства): до повної сплати всього статутного капіталу товариства; до викупу всіх акцій, які повинні бути викуплені; якщо на день прийняття такого рішення товариство відповідає ознаками неспроможності; якщо на день прийняття рішення вартість чистих активів товариства менше його статутного капіталу.

Для аналізу категорії спорів, пов’язаних з правом учасників на отримання інформації, вагомими є форма надання такої інформації учасникам, факт членства у складі юридичної особи, обов’язкові вимоги до звернення, склад інформації, строк надання документів, що містять інформацію.

Пленум Вищого господарського суду України у постанові «Про деякі питання практики вирішення спорів з корпоративними правовідносинами» від 14.07.2016 р. №7 вказував на зобов'язання товариства надавати на вимогу учасника (акціонера) для ознайомлення, виключаючи копії, лише документи звітного характеру (річні баланси, звіти про фінансово-господарську діяльність товариства, протоколи ревізійної комісії, протоколи зборів органів управління товариства) та інформацію, що міститься в установчих документах товариства, а не будь-яку інформацію щодо господарської діяльності товариства. Вказуючи, що чинним законодавством не передбачено обов'язку товариства надавати учаснику запитувану ним інформацію в письмовому вигляді (у вигляді ксерокопій) [457].

Таким чином, корпоративні спори, по’вязані з порушенням права на отримання інформації, повинні характеризуватися не тільки виключно одною

формою - ознайомлення з документами учасника, а й враховувати іншу форму надання копій документів учасників на їх вимогу. Це корпоративне право не може бути обмежено товариством, а вибір способу реалізації інформаційного права залежить від бажання учасника та не може звужуватися ні судом, ні товариством. Поряд з цим варто напрацювати загальні вимоги до звернення про надання інформації, а саме предмет вимоги, конкретний перелік інформації, вид інформації. Такий підхід дозволить уникнути затягування процесу та неправомірних відмов у праві на інформацію учасникам юридичних осіб корпоративного типу. З іншої сторони, варто систематизувати підстави для відмови судом у задоволенні позовних вимог учасника про надання інформації:

1) неодноразове звернення за одними і тими ж документами;вимоги про надання документів, що відносяться до минулих періодів діяльності господарського товариства та явно не представляють цінності з точки зору їх аналізу економічного, юридичного, в тому числі з причини закінчення термінів позовної давності;

2) наявність (можливість) у вимогах учасника ознак зловживання правом;

3) позивач не є учасником товариства;

4) спірні документи є в учасника;

5) товариство добровільно представило запитувані документи до винесення рішення суду;

6) документація втрачена через перевищення нормативних термінів зберігання.

Так, до корпоративних спорів, що виникають між членами юридичної особи, відносяться виключення учасника зі складу учасників товариства, спори, пов’язані з переважним правом купівлі частки в статутному капіталі товариства, відновлення права на частку в статутному капіталі товариства (в літературі називають відновлення корпоративного контролю).

Виключення учасника зі складу учасників товариства може відбуватися у два способи: у позасудовому порядку та судовому. В обох випадках виключення учасника зі складу учасників товариства є спором між членами корпорації, оскільки позивачем (ініціатором) і відповідачем виступають учасники товариства (товариства). З питання виключення учасника зі складу товариств, обмеженою відповідальністю склалася велика практика і виключення зі складу стало значним інструментом корпоративного шантажу.

Виключення учасника зі складу товариства регламентовано ЦК України, Законом України «Про господарські товариства» та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Так, ч. 3 ст. 100 Цивільного кодексу України передбачає, що учасник товариства у випадках та в порядку, встановлених законом, може бути виключений з товариства. Стаття 64 Закону України «Про господарські товариства» виключення пов’язує з систематичним невиконанням або неналежним виконанням обов’язків. Частиною 3 ст. 144 Цивільного кодексу України та ч. 2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства» закріплена можливість виключення зі складу ТОВ тих учасників, які не внесли (неповністю внесли) свої вклади до закінчення першого року з дня державної реєстрації товариства. Конституційний Суд України в рішенні від 05.02.2013 р. у справі №1-рп/2013 зазначає, що закон імперативно врегулював питання щодо дій товариства в разі невнесення (неповного внесення) учасниками своїх вкладів до закінчення встановленого річного строку. Згідно з ч. 3 ст. 144 Цивільного кодексу України та ч. 2 ст. 52 Закону України «Про господарські товариства», загальні збори учасників товариства приймають одне з наступних рішень: про виключення з його складу тих учасників, які не внесли (неповністю внесли) свої вклади, і про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про зменшення статутного капіталу й про визначення порядку перерозподілу часток у статутному капіталі; про ліквідацію товариства.

Отже, відповідно до законодавства підставами виключення є:

- систематичне невиконання обов’язків (однак мова повинна йти не про кількісний критерій);

- неналежне виконання обов’язків;

- перешкоджання своїми діями досягненню цілей товариства;

- невнесення (неповне внесення) вкладу;

- істотне ускладнення діяльності товариства та досягнення цілей, заради яких воно створювалося, в тому числі грубо порушуючи свої зобов’язання, передбачені законом або установчими документами.

Такий перелік, з одної сторони, є вичерпним, однак в аспекті захисту корпоративних прав при розгляді такої категорії справ повинен враховуватися ступінь «допустимого» втручання суду в корпоративне управління, оскільки суд, по сутіз, мінює склад товариства - загальних зборів учасників, виключивши з нього одного з учасників. І тут варто зазначити, що суд не може заміняти своїм судовим актом рішення компетентних органів товариства, він лише дає правову оцінку корпоративним подіям з точки зору дотримання норм права. Суд досліджує фактичні обставини і зобов'язаний відмовити в задоволенні вимоги у випадках:

- відсутності причинно-наслідкового зв'язку між ухиленням учасника від участі в загальних зборах і наступними несприятливими наслідками (наприклад, в разі якщо голосування учасника ніяк не вплинуло на підсумки рішення);

- встановлення поважних причин голосування відповідним чином (наприклад, в разі пропозиції власної кандидатури одноосібного виконавчого органу і відхилення інших кандидатур);

- систематичної неявки на загальні збори і відсутності можливості направлення свого представника (наприклад, з огляду на стійку втрату працездатності та інших обставин).

У правозастосовній практиці сформульовані певні правила визначення належних способів захисту цивільних прав та інтересів судом.

У доктрині права сформульовані правила визначення належних способів захисту, це: 1) свобода вибору суб'єктом захисту способу захисту [499]; 2) обов'язковість легального переліку способів захисту; 3) можливість застосування способів захисту за аналогією[630]; 4) відповідність предмета позову встановленим способам захисту цивільного права та інтересу; 5) належне поєднання позовних вимог та вирішення конкуренції позовів.

О.В. Кологойда зазначає, що порушене переважне право акціонера на придбання акцій може бути захищене шляхом обрання одразу кількох способів захисту цивільних прав, за умови якщо акціонером правильно обрано (поєднано) відповідні способи захисту порушеного права, зокрема позови про визнання договору купівлі-продажу акцій недійсним у частині визначення особи відповідача, який придбав акції, покупцем акцій; визнання акціонера-позивача покупцем акцій з переведенням на нього усіх прав та обов'язків покупця; зміну правовідносин шляхом переведення на акціонера-позивача прав покупця акцій. Недоліки обраного «комбінованого» способу захисту полягають у тому, що, по-перше, такого способу захисту порушеного права, як «визнання покупцем акцій», закон не передбачає, а по-друге, якщо суд визнає договір недійсним у частині визначення особи покупця акцій, то в зазначеній частині договір не може застосовуватися [258]. Так, в рішенні господарського суду м. Києва від 1 липня 2010 р. у справі №32/574-6/681 за позовом про переведення прав та обов'язків покупця за договором, визнання недійсними договорів та зобов'язання вчинити дії зазначено, що вимога про визнання договору №Б64/3/08 купівлі-продажу цінних паперів від 9 червня 2008 р. в частині найменування покупця недійсним та про переведення на позивча всіх прав та обов'язків покупця за вказаним договором №Б64/3/08 підлягає задоволенню в частині переведення прав та обов'язків покупця. Також підлягає задоволенню вимога позивача про визнання

права власності на 5 простих іменних акцій ЗАТ «Академрембуд», набутих за договором №Б64/3/08 купівлі-продажу цінних паперів від 9 червня 2008 р. Підстави для визнання недійсним договору №Б64/3/08 купівлі – продажу цінних паперів від 9 червня 2008 р. в частині найменування покупця відсутні [500].

Однак у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 р. №13 Верховний Суд України роз'яснив, що продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників не зумовлює недійсність такого правочину. У такому випадку будь-який акціонер ЗАТ вправі вимагати в судовому порядку переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою ч. 4 ст. 362 ЦК України [476].

В.М. Кравчук з метою підвищення ефективності застосування цього способу захисту пропонує встановлення гарантій платоспроможності позивача та удосконалення процесуального механізму захисту переважного права, що передбачатиме: зобов'язування позивача судом після порушення провадження у справі повідомити усіх акціонерів про пред'явлення позову; зобов'язування судом позивача та третіх осіб, які заявили самостійні вимоги на предмет спору, внести на депозит суду кошти, відповідно до вартості акцій, щодо яких вони позиваються (у разі невнесення цієї суми суд залишає позовні заяви цих осіб без розгляду); суд розглядає в одному провадженні вимоги позивача та третіх осіб і виносить рішення. У разі задоволення позову в рішенні суду зазначається про переведення прав покупця на кожного з позивачів пропорційно до належної кожному з них кількості акцій, а також про те, яку суму з депозитного рахунка слід виплатити (повернути) покупцеві [310].

Таким чином, належним способом для захисту порушеного права є вимога про переведення прав та обов'язків по укладеному правочину, регламентована нормами ЦК України. Втім, при такій катигорії спорів, як про визнання права на частку статутного капіталу, про переведення прав і обов'язків за договором

продажу частки (акцій), про оскарження рішень органів корпорації і т.д., слід конкретизувати спосіб захисту – предмет позову.

На сьогодні судова практика та законодавство передбачають два варіанти захисту порушених прав і зміст вимог:

1) від недобросовісного набувача - отримане за цінним папером;

2) від добросовісного набувача – отримане після того, як він дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність володіння.

В літературі було зроблено висновок, що позовні заяви про відновлення корпоративного контролю близьке за складом осіб до віндикаційних вимог. В обох випадках повертається актив - участь (в корпоративних відносинах) або майно (в речових відносинах). У корпоративній практиці зустрічаються різні варіанти (схеми) захоплення корпоративного контролю. Для ускладнення процедури повернення корпоративного контролю і витребування акцій (часток статутного капіталу) недобросовісними набувачами використовуються різні корпоративні процедури. Зокрема, після придбання частки (акцій) збільшується статутний капітал, який згодом перерозподіляється між іншими особами, в тому числі добросовісними набувачами. Іноді після нарощування корпоративного контролю відбувається реорганізація, корпорація ділиться на два і більше товариства, а також може бути приєднана до іншої організації (компанії-одноденки) [285].

Враховуючи зазначене, а також різні категорії спорів, пов’язаних із захистом корпоративних прав, в цілях відмежування від схожих правових категорій слід виокремити наступні критерії класифікації корпоративних спорів:

- структура;

- мета;

- вид порушеного права.

Залежно від структури корпоративних правовідносин корпоративні спори пропонується поділити на дві групи:

1-ша група - внутрішньоправові конфлікти, що виникають між: 1) членами юридичної особи: 2) юридичною особою і членами; 3) органами юридичної особи і між членами органів юридичної особи; 4) членами юридичної особи і управлінцями;

2-га група – зовнішньоправові конфлікти, що виникають між: 1) членами юридичної особи і третіми особами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою правочинів з підстав їх «зацікавленості», «значних правочинів» з урахуванням і посвідченням прав на акції (частки) юридичної особи; 2) юридичною особою (її членами) та державними органами (іншими організаціями), пов'язані з правовим статусом юридичної особи, укладенням правочинів з частками або акціями (зокрема, узгодження угод по концентрації активів з антимонопольним органом); 3) юридичною особою (дочірнім підприємством), контролюючою господарське об’єднання особою і третіми особами, в тому числі пов'язані з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших контролюючих корпорацію осіб за боргами дочірньої корпорації при банкрутстві останньої.

Залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу доцільно виділяти такі корпоративні спори:

- корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною з метою отримання прибутку (господарські товариства, холдингові компанії, корпорації);

- корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (саморегульовані організації, кооперативи, кредитні спілки).

Залежно від виду корпоративних прав доцільно виокремлювати:

- корпоративні спори щодо організаційних права;

- корпоративні спори щодо майнових прав;

- корпоративні спори щодо інформаційних прав.

Поряд з цим на легальному рівні в ГПК України слід закріпити класифікацію корпоративних спорів, до переліку якої включити:

1) спори, пов'язані зі створенням, реорганізацією та ліквідацією юридичної особи;

2) спори про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них;

3) спори, пов'язані з приналежністю акцій, часток у статутному (складеному) капіталі господарських товариств і товариств, паїв членів кооперативів:

- спори про переведення прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства;

- спори про переведення прав і обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням переважного права на придбання акцій додаткової емісії, що розповсюджуються шляхом приватного розміщення;

- спори про переведення на учасника прав та обов'язків покупця у зв'язку з порушенням його переважного права на купівлю частки (її частини) у статутному капіталі товариства;

4) спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу;

5) спори за позовами засновників, учасників, членів юридичної особи про відшкодування збитків, завданих юридичній особі, визнання недійсними угод, припинення, призупинення повноважень і відповідальність осіб, що входять або входили до складу органів управління та органів контролю юридичної особи;

6) спори, що випливають з правочинів учасників юридичної особи з приводу управління цією юридичною особою, включаючи спори, що випливають з корпоративних договорів;

7) спори, пов'язані з емісією цінних паперів;

8) спори, що випливають з діяльності утримувача реєстру власників цінних паперів;

9) спори про оскарження рішень органів управління юридичної особи.

РОЗДІЛ 5
НАПРЯМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ ПРАВ УЧАСНИКІВ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН

5.1. Оптимізація системи корпоративного законодавства у механізмі захисту корпоративних прав

На сьогодні варто констатувати про ослаблений механізм захисту права власності, захисту власного бізнесу, захисту інвестицій. Розділяючи європейські цінності та гармонізуючи законодавство з правом Європейського Союзу, влада до даного часу не вирішили низку проблем, пов'язаних з недосконалістю корпоративного законодавства. Сучасна економіка залежить від корпорацій, однак останні, замість того, щоб модернізувати підприємство, розвивати виробництво, вимушені знаходити механізми захисту своїх прав, своїх корпорацій за межами правового поля, так як законодавство не вирішує цю проблему. І все це через відсутність легальних, надійних механізмів захисту прав та інтересів учасників корпоративних відносин та застарілий Закон України «Про господарські товариства», який було прийнято ще у 1991 р., який на той час виконав свою роль, але не в змозі виконувати її зараз.

Не можуть бути вирішені проблеми у механізмі захисту корпоративних прав та інтересів Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, незважаючи навіть на те, що періодично до них вносяться доповнення та зміни. Так, у напрямку підвищення можливості для захисту прав носіїв корпоративних прав був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» від 07.04.2015р., яким впроваджено відповідальність посадових осіб господарських товариств у випадку завдання шкоди товариству їхніми неправомірними діями, у зв'язку з чим було доповнено перелік підвідомчих справ господарським судам таким видом, як корпоративні

спори. Були внесені зміни і в окремі статті Цивільного кодексу України (ст.ст. 126, 148). Навіть окремо неодноразово вносилися зміни до спеціальних законів України «Про акціонерні товариства» та «Про господарські товариства», якими запроваджено застосування такого засобу захисту, як подання похідного позову акціонером, який володіє часткою більше 10% статутного капіталу; встановлений порядок визнання правочину недійсним, вчиненого посадовою особою, та повернення прибутку, отриманого за результатами такого правочину; введено інститут «незалежних директорів», які будуть представляти інтереси акціонерів у публічних акціонерних товариствах; встановлено детальне регулювання угод із заінтересованістю, яке буде враховувати інтереси всіх акціонерів; з метою надання більш рівних умов учасникам/акціонерам зменшений кворум загальних зборів товариств з 60% до 50%. І все ж таки, незважаючи на прогресивні новели, інститут захисту корпоративних прав не має системності та послідовності, а фрагментарні зміни у законодавстві не дозволяють досягти головної мети захисту та гармонізувати національне законодавства з європейським.

П.М. Пальчук вказує, що корпоративне законодавство переважно має комплексний характер, адже цього вимагають практичні потреби максимального врахування всіх аспектів зв’язків між учасниками корпоративних відносин при реалізації ними корпоративних прав – цивільних, адміністративних, трудових тощо. Таким чином, корпоративне законодавство охоплює нормативно-правові акти, які містять норми і приватного, і публічного права, тобто різних галузей права, що прямо або опосередковано унормовують поведінку учасників корпоративних відносин [397, с. 192].

Б.В. Шуба представляє корпоративне законодавство як чотирирівневу систему, де перший рівень – норми Конституції України; другий рівень – законодавчі акти щодо створення, діяльності та припинення корпорацій; третій рівень – підзаконні нормативно-правові акти з цих питань; четвертий рівень –

локальні правові акти. Однак, не ставлячи за мету згрупувати або класифікувати корпоративне законодавство, в літературі достатньо було приділено уваги науковцями цьому питанню, зазначимо про відсутність будь-якої упорядкованості та структурованості положень щодо захисту корпоративних прав як в матеріальному, так і процесуальному праві.

Як вже зазначалося, загальні положення про самозахист можуть бути використані при захисті корпоративних прав у випадку їх порушення. Підставою стане ч. 1 ст. 19 ЦК України, відповідно до якої особа має право на самозахист свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. Самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства [628, с. 4].

При цьому спеціалізації щодо захисту корпоративних прав або вичерпного переліку дій, які може здійснювати учасник з метою захисту своїх корпоративних прав, у жодному із законів не існує, що дозволяє діяти особі в рамках «незабороненого законом» з урахуванням власних інтересів. Враховуючи принцип «дозволено все, що не заборонено законом», можливість самозахисту часто не визначена конкретними нормами та положеннями, надаючи право учаснику корпоративних відносин здійснювати всі можливі заходи, спрямовані на захист його прав у межах законодавства, що не завжди є дієвим та ефективним з огляду на особливість корпоративних правовідносин і їх комплексне регулювання.

Застосовуючи одну із досудових форм захисту, наприклад, за допомогою Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, що регулюється Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та Положенням про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, варто вказувати не тільки на процедурний характер обраної форми, а й на ті способи захисту, характерні виключно при зазначеній формі захисту, обрання яких дозволить вирішити проблему правопорушення та стане дієвою формою

досудового захисту корпоративних прав. Р.Г. Прядко зробив акцент на оновлення державної функції з контролю емісії цінних паперів, про що свідчить різке зростання довіри до НКЦПФР як до ведучого органу на цьому ринку [490, с. 11]. Однак, поряд з контрольною функцією за дотриманням законодавства корпоративними організаціями за допомогою здійснення планових та позапланових перевірок щодо дотримання емітентами цінних паперів, вимог законодавства про акціонерні товариства та/або про цінні папери та закріплення нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків важливим є можливість звернення за заявницьким принципом акціонера, права якого порушені незаконними діями на ринку цінних паперів. Однак гальмом тут є знову відсутність конкретизації та окремої деталізації порядку направлення заяв (скарг) щодо порушення законодавства про цінні папери та/або акціонерні товариства та підзаконний порядок регулювання розгляду справ про порушення громадянами, посадовими особами та юридичними особами вимог законодавства на ринку цінних паперів. Так, Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій затверджені Рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 жовтня 2012 р. Відповідно, справа про правопорушення розглядається колегіально у складі трьох членів комісії у присутності керівника та/або представника юридичної особи, яка притягується до відповідальності. Не пізніше двадцяти робочих днів з дати винесення постанови про порушення справи, за відсутності передбачених Правилами підстав для закриття та зупинення провадження, уповноваженою особою комісії складається акт про правопорушення. Розглянувши справу про правопорушення, уповноважена особа приймає рішення про накладення санкції за правопорушення на ринку цінних паперів або рішення про закриття справи. Вказані рішення оформлюються у вигляді постанови, що складається з вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частин. Загальний строк, у межах якого

приймається рішення про застосування санкції до юридичної особи, складає тридцять робочих днів після отримання документів, що підтверджують факт правопорушення.

Правилами передбачено наступні санкції, які застосовуються за правопорушення на ринку цінних паперів:

- попередження;

- зупинення на термін до одного року розміщення (продажу) та обігу цінних паперів того чи іншого емітента;

- зупинення на строк до одного року дії ліцензії;

- анулювання свідоцтва про реєстрацію об'єднання як саморегулівної організації фондового ринку [465, с. 6].

06.10.2016 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності», низка приписів якого направлена на забезпечення захисту засновників та учасників підприємства від рейдерських захоплень шляхом здійснення реєстраційних дій. Було обмежено введений раніше принцип екстериторіальності, що перешкоджало проводити державну реєстрацію прав на нерухоме майно, незалежно від його розташування, через одного й того самого корумпованого реєстратора. Окрім цього, встановлено обов'язкове повідомлення власника про звернення іншої особи із заявою про державну реєстрацію належного їй майна, що дозволяє у заявницькому порядку зупинити проведення реєстраційних дій протягом 10 робочих днів, які надаються власнику для звернення до суду із відповідною заявою про вжиття заходів забезпечення позову у порядку ст. 137 ГПК України. Хоча дані положення є недосконалими, оскільки не передбачають зупинення розгляду заяви до моменту отримання власником такого повідомлення, а тому враховуючи, що за відсутності підстав у зупиненні та відмові у здійсненні державної реєстрації реєстратор може прийняти рішення про державну

реєстрацію протягом декількох годин, можливість власника майна будь-яким чином запобігти незаконній реєстрації повністю нівелюється.

Поряд з реформуванням захисту інтересів учасників корпоративних відносин при здійсненні реєстраційних дій, з 2015 року розпочинається активне реформування інституту корпоративного управління та механізму захисту корпоративних прав учасників підприємств корпоративного типу. Серед таких реформ варто зазначити Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів», яким був введений інститут незалежних директорів, скасовані обмеження максимальної кількості акціонерів у приватних акціонерних товариствах, удосконалене регулювання визначення ринкової вартості акцій та обов'язкового викупу акцій, удосконалене регулювання правочинів із зацікавленістю та похідного позову.

23.03.2017 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах», яким імплементовано в національне законодавство процедури реалізації права на squeeze-out та sell-out.

01.01.2018 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів» [452, с. 8], яким доповнено Закон України «Про акціонерні товариства» положеннями щодо незалежного директора – члена наглядової ради, що стане однією із альтернативних форм досудового врегулювання конфліктних ситуацій та можливим інструментарієм захисту корпоративних прав і протидії зловживанням менеджменту. Але, враховуючи підхід міжнародної мережі з корпоративного управління до принципів Організації економічного співробітництва та розвитку, є надія, що обов'язки незалежних виконавчих членів в Україні будуть включати контроль і здійснення ефективного внеску в стратегію і роботу правління, формування основних комітетів ради і вплив на діяльність ради в цілому. Відповідно незалежних

виконавчих членів повинно бути не менше трьох. Вони мають (залежно від кількісного складу ради) складати переважну більшість [370, с. 19].

Оптимізуючи корпоративне законодавство у питаннях захисту корпоративних прав, п. 7 ст. 56 Закону України «Про акціонерні товариства» була введена посада корпоративного секретаря, який є особою, яка відповідає за взаємодію акціонерного товариства з акціонерами та/або інвесторами [442, с. 5]. Вперше згадка про корпоративного секретаря в українському законодавстві з'явилася у 2003 р. у Принципах корпоративного управління, затверджених рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. На сьогодні введення посади корпоративного секретаря є обов'язковим для акціонерних товариств, облігації яких включені до біржового реєстру, та для публічних акціонерних товариств [280].

Упущенням залишається відсутність деталізації в законодавстві повноважень корпоративного секретаря, хоча Примірне положення про корпоративного секретаря акціонерного товариства, в статутному капіталі якого корпоративні права держави перевищують 50 відсотків, затверджене наказом Фонду державного майна України від 19.03.2015 р. №356, дозволяє визначитися з компетенцією корпоративного секретаря:

- здійснення моніторингу за дотриманням органами управління та ревізійної комісії товариства внутрішніх корпоративних процедур. Інформування наглядової ради про виявлені недоліки та порушення. Подання наглядовій раді пропозицій щодо удосконалення внутрішніх корпоративних процедур, перерозподілу функцій та повноважень органів управління та контролю товариства;

- вжиття заходів для попередження порушень прав акціонерів та прийняття участі у розв'язанні спорів, які виникають у зв'язку з порушенням прав акціонерів товариством, його органами та посадовими особами;

- вжиття, в межах компетенції, заходів для попередження виникнення корпоративних конфліктів;

- прийняття участі у розв'язанні інших питань, пов'язаних з корпоративним управлінням у товаристві [438, с. 6].

Отже, Положення наділяє корпоративного секретаря правом звернення з заявами та клопотаннями до наглядової ради, виконавчого органу та ревізійної комісії товариства, однак процедура, зміст, наслідки таких заяв та клопотань залишаються не визначеними. Тож саме недосконаліть цих питань стане гальмом на шляху здійснення захисту прав учасників корпоративних відносин через корпоративного секретаря.

Варто погодитися з О.А. Беляневич і А.В. Мягким, що право брати участь в управлінні справами товариства як організаційно-господарське (немайнове) право нерозривно пов'язане з іншими немайновими та майново-господарськими корпоративними правомочностями учасника, утворюючи з ним внутрішньо цілісний єдиний комплекс, який законодавець визначає, як корпоративні права, що зумовлює і те, що деякі способи захисту виявляються універсальними для захисту як організаційних (немайнових), так і майнових прав [276, с. 320].

Однак, враховуючи корпоративне управління та повноваження всіх учасників корпоративних правовідносин, ми розуміємо необхідність застосування таких способів захисту, які характерними можуть бути виключно для відносин між учасниками і менеджментом компанії і не підтримуються примусовою силою держави, а тому вирішуються у неюрисдикційній формі, застосовуючи при захисті «теорію діяльності». Саме Н.А. Сліпчук вказав на існування трьох підходів до визначення концепції захисту: як загальна функція, що виконується уповноваженими органами шляхом застосування цивільно-правових санкцій («теорія функції»); як система заходів, передбачена для боротьби із правопорушеннями («теорія заходів»); та як діяльність уповноважених органів із усунення перешкод у здійсненні суб'єктами своїх прав

(«теорія діяльності») [533, с. 142]. За такою теорією має йти мова про спеціальні способи захисту, які визначаються і деталізуються локальними актами, як підтримання диспозитивності не тільки корпоративного управління, а й можливості удосконалити механізм захисту та його складових. Отже, не тільки теоретично, а й практично передбачена можливість визначати способи захисту локальними актами, що в черговий раз дозволяє робити висновки про особливість механізму захисту корпоративних прав. На сьогодні такий підхід знайшов відображення в законодавстві, а саме в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів» [450, с. 19]від 23 березня 2017 р., підписаному 15 лютого 2018 р., - можливість визначати в корпоративному договорі спосіб захисту. Такий інструмент дозволить врегулювати складні угоди, структурувати їх в Україні, захистити права як мажоритарних, так і міноритарних акціонерів, гарантувати безпеку інвестицій і забезпечить гнучкість у процесі планування корпоративних правовідносин.

Укладення акціонерних договорів (англ. shareholder’s agreements) між акціонерами акціонерного товариства, які є поширеними у багатьох розвинутих країнах, також є ефективним засобом захисту прав акціонерів та позасудового вирішення спорів між акціонерами, значення та поширення якого в Україні зростатиме. Адже предметом акціонерного договору можуть бути:

- зобов’язання сторін щодо заснування акціонерного товариства, зокрема, щодо порядку, форм та способів здійснення акціонерами внесків до статутного капіталу товариства;

- визначення напрямів та видів діяльності акціонерного товариства;

- особливості формування органів управління акціонерного товариства, зокрема, порядок делегування окремими акціонерами членів до складу ради директорів та виконавчого органу товариства;

- порядок голосування на загальних зборах акціонерів, зокрема, визначення кола питань, з яких акціонери, що уклали акціонерний договір, зобов’язуються проголосувати певним чином;

- порядок розпорядження акціонерами належними їм акціями, зокрема, встановлення строку, протягом якого акції не можуть бути відчужені; встановлення переважного права акціонерів на придбання акцій, що відчужуються; обмеження, пов’язані із передачею акцій у заставу в якості забезпечення виконання зобов’язань тощо;

- порядок вирішення спорів, які виникають між акціонерами, зокрема, можливість залучення незалежного посередника для вирішення спору; можливість передачі спору на вирішення компетентного суду іноземної юрисдикції. [601, с. 40].

Судовій практиці відомий приклад застосування способу захисту, визначеного установчим документом юридичної особи. Йдеться про справу №5011-62/8101-2012, відповідно до якої приватне акціонерне товариство «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України» звернулося до господарського суду міста Києва з позовною заявою до Swissport International Ltd, Опфікон Швейцарія, товариства з обмеженою відповідальністю «Свіспорт Україна», м. Київ, Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації, м. Київ, про визнання за ним права власності на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю «Свіспорт Україна» у розмірі 70,6% статутного капіталу ТОВ «Свіспорт Україна», що згідно із статутом ТОВ «Свіспорт Україна» дорівнює 3 530 доларам США та є еквівалентом 18 753,12 грн. згідно з офіційним курсом гривні до долара США, встановленим НБУ на 25 серпня 2004 р.; укладення між Swissport International Ltd та приватним акціонерним товариством «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України» договору купівлі-продажу частки у статутному капіталі ТОВ «Свіспорт Україна»; а також зобов'язати Шевченківську районну державну адміністрацію в місті Києві в особі

державного реєстратора внести зміни до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців щодо ТОВ «Свіспорт Україна» шляхом внесення до ЄДР юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців запису про зміни у складі учасників ТОВ «Свіспорт Україна», а саме: про перехід до приватного акціонерного товариства «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України» частки у розмірі 70,6% статутного капіталу ТОВ «Свіспорт Україна» та про належність приватному акціонерному товариству «Авіакомпанія «Міжнародні авіалінії України» частки у розмірі 100% статутного капіталу ТОВ «Свіспорт Україна»; визнання відсутнім у органів управління ТОВ «Свіспорт Україна» права вчиняти будь-які правочини, а також будь-які інші дії щодо відчуження активів ТОВ «Свіспорт Україна», у тому числі щодо розірвання та/або іншим чином припинення укладених ТОВ «Свіспорт Україна» договорів лізингу/оренди основних засобів, відмови, зміни та/або іншим чином припинення прав та умов використання торгових марок, належних ТОВ «Свіспорт Україна» на праві власності та/або наданих товариству у використання третіми особами. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідачем-1 порушені зобов'язання передбачені п. 2.1 угоди від 21.02.2006 р., внаслідок чого у Swissport International Ltd виник обов'язок продати на користь іншого учасника –позивача свою частку у статутному капіталі ТОВ «Свіспорт Україна», а у позивача відповідно виникло право на її придбання у власність [428, с. 10]. Таке право виникло на підставі статуту та угоди, де зазначалося, що у разі невиконання учасником товариства обов’язків, передбачених установчим договором або статутом, у іншого учасника виникає право придбати частку учасника-порушника у статутному капіталі товариства, а у учасника-порушника виникає обов’язок продати таку частку. Несумлінність була доведена в суді, і, незважаючи на відсутність відповідного способу захисту, примусове (в судовому порядку) відчуження належної учаснику частки, в Законі України «Про господарські товариства», регламентація в локальних актах дозволила суду

задовольнити позов акціонерного товариства «Авіакомпанія Міжнародні авіалінії України», який був підтриманий всіма інстанціями.

Тож, враховуючи розпорошеність норм, направлених на регулювання захисту прав учасників корпоративних відносин, що містяться в різних актах чинного законодавства України, цілком виправдано обрати концепцію рамкового закону, змістом якого стануть положення про складові інституту захисту як основного документа, направленого на захист корпоративних прав. Адже гарним прикладом став для нас Кодекс корпоративного управління Організації економічної співпраці і розвитку, прийнятий 26–27 травня, він ввібрав у себе цінні висновки аналітиків – теоретиків і практиків корпоративного управління [441, с. 16, 440] та став основою для формування національного законодавства держав-учасниць.

Слід відзначити, що недоліки законодавства у механізмі захисту корпоративних прав визнані усталеним методологічним підходом до корпоративних прав лише як речового або зобов'язального права, хоча варто змінити підхід і розглядати захист корпоративних прав не лише з позиції захисту прав власності, а з позиції комплексного поєднання абсолютних та відносних правовідносин, поряд з організаційними, внутрішньогосподарськими відносинами. Втім, повністю розділяючи висновки В.І. Добровольського [202, с. 11] щодо необхідності «оречевлення» бездокументарної акції та частки в уставному капіталі товариства для можливості скористатися механізмом захисту прав власника (мова йде про віндикацію та реституцію), розуміємо важливість не тільки зміни підходу до правової природи акції та частки в статутному капіталі товариства, а й закріплення такої можливості в нормах законодавства, визначившись, що є часткою в статутному капіталі, та дозволивши застосовувати способи захисту, характерні для власності.

Судова практика вказує на проблеми, пов'язані з конфліктними ситуаціями у разі виходу учасника з товариства або його примусового виключення,

визначенням моменту виходу учасника з господарського товариства, використанням відомостей державного реєстру в корпоративних конфліктах, відсутністю легального визначення та процедури укладення корпоративних договорів, доступу учасників товариств до фінансових документів товариства, що позбавляє їх можливості вчасно виявити порушення своїх прав та зібрати необхідні докази для отримання судового захисту і т. ін.

Незважаючи на довгі дискусії, фрагментальні зміни до чинного законодавства, наявність Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю», питання надійного та ефективного механізму захисту прав учасників залишилося невирішеним. Все це вказує на актуальність та невідкладність проведення комплексної фундаментальної реформи українського корпоративного законодавства з врахуванням наукового аналізу та розробок з вищевизначених питань.

Крім цього, актуальність обумовлена ще й тим, що тільки за 2015 р. зафіксовано близько 3000 рейдерських захоплень, і 90% з них були успішними. У 2016 р. найбільш постраждалим виявився агросектор, де випадки заволодіння майном через рейдерство вимірювались у 2016 р. сотнями в місяць [523, с. 23]. Ці факти є достатнім прикладом, що зволікати у питаннях гарантій та захисту корпоративних прав не потрібно, тим більше що товариство з обмеженою відповідальністю є найпопулярнішою організаційно-правовою формою, яку обирають для бізнесу в Україні. Станом на 1 січня 2017 р. таких товариств зареєстровано понад 501 тисячу.

Інститут захисту корпоративних прав у цілому та окремі його аспекти були предметом дослідження відомих науковців: О.М. Вінник, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчука, Н.С. Глусь, В.А. Васильєви, О.В. Дзери, І.В. Лукач. Окремо питаннями самозахисту прав засновників акціонерних товариств займалася Н.І. Костова [291, с. с. 398-402]. У 2016 р. була захищена докторська дисертація

Ю.М. Жорнокуя «Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах» [217, с. 2]. Все це є свідченням необхідності підійти системно до методологічного вивчення правової природи захисту корпоративних прав, незважаючи на організаційно-правові форми товариств, та виокремити особливості захисту відносно нових для українського законодавства суб'єктивних прав.

Слід зазначити, що однією з проблем залишається проблема, пов'язана з відсутністю у законодавстві процедурного алгоритму виключення учасника ТОВ, особливо коли йдеться про примусове виключення та окремі питання, пов'язані з виходом учасника зі складу товариства.

Виключення несправного учасника регламентовано ст. 64 Закону України «Про господарські товариства», яке на практиці показала свою неефективність, що призводить до зловживань та рейдерських захоплень. Окрім того, дана норма не містить процедурних положень, які є край важливими у разі відсутності на загальних зборах учасника, який не виконує або неналежним чином виконує свої обов'язки. Конструкція, за допомогою якої учасники мають право своїм рішенням виключити з товариства учасника, який діє всупереч інтересам товариства, на сьогодні виключає будь-які можливості захисту корпоративних прав такого несправного учасника. Тому запропонований Законом України «Про товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю» механізм виключення несправного учасника у судовому порядку є вірним. Однак варто враховувати дві форми захисту, як судову, так і позасудову, адже присутність несправного учасника на зборах дозволить вирішити питання без застосування судового порядку. У такій ситуації важливим є чіткий алгоритм дій, а саме: критерії неналежного виконання своїх обов'язків, ознаки систематичності, процедура повідомлення про збори такого учасника, що забезпечить та захистить від порушень корпоративних прав всіх учасників корпоративних відносин.

Серед проблемних питанньу разі виходу учасника зі складу товариства, які існували на практиці, на сьогодні вирішена обов'язковість нотаріального посвідчення заяви про вихід учасника зі складу товариства. Законодавець вкотре зазначає, що підписи на рішеннях і протоколах при створенні, зміні, припиненні юридичної особи повинні бути нотаріально посвідчені.

Нотаріальне посвідчення є гарантією непорушності прав та інтересів учасників корпоративних відносин. Це одна із форм, яка захищає від зловживань та не допускає шахрайство в оформленні заяв, рішень, протоколів, що мають на меті рейдерські захоплення. Саме нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії (посвідчуючи підпис особи, правочин, договір), обов'язково встановлює особу, підпис якої засвідчує; визначає обсяг цивільної дієздатності фізичної особи, здійснює перевірку правосуб'єктності юридичної особи, перевіряє повноваження представника юридичної особи [418, с. 12]. Виконуючи нотаріальні дії, нотаріус має право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій. Неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні [472, с. 46].

Отже, такий процедурний порядок виконання нотаріальних дій убезпечує від порушень та слугує надійною формою у захисті при реалізації учасником свого корпоративного права на вихід, виключення, отримання частки майна товариства.

Ми стали свідками, коли для спрощення ведення бізнесу було відмінено обов'язкове нотаріальне посвідчення справжності підписів засновників (учасників) або уповноважених осіб на установчих документах (статут, положення) юридичної особи. Була скасована вимога й щодо обов'язкового нотаріального засвідчення засновницького договору (ч. 5 ст. 8 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 №755-IV) та договорів купівлі-продажу корпоративних прав. Ми

бачили наслідки: рейдерство та погіршення інвестиційного клімату. Та 2 листопада 2016 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно і захисту прав власності» [447, с. 11], яким повернули нотаріальне посвідчення підписів на установчих документах, що складаються при зміні учасників, власників, директора підприємства.

Були внесені зміни та доповнення до ст. 126, 148 Цивільного кодексу України, ст. 71 Закону України «Про господарські товариства», та на сьогодні справжність підпису на заяві про вихід із товариства підлягає нотаріальному засвідченню. Головне, щоб так і залишилось. Такий підхід відповідає і судовій практиці, яка склалася ще за умови відсутності таких доповнень та містила висновки, що за відсутності нотаріального посвідчення заява учасника про вихід із товариства є неналежно оформленою та не може бути підставою для прийняття загальними зборами рішення про виключення учасника з товариства, проведення відповідних виплат і внесення змін до установчих документів [424, с. 1]. А у постанові від 14.03.2012 р. Верховний Суд України відмовив у скасуванні законного рішення Вищого господарського суду України, обґрунтовуючи свою позицію тим, що відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців» (в редакції, що діяла на момент прийняття постанови) у разі внесення змін до установчих документів, які пов’язані зі зміною складу засновників (учасників) юридичної особи, державному реєстратору додатково подається примірник оригіналу (ксерокопія, нотаріально засвідчена копія) заяви фізичної особи про вихід зі складу засновників (учасників). А відповідно до Закону України «Про нотаріат» та Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій для виготовлення нотаріально посвідченої копії зави фізичної особи про вихід зі складу засновників (учасників) товариства, яка подається товариством для внесення змін до установчих документів, що пов’язані зі зміною складу засновників (учасників) юридичної

особи, необхідний оригінал заяви, справжність підпису фізичної особи на якому засвідчена нотаріусом, або учасник товариства повинен особисто підтвердити, що така заява підписана ним [165, с. 28 - 29].

Про ефективність нотаріальної форми захисту заявляли науковці-цивілісти [625, с. 183]. Діяльність нотаріусів О.О. Квасніцька відносить до засобів приватноправового забезпечення будівельної діяльності, покликаних підвищити надійність договірної практики [241, с. 508 - 519]. Ю.В. Желіховська виділяє одним із напрямків діяльності нотаріату - інститут превентивного, запобіжного правосуддя, тобто по безпосередньому забезпеченню захисту прав і свобод людини і громадянина, що дає уникнути звернення до суду за захистом тих же прав [212, с. 163 - 171]. У корпоративних правовідносинах нотаріальна форма захисту не є інститутом превентивного правосуддя, тут важливу роль відіграє посвідчувальний, підтверджувальний характер дій нотаріуса, що юридично фіксує права з метою попередження, недопущення можливого порушення в майбутньому. Тому доцільно вести мову про контрольну спрямованість дій нотаріуса при посвідченні підписів на документах, що опосередковують корпоративні відносини. Тим більше правосуддя є засобом вияву і реалізації судової влади, в контексті правосуддя може йти мова про діяльність лише суду, так як відповідно до Конституції та законів України правосуддя здійснює лише судова гілка влади.

Застосування нотаріату як форми правового захисту при вирішенні корпоративного спору можливе у разі стягнення невиплачених дивідендів. Так, 19.03.2015 р. Закон України «Про акціонерні товариства» було доповнено положеннями, відповідно до яких у разі невиплати дивідендів у встановлений законом або загальними зборами строк акціонер наділяється правом звернення до нотаріуса щодо вчинення виконавчого напису на документах, за якими стягнення заборгованості здійснюється у безспірному порядку.

А імперативність норми щодо нотаріального посвідчення заяви на вихід учасників зі складу товариства не виконує захисної функції в разі, наприклад, спірного питання, пов’язаного з моментом виходу зі складу учасників товариства, що на практиці породжує чимало дискусій, а головне, декларуючи право на вихід, в законодавстві не визначеними залишаються способи та механізми захисту такого учасника.

Відповідно до постанови Вищого господарського суду від 25.02. 2016 р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» «під час вирішення спорів, пов'язаних з виходом учасника з товариства, господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до статті 148 ЦК України та статті 10 Закону України «Про господарські товариства» учасник ТОВ (ТДВ) має право у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням загальних зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства [457, с. 72]. Положення зазначеної постанови відповідають правовій позиції Верховного Суду України: «При вирішенні спорів, пов'язаних із виходом учасника з товариства, господарські суди повинні керуватися тим, що відповідно до ЦК України та Закону України «Про господарські товариства» учасник ТОВ чи ТДВ вправі у будь-який час вийти з товариства незалежно від згоди інших учасників та самого товариства. Вихід зі складу учасників товариства не пов'язується ні з рішенням зборів учасників, ні з внесенням змін до установчих документів товариства. У зв'язку з цим моментом виходу учасника з товариства є дата подачі ним заяви про вихід відповідній посадовій особі товариства або вручення заяви цим особам органами зв'язку. Положення установчих документів, які обмежують чи забороняють право на вихід учасника з товариства, є незаконними» [475, с. 7].

Таким чином, моментом виходу учасника з товариства, відповідно до правової позиції двох інстанцій, є дата подання заяви про вихід посадовій особі

товариства або вручення заяви цим особам засобами зв’язку. Але комплексний аналіз корпоративного законодавства та специфіка корпоративних відносин не дозволяють застосувати звичний підхід, відомий процесуальному інституту вручення процесуальних документів. Для визначення моменту виходу учасника зі складу товариства важливим залишається матеріальна норма, у комплексному її аналізі із Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Мова йде про те, що є випадки, коли таку заяву нікому передати, відсутній орган, посадові особи товариства. Поряд з цим законодавством не передбачено такого способу захисту корпоративного права, як зобов’язати вчинити певні дії та внести зміни до установчих документів і здійснити їх реєстрацію у разі виходу зі складу його учасника. Крім цього, поки не будуть внесені зміни до Єдиного державного реєстру про зміну складу засновників, юридично учасник, який вийшов зі складу засновників, для третіх осіб буде залишатися учасником з відповідними корпоративними правами та обов’язками. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» документи та відомості, що підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, внесені до нього, вважаються достовірними і можуть бути використані у спорі з третьою особою [455, с. 10]. Отже, навіть у разі вручення посадовій особі товариства заяви про вихід важливим залишається реєстрація змін, факту засвідчення змін у складі засновників, що стане підставою для внесення відповідного запису до Єдиного реєстру, так як без факту засвідчення такий учасник буде вважатися таким, що не виходив з товариства. Аналіз положень ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» вказує на неправильність судової позиції щодо моменту виходу учасника зі складу товариства. Моментом виходу учасника зі складу товариства є момент державної реєстрації змін в установчі документи юридичної особи, а не заява учасника,

остання є підставою для внесення змін про склад засновників до установчих документів та проведенню реєстраційних дій, про що повинно бути чітко визначено в Законі України «Про господарські товариства». Інше питання, що в разі відсутності виконавчого органу товариства, який повинен подати відповідний пакет державному реєстратору, немає способів та механізму захисту прав учасника, що написав заяву про вихід. У цьому разі варто закріпити правило, відповідно для якого заява про вихід подається не лише посадовій особі товариства, а й державному реєстратору для здійснення попереднього запису про зміну складу засновників. У такому разі є можливість убезпечити добросовісного учасника та захистити його право на вихід і фіксування інформації, як відомостей, що мають достовірну інформацію і можуть бути використані у спорі з третьою особою.

Для захисту корпоративних прав та запобігання правопорушенням при здійсненні державної реєстрації був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» від 06.10.2016 р. (так званий «антирейдерський закон»), яким передбачено звуження принципу «екстериторіальності» при проведенні реєстраційних дій; обов’язкове нотаріальне посвідчення справжності підпису на заяві фізичної особи про вихід із товариства; перелік судових рішень, що можуть бути підставою для проведення ряду реєстраційних дій стосовно юридичних осіб; невідкладне повідомлення власника об’єкта нерухомого майна, щодо якого подано заяву про проведення реєстраційних дій; обов’язкове використання відомостей з Єдиного реєстру дозвільних документів та Державного земельного кадастру тощо.

І.В. Лукач зробила висновок, що державний реєстратор є чи не основним державним органом, який безпосередньо не тільки регулює, а й впливає на корпоративні відносини. Якщо йдеться про акціонерні товариства, державне регулювання багатьох аспектів їх діяльності здійснюється НКЦПФР, а для

товариства з обмеженою відповідальністю лише державний реєстратор може забезпечити формування корпоративних відносин згідно із законом [342]. Однак не варто перебільшувати роль державного реєстратора, крім того, якраз його діяльність містить не захисну, а забезпечувальну функцію. Дії реєстратора мають більш превентивний характер, оскільки сприяють належній реалізації корпоративних прав у майбутньому, проте не є захистом прав у випадку їх порушення.

Погоджуючись з пропозиціями В.В. Луця, що, зважаючи на складність та тривалість судової процедури розгляду справ, у багатьох ситуаціях більш дієвою, простою і оперативною може стати позасудова форма захисту, застосування якої варто було б поширити на більше коло корпоративних конфліктів [273, с. 314]. Однак для ефективності досудової форми або позасудової форми захисту корпоративних прав замало констатації, варто розглянути Концепцію розвитку корпоративного законодавства з врахуванням правового досвіду Німеччини. Адже виникнення в українському праві організаціно-правових форм товариств, а саме товариства з обмеженою відповідальністю, напряму пов’язано із Законом Німеччини про товариство з обмеженою відповідальністю від 20 квітня 1892 г., акціонерного товариства – з Германським торговельним уложенням 1897 р., тож захисні механізми також є цінними для напрацювання єдиних та зрозумілих порядків. Тим більше, що німецьке корпоративне право знаходиться в стані постійного вдосконалення, не в останню чергу в зв'язку з інтеграційними процесами в рамках Європейського Союзу. О.А. Тернова зазначає, що «досвід Німеччини становить особливий інтерес для російських правознавців з точки зору порівняння зі змінами, що вносяться проектом про поділ всіх юридичних осіб на некомерційні корпоративні та унітарні організації [590, с. 123]. Тим більше, що зближення правових систем правового регулювання корпоративних відносин є однією з найбільш помітних тенденцій розвитку корпоративного законодавства у всьому світі.

Враховуючи, що захист корпоративних прав включає в себе складові матеріального, процесуального, процедурного характеру і на сьогодні відсутні уніфіковані процедурні модифікації захисту корпоративних прав альтернативних форм, варто прийняти модельний Закон «Про захист корпоративних прав». Такий рамковий закон дозволить визначитися з єдиною термінологією, систематизувати питання форм захисту та закріпити всі можливі альтернативні форми захисту корпоративних прав з визначенням специфіки способів захисту корпоративних прав та регламентувати процедурний порядок кожної альтернативної форми та можливих засобів захисту, враховуючи видову класифікацію корпоративних конфліктів.

Поряд з цим варто створити єдиний інформаційний банк даних, який містив у собі послідовну і системну інформацію не тільки щодо реєстру корпоративних прав держави, а щодо всіх власників корпоративних прав та повного моніторингу дій по відношенню до зареєстрованих корпоративних прав на території України.

Поряд з цим у процесуальному законі варто окремим розділом регламентувати провадження у справах, що виникають у корпоративних відносинах, адже мова йде про особливість не тільки змісту порушених чи оспорюваних корпоративних прав: тут варто говорити про особливий склад учасників господарського процесу та особливість вжиття запобіжних заходів.

Тож для ефективного реформування корпоративного законодавства треба розглядати в синергії оновлення не тільки матеріальні, але й процесуальні норми права. Уніфікація матеріальної норми не відбулася, хоча йдуть певні напрацювання, процесуальна норма фрагментарно визначила окремі питання захисту корпоративних прав, не зосередилась на системному аналізі існуючих проблем, які на сьогодні вирішуються висновками Верховного Суду України. Тому вважаємо за необхідне в ГПК України в окрему розділі визначити правила провадження у справах з корпоративних спорів, поняття «корпоративний спір»,

«похідний позов», коло учасників провадження, коло спорів, не підвідомчих господарським судам, особливості забезпечувальних заходів та надання доказів [430].

5.2. Проблеми визначення юрисдикційності корпоративних спорів

На перший погляд, питання юрисдикції корпоративних спорів не має спричиняти дискусію, оскільки урегульоване нормами процесуального права. Однак, враховуючи, що юрисдикція є міжгалузевим інститутом процесуального права, на практиці склалася ситуація, яка дозволила маніпулювати підвідомчістю корпоративних спорів, з огляду на відсутність повного бачення, що є підприємствами корпоративного типу, відсутність видової диференціацій корпоративних спорів як таких, складність корпоративного права як об'єкта захисту та чіткої відповіді, хто є суб'єктами корпоративних відносин.

Взагалі вперше справи з корпоративних спорів були віднесені до господарської юрисдикції з прийняттям у 2006 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів» [448, с. 6]. З цього моменту ч. 1 ст. 12 ГПК України доповнилася пунктом 4, згідно з яким господарським судам стали підвідомчі справи, що виникають з корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасниками (засновниками, акціонерами, членами), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) господарського товариства, пов'язаними із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності такої особи, крім трудових спорів. Однак дискусійність та спірність питання полягала у звуженості суб'єктного складу корпоративних правовідносин і певних протиріччях з огляду на ч. 1 ст. 167 ГК України, яка встановлює виникнення корпоративних правовідносин із участі в господарських організаціях, до числа яких належать й інші, окрім господарських товариств, юридичні особи

корпоративного типу. Як наслідок, це стало поштовхом для прийняття змін, чим було розширено склад сторін такого спору та змінено повноваження судів різних юрисдикцій щодо їх розгляду.

У зв'язку з цим усталений підхід до суб'єктивного критерію розмежування підвідомчості справ судам різних юрисдикцій було змінено, і традиційний підхід, що арбітраж, а потім господарський суд розглядав виключно справи між юридичними особами, за виключенням банкрутства, також було змінено. Зокрема, суб'єктний критерій не став основою у визначенні юрисдикції.

Зарубіжний досвід свідчить, що є різні варіанти розв'язання проблеми юрисдикційності цієї категорії справ. У деяких країнах корпоративні спори розглядаються судами загальної юрисдикції (Німеччина), в інших – судами спеціалізованої юрисдикції (країни СНД). У Франції компетенція торгових судів визначена Торговим кодексом Франції. В предметну компетенцію торгових суді входять корпоративні спори, критерієм якої є лише характер спірного правовідношення [577, с. 285].

У Великобританії поряд із Комерційним судом (Commercial Court), який є частиною королівської лави Високого суду, в деяких містах функціонують спеціалізовані торгові суди (mercantile court). Корпоративні спори можуть розглядатися як в судах графств, так і у Високому суді (спори розподіляються залежно від ціни позову). У Високому суді розгляд цієї категорії справ віднесений до відання канцелярського відділу, а саме суду по справах компаній. Тут розглядаються всі спори, що виникають із відносин, що регулюються Актом про компанії 2006 р. [320, с. 122 - 133].

В США корпоративні спори не відносять до компетенції федеральних судів, оскільки корпорація визнається резидентом штату, якщо вона в ньому створена або здійснює на його території свою діяльність. Хоча можуть бути випадки, коли спір буде розглянутий федеральним судом, якщо зачіпається федеральне законодавство [653, с. 84].

В Україні корпоративні спори підвідомчі господарським судам. Питання юрисдикції корпоративних спорів встановлюється ст. 20 ГПК України, якою передбачено коло справ, що відносяться до підвідомчості господарського суду та носять невичерпний характер.

В літературі при розгляді підвідомчості як видової категорії щодо необмеженої судової юрисдикції, як правової категорії, що опосередковує сферу відання справ господарським судам, відмежування її від підвідомчості інших юрисдикційних органів визначається на підставі правових критеріїв. У разі юрисдикції корпоративних спорів такими правовими критеріями є: характер спірних правовідносин – корпоративні правовідносини; суб'єктний склад сторін – учасник, акціонер, власник корпоративних прав та юридична особа корпоративного типу.

Отже, за новими правилами юрисдикція розмежовується залежно від предмета, а не тільки суб'єктного складу сторін спору. З метою попередження юрисдикційних спорів та «дублювання» цивільних, господарських, адміністративних справ вводиться поняття «похідних вимог». Наразі до юрисдикції господарських судів відносяться, зокрема, справи за вимогами щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами; вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо розгляд таких вимог віднесений до юрисдикції господарського суду, розглядаються господарським судом, визначеним за правилами підсудності щодо розгляду спору. Передбачивши можливість поєднання в одному позові разом з основними позовними вимогами також похідних, за умови того, що такі вимоги мали б бути розглянуті в порядку різного судочинства, законодавець тим

самим зменшив витрати часу та заощадив ресурси, необхідні особі для забезпечення повного та належного захисту своїх прав та інтересів [595, с. 5].

Актуальність належного визначення критеріїв підвідомчості справ господарським судам обумовлюється необхідністю як з теоретичного, так і з практичного боку. З теоретичної точки зору визначення зазначених критеріїв характеризується неоднозначністю їх застосування у науковій та науково–методичній літературі. З практичної ж точки зору належне визначення цих чинників повинно виключати неоднозначність використання вищевказаних критеріїв у судовій практиці [240, с. 194].

Частиною 1 ст. 20 ГПК України визначено юрисдикцію господарських судів у справах, що виникають з корпоративних відносин, у тому числі у спорах між учасниками; справах у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах; справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах [179, с. 20]. Отже, юрисдикція господарських судів поширюється на корпоративні спори, що виникають за участю підприємств корпоративного типу, і цьому вже є практика Верховного Суду України. Так, у постанові від 23 січня 2018 р. у справі №922/2433/14 Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду висловив правову позицію щодо вартості частки майна та прибутку, що належать до виплати члену сільськогосподарського виробничого кооперативу у разі виходу з кооперативу, визначивши позицію, що член кооперативу має право на отримання вартості частки прибутку кооперативу пропорційно його частці у пайовому фонді сільськогосподарського виробничого

кооперативу та має право на отримання паю, у розмірі його фактичної вартості, на момент виходу з кооперативу [425, с.1].

Однак, незважаючи на віднесення певного кола корпоративних спорів до юрисдикції господарських судів, залишилися проблеми, пов'язані з визначенням юрисдикції спорів у разі оскарження рішень державного реєстратора щодо здійснення реєстраційних дій.

У зв'язку з оновленим підходом до визначення юрисдикції корпоративних спорів неоднозначне тлумачення норм корпоративного законодавства все ж таки залишається. Так, п. 191 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» містить визначення: «істотна участь - пряме або опосередковане володіння однією особою самостійно чи спільно з іншими особами часткою у розмірі 10 і більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі». Таке визначення дозволяє розглядати вимоги материнської компанії до корпоративного підприємства як корпоративні, у поєднанні з ст. 167 ГК України та ч. 4 ст. 20 ГПК України, про що зазначав у своїй постанові Вищий господарський суд України від 6 липня 2016 р. у справі №910/8438/15-г за позовом акціонера материнської компанії про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників дочірнього товариства з обмеженою відповідальністю. Тоді Вищий господарський суд України дійшов висновку про підвідомчість справи господарському суду з тієї підстави, що спір є корпоративним, використавши положення ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», оскільки позивач є істотним учасником товариства, яке на час прийняття оспорюваного рішення було одноособовим учасником ТОВ «Капітал Інвест ЛТД». Дана постанова Вищого господарського суду України

була скасована Верховним Судом України від 1 лютого 2017 р. на підставі того, що пункт 4 ч. 1 ст. 12 ГПК України не підлягає розширеному тлумаченню щодо справ, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності господарського товариства, якщо однією зі сторін у справі не є учасник (засновник, акціонер) господарського товариства, у тому числі такий, що вибув. Отже, недотримання вимог закону та установчих документів юридичної особи під час скликання і проведення загальних зборів не може визнаватися порушенням прав тих позивачів, які не є учасниками (акціонерами, членами) цієї особи. А Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» не є таким, що регулює корпоративні відносини, і наведені у ньому визначення термінів не можуть бути вирішальними при визначенні підвідомчості справи господарському суду. Враховуючи таку судову практику, за межами корпоративних спорів опинилася така категорія спорів, що виникають між материнською компанією та дочірнім підприємством, хоча з огляду на Закон України «Про холдингові компанії» ці відносини є корпоративними.

Крім цього, неоднозначна практика склалася у справах за позовами фізичної особи як учасника товариства про визнання недійсним рішення загальних зборів акціонерів товариства, рішення установчих зборів акціонерів товариства, установчого договору, статуту, запису про проведення державної реєстрації створеного товариством об'єднання, припинення юридичної особи об'єднання та призначення ліквідаційної комісії. Так, постановою Вищого господарського суду України від 14 квітня 2010 р. у справі №16/163-08 зазначалося, що за змістом п.4 ч. 1 ст. 12 ГПК України, ст. 167 ГК України, ст. 116 ЦК України, ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» учасник (акціонер) господарського товариства має певні корпоративні права

щодо товариства, учасником якого він є, і не має корпоративних прав щодо іншого господарського товариства, учасником якого він не являється.

У постанові Вищого господарського суду України від 19 листопада 2013 р. у справі №5017/2368/2012 зроблено висновок, що «фізична особа, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності та не являється учасником (засновником) відповідача, тому спір про визнання недійсним рішення загальних зборів Підприємства не підлягає вирішенню в господарських судах України» Отже, знову ми стикаємося з недосконалістю предметного критерію, а саме наявністю корпоративних зв'язків у разі створення дочірніх компаній, господарських об'єднань та навіть за межами дослідження залишаються неприбуткові юридичні особи, які мають ознаки корпоративного підприємства. Так, І.В. Бейцун акцентує увагу на тому, що спори, пов'язані з діяльністю інших юридичних осіб, є за своїм змістом близькими до спорів, що виникають з корпоративних відносин [49, с. 114]. Тут в більшій мірі йдеться про приватні підприємства корпоративного типу.

С.В. Томчишена та В.В. Соловйова зазначають, що колізії виникають також у зв'язку з вживанням надто загальних словосполучень «справи, що виникають із корпоративних відносин», а також «пов'язані із створенням, діяльністю, управлінням та припиненням діяльності цього товариства» [594, с. 73].

О.М. Вінник зазначає, що кооперативи входять до складу корпоративних форм інвестування [151, с. 103].

На думку І.В. Спасибо-Фатєєвої, спори між учасниками (членами) виробничого кооперативу та цим кооперативом можна вважати корпоративними [548, с. 99 - 104].

І.В.Лукач підкреслює, що кооперативи є корпоративними підприємствами, суб'єктами корпоративних відносин [343, с. 67], тож логічно, що такі спори є предметом господарської юрисдикції.

Питання юрисдикції корпоративних спорів та питання віднесення справи до спорів, що виникають з корпоративних відносин, вимагають аналізу не тільки Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, а й спеціальних законодавчих актів, які прямо або опосередковано вказують на корпоративні зв’язки. Так, спори за позовами акціонерів до реєстраторів (які не є учасником корпоративного спору відповідно до процесуального закону), пов'язаними з внесенням змін до реєстрів власників іменних цінних паперів, укладенням, зміною, розірванням, визнанням недійсними договорів на ведення реєстру власників іменних цінних паперів, безпосередньо стосуються прав і обов'язків акціонерного товариства і є корпоративними. І тут варто зазначити, що реєстратор не є прямим учасником корпоративних правовідносин, але опосередковано впливає на корпоративні зв’язки, що дозволяє віднести таку категорію справ до юрисдикції господарських судів і в тому разі, якщо однією з осіб, які беруть участь у справі, є фізична особа. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» право власності переходить до нового власника з моменту зарахування цінних паперів на рахунок останнього у зберігача [470, с. 67]. У літературі останнього часу як основоположний критерій для відмежування корпоративних спорів від традиційно цивільних використовується їх поділ як об’єкта захисту на корпоративні права на акції (частки, паї) та корпоративні права, які ними фіксуються. Однак акція, як документ, папір, сама по собі не має якостей об'єкта цивільних прав, якщо її відірвати від змісту тих правовідносин, які вона посвідчує, тобто корпоративних прав, які має власник цього документа щодо акціонерного товариства - емітента. Без корпоративних прав акція втрачає сенс. Так само частка - це майнове право, яке визначає обсяг майнової участі в корпорації. Чи можна продати право на частку, залишившись при цьому учасником? Відповідь очевидна. Тому вважаємо, що суб’єктивне корпоративне право як об’єкт цивільних прав повинно залишатися зі всіма

складовими, і в такому «вигляді» воно підлягає захисту, в тому числі й судовому [658, с. 6].

О.А. Кухарєва пропонує до корпоративних спорів віднести спори за участю інвесторів [328, с. 76]. З такою пропозицією слід погодитися лише в разі корпоративного інвестування, так як в інших формах, це не буде відповідати предметному критерію юрисдикції справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» дозволяє у зв'язку з приписами ГПК України визначити дії, які можуть бути підставою відповідальності посадової особи перед юридичною особою та встановлення юрисдикції господарських судів щодо справ у спорах між юридичною особою та її посадовою особою. Так, в системному зв'язку вищевказаного Закону та ч. 2 ст. 89 ГК України посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;

- діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;

- діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;

- бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;

іншими винними діями посадової особи.

У такому разі за ч. 1-2 ст. 54 ГПК України власник (учасник, акціонер) юридичної особи, якому належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства (крім привілейованих акцій), або частка у власності юридичної особи якого становить 10 і більше відсотків, може подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою. У разі відкриття провадження за таким позовом зазначена юридична особа набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди власника (учасника, акціонера), який подав позов. Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі. Отже, виключна юрисдикція визначена та закріплена у ч. 7 ст. 30 ГПК України: «Спори між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) її посадової особи, розглядаються господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи».

Окремі проблеми у розмежуванні підвідомчості пов'язані із сімейними та спадковими справами, які оспосердковано торкаються корпоративних прав і призводять до неправильного вирішення питання про поділ майна у вигляді акцій у фондах корпоративних господарських організацій. Такі спори є предметом цивільної юрисдикції

Питання юрисдикції між ОСББ та його учасниками вирішено постановою Верховного Суду від 23 січня 2018 р. у справі №925/1321/16 (О.М. Баранець, Г.О. Вронська, В.І. Студенець), якою зазначено, що співвласники багатоквартирного будинку не є носіями корпоративних прав, а відносини між співвласниками багатоквартирного будинку та ОСББ не є корпоративними. Відповідно, спір у даній справі між фізичними особами-співвласниками багатоквартирного будинку та ОСББ не є корпоративним та, враховуючи

положення ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, не належить до юрисдикції господарських судів [422, с. 1].

У судовій практиці також трапляються випадки розгляду загальними судами позовів про стягнення неоплаченої вартості акцій або часток статутного капіталу товариства, відчужених за договорами купівлі-продажу, укладеними між фізичними особами.

У зв'язку з тим, що корпоративні правовідносини поєднують в собі публічно-правові та приватноправові інтереси, в цьому і полягає складність та дискусійність у вирішенні питань, пов'язаних з розмежуванням юрисдикції. Отже, у цьому випадку слід «публічно-правові» відносини відрізняти від корпоративних правовідносин, які можуть вміщувати і поєднувати як публічний, так і приватний інтерес, підпорядковуватися суспільному порядку, містити специфіку, що закріплена в матеріальній нормі права, серед яких закони «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні».

Оновлений ГПК України не змінив положення щодо заборони передачі корпоративних спорів третейському суду, зазначивши у ст. 22 ГПК України, що такі справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової

особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах, не можуть передаватися сторонами на вирішення третейського або міжнародного комерційного арбітражного суду. При цьому у ч. 2 ст. 22 ГПК України легалізується можливість звернення до міжнародного комерційного арбітражу з корпоративних спорів, що виникають з договору, на підставі укладеної між юридичною особою та всіма її учасниками арбітражної угоди.

Постановою Пленуму Вищого господарського суду України №4 від 25 лютого 2016 р. визнано такими, що втратили чинність, Рекомендації Президії Вищого господарського суду України №04-5/14, якими зазначалося, що підпорядкування питань корпоративного управління іноземному праву порушує публічний порядок, а підпорядкування корпоративних спорів міжнародному комерційному арбітражу не дозволялося. У вказаній постанові не згадується про підпорядкування правовідносин іноземному праву та арбітражу. А нова норма в ст. 22 ГПК Уокааїни визначає чітко правила арбітрабільності справ у спорах, що виникають з корпоративних відносин, у тому числі у спорах пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів, що виникають з договору, лише на підставі арбітражної угоди, укладеної між юридичною особою та всіма її учасниками.

І.В. Лукач пропонувала в статуті підприємства регламентувати порядок розгляду корпоративних конфліктів, у тому числі визначення і арбітражного застереження, при цьому передбачаючи можливість виникнення технічних проблем підписання статуту всіма учасниками товариства [341, с. 4]. Хоча, на нашу думку, таких технічних проблем не повинно бути з врахуванням діючого реєстраційного законодавства.

Досвід Німеччини свідчить про правильний напрямок щодо арбітрабільності, визначеної оновленим ГПК. Так, у свій час у Німеччині у 1996

р. Федеральний суд встановив, що спори щодо дійсності рішень засновників ТОВ є неарбітрабільними. Втім, уже у 2009 р. практика змінилася і було встановлено, що спори щодо дійсності рішень засновників є арбітрабільними, якщо дотримані загальні вимоги до арбітражної угоди та арбітражного провадження. Вимогами арбітрабільності були встановлені наступні: згода усіх засновників на арбітражну угоду; кожен засновник повинен бути повідомлений про ініціювання, хід арбітражу та мати можливість приєднатися; кожен засновник повинен мати можливість брати участь у виборі та призначенні складу арбітражного суду; усі спори щодо одного рішення засновників/одного предмета спору повинні бути зосереджені в одному арбітражному провадженні.

У Франції за загальним правилом корпоративні спори визнаються арбітрабільними та діє усталена практика на користь арбітрабільності спорів, що виникають з угод акціонерів; спорів, що виникають з продажу акцій. Поряд з цим усталена практика поки не сформована щодо спорів стосовно рішень, прийнятих на зборах акціонерів; спорів щодо відповідальності представників компанії; спорів щодо призначення адміністратора ad hoc; спорів щодо нікчемності утворення компанії. Не підлягають розгляду арбітражем спори, що відносяться до виключної юрисдикції державних судів, наприклад спори щодо банкрутства; спори, що підпадають під юрисдикцію адміністративної установи, що здійснює нагляд за фінансовим ринком, наприклад, спори, що виникають з публічних тендерів та торгівлі цінними паперами.

Приклад Англії та Уельсу свідчить, що концепція арбітрабільності корпоративних спорів є широкою та інклюзивною. Корпоративні спори визнаються арбітрабільними, вимоги щодо прав міноритаріїв у компанії (наприклад, стосовно протиправного ущемлення інтересів міноритаріїв) визнаються арбітрабільними окремо. Судова практика, щодо арбітрабільності корпоративних спорів є дуже обмеженою. В разі якщо рішення впливає на права третіх сторін (наприклад, інших акціонерів, які не є сторонами відповідної

арбітражної угоди) або стосується публічного порядку, такий спір є неарбітрабільним.

Болгарія виключає арбітрабільність корпоративних спорів, оскільки державні суди компетентні розглядати виключно позови з питань захисту засновників (акціонерів) юридичних осіб, в разі коли юридична особа зареєстрована в Болгарії.

Тож для встановлення арбітрабільності частини корпоративних спорів за національним процесуальним законодавством слід не тільки закріпити таке право, тобто легалізувати його, а й чітко визначитися з вимогами арбітрабільності та доповнити частину 2 ст. 22 ГПК України. Визначити не лише наявність арбітражної угоди, яка повинна бути підписана усіма учасниками, а встановити можливість приєднатися до такої угоди новим учасникам, можливість брати участь у виборі та призначенні складу арбітражу та закріплювати зосередженість в одному арбітражному провадженні. А відносно вибору права корпоративних відносин, то системний аналіз Закону України «Про міжнародне приватне право» та положень ЦК України (ст. 87-2) дозволяє зробити наступні висновки: до засновницького договору, що є установчим документом юридичної особи з іноземною участю, застосовується право держави, у якій буде створена юридична особа. Враховуючи те, що статут є установчим документом товариства, не є правочином, а є актом ненормативного (індивідуального) характеру, то норми ст. 43 Закону України «Про міжнародне приватне право» не застосовуються.

В літературі існує думка щодо запровадження такого альтернативного механізму і для третейського судочинства. Так, В.М. Кравчук вважає, що корпоративні спори можуть бути передані на вирішення третейського суду, а третейський запис (угода про передачу спору на вирішення третейському суду) може бути частиною установчих документів [309, с. 69-75]. Однак для того, щоб альтернативна юрисдикція з корпоративних спорів запрацювала, необхідно

внести зміни до Закону України «Про третейські суди», яким на сьогодні непідвідомчі корпоративні спори, а саме ч. 1 ст. 6 зазначеного Закону.

Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні» №6540 містить норму стосовно розширення повноваження третейського суду, та, як вбачається із запропонованої редакції ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди», корпоративні спори можуть бути розглянуті третейськими судами.

Проте, на нашу думку, якщо можливість звернення до арбітражних інституцій є виправданою, то розширення компетенції третейських судів нами повністю заперечується. Арбітражна інституція у виключних випадках як альтернативна форма вирішення конфлікту має довіру з боку іноземних інвесторів та цікава саме в разі корпоративної форми інвестування шляхом внесення інвестиції до статусного капіталу, в інших випадках корпоративні спори повинні мати виключну юрисдикцію національних судів.

Таким чином, на сьогодні юрисдикція корпоративних спорів поділяється на альтернативну та виключну. Зміст ст. 20 ГПК України дозволяє виділити дві групи справ, що виникають з корпоративних відносин:

1) спори між юридичною особою та її учасником, у тому числі колишнім (який вибув). І тут мова йде про всі юридичні особи корпоративного типу, щоб уникнути розщеплення однорідності правового регулювання близьких за економічним характером і правовою суттю правовідносин. Тим більше постановою Пленуму Вищого господарського суду України №4 від 25.02.2016 р. сформований єдиний підхід щодо розуміння підвідомчості господарським судам спорів, які за своєю суттю є корпоративними, за участю не лише господарських товариств, а й приватних підприємств, виробничих кооперативів, фермерських господарств;

2) спори між юридичною особою та її посадовою особою. При цьому важливо розмежовувати корпоративні спори від трудових, спадкових, адже

необхідно встановити статус фізичної особи, яка звертається за захистом свого порушеного корпоративного права чи інтересу, для визначення підвідомчості такого спору та характеру спірного правовідношення.

Однак остаточна визначеність з питання юрисдикції як у законодавстві, так і в актах Верховного Суду України в цілому ще не досягнута. Втім, в основу визначення юрисдикції корпоративних спорів повинні бути покладені не суб'єктивні ознаки, вони повинні бути допоміжними, а зміст правовідносин, предмет, з приводу якого виник спір. Якщо за змістом правовідносини є корпоративними, а предметом, з приводу якого виник спір, виступають корпоративні права та інтереси, то такого роду спори повинні розглядати господарські суди в порядку господарського судочинства. Це основне правило, за яким повинні слідувати учасники інституту захисту корпоративних прав. Поряд з цим вважаємо за необхідне в ст. 20 ГПК України встановити коло справ, які непідвідомчі господарським судам, щоб виключити неоднозначність судової практики.

У перспективі, видається доцільним більш радикально вирішити це питання і, враховуючи специфіку справ, що виникають із корпоративних спорів, за аналогією з системою судів із справ інтелектуальної власності, створити також і суди з корпоративних справ, предметом розгляду яких будуть корпоративні спори незалежно від виду учасників.

5.3. Особливості судового захисту корпоративних прав

В межах наступного етапу судової реформи в Україні 3 жовтня 2017 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі - Закон). З прийняттям даного Закону відбулося найбільш масштабне реформування процесуального законодавства за останні 26 років та уніфікація

судових процесів в аспектах термінології, стадійності та окремих інститутів. Частина новацій, які запроваджуються процесуальними нормами, є абсолютно новими для права пострадянського періоду, але ефективними для глобалізаційних процесів та інституту захисту суб'єктивних прав. Такий підхід був стратегічно окреслений Концепцією вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленою Указом Президента України №361/2006 від 10 травня 2006 р. [268, с. 9].

Справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, у судовому процесі розглядаються у формі загального позовного провадження, і наскільки ефективно та дієво будуть впроваджуватися процесуальні механізми, залежатиме не тільки від суддів, а і від учасників господарського процесу. Звичайно, виключивши можливість у спрощеному порядку розглядати корпоративні спори, законодавець у черговий раз підкреслив особливості інституту захисту корпоративних прав та інтересів учасників корпоративних відносин.

За статистикою у 2016 р. господарський суд Одеської області зайняв третє місце за кількістю розгляду корпоративних спорів. Вищим господарським судом України, який наразі знаходиться в процесі ліквідації, у 2016 р. було переглянуто 337 справ, з яких скасовано було 97 судових рішень. При цьому понад 60% від усіх вимог у корпоративних спорах - це вимоги про визнання недійсним рішень загальних зборів учасників (акціонерів).

Під судовою формою захисту прав розуміється діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав; забезпечення господарським судом і уповноваженими органами державної виконавчої влади відновлення порушених прав. Цікавими, на нашу думку, є висновки О.Г. Хрімлі, який при визначенні сутності поняття «судовий захист прав інвесторів» вказав, що у процесі господарсько-судової форми захисту суб'єктивних прав не тільки

розглядається конкретний господарський спір, а й здійснюється вплив на господарську діяльність підприємців, що є сторонами спору, у цілому [623, с. 186].

Науковці визначають особливості судового захисту корпоративних прав тим, що в цивілістичному аспекті корпоративні відносини як такі характеризуються лише як речові або як зобов'язальні, оскільки вони становлять нову якість, не просто поєднуючи в собі риси абсолютних і відносних правовідносин, а й тому, що втілюються у зв'язки за типом «кожен з учасників-акціонерів – до одного (товариства)».

В Болгарії питання захисту та кваліфікації членства в корпорації визначається Торговельним законом. Так, у ст. 92 зазначеного Закону зміст членства визначається через правовідношення, яке виникає між окремими співзасновниками (акціонерами) і юридичною особою на підставі запису в торговельному реєстрі. Права, що виникають з таких відносин, захищаються через позовний процес окружним судом за місцем реєстрації компанії (ст. 71 ТЗ) [598, с. 589].

Тож, визначаючи членство як складне та комплексне правовідношення, національні та зарубіжні науковці виходять з поєднання як майнових, так і організаційних правовідносин, особистих та майнових корпоративних прав, які можуть бути захищені, у тому разі, коли порушуються або перебувають під загрозою порушення з боку органів управління юридичної особи.

Дж. Дайн виділяє 4 види порушень директорами основних обов'язків, характерних для практики Англії:

1) незаконне заволодіння власністю компанії;

2) конфлікт між особистими інтересами директора і його обов'язками діяти в інтересах компанії;

3) використання наданих директору владних повноважень для належних цілей;

4) вчинення дій, що призводять до виходу компанії за рамки її правосуб’єктності [5, с. 2].

В англосаксонському праві захист порушених прав учасників компанії здійснюється за допомогою прямих, похідних (непрямих) і колективних позовів.

Прямі позови пред'являються окремими акціонерами (їх групою) у зв'язку з порушенням компанією їх індивідуальних (кредиторських) прав акціонеров, наприклад, прав на інформацію, отримання оголошених до виплати дивідендів і т.і.н. У разі якщо стосовно компанії її керуючими було здійснено правопорушення, то така компанія має право пред'явити прямий позов про стягнення шкоди проти даних керуючих, як і будь-який інший суб'єкт права. Непрямі позови пред'являються тоді, коли порушуються корпоративні права акціонерів: самої організації і акціонерів. Тому акціонер, який пред’являє позов, діє в ролі представника інших акціонерів і компанії в цілому.

У Канаді похідні ж позови пред'являються тоді, коли порушуються корпоративні права акціонерів. Нерідкі ситуації, коли порушуються права і самої компанії і акціонерів. Тому акціонер, висуваючи позов, діє в ролі представника інших акціонерів і компанії в цілому. Окремий акціонер одержує не пряму вигоду, а похідну - як прямий вигодонабувач виступає сама компанія.

Становить особливий інтерес інститут непрямих позовів, що міститься в законодавстві США. Похідні позови пред'являються проти керівників, які порушили свої обов'язки довірених осіб по відношенню до корпорації, наприклад, у разі розтрати коштів корпорації, здійснення діяльності у власних інтересах на шкоду інтересам корпорації, встановлення надмірно високої оплати своєї праці.

Таким чином, у США можна виділити наступні дві категорії непрямих позовів:

1) позови, подані з метою примусити директорів виступити від імені корпорації проти третьої особи;

2) позови від імені корпорації проти директорів, які порушили свої представницькі обов'язки.

Крім того, в США існує процесуальний механізм колективних або репрезентативних позовів, що дозволяють акціонеру подати позов від імені всіх акціонерів, які перебувають в аналогічному становищі, що дає можливість об'єднати зусилля відразу кількох осіб, які зазнали збитків [4, с. 4].

В Україні питання непрямих (похідних) позовів та застосування їх в українській практиці судового захисту корпоративних прав досліджували О.М.Вінник, І.В. Спасибо-Фатєєва, Л.А. Островська, Ю.О. Попов, В.А. Гур, О.Р. Ковалишин, а з прийняттям Закону України «Про акціонерні товариства», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів» з’явилася реальна можливість застосування такого засобу захисту.

Так, з 1 травня 2016 р. набрав чинності Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів», відповідно до якого у інвесторів, учасників корпоративних відносин з’явилася можливість звертатися до суду з похідним позовом до його посадових осіб про відшкодування завданих збитків господарському товариству. За правилами норми ст. 89 ГК України посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Подібні за змістом формулювання викладені в законах «Про акціонерні товариства» та «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (для «посадових осіб органів акціонерного товариства» або «посадових осіб органів управління товариства»). Окремим питанням на практиці залишилося питання, які саме посадові особи повинні нести таку відповідальність, та про перелік таких осіб.

Справи у спорах за похідними позовами розглядаються за виключною підсудністю господарським судом за місцезнаходженням юридичної особи. Представником товариства у такій справі є учасник (акціонер), котрому сукупно

належить 10 і більше відсотків статутного капіталу (простих акцій), який подав до суду:

- позовну заяву від імені товариства;

- заяву про представництво позивача.

Впроваджуючи у національне законодавство світовий досвід у сфері захисту корпоративних прав, варто вести мову не тільки про публічність таких справ та оприлюднення судових рішень і ухвали про порушення провадження у справі (протягом двох календарних днів, але не пізніше як за двадцять календарних днів до дня проведення підготовчого засідання) на веб-порталі судової влади України, але також і закріпити вимогу повідомлення всіх зацікавлених учасників спору про порушення провадження у справах цієї категорії справ та закріплення правила, за яким тягар доказування лягає на плечі відповідача-посадової особи.

Поряд з цим така категорія спорів повинна передбачати обов'язкове вжиття заходів досудового врегулювання спору, а саме, звернення до ради директорів, наглядової ради, що повинно бути визначено в спеціальних законах. Такий підхід усуне зловживання учасником таким правом шляхом подання проти посадових осіб органів управління похідного позову про відшкодування збитків незалежно від наявності реальних підстав для цього. Тож акціонер, учасник, засновник, власник повинен звернутися до ради директорів, наглядової ради, корпоративного секретаря з претензію, яка має бути оцінена не тільки з позиції обґрунтованості вимог, а й оцінена з позиції інших обставин: величини судових витрат, ймовірності задоволення, можливості здійснення стягнення. Крім цього, при відхиленні претензії акціонер може продовжити процес шляхом подачі похідного позову.

При дослідженні судового захисту корпоративних прав не можна ототожнювати корпоративні права з власністю, оскільки практика свідчить, що універсальні способи захисту суб'єктивних прав не завжди є ефективно та вірно

обраними. І тут, навіть незважаючи на новий підхід до правила щодо ефективності обрання способу захисту, який викладено у ст. 5 ГПК України, судова практика йде по шляху найменшого спротиву. Тому навіть «у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного права чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону [179, с. 30]». Отже, тут річ не тільки у суб'єктивності прийняття рішення, але й у праві судді визначати ефективний спосіб, і в цьому є основна проблема норми, яка є декларативною та малодійовою на практиці.

Крім цього, універсальні способи захисту, які визначені законом, під якими розуміють концентрований вираз змісту (суті) міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [508, с. 494], не завжди дають результат з огляду на нерозривний зв'язок організаційного (немайнового) права з майновими корпоративними правомочностями учасників таких відносин, які утворюють цілісний єдиний комплекс. У зв'язку з цим визначені способи захисту в окремих випадках не дають бажаного результату, але це з позиції судової форми захисту. Так, зокрема, право на управління справами товариства, застосування способів захисту не завжди дає можливість учаснику корпорації досягти певного фактичного результату (наприклад, забезпечити бажаний результат голосування на загальних зборах), а скоріше спрямовано на мінімізацію негативних наслідків порушення корпоративних прав, у тому числі майнових [272, с. 212]. Однак у цьому випадку мова йтиме не про захист, а про охорону. Втім, враховуючи особливість інституту захисту корпоративних прав, що полягає в сепарованості від апарату державного примусу і можливості застосовувати вузькокорпоративний інструментарій захисту [274, с. 498], що проявляється в неюрисдикційних формах захисту, обрання способів захисту залежить виключно

від учасників корпоративних правовідносин і визначення таких способів у спеціальному законодавстві.

Неналежні способи захисту порушеного права не можуть відновити порушене право, навіть при тому, що порушення корпоративних прав мало місце. Тому до неефективних способів варто віднести: анулювання запису в ЕДРЮОФП; обов'язок перерахувати кількість голосів на проведених зборах; визнання незаконним проведення загальних зборів; визнання недійсною вимоги про проведення позачергових загальних зборів і ін.

Для обрання ефективних способу захисту та форми захисту варто враховувати підстави виникнення корпоративних прав. Так, в літературі, з урахованням аналізу корпоративного законодавства, виокремлюють наступні підстави:

- первинні, що виникають в разі створення або вступу;

- похідні, що виникають в разі купівлі, спадкування.

У такому разі виникає проблема з моментом набуття частки корпоративних прав, яка пов’язана з неоднозначністю практики при вирішенні судами питання щодо набрання/втрати статусу учасника товариства, при його виключенні на підставі рішення зборів учасників товариства, та наступному поновленні. Мова йде про неоднозначність у визначенні моменту втрати або набрання статусу:

-з моменту набрання рішенням суду законної сили;

- з моменту прийняття загальними зборами рішення про поновлення такої особи у складі учасників;

- з моменту внесення відповідних змін до Єдиного державного реєстру та статутних документів товариства.

Взагалі право на частку у статутному капіталі ТОВ виникає з моменту укладення договору, якщо інше не встановлено домовленістю між сторонами, та надає такому учаснику право вступу до ТОВ. Однак на практиці ТОВ відмовляються проводити збори після продажу частки новому учаснику

товариства. Але згідно з чинним законодавством, для того, щоб бути повним учасником цього товариства, повинні відбутися збори, на яких учасника мають зареєструвати у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб. На сьогодні відомі такі випадки, коли особа купила частку, а збори не проводяться. Отже, у такій ситуації судовий захист як форма захисту буде актуальним при обранні такого способу захисту, як спонукання на проведення зборів, хоча під сумнівом буде виконання такого рішення. Однак інший спосіб не можливий, зібрання зборів є виключною компетенцією товариства.

Варто питання захисту корпоративних прав при судовій формі захисту розглянути в площині убезпечення від зловживання корпоративним правом, що є проблемою не тільки в межах матеріального права, але й процесуального права. Проблема зловживання правом має тривалу історію і на сьогодні у літературі є однією з найбільш дискусійних у контексті доцільності такої категорії, поняття, наслідків тощо. Не вдаючись до деталізації цієї проблеми, слід зауважити, що часто зловживання правом належить до особливого виду правопорушень. І протиправність у цьому випадку вбачається у порушенні уповноваженою особою обов'язку не здійснювати дій з реалізації свого права, спрямованих на завдання шкоди іншій особі. Тобто проблематика зловживання правом зводиться до співвідношення з деліктами, виходу особи за межі свого суб'єктивного цивільного права при його здійсненні, порушення меж здійснення права [562, с. 7].

Отже, враховуючи, що зловживання правом – це особливий вид цивільного правопорушення, який пов'язаний з навмисним виходом правомочної особи за внутрішні межі суб'єктивного права для досягнення своєї незаконної приховуваної цілі, користуючись при цьому правовою невизначеністю, суперечностями правових норм та прогалинами у законодавстві, слід встановити, що найчастіше зустрічається в корпоративних правовідносинах. У такому разі слід вдаватися до форм правового захисту своїх прав та виважено

підходити до обрання не тільки форм захисту, але й способів захисту, у зв'язку з тим, що не всі способи, визначені в законодавстві, допоможуть досягти бажаного результату.

В разі зловживання процесуальними правами при судовій формі захисту корпоративних прав, діють загальні норми ГПК України, якими запроваджено механізм запобігання зловживанню процесуальними правами. Зокрема, мова йде про маніпуляції з підсудністю, «міжсобойні» справи, умисне затягування справи, запобігання «позовам-клонам». Відповідно до ст. 43 ГПК України введено поняття «зловживання процесуальними правами» та окреслені дії, які законодавець відніс до зловживання, а саме, зловживання, які можуть проявлятись у вигляді подання скарги на судове рішення, яке не підлягає оскарженню; подання позовів до одного й того ж відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав; подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; укладанні мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисного неповідомлення третіх осіб, які мають бути залучені до участі у справі. Як бачимо, знову має місце суб'єктивний характер щодо, наприклад, визначення штучності позову або завідомо безпідставного позову. Так, у корпоративних правовідносинах, враховуючи невизначеність корпоративного спору, такий критерій може тільки нашкодити належному праву на судовий захист та праву на суд. Європейський суд з прав людини, практика якого, внаслідок вимог ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», є обов'язковою для застосування, у своїх рішеннях неодноразово зазначав, що «право на суд» та «право на доступ до суду» не є абсолютними, однак, вони можуть бути обмежені, але лише таким способом та до такої міри, що не порушують зміст цих прав (п.59 рішення «Де Жуфр де ла Прадель проти Франції», п.28 рішення «Станєв проти Болгарії та ін.») [48, с. 9].

При цьому тенденція до збільшення «технічних корпоративних спорів» за домовленістю їх учасників з метою невиконання зобов'язань перед банківськими установами за кредитними договорами, зокрема визнання недійсними рішень загальних зборів, зростає.

В літературі зазначалося, що типовими помилками, які допускають господарські суди у процесі розгляду корпоративних спорів, є:

1) недотримання норм щодо підвідомчості (підсудності) спорів господарським судам, зокрема щодо спорів, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання, які не є господарськими товариствами, спорів за участі спадкоємців учасників господарського товариства, справ по трудових спорах, а також публічно-правових спорів, що підлягають розгляду за правилами Кодексу Україин про адміністративне судочинство;

2) застосування способів захисту прав, не передбачених законом;

3) застосування щодо статуту господарського товариства норм про недійсність правочинів;

4) вирішення господарськими судами питань, які належать до компетенції загальних зборів господарського товариства;

5) недотримання господарськими судами підстав для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів) господарського товариства;

6) невстановлення факту порушення рішенням загальних зборів прав та законних інтересів позивача; неправильне визначення судами дати виходу учасника з господарського товариства; нез'ясування всіх обставин, пов'язаних з ухваленням загальними зборами рішення про виключення учасника з товариства;

7) неврахування обмежень щодо права учасника товариства отримувати інформацію про діяльність товариства під час вирішення спорів про надання товариством такої інформації;

8) неправильне визначення господарськими судами підстав для визнання недійсними рішень наглядової ради, а також виконавчого органу господарського товариства;

9) помилки, які допускали суди, вживаючи заходів із забезпечення позову: вжиття таких заходів, які є втручанням у господарську діяльність товариства: заборона скликання та проведення загальних зборів товариства, заборона іншим органам та посадовим особам здійснювати будь-які дії; нез'ясування причинно-наслідкового зв'язку між заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги; нез'ясування імовірності ускладнення виконання або невиконання судового рішення у разі невжиття таких заходів; порушення вжиттям заходів до забезпечення позову прав осіб, які не є учасниками судового розгляду; недотримання співмірності заходу до забезпечення позову із позовними вимогами; вжиття таких заходів, які фактично є рівнозначними задоволенню позовних вимог [600, с. 20]. Однак після постанови Пленуму Ввищого господарського суду України «Про практику розгляду корпоративних спорів» були надані відповідні роз'яснення на проблемні питання та судова практика по даній категорії справ стала більш прогнозованою. Втім, ступінь наукових розробок вказує на необхідність впровадження нових процесуальних форм та способів захисту корпоративних прав.

У судовій практиці у вирішенні корпоративних спорів проблемними питаннями залишаються питання порушення правил об'єднання позовних вимог, в частині об'єднання декількох позовних вимог, не пов'язаних між собою, що у більшості випадків перешкоджатиме з'ясуванню прав та взаємовідносин сторін та відновленню порушених прав сторін, встановленню зобов'язань у корпоративних спорах. Також є проблеми збирання та оцінки достовірності та автентичності доказів, визначення належності та допустимості доказів. Наприклад, коли подається до суду текст протоколу загальних зборів різними

учасниками процесу в оригінальних примірниках, але які за змістом повністю або частково відрізняються один від одного.

Відповідно до законодавства чергові збори товариства скликаються у спосіб, передбачений статутом, а позачергові – скликає голова товариства. Якщо протягом 25 днів голова ТОВ не виконав зазначеної вимоги, то учасники, що ініціювали збори, можуть самі скликати загальні збори. Повідомлення про проведення повинно відбуватися у спосіб, передбачений статутом. Отже, тут судова практика йде шляхом, що будь-яке повідомлення повинно бути зафіксоване, відображене і належним чином у подальшому підтверджене. Тому телефоном повідомити неможливо, оскільки це є просто з'єднанням двох абонентів і зміст їх розмови не можливо довести та надати до суду. Щодо електронних доказів, які є одним із засобів доказування відповідно до ст. 73 ГПК України, то варто враховувати, що якщо у протоколі зборів зазначено, що з такої-то електронної адреси на такі-то адреси можуть направлятися повідомленн, це може бути доказом. Але якщо просто на будь-які адреси відправляти повідомлення – це не буде доказом. Якщо в статуті буде прописано, що учасники зобов'язані відвідувати певні сайти не рідше, наприклад, як 2 рази на місяць і там буде публікуватися повідомлення про проведення зборів, це також буде належний доказ. Головною передумовою повинен бути той факт, що сторони повинні були поміж собою домовитися. Якщо вони не домовилися, то це має бути звичайний лист-повідомлення з описом. Поряд з цим вважаємо за необхідне встановити норму, що визначила б правило, за яким основний тягар доказування в корпоративних спорах нестиме юридична особа.

Одним із способів забезпечення ефективного та оперативного захисту прав і законних інтересів осіб, які звернулися із заявою до господарського суду, є інститут забезпечувальних заходів. Він надає можливість заявнику шляхом прийняття судом особливих заходів, спрямованих на забезпечення майнових і особистих немайнових інтересів заявника, захистити його майнову сферу як на

етапі звернення до суду, так і під час розгляду справи судом і на стадії виконання судового акта.

За новим ГПК України, інститут забезпечення позовних вимог застосовується не тільки тоді, коли невжиття таких заходів може суттєво ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду, а й тоді, коли це може ускладнити ефективний захист або поновлення прав чи інтересів.Справи, пов'язані із захистом корпоративних прав та інтересів, мають дуже істотну економічну складову, тому мета отримання майнових переваг часто превалює перед необхідністю дотримання інтересів іншої сторони.

На відміну від раніше діючого ГПК Уокаїни, за новим ГПК України інститут забезпечення позовних вимог містить невиключний перелік заходів забезпечення. Поряд з цим визначені обставини, за яких не допускається забезпечення позову у спорах, що виникають з корпоративних відносин, шляхом заборони (ч. 5 ст. 137 ГПК України):

1) проводити загальні збори акціонерів або учасників господарського товариства та приймати ними рішення, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, які прямо стосуються предмета спору;

2) емітенту, зберігачу, депозитарію надавати реєстр власників іменних цінних паперів, інформацію про акціонерів або учасників господарського товариства для проведення загальних зборів товариства;

3) участі (реєстрації для участі) або неучасті акціонерів або учасників у загальних зборах товариства, визначення правомочності загальних зборів акціонерів або учасників господарського товариства;

4) здійснювати органам державної влади, органам місцевого самоврядування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб покладені на них згідно із законодавством владні повноваження, крім заборони приймати конкретні визначені судом рішення, вчиняти конкретні дії, що прямо стосуються предмета спору [179, с. 30].

Важливим положенням є те, що суд, який вирішує спір про право власності на акції (частки, паї) товариства, права акціонера (учасника), реалізація яких залежить від відносної вартості акцій (розміру частки) в статутному капіталі товариства, може постановити ухвалу про забезпечення позову шляхом встановлення заборони на внесення змін до статуту цього товариства щодо розміру статутного капіталу (ч. 9 ст. 137 ГПК України).

Традиційно забезпечувальними заходами є накладення арешту на майно та (або) грошові кошти; заборона відповідачу вчиняти певні дії; встановлення обов'язку вчинити певні дії; заборона іншим особам вчиняти дії щодо предмета спору або здійснювати платежі, або передавати майно відповідачеві, або виконувати щодо нього інші зобов'язання.

У цьому разі виникає питання щодо арешту щодо спірного майна – акції, і в більшості випадків судова практика йде шляхом обгрунтування такого запобіжного заходу з огляду на високу оборотоздатність даного виду майна, правочини з якими проводяться в простій письмовій формі і не вимагають спеціальної державної реєстрації. Тому якщо цінні папери, про накладення арешту на які заявив позивач, самі є предметом спору, можливість відчуження відповідачем цих паперів третім особам може бути достатньою підставою для накладення господарським судом арешту на ці папери. При цьому наявність у відповідача іншого майна, за рахунок вартості якого можуть бути компенсовані збитки позивача в разі неможливості передачі йому спірного майна (акцій) в натурі, не є підставою для відмови в застосуванні забезпечувальних заходів, так як пріоритетною формою виконання рішення є саме повернення самого майна, а не компенсація його вартості. Однак забезпечувальні заходи повинні бути враховані не лише на стадії розгляду судом, а і на стадії виконання судового акта, що потребує закріплення в Законі України «Про виконавче провадження». На сьогодні виконавець не має права за власною ініціативою накладати на власника акцій будь-які обмеження щодо реалізації належних йому прав, крім тих, які

містяться в ухвалі суду про застосування забезпечувальних заходів. Крім того, виконавці не мають права перешкоджати власнику акцій в отриманні належних йому дивідендів. Що ж стосується обмежень, що накладаються на власника акцій судом, то, як вже було сказано раніше, вони повинні відповідати критеріям законності та пропорційності, що дозволить уникнути використання інституту забезпечувальних заходів в якості інструменту в боротьбі за управління акціонерними товариствами [54].

Також законодавець зазначає, що заходи забезпечення позову не повинні порушувати прав інших акціонерів (учасників) господарського товариства. Зокрема, крім випадків, передбачених частиною дев’ятою цієї статті, заборона вчиняти дії має стосуватися лише акцій або корпоративних прав, безпосередньо пов’язаних з предметом спору (ч. 10 ст. 137 ГПК України).

Поряд з позитивними новелами, окремі дискусійні питання виникають при забезпеченні позову у процесі вирішення корпоративних спорів таким засобом, як встановлення обов'язку вчинити певні дії. І тут мова йде про дотримання рівноваги, збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу. Наприклад, встановлення обов’язку для державного реєстратора вчинити певні реєстраційні дії з метою забезпечення позовних вимог у корпоративному спорі може призвести до порушення інтересів відповідача. Окрім того, встановлення обов’язку вчинити певні дії з метою забезпечення позову може призвести до порушення прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які не є учасниками цього судового процесу. Так, вчинення певних дій депозитарієм щодо акцій акціонерного товариства може порушити інтереси акціонерів, які не є учасниками спору, між іншими акціонерами та товариством.

Таким чином, для вжиття заходів забезпечення позовних вимог за корпоративними спорами важливо враховувати:

- розумність і обґрунтованість вимоги позивача про застосування забезпечувальних заходів;

- ймовірність заподіяння позивачеві значної шкоди в разі неприйняття забезпечувальних заходів;

- забезпечення балансу інтересів зацікавлених сторін;

- запобігання порушенню при прийнятті забезпечувальних заходів публічних інтересів, інтересів третіх осіб.

Однак особливість забезпечувальних заходів у справах з корпоративних спорів саме і проявляється у неможливості застосовувати весь перелік передбачених законом заходів, у зв’язку з чим і існує обмеженість, що визначається в окремих заборонах. Але при цьому варто зазначити, що будь-які забезпечувальні заходи, які застосовуються судом, не можуть обмежувати корпоративне управління і діяльність юридичної особи [278].

Таким чином, при обранні судової форми захисту корпоративних прав у пріоритеті має бути спеціальне корпоративне законодавство, адже корпоративні відносини обмежуються конкретним колом осіб - персоніфікованими учасниками цивільного обігу [55, с. 15; 59, с. 74].

Враховуючи, що заключною стадією господарського процесу є виконання судового акта, важливим є питання захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні, що наразі залишається за межами наукових розробок.

Становлення в Україні ринкової системи господарювання з розвинутим приватним сектором пов'язане з можливістю володіти, користуватися і відчужувати корпоративні права, а в разі порушення мати чіткі і зрозумілі механізми захисту корпоративних прав. Потреби суттєвого зростання ролі суб'єктів господарювання у розвитку економіки України, актуалізація корпоративних відносин зумовлюють необхідність підвищення рівня та ефективності правової регламентації питання захисту набувачів корпоративних прав за процедурою електронної системи купівлі-продажу у процесі виконавчого провадження.

Інтеграційні процеси та збільшення електронних сервісів та організації полегшення процесу оформлення договірних відносин дали поштовх укріпленню та вдосконаленню вже існуючої та напрацьованої нормативно-правової бази.

Розвиток бізнес-структур та інші інтеграційні процеси потребують чіткої законодавчої регламентації корпоративних правовідносин між учасниками корпорацій, межі втручання публічного сектора та ризиків позбавлення корпоративних прав через примусове відчуження задля погашення кредиторської заборгованості перед третіми особами [281].

Однак в Україні сьогодні існує дві проблеми, пов’язані з інститутом захисту корпоративних прав. Перша проблема - стосовно сутності корпоративних прав, що призводить до різної правозастосовної практики, і друга - захист прав ті інтересів набувача корпоративних прав у процесі виконавчого провадження у разі їх викупу через систему електронних торгів, які були арештовані державною виконавчою службою для виконання судового рішення у примусовому порядку.

На сьогодні, при неузгодженому одностайно підході до сутності корпоративних прав та у певних випадках при ототожненні категорій «корпоративні права» і «частка в статутному капіталі», виникає низка проблем на стадії виконання судових актів і проблем, пов’язаних із захистом корпоративних прав добросовісних набувачів частки в статутному капіталі боржника на стадії примусового виконання судового рішення.

Так, відповідно до ст. 52 Закону України «Про виконавче провадження» державний виконавець у першу чергу звертає стягнення на кошти боржника в гривнях та іноземній валюті, інші цінності, у тому числі кошти на рахунках і вкладах боржника у банках та інших фінансових установах, на рахунки в цінних паперах у депозитаріях цінних паперів і лише за відсутності у боржника коштів

і цінностей - на належне йому інше майно, за винятком того, на яке згідно із законом не може бути накладено стягнення.

Отже, до заходів примусового впливу було включено стягнення на корпоративні та інші права (наприклад, щодо об'єктів інтелектуальної власності, які також мають майновий характер, ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження»). У зв’язку з цим ще раз знаходимо підтвердження майнової природи корпоративних прав, бо якщо вони не мали б вартості, то й не могли бути реалізовані.

Зазначеним законом передбачений спеціальний порядок реалізації майна. Так, у ст. 61 зазначається реалізація арештованого майна (крім майна, вилученого з цивільного обороту, обмежено оборотоздатного майна), що здійснюється шляхом електронних торгів або за фіксованою ціною. Порядок реалізації арештованого майна затверджений Наказом Міністерства юстиції України №2831/5 від 29.09.2016 р., відповідно до якого на сьогодні корпоративні права, а точніше частка в статутному капіталі боржника виставляється на продаж за принципом аукціону засобами системи електронних торгів через Веб-сайт, за яким її власником стає учасник, який під час торгів запропонував за неї найвищу ціну [419, с. 179].

На практиці є низка судових справ, пов’язаних з оспорюванням дій державного виконавця щодо арешту корпоративних прав боржника, адже редакція Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. [443, с. 4], який набрав чинності з 05.10.2016 р., включає ст. 10, яка до заходів примусового виконання рішення віднесла і звернення стягнення на корпоративні права. Таким чином, український законодавець для усунення різнотлумачень підтвердив можливість звернення стягнення на корпоративні права в примусовому порядку.

Суди неодноразово зазначали, що відсутність чіткого механізму та/або його неузгодженість з іншими нормативними актами, прогалини та

неузгодженість у законі відносно корпоративних прав не можуть бути перешкодою для виконання рішення суду. Тому у разі відмови боржника-власника корпоративних прав від добровільного виконання рішення суду Державна виконавча служба України зобов'язана вжити заходів для виконання рішення суду, в тому числі в порядку аналогії закону, при цьому дотримуючись гарантій, встановлених національним законом для боржника, проте з врахуванням прав кредитора, в тому числі на примусове виконання рішення суду протягом встановленого законом строку, а також інших факторів, таких як поведінка боржника під час виконання рішення суду (в тому числі щодо добровільного погашення боргу, надання майна на реалізацію тощо) та засад розумності, справедливості та добросовісності. А кредитор має гарантоване державою право на примусове виконання рішення суду, яким він і скористався [603, с. 1].

Виходячи зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 р. [264, с. 7], права людини вважаються захищеними лише після повного виконання рішення суду. Невиконання судового рішення є порушенням права особи на суд і ст. 6 Конвенції втрачає свій сенс. Згідно із запропонованим Європейським судом з прав людини підходом до обов'язковості виконання рішення суду слід зауважити, що при оскарженні дій чи бездіяльності державного виконавця варто враховувати не тільки гарантовані законом права боржника по справі, але й інтереси кредитора, які також захищаються національним законом та які є рівними учасниками відносин щодо виконання судового рішення. Як зазначив Європейський суд у рішенні по справі «ОСОБА_10 проти України» (Заява N40450/04) від 15 жовтня 2009 р. (остаточне 15/01/2010), право на суд, захищене ст. 6, було б ілюзорним, якби національна правова система Високої Договірної Сторони дозволяла, щоб остаточне, обов'язкове для виконання судове рішення залишалося невиконаним на шкоду будь-якій зі сторін (див. рішення у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v.

Greece), від 19 березня 1997 р., п. 40, Reports of Judgments and Decisions 1997-II). Ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невиправданих затримок (див. рішення у справі «Іммобільяре Саффі» проти Італії» (Immobiliare Saffi v. Italy), [GC], N 22774/93, п. 66, ECHR 1999-V). У такому самому контексті відсутність у заявника можливості домогтися виконання судового рішення, винесеного на його користь, становить втручання у право на мирне володіння майном, як це передбачено першим реченням першого пункту статті 1 Першого протоколу (див., серед інших джерел, згадане вище рішення у справі ОСОБА_9, п. 53). Відповідно необґрунтовано тривала затримка у виконанні обов'язкового для виконання судового рішення може становити порушення Конвенції (див. рішення у справі «Бурдов проти Росії»), N 59498/00, ECHR 2002-III) [576, с. 8].

Така ситуація вимагає вироблення єдиного підходу щодо природи корпоративних прав, визнання корпоративного права як такого, що містить немайнові та майнові права, надає можливість звертати стягнення на частку в статутному капіталі, яка знаходиться в системному зв’язку з корпоративними правами особи. Отже, слід констатувати, що корпоративні права мають речово-правову природу, оскільки тлумачаться як право власності на частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи. Разом з тим речово-правова концепція корпоративних прав має істотні недоліки і вже була об’єктом критики [170, с. 162-164], тож варто внести до законодавства окремі уточнення, що стосуються відчуження корпоративних прав. У першу чергу це стосується законодавства про виконавче провадження, тож для вироблення єдиного підходу та усунення різного тлумачення треба замінити у ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження» термін «корпоративні права» на «частка в статутному капіталі» та викласти ч. 1 п.1 ст. 10 в наступній редакції: «Заходами примусового виконання рішень є: звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), частку в статутному капіталі, майнові права інтелектуальної власності,

об’єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами».

Поряд з цим виникає низка проблемних питань, пов'язаних з захистом прав та інтересів набувача корпоративних прав у разі їх викупу через систему електронних торгів у процесі виконавчого провадження, які були арештовані державною виконавчою службою для виконання судового рішення у примусовому порядку. І у цьому разі варто зазначити наступні проблеми, які виникають у правозастосовчій практиці та потребують детального дослідження, а саме: проблеми, пов’язані з оскарженням боржником дій державного виконавця за заявницьким принципом, що породжує умисне затягування виконавчого провадження та зловживання з боку боржника своїми процесуальними правами; проблема, яка пов’язана з позовним провадженням, що виникає за заявою позивача (боржника), який захищає порушене право за результатами відчуження корпоративних прав з електронних торгів в он-лайн режимі, що запроваджені Порядком реалізації арештованого майна від 29.09.2016 №2831/5.

Непоодинокі випадки, коли позивач (боржник) обирає завідомо неправильний вид провадження, а саме, позовний, в межах визнання дій державного виконавця протиправними. Отже, будучи учасником виконавчого провадження, більше того стороною, боржник, використовуючи право на подання позову для захисту своїх прав та інтересів, розпочинає нове позовне провадження щодо захисту власності, корпоративних прав, які стали предметом примусового виконання судового рішення. Втім, такі позови, як правило, не містять в рамках даного провадження основної складової - предмета позову. Адже предмет позову - це матеріально-правова вимога позивача до відповідача, яка у таких випадках відсутня.

Подібне позовне провадження №2/522/3112/17 по справі №522/23179/16-ц відбулося в Приморському районному суді м. Одеси під головуванням судді Н.А. Ільченко. Із суті справи предметом позову є матеріально-правова вимога позивача до Державної виконавчої служби, де позивач оскаржує результати звіту про оцінку майна та посилається на неналежне повідомлення його як сторони виконавчого провадження посадовими особами Державної виконавчої служби [606, с. 5].

Згідно з вимогами Закону України «Про виконавче провадження» №606-XIV (що діяв на момент спірних правовідносин по справі №522/23179/16-ц) оскарження результатів звіту про оцінку майна не може бути предметом розгляду за правилами позовного провадження, оскільки скарги на дії державного виконавця у виконавчому провадженні подаються за порядком, визначеним процесуальними нормами про судовий контроль за виконанням судових рішень. Даний висновок знаходить своє підтвердження у постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 07.02.2014 р. №6 «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах» [477, с. 2].

Такі вимоги розглядаються не у позовному провадженні, а як оскарження рішення державного виконавця про оцінку майна в процесуальному порядку, передбаченому розділом VII ЦПК України, оскільки є процесуальною дією державного виконавця незалежно від того, яка конкретно особа (сам державний виконавець, залучений ним суб’єкт оціночної діяльності чи особа, яка рецензувала звіт про оцінку майна) здійснювала відповідні дії, так як виконавчо-процесуальні відносини виникли між сторонами виконавчого провадження та державним виконавцем і між державним виконавцем та суб’єктом оціночної діяльності.

На підтвердження даної тези Пленум Верховного Суду України у своїй постанові №5 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» в п.п.1 п. 9 зазначає, зокрема, що позивача суд повинен з'ясувати предмет позову (що конкретно вимагає позивач), підставу позову (чим він обґрунтовує свої вимоги) і зміст вимоги (який спосіб захисту свого права він обрав).

З'ясовується правильність об'єднання кількох однорідних вимог, наявність у позивача інших вимог до відповідача, які можуть бути пов'язаними між собою, для вирішення питання про їх об'єднання або роз'єднання (ст. 126 ЦПК). У відповідача суд з'ясовує суть заперечення проти позову та характер такого заперечення (процесуальний чи матеріально-правовий) [429, с. 2].

Неоднозначна судова практика, яка склалася за останні роки в Україні, свідчить про недосконалість законодавства про виконавче провадження, а також недоопрацювання змісту і властивостей інституту корпоративних прав та незначною кількістю доктринальних досліджень проблематики захисту корпоративних прав на заключній стадії судового процесу. Стаття 10 Закону України «Про виконавче провадження» тільки визначає звернення стягнення на корпоративні права як один із заходів примусового виконання рішення, однак нічого не говорить про механізм його виконання.

Таким чином, здійснюючи реалізацію корпоративних прав на стадії виконавчого провадження, варто передбачити чіткий механізм оперативного внесення змін до Єдиного державного реєстру підприємств, установ, організацій та захисту прав добросовісного набувача. Адже, зважаючи на особливість відчуження корпоративних прав через торги, що закінчується підписанням протоколу, який носить ознаки укладання договору купівлі-продажу, варто зазначити, що сторонами підписується не типовий договір купівлі-продажу, а сформований системою протокол. Протокол аукціону публікується у системі (на сайті) автоматично не пізніше наступного дня після завершення торгів.

Електронна версія протоколу також надходить на особистий акаунт переможця та направляється до ДВС. На підставі протоколу про проведення торгів, який надійшов на електронну адресу, виконавець складає акт про проведені торги за фіксованою ціною.

Акт про проведені торги за фіксованою ціною є підставою для отримання майна у зберігача. Зазначений акт підтверджує виникнення права власності у особи, що придбала рухоме майно [419, с. 179]. Крім того, Верховний Суд України від 6 квітня 2016 р. у справі №3-242гс16 також зазначив, що відчуження майна з електронних торгів прирівнюється до укладання звичайного договору купівлі-продажу і такий договір може визнаватись недійсним із загальних положень Цивільного кодексу України.

Зважаючи на те, що корпоративні права є особливим майновим правом, яке зумовлює виникнення у особи сукупності не тільки права на річ, а і ряду таких немайнових прав, як право на участь у загальних зборах товариства, право голосу і т.д., на сьогодні відсутня правова регламентація процедури внесення змін до статуту підприємства, введення фізичної особи - набувача корпоративних прав у разі купівлі-продажу частки в статутному капіталі через електронні торги в он-лайн режимі, що запроваджені Порядком реалізації арештованого майна від 29.09.2016 №2831/5.

Такий стан залишає незахищеним набувача корпоративних прав, а Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб- підприємців та громадських формувань» не враховує взагалі можливість такого відчуження, віддаючи перевагення обов'язковості нотаріальному засвідченню справжності підпису. У зв’язку з цим з метою захисту інтересів добросовісних набувачів корпоративних прав пропонується Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» узгодити з положеннями законодавства про виконавче провадження та на рівні ЦК України та ГК України закріпити імперативну норму стосовно обов'язкових

вимог до змісту установчих документів юридичних осіб з питання врегулювання відносин між засновниками/учасниками у разі викупу корпоративних прав через систему електронних торгів, адже право на частку в статутному капіталі зумовлює зміну складу учасників (засновників) юридичної особи, складу органів управління та інших ґрунтовних питань, які в подальшому можуть вплинути на майнову складову набувача корпоративних прав.

Таким чином, комплексний характер корпоративних правовідносин обумовлений економічними, фінансовими, управлінськими, організаційними та іншими ознаками, дозволяє вести мову про особливості способів захисту особистих немайнових, майнових корпоративних прав та інтересів та особливості судової форми захисту. У зв’язку з цим виключно цивільно-правові норми не можуть забезпечити ефективний захист корпоративних прав та інтересів без чіткого процесуального (процедурного) механізму, який потребує удосконалення.

Враховуючи те що, одним із способів забезпечення ефективного та оперативного захисту корпоративних прав та інтересів є інститут забезпечувальних заходів, важливо враховувати подвійну роль його забезпечувальних заходів та збалансованість на межі між необхідністю, з одного боку, захистити інтереси заявника і, з іншого боку, виключити необгрунтоване застосування забезпечувальних заходів, які нерідко використовуються для досягнення протиправних цілей.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено узагальнені результати дисертаційного дослідження, сформульовано найбільш важливі висновки та пропозиції.

1. Категорію «захист корпоративних прав» запропоновано розглядати як правовий концепт, як елемент механізму правового регулювання, як правовий інститут, як конструкт.

2. Захист корпоративних прав як правовий концепт являє собою сукупність уявлень, образів, емоцій і т.п., що виникають у зв'язку з порушенням чи створенням реальної загрози порушення корпоративних прав і охоронюваних законом корпоративних інтересів та відповідною реакцією суспільства і держави на згадані порушення та загрози (це дозволяє враховувати значення для захисту права таких чинників, як ментальність, правова ментальність та правосвідомість).

3. Захист корпоративних прав як правовий інститут є системою норм, що передбачають можливість застосування заходів матеріального та процесуального порядку, складовими елементами якого є визначені законом форми, способи та засоби захисту.

4. Захист корпоративних прав як елемент механізму правового регулювання є взятою в єдності системою правових засобів, способів, форм, за допомогою яких здійснюється результативний захист корпоративних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права – учасників цих відносин.

5. Захист корпоративних прав як конструкт являє собою уявлення про сутність системи матеріальних та процесуальних норм, що визначають форми, способи та засоби захисту корпоративних прав.

6. Форма правового захисту має охоронно-правову природу, залежить від матеріально-правової вимоги, є елементом інституту захисту, що опосередковується певним процесуальним або процедурним порядком,

визначеним нормами матеріального та процесуального права, що направлені на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів.

7. Захист корпоративних прав, враховуючи наявність приватних та публічних інтересів, реалізується у двох формах: юрисдикційній та неюрисдикційній. Юрисдикційна форма поділяється на судову та адміністративну. В рамках судової форми захисту корпоративних прав відбувається захист у загальному порядку у формі позовного провадження. В рамках адміністративної форми захисту – у спеціальному порядку, визначеному процедурними нормами матеріального права.

При цьому юрисдикційну форму захисту корпоративних прав, незважаючи на існуючу диференціацію, варто розглядати за двома моделями захисту: прямого (безпосереднього) захисту та непрямого. Під прямим захистом корпоративних прав слід розуміти звернення до господарського суду з метою захисту виключно власних прав та інтересів. Під непрямим захистом – звернення з метою захисту прав юридичної особи. Така ідея двох моделей захисту публічно-правових інтересів та приватно-правових інтересів (пряма і непряма) має загальний характер і в повній мірі може бути застосована і при адміністративній формі захисту, оскільки корпоративні відносини характеризуються поєднанням приватного та публічного інтересу, що проявляється в характері захисту корпоративних прав у межах статусу кожного з учасників корпоративних відносин.

8. Поряд з юрисдикційними формами захисту корпоративних прав існує неюрисдикційна форма захисту, до якої відносяться, зокрема, медіація, заходи оперативного впливу та самозахист, направлений на відновлення порушених елементів правового статусу учасників корпоративних відносин, а також усунення загрози їх порушення без звернення до судових та інших уповноважених органів.

9. Альтернативна форма захисту корпоративних прав є процедурним порядком, визначеним нормами матеріального права, що направлені на відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів у позасудовому порядку. Характерними для альтернативної форми захисту є позасудовий порядок, що врегульований нормами матеріального права, рівність учасників, добровільність у застосуванні та виборі відповідного виду захисту та посередника в разі його необхідності.

10. Способи захисту корпоративних прав – це матеріально-правові заходи профілактичного та примусового характеру, за допомогою яких відбувається відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) корпоративних прав, які залежать від правової природи корпоративного права.

11. Залежно від обрання форми захисту способи захисту поділяються на: виключні способи захисту, застосування яких можливе тільки судом; альтернативні способи захисту, застосовування яких можливе не лише судом, але і державними органами, наділеними повноваженнями із захисту корпоративних прав в адміністративному порядку або за допомогою внутрішньо-корпоративних механізмів; оперативні способи захисту, застосовування яких допускається учасниками корпоративних відносин у силу свого статусу.

Залежно від правової природи корпоративних прав та характеру їх порушення, способи профілактичного характеру та примусового характеру будуть залежати: від порушення корпоративних прав, що включають правомочність учасника (акціонера), власника на безпосередню участь у юридичній особі; від порушення корпоративних прав, що включають правомочність учасника (акціонера), власника на опосередковану участь у юридичній особі; від порушення корпоративних прав, що пов’язані з придбанням та відчуженням часток (акцій), паїв; від порушення корпоративних прав, що пов’язані з неправомірним припиненням участі в юридичні особі.

12. В контексті захисту корпоративних прав корпоративний договір розглянуто як один із засобів, що може бути використаний при застосуванні внутрішньокорпоративних механізмів захисту: на загальних зборах, наглядовою радою, виконавчим органом, адже саме цих органів стосуються питання корпоративного управління. У такому разі виникає питання, що саме дозволяє нам розглядати корпоративний договір з позиції захисту корпоративних прав. По-перше, право на укладення корпоративного договору передбачено законом, що дозволяє через корпоративний контроль зафіксувати договором алгоритм дій на захист у разі порушень. По-друге, за допомогою корпоративного договору є можливість врегулювати корпоративні конфлікти, наприклад у разі ситуацій, коли прийняття будь-якого рішення загальними зборами або наглядовою радою є неможливим через відмінності позицій учасників/акціонерів, які володіють однаковою кількістю голосів (50/50). Йде мова про застереження в договорі «deadlock provision», яким передбачено порядок вирішення розбіжностей щодо ключових питань управління компанією та в основі якого лежить принцип недопущення знищення суб'єкта господарювання лише тому, що партнери не можуть досягти згоди в розв'язанні певної проблеми. А отже, чітко прописані умови «deadlock provision» є засобом захисту на етапі досудового врегулювання спору із застосуванням альтернативних форм захисту. По-третє, будучи внутрішнім договором юридичної особи та маючи організаційно-правову складову, корпоративний договір є синергією умов стосовно корпоративного управління та захисту корпоративних прав.

13. Для захисту корпоративних прав учасники корпоративних відносин можуть використати практично всі види неюрисдикційної форму захисту, окрім третейської (арбітражної) форми захисту. Такий висновок зроблено на підставі того, що корпоративні спори є виключною підвідомчістю господарського суду та відповідно учасники корпоративних відносини права й обов'язки яких регулюються корпоративним законодавством та установчими документами, не

можуть за домовленістю змінювати підвідомчість корпоративних спорів, самостійно здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту їхніх правовідносин, навіть у разі наявності в корпоративних відносинах іноземного елемента.

14. Захист корпоративних прав в акціонерному товаристві має свою специфіку, яка зумовлена особливостями самих акціонерних відносин, що перебувають в рамках корпоративного контролю, під яким розуміється можливість учасників акціонерного товариства забезпечувати постійний вплив на прийняття стратегічних управлінських рішень.

15. Захист корпоративних прав держави, на відміну від захисту корпоративних прав суб'єктів приватного сектора економіки, має певну специфіку, яка проявляється не лише в особливих способах захисту, а в особливому характері організаційно-майнових заходів захисту. В першу чергу такі заходи пов'язані з умовами управління корпоративними правами, особливими вимогами до осіб, що здійснюють таке управління, та їх обрання (проходження відповідного конкурсу). Поряд з цим до спеціальних організаційно-майнових заходів захисту корпоративних прав держави слід віднести особливий порядок узгодження планів санації, мирових угод, відчуження активів у провадженні справ про банкрутство, проведення аукціонів, що передбачається низкою постанов Кабінету Міністрів у справах про банкрутство, майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 відсотків.

16. У цілях відмежування від схожих правових категорій запропоновано виокремити наступні критерії класифікації корпоративних спорів: структура; мета; вид порушеного права.

Залежно від структури корпоративних правовідносин корпоративні спори запропоновано поділити на дві групи. Перша група – внутрішньоправові конфлікти, що виникають між: 1) членами юридичної особи; 2) юридичною

особою і членами; 3) органами юридичної особи і членами органів юридичної особи; 4) членами юридичної особи і управлінцями. Друга група – зовнішньоправові конфлікти, що виникають між: 1) членами юридичної особи і третіми особами (контрагентами), пов'язані з оскарженням укладених юридичною особою правочинів з підстав їх «зацікавленості», «значних правочинів» з урахуванням і посвідченням прав на акції (частки) юридичної особи; 2) юридичною особою (її членами) та державними органами (іншими організаціями), пов'язані з правовим статусом юридичної особи, укладення правочинів з частками або акціями (зокрема, узгодження угод по концентрації активів з антимонопольним органом); 3) юридичною особою (дочірнім підприємством), контролюючою господарське об’єднання, і третіми особами, в тому числі пов'язані з субсидіарною відповідальністю холдингової організації та інших контролюючих корпорацію осіб за боргами дочірньої корпорації при банкрутстві останньої.

Залежно від мети створення юридичної особи корпоративного типу доцільно виокремлювати: 1) корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною з метою отримання прибутку (господарські товариства, холдингові компанії, корпорації); 2) корпоративні спори, що виникають між учасниками юридичної особи та юридичною особою, створеною без мети отримання прибутку (саморегулювані організації, кооперативи, кредитні спілки).

Залежно від виду корпоративних прав слід вирізняти: 1) корпоративні спори щодо організаційних прав; 2) корпоративні спори щодо майнових прав; 3) корпоративні спори щодо інформаційних прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adam Opolski, Rada nadzorcza w spolce akcyjnej, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2006.

2. Bignyak A.V, Kirilyuk A.V. Intellectual property law: working programme for the course of lectures /Odessa National Academy of Law. Odessa: Feniks, 2010. 24 p.

3. Bignyak A.V, Kirilyuk A.V. Intellectual property law: working programmer for the course of lectures / Odessa National Academy of Law. Odessa: Feniks, 2008. 24 p.

4. Corporations and Business Associations. Statutes, Rules and Forms. NewYork. 1991

5. Dine J. Company Law. London. MacraillanPressLtd. 1998.

6. Dine J., Koutsias M. Company Law. PalgraveMaximilian, 2007. 278 p.

7. Duru O. My Share in the Company: What is it? /O. Duru. – Режим доступу :http://ssrn.com/abstract=2140364

8. Elwira Marszalkowska-Krzes, Wypisy w rejestrze predsiebiorcow dotyczace spolek handlowych, Wydawnitctwo C. H. Beck, Warszava, 2004.

9. Germany Squeeze-out Guide IBA Corporate and M&A Law Committee //Prof. Dr. Stefan Simon. 2010.

10. Haarmann W., Fenck T. The Supervisory board of German Stock Corporations Електронний ресурс http://pdfserver.amlaw. com/tal/h04_05 Haarmann_OP.pdf?grp=CO

11. Kidyba, K. Kopaczynska-Pieczniak, P.Brulovski, Pravo spolek handlowych, Kantor Wydawnitczy Zakamycze, Krakow, 2004.

12. OECD Principles of Corporate Governance 2004 //http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples /31557724.pdf.

13. Peter G. Xuereb. Company law in Nutshell. London. 1992.

14. Potrzeszcz Radoslaw, Siemiatkowski Tomasz, Naworski Jerzy Pawel, Strzelczyk Krzysztof. Коментар до Кодексу торговельних товариств, Варшава, 2001, Wydawnitctwo Prawnicze Lexis Nexis. 379 s.

15. Абова Т. Е. Защита хозяйственных прав предприятий и общественных объединений: автореф. дис. …д-ра юрид. наук. М., 1985. 19 с..

16. Аболонин Г.О. «Новые» иски. *ЭЖ-Юрист.* 2006. №1

17. Авдеев Д.А. Охрана, защита, обеспечение прав и свобод человека и гражданина. *Российское правовое государство. Итоги формирования и перспективы развития.* Ч. 1. Воронеж. 2004. С. 11-13.

18. Агапеев В.Е. Охрана имущественных прав граждан и организаций деликтными и страховыми обязательствами. *Советское государство и право.* 1984. №2. С.63;

19. Адамова О.С. Визначення поняття інституту права. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу /відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс. 2014. Т. 1. С. 257-260.

20. Азімов Ч. Здійснення самозахисту в цивільному праві. *Вісник Академії правових наук України.* 2001. №2 (25). С. 135-141.

21. Актуальные проблемы гражданского права, гражданского и арбитражного процесса. Часть 2 /Под ред. Е.И. Носыревой, Т.Н. Сафроновой. Воронеж, 2002. 180 с.

22. Актуальные проблемы гражданского права. Сборник статей. Вып. 1 /Под ред. и со вступ. ст. : Брагинский М.И. М.: Статут 1999. 464 с.

23. Акціонерне право: навчальний посібник під заг. ред.. В.В.Луця. К.: Ін Юре, 2004. 256 с.

24. Александров Н.Г. Законность и правоотношения в советском обществе. М.: Госюриздат, 1955.

25. Алексеев Г.В. Корпоративные конфликты: причины их возникновения и способы преодоления /Г. В. Алексеев, А. Д. Бобрышев, Е. Н. Боханова. М.: Едиториал, 2002. 187 с.

26. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2-х т. Т. 1. [Текст] М., 1981. 360 с.

27. Алексеев С.С, Механизм правового регулирования в социалистическом обществе. М., 1966. 187 с.

28. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. М.: Юрид. лит., 1971. 106 с.

29. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України Верховним Судом України. URL: www.scourt.gov.ua/.../Аналіз%20-%20ст. 16%20ЦК.doc

30. Андрєєв В.К., Лаптєв В.А.Корпоративное право современной России. Монография: 2-е издание. М., 2015.

31. Андрійцьо В.Д. Примусове виконання обов'язку в натурі як спосіб захисту цивільних прав: автореф. дис. …канд. юрид. наук. К., 2004. 18 с.

32. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин па самозахист: дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 212 с.

33. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2004. 20 с.

34. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист: Монографія. Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. 220 с.

35. Анцупов А.Я. Конфликтология [Текст]: учеб. для вузов /А.Я. Анцупов, А. И. Шипилов. М.: ЮНИТИ, 1999. 551 с.

36. Арефьев Г.П. Некоторые вопросы охраны субъективных прав. *Проблемы защиты субьективных прав и советское гражданское судопроизводство.* Калинин, 1981. 21 с.

37. Арефьев Г.П. Понятие защиты субъективного права. *Процессуальные средства реализации конституционного права на судебную защиту*. Калинин, 1982. С.15-18.

38. Арефьев Г.П. Некоторые вопросы понятия охраны субъективных прав. *Проблема защиты субъективных прав и советское гражданское судопроизводство.* Ярославль, 1981. С. 66-75.

39. Артеменко С.В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.03 /НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2004. 20 с.

40. Бабецька І.Я. Здійснення та захист переважних прав в корпоративних правовідносинах: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2014. 20 с.

41. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1985. 120 с.

42. Байниязов Р.С. Правосознание и правовой менталитет в России: дисс…. доктора юрид. наук. Саратов, 2006. 349 с.

43. Балтаджи П.М. Поняття «ментальність» у сучасних наукових дослідженнях. *Актуальні проблеми політики:* зб. наук. праць. 2012. Вип.45. С. 21–23.

44. Бандурка А.М. Конфликтология [Текст] /А.М. Бандурка, В.А. Друзь. Х., 1997.

45. Басин Ю.Г. Основы гражданского законодательства о защите субъективных гражданских прав. *Проблемы применения Основ гражданского законодательства и Основ гражданского судопроизводства СССР и союзных республик.* Саратов: Изд-во СЮИ 1971. С. 36.

46. Басин Ю.Г., Диденко А.Г. Защита субъективных гражданских прав. *Юридические науки.* Алма-Ата. 1971. Вып. 1. С.3.

47. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР: Учебное пособие. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989.

48. Безнощенко К. Відповідальність за зловживання процесуальними правами згідно з проектами нових кодексів URL: //http://zib.com.ua/ua/130179-vidpovidalnist_za_zlovzhivannya_procesualnimi_pravami_zgidno.html.

49. Бейцун І.В. Проблемні питання практики розгляду судами корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства.* 2007. №6. С. 114.

50. Белкин М. Л. Проблемы применения Європейского суда по правам человека как источник права в законодательстве Украины и в судебной практике. URL: http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6559-problemi-zastosuvannja-rishen-evropejskogo-sudu-z-prav-ljudini-jak-dzherela-prava-v-zakonodavstvi-ukrayini-ta-v-sudovij-praktitsi.html.

51. Беляневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання *Українське комерційне право*. 2007. №8. С. 62–70.

52. Бенедисюк С., Кремньова А. Інститут корпоративних договорів: як скористатися наданими можливостями і при цьому не наскочити на підводне каміння. URL: http://zib.com.ua/ua/128498-institut_korporativnih_dogovoriv_novi_mozhlivosti_ta_minimiz.html.

53. Бержель Ж.-Л. Общая теория права /Под общ. ред. В.И. Даниленко /Пер. с фр. М.: Издательский дом NOTA BENE, 2000.

54. Бернатович К.В. Виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. №4. С. 137-142.

55. Бигняк А. К вопросу определения способов защиты прав в корпоративных конфликтах (корпоративных спорах). *Legea și viața.* 2018. №7. С. 15-19.

56. Бигняк А.В. Особенности организационно-правовых форм современных хозяйственных обществ в Украине. *Часопис цивілістики*: науково-практичний журнал. 2018. Вип.29. С. 60-67.

57. Бігняк О.В. До питання захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Наука в епоху дисбалансів* (м. Київ. 30 січня 2015 р.). К.: Центр наукових публікацій, 2015. С. 71-73.

58. Бігняк О.В. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу /відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 491-493.

59. Бігняк О. Окремі теоретико-прикладні проблеми визначення сутності та захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. №3. С. 74-77.

60. Бігняк О.В. Характерні риси і особливості віртуальних організацій. *Правове регулювання IT-відносин*: міжнародна науково-практична конференція. Одеса: Фенікс, 2018. С. 13-16.

61. Бігняк О.В. «Право участі у товаристві» та «право участі в управлінні справами товариства» як категорії корпоративного права. *Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти*: матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.) /за заг. ред. О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2015. С.32-36.

62. Бігняк О.В. Види віртуальних організацій: до питань класифікації. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції:* міжнародний конгрес, присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 2-4 червня 2017 року). Одеса, 2017. С. 92-95.

63. Бігняк О.В. Види господарських товариств за законодавством Польщі та Німеччини. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня-1 жовтня 2016 року, м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака

НАПрН України; за ред.. д-ра юрид наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 11-15.

64. Бігняк О.В. Віртуальні організації. *ІТ-право: теорія та практика*: навч. посіб. /За ред.Є.О. Харитонова, О.І Харитонової. Одеса: Фенікс, 2017. С. 155-162.

65. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до визначення поняття. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 641-643.

66. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до питання визначення правової природи. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права:* друга всеукраїнська науково-практична конференція (Львів, 27-28 жовтня 2017 року). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім І. Франка, 2017. С.72-75

67. Бігняк О.В. Деякі аспекти захисту корпоративних прав за законодавством України та Польщі. *Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти*: міжнар. Круглий стіл (16 липня 2016 р., м. Одеса) [Електронний ресурс]. Одеса: Фенікс, 2016. С. 90-94.

68. Бігняк О.В. Деякі питання визначення поняття права на захист корпоративних прав. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики:* науково-практична конференція (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 10-12.

69. Бігняк О.В. Ділова етика суб'єктів підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип.38. С.273-278.

70. Бігняк О.В. До питання захисту учасників корпоративних відносин. *Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі:* матеріали круглого столу (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.) /за заг. ред. д.ю.н, проф. Є.О. Харитнов. Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

71. Бігняк О.В. Дослідження правових механізмів захисту прав учасників корпоративних відносин у разі зловживання третіми особами своїми правами. *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського: «Підґрунтя формування сучасного цивільного законодавства України»* (Одеса, 7 грудня 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

72. Бігняк О.В. Загальнотеоретичні підходи до поняття права на захист корпоративних прав. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип. 28. С. 83-87.

73. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав відповідно до законодавства Республіки Польщі: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право:* електронне наукове фахове видання. 2018. №2. С. 72-74.

74. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»:сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2012. №19. С. 169-172.

75. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту». *Юридичний вісник* щоквартальний журнал. 2013. №2. С.43-48.

76. Бігняк О.В. Матеріальні та процесуальні аспекти захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Молодий вчений:* науковий журнал. 2018. №5 (57). С. 235-239.

77. Бігняк О.В. Моделі захисту інтересів учасників корпоративних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2013. №21. С. 9-12.

78. Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.22. С. 46-51.

79. Бігняк О.В. Особливості захисту корпоративних прав держави. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції:* міжнародна науково–практична конференція (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т.2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 537-540.

80. Бігняк О.В. Особливості матеріально-правового порядку захисту корпоративних прав. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції:* матеріали Міжнародної наук-практ. конференції: Т. 2 (20 травня 2016 р., м. Одеса) /відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С.540-542.

81. Бігняк О.В. Повні товариства відповідно до законодавства України та деяких європейських країни: порівняльний аналіз. *Конституційно–правові академічні студії:* наукове фахове видання. 2018. №1. С.80-85.

82. Бігняк О.В. Позовна давність у корпоративних спорах, пов'язаних з особистими немайновими правами: проблеми застосування. *Юридичний вісник.* 2016. №1. С. 120-124.

83. Бігняк О.В. Поняття самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Правове життя сучасної України:* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 року). Одеса: Фенікс, 2013. С. 656 -659.

84. Бігняк О.В. Порушення корпоративних прав акціонерів //Правове життя сучасної України /Матеріали міжн. наук. конф. проф.-виклад. складу (20-21 квітня 2012р.). О .: Фенікс, 2012. С.161-163.

85. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and Republic of Poland:* Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2018. С. 24-44.

86. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *"Evropský politický a právní diskurz"*: науково-теоретичний журнал. 2018. №3. С. 227-237.

87. Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*: науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. №6. С. 6-11.

88. Бігняк О.В. Правові аспекти внесення прав інтелектуальної власності до статутного фонду господарських товариств. *Проблеми права інтелектуальної власності.* Тези доповідей круглого столу /відп. ред.. Харитонова О.І. О.: Фенікс, 2008. С. 40-42.

89. Бігняк О.В. Проблемні питання у справах про банкрутство стосовно грошових зобов'язань, що виникають з корпоративних правовідносин. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації:* міжнародна науково-практична конференція (м. Івано-Фрнаківськ, 2-3 жовтня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 27-30

90. Бігняк О.В. Проблемні питання, пов'язані із захистом корпоративних прав акціонерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2018. №50. С. 116-119.

91. Бігняк О.В. Процесуальні проблеми захисту корпоративних прав: теоретично-прикладний аспект. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права:* міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 8-9 червня 2018 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2018. С.54-57.

92. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. №4. С. 13-18.

93. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Теорія і практика сучасної науки*: Матеріали III

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 червня 2018). Київ: МЦНД, 2018. С. 37-38.

94. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави. *Форум права*: електронне наукове фахове видання. 2018. №3. С 13-21.

95. Бігняк О.В. Теоретико – прикладні питання визначення корпорацій в Україні. *Право та державне управління:* збірник наукових праць. 2018. №2(31). С. 57-62.

96. Бігняк О.В. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Митна справа:* науково-аналітичний журнал. 2013. №3 ч. 2, книга 2. С.165-170.

97. Бігняк О.В. Щодо питання альтернативного врегулювання корпоративних конфліктів. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу:* міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 1-2 червня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 36-38.

98. Бігняк О.В., Кирилюк А.В., Бааджи Н.П. Право інтелектуальної власності /навч.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2012. 186 с.

99. Бігняк О.В. Принципи корпоративної поведінки. *Римське право і сучасність.* Матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 28 травня 2011 року). О., 2011. С. 198-200.

100. Бігняк О.В. Lecture course of corporate law. Lecture 1. General terms of corporate law. Sources of corporate legislation. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.23. С. 93-97.

101. Бігняк О. Проблеми визначення концепції захисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. №3. С. 27-32.

102. Білозьоров Є.В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат.* 2009. №8. 2009. С. 28.

103. Блащук А.М. Припинення договірних зобов'язань у цивільному праві України: автореф. дис. …канд. юрид. наук. К., 2006.

104. Блащук Т.В. Організаційно-правові форми юридичних осіб в сучасному цивільному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. №8. С. 4-5.

105. Блэк Б., Крэкман Р., Тарасова А. Комментарий Федерального закона «Об акционерных обществах». М.: Лабиринт, 1999.

106. Блюмхардт А. Органы акционерного общества (сравнительно-правовое исследование): автореф.дис. …канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2002. 19 с.

107. Боднар В.В. Переважні права в цивільному праві України: автореф. дис. …канд..юрид. наук: 12.00.03. К. 2014. 19 с.

108. Бобро А. Виплати членам ФГ: що це? Зарплата, дивіденди чи…//Податки та бухгалтерський облік. 2016. №100. URL: https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/december/issue-100/article-23831.html

109. Борисова В.І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. *Право та інновації.* 2015. Вып. 4. С. 10.

110. Борисова В.І. До чинників, що характеризують цивільне право України як галузь приватного права. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. №2. С. 110-111.

111. Борисова В.І. Механізм набуття та здійснення суб'єктивних цивільних прав юридичними особами. *Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб:* колективна монографія /В.Л. Яроцький, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Жилінкова та ін. /За наук. ред. В.Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. С. 31-69.

112. Борисова В.І. Органи управління юридичної особи як її інституціонально-функціональні представники. *Право України.* 2006. №6. С. 97-102.

113. Болгова В.В. Формы защиты субъективного права: Теоретические проблемы: автореф. дисс. … юрид. наук: спец. 12.00.01. Уфа, 2000. 38 с.

114. Бородовський С.О. Непрямий позов у корпоративних спорах. *Актуальні питання цивільного та господарського права.* 2011. №5 (30). С. 10-13.

115. Бортнік О.Г. Мирова угода у цивільному судочинстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2007.

116. Братусь С.Н. Юридические лица в советском гражданском праве: понятие, виды, государственные юридические лица. М., 1947.

117. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории. М.: Юрид.лит., 1976.

118. Бринцев О.В. Сутність правових спорів у сфері підприємництва та способи їх вирішення: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне право, Харків. 2001.

119. Бринцев О. Визнання права як спосіб його захисту в цивільному законодавстві України. *Вісник Академії правових наук України.* 2004. №1 (36). С.80-85.

120. Бровченко Т.І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2015. 20 с.

121. Бурачек І.В. Поняття та моделі корпоративного контролю [стаття на сайті: Електронний архів Житомирського державного технологічного університету].. URL: http://eztuir.ztu.edu.ua/4210/1/270.pdf

122. Бурдак В. Як захистити права акціонерів? *Правовий тиждень.* 2010. №33 (211). С. 7-10.

123. Бурдак Т.І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах. *Часопис Київського університету права.* 2011. №3. С. 171.

124. Бутнев В.В. К понятию механизма защиты субъективных прав. *Субъективное право: проблемы осуществления и защиты.* Владивосток, 1989. 119 с.

125. Бутовченко К. Корпоративне управління: юридичні питання та економічне обгрунтування. *Юридична газета.* 15 жовтня 2013 р. №42. С. 11.

126. Бутылин В.Н. Институт государственно-правовой охраны конституционных прав и свобод граждан. *Журнал российского права.* 2001. №12. С. 80-91.

127. Варюшина М.С. Гражданско-правовое регулирование корпоративных договоров: сравнительный анализ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2015.

128. Васильев Е.А. Гражданское и торговое право капиталистических государств. М., 1993.

129. Васильєва В.А. Корпоративні правовідносини як вид суспільних відносин. *Методологія приватного права*: зб. наук. пр. за матеріалами наук.-теорет. конф. (м. Київ, 30 трав. 2003 р.). К., 2003. С. 282–286.

130. Васильєва В. Проблеми розвитку корпоративного права. *Приватне право.* 2013. №1. С. 138.

131. Васильєва В.А. До питання про поняття корпоративного права. *Інтернет-видання «Юриспруденція on-line».* URL: http://www.lawyer.org.ua;

132. Васильєва В.А. Корпоративне право як об’єкт спадкових прав. *Вісник господарського судочинства.* 2007. №6. С. 127.

133. Васильєва В.А. Корпорації як суб’єкти корпоративних відносин: *Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»* (25-26

вересня 2009 р.). Івано-Франківськ: Прикарпат. нац.університет ім. В. Стефаника, 2010. С. 56-62.

134. Васильєва В.А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин. *Корпоративне право України.* Підручник /В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва та ін. /За заг. ред. В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010.

135. Васильєва В.А. Передмова. В кн.: Махінчук В.М. Зняття корпоративної вуалі: монографія. Івано-Франківськ, 2017. С.5-6.

136. Васильєва В.А. Поняття та юридична природа корпоративних відносин і корпоративних прав. *Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин:* монографія /В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.М. Вінник, Н.Р. Кобецька, І.Р. Калаур; ред. В.В. Луць; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К., 2013. С. 7-12.

137. Васильєва В.А. Теоретичні проблеми захисту корпоративних прав. *Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару «Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах»*. Івано-Франківськ, 2011. С. 25-26.

138. Васильєва В.А. Щодо питання про поняття корпоративного права. *Правове регулювання корпоративних відносин в Україні:* матеріали науково-практичного семінару. Львів, 2003. С. 8-10.

139. Васильєва В.В. Окремі особливості захисту права на участь в управлінні акціонерним товариством. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин:* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України (проведеної Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 23-24 вересня 2011 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 28-32.

140. Васькова В. Механізм забезпечення права людини на безпеку. *Право України.* 2005. №9. С. 33–36.

141. Венедіктова І.В. Методологічні засади охоронювальних законом інтересів у приватному праві: монографія. Х. :Нове Слово, 2011. 260 с.

142. Верховний Суд України висловив правову позицію про порядок відчуження об'єктів державної власності. URL: https://oda.court.gov.ua/sud1590/pres-centr/news/376922/.

143. Верховний Суд України. Практика розгляду судами корпоративних спорів. *Нотаріат для Вас.* 2008. №10. С. 101-126.

144. Вершинин А.П. Способы защиты гражданских прав в суде: дисс. … уч. ст. доктора юрид. наук. СПб., 1998. 420 с.

145. Визнання рішення загальних зборів учасників господарських товариств недійсними. URL: http://ww38.dneprlaw.com/2016/12/26/визнання-рішення-загальних-зборів-уч/.

146. Витрук Н.В. Процессуальные формы реализации и охраны прав и обязанностей граждан. *Юридическая процессуальная форма: теория и практика.* [Текст]. М., 1976. 182 с.

147. Відповідальність у приватному праві: монографія /І.А. Безклубий та ін.; за заг. ред. І.А. Безклубого. Київ: Грамота, 2014.

148. Вінник О.М. Господарське право: Курс лекцій. К.: Атіка, 2004. 624 с.

149. Вінник О.М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apir/2012_2/Vynnyk%202.pdf

150. Вінник О.М. Корпоративні конфлікти: поняття, види, правові механізми попередження і розв'язання. *Українське комерційне право.* 2006. №7. С. 70-71.

151. Вінник О.М. Акціонерне право: Навч. посібник для вищ. навч. закл. /О.М. Вінник, В.С. Щербина; Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К.: Атіка, 2000. 543 с.

152. Вінник О.М. Інвестиційне право. К.: Юридична думка, 2005. 568 с.

153. Вінник О.М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні і інноваційні способи попередження і розвзання. URL: //http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2012/06/%D0%9E.-%D0%9C.-%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf.

154. Вінник О.М. Особливості корпоративних прав за інституційної форми державно-приватного партнерства. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин:* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (проведеної спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 23-24 вересня 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаник, 2012. С. 32-35.

155. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення: монографія. К., 2003. 352 с.

156. Віртуальні корпорації. URL: http://refy.ru/62/230234-v-rtualn-korporac-yi.html

157. Власова А.В. Структура субъективного гражданского права. Ярославль: Изд-во ЯрГУ, 1998.

158. Войниканис Е.А. Право интеллектуальной собственности в цифровую эпоху: парадигма баланса и гибкости. М.: ИД «Юриспруденция», 2013.

159. Воложанин В.П. Несудебные формы разрешения гражданско-правовых споров. Свердловск, 1974. 202 с.

160. Воробьев М.К. О способах защиты гражданских прав. *Труды по правоведению*. [Текст] Новосибирск, 1968. 298 с.

161. Воробьев М.К. Право на судебную защиту по гражданским делам. *Проблемы правоведения* (материалы конференции по итогам научно-исследовательской работы Новосибирского факультета). Новосибирск, 1967. С. 88-93.

162. Воробьев М.К. О способах защиты гражданских прав. *Труды по правоведению.* Новосибирск 1968. С. 75-98.

163. Воробьев М.К. Охрана гражданских прав – конституционный принцип советского государства. *Проблемы действия и совершенствования советского гражданского процессуального права.* Свердловск 1982. С. 22-24.

164. Вступ: про міжнародний інститут внутрішніх аудиторів URL: https://www.iia.org.ua/?page_id=1805.

165. Верховний Суд України: Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України. URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6AF1EBA6DF621DEDC2257CE60053FFC3.

166. Гайдучок О. Вихід учасника з ТОВ: варіанти уникнення конфліктів. *Юридична практика*, 2013. С. 28-29.

167. Галета О.А. Підгалузь права як категорія сучасної загальнотеоретичної юриспруденції [Електронний ресурс] *Порівняльно-аналітичне право.* 2014. №5. С. 15. URL: http:pap.in/ua/5_2014/3.pdf

168. Германское право. Часть 1. Гражданское уложение: Пер. с нем. М., 1996. 552 с.

169. Гессен Я.М. Устав торговый. СПб., 1910.

170. Гетьманцева Н.Д. Козуб І.Г. Засіб, спосіб, форма захисту трудових прав. *Адвокат.* 2009. №11. 2009. С.37-42.

171. Глусь Н.С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. …канд. юрид. наук. К., 2000. 23 с.

172. Гольцберг М.А. Акционерные товарищества. Операции с ценными бумагами. Фондовая биржа. К., 1992. 112 с.

173. Гора М.А. Щодо змісту та співвідношення понять «захист», «охорона», «забезпечення» та «гарантування» особистих немайнових прав. URL: //http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vonu_prav/2010_1/08.pdf.

174. Горецький О.В. Мета цивільного судочинства і примирні процедури: постановка наукової проблеми. *Судова апеляція*. 2016. №4 (45). С. 112-119.

175. Горецький О.В. Примирні процедури в цивільному судочинстві: європейські правові традиції. Судова апеляція. 2016. №3 (44). С. 101-107.

176. Горшенев В.М., Недбайло П.Е. Процессуальная форма и ее социально-юридические возможности в социалистическом обществе. *Юридическая процессуальная форма: Теория и практика*. М., 1978. С. 7-53.

177. Господарське право: підручник /О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.; за ред. О.П. Подцерковного. 2-ге вид., доп. і перероб. Х.: Одіссей, 2012. 640 с.

178. Господарський кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. *ГолосУкраїни* від 14.03.2003. №49.

179. Господарський процесуальний кодекс. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. №6. Ст.56 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

180. Гощинський А. Віртуальні кластери як об’єкти інтегрованого маркетингового управління. *Маркетинг в Україні*. 2009. №2. С. 48.

181. Гражанское право /Под ред.. Ю.К. Толстого и А.П. Сергеева. СПб.: Теис, 1996.

182. Гражданское право. Т.1 /Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. СПб.: Теис, 1996. 552 с.

183. Гражданское право. Часть первая: Учебник /Под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. Юристъ, 1997.

184. Гречаний О. Легалізація елементів інституту непрямого позову.URL: http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&&newsid=123072.

185. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. [Текст] Изд. 2-е, стереотип. М.: Статут, 2001. 411 с.

186. Грибанов В.П. Право на защиту как субъективное гражданское право. В кн.: Гражданское право. В 2 т. Т. 1. Учебник /Под ред. Е.А. Суханова. М., 1994. 451 с.

187. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. *Осуществление и защита гражданских прав*. Изд. 2-е, стереотип. М.: Статут, 2001. 402 с.

188. Гриняк А.Б. Узгодження досвіду поглинань компаній в практиці країн Європейського Союзу. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня-1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, за ред. доктора юрид. наук, академіка НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 66-70.

189. Гританс Я.М. Корпоративные отношения: Правовое регулирование организационных форм. Москва, Волтерс Клувер, 2005. 154 с.

190. Губар О.С. Недопустимість зловживання правом у цивільному праві України: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2013. 19 с.

191. Гутброд М. Правовое регулирование акционерных обществ в Германии. *Журнал для акционеров*. 2001. №3. С. 20.

192. Давидова Н.О. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2005. 14 с.

193. Данелъян А.А.Корпорация и корпоративные конфликты: автореф. дис. ... канд.юрид. наук. М., 2006. 19 с.

194. Дедиков С. Что может меньшинство. *Бизнес-адвокат.* 2000. №5. С. 3-5.

195. Демченко С. Медіація у господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №3 (171). С. 3-5.

196. Денис О.Б. Суть та специфіка корпоративних конфліктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 17. Ч.1. 2016. С. 12-14.

197. Денисенко К.В. Переважне право на придбання додаткових корпоративних прав. *Правове життя сучасної України*: Тези доп. Всеукр. наук. конф. О.: Фенікс. 2008. С. 292-293.

198. Державний класифікатор України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання ДК 002:2004» затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. №97. URL: http://search. ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/fin10242.html.

199. Дзера И.А. Защита гражданских прав по Гражданскому кодексу Украины. *Альманах цивилистики*: сб. статей. Вып.1 /под. ред. Р.А. Майданика. Київ: Правова єдність, 2008. С.159.

200. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 /Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2001. 21 с.

201. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К., 2001. 156 с.

202. Дмітрієва Ю.А. Просте товариство: законодавче регулювання в праві Німеччини та України: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2008. 20 с.

203. Добровольский В.И. Проблемы корпоративного права в арбитражной практике. М.: Волтерс Клувер, 2006.

204. Долинская В.В. Акционерное право: основные положения и тенденции: монография. М.: Волтерс Клувер, 2006. 736 с.

205. Долинская В.В. Акционерное право: подходы к определению / Проблемы взаимодействия отраслей частного права. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета, 2006. С. 96-112.

206. Долинська О.В. Юридична природа корпоративних прав учасників господарських товариств. *Університетські наукові записки.* 2008. №4. С. 190-194.

207. Домусчі С.Д. Класифікація способів захисту влансості від порушень, не повязаних із позбавленням володіння. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_52.

208. Дунаев В.В. Понятие и виды форм защиты гражданских прав. *Сибирский юридический вестник.* 2003. №4. URL: /http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docid=1149711#_ftn11

209. Електронні торги із реалізації нерухомого майна не повинні проводитись, якщо звіт про оцінку цього майна, який дійсний 6 місяців, втратив чинність (ВСУ від 6 квітня 2016 р. у справі №3-242гс16) URL: http://protokol.com.ua/ua/vsu_elektronni_torgi_iz_realizatsii_neruhomogo_mayna_ne_povinni_provoditis_yakshcho_zvit_pro_otsinku_tsogo_mayna_yakiy_diysniy_6_misyatsiv_vtrativ_chinnist/

210. Енциклопедія цивільного права України /Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАНУ; відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: Ін Юре, 2009. 789 с.

211. Єфименко А.П. Проблеми гармонізації вітчизняного законодавства та законодавства Європейського Союзу у сфері регулювання діяльності компаній; Американське корпоративне управління (базові правові концепції та нові виклики) та баг. ін.. URL: http://corpravo.com/biblioteka/statti.

212. Жабський В.І. Корпоративні права держави як об’єкт корпоративних правовідносин. *Наше право*. 2013. №10. С. 16-22.

213. Желіховська Ю.В. Нотаріальна форма захисту цивільного права та охоронюваного законом інтересу. *Університетські наукові записки*. 2011. №2(38). С 163-171.

214. Жорнокуй Ю.М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект: монографія. Х.: Право, 2015. 532 с.

215. Жорнокуй Ю.М. Суб’єктивне право як об’єкт корпоративних відносин. *Актуальні проблеми приватного права:* матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27.02.2015 року). Х.: Право, 2015. С. 100-104.

216. Жорнокуй Ю.М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права. Х.: Золотая миля, 2012. 186 с.

217. Жорнокуй Ю.М.. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: дис. … доктора юридичних наук: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. URL: /http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Zornokui/d_Zornokui.pdf.

218. Загальнотеоретичні засади та практичні аспекти корпоративного управління в світлі реформування законодавства України. *Цивілістика: на шляху формування доктрин*: вибр. наук. праці /І.В. Спасибо-Фатєєва. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 229-232.

219. Захист прав учасників товариства у зв’язку зі змінами. Url: http://blog.liga.net/user/sbarbashin/article/22272.aspx.

220. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): Монографія /За заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 320 с.

221. Здоронок Г. Науково-практичний коментар до ст. 159 Цивільного кодексу України http://jurists.org.ua/civil-law/2748-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-159-civlnogo-kodeksu-ukrayini.html

222. Здоронок Г. Актуальні питання діяльності акціонерних товариств. К.: Юридична практика, 2007. 480 с.

223. Зеліско А.В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: монографія. Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2016. 445 с.

224. Зеліско А.В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин: автореф. дис. … докт. юрид. наук. К., 2017. 36 с.

225. Зеліско А.В. Правовий статус споживчих товариств: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2008. 20 с.

226. Злакоман І. М. Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів: дис. … канд. юрид. наук. О., 2011. 199 с.

227. Зозуляк О. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 432 с.

228. Зозуляк О.І. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб: автореф. дис. … канд. юрид. наук.. К., 2010. 19 с.

229. Зозуляк О.І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: автореф. дис. … докт. юрид. наук. К., 2017. 36 с.

230. Зудіхін О.В. Захист права на участь у товаристві та отримання інформації про діяльність товариства суб'єктами корпоративних відносин за цивільним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права:* Збірник наукових праць. Вип. 56 /Редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. Одеса: Юридична література, 2010. С. 307-311.

231. Зудіхін О.В. Форми захисту прав суб'єктів корпоративних відносин за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія Право. Вип. 14. Частина 2. 2010. С. 238-240.

232. Зудіхін О.В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств: автореф. дис. … канд. юрид. наук:12.00.03. Одеса. 2011. 20 с.

233. Илларионова Т.И. Механизм действия гражданско-правовых охранительных мер: Учебное пособие. Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1980.

234. Ионцев М.Г. Корпоративные захваты: слияния, поглощения, гринмэйл: [монография]. М.: Ось-89, 2008. 272 с.

235. Ігор Лавріненко. Похідний позов по-українськи. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/pohidniy-pozov-poukrayinski.html.

236. Інститут корпоративних договорів: як скористатися наданими можливостями від 3.05.2017 р. URL: http://old.court.gov.ua/sud0618/13/346572/.

237. Калаур І.Р. Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення. *Університетські наукові записки*. 2011. №1. С. 100-104.

238. Карнаух Т. Доктрина «підняття корпоративної вуалі»: сутність та перспективи застосування в Україні. *Юридична Україна*. 2013. №3. С. 53-60.

239. Кашанина Т.В. Корпоративное (внутрифирменное) право. М. 2005. 320 с.

240. Квасніцька О.О. Господарське процесуальне право: навча.-метод. посібник. Одеса: Фенікс, 2013. 194 с.

241. Квасніцька О.О. Синергія публічно - правових та приватноправових засад будівельної діяльності – головний шлях розвитку економічної системи України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. №13. С.508-519.

242. Квят О., Фольварочна А. Корпоративний договір – новела корпоративного законодавства України. URL: http://yur-

gazeta.com/publications/practice/korporativne-pravo-ma/korporativniy-dogovir--novela-korporativnogo-zakonodavstva-ukrayini.html

243. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Великобритании: Законодательство, прецеденты, комментарии. К.: Юстиниан, 2003. 363 с.

244. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украині. Учебное пособие. Х.: Фирма «Эспада», 2001. 288 с.

245. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины. Учебное пособие. Х.: Эспада, 1999. 480 с.

246. Кибенко О.Р. Парадоксы нового ГК. *Юридическая газета.* 2004. №10. С. 19.

247. Кібенко Е.Р. Корпоративное право. Учебное пособие. Х.: «Эспада», 1999. 480 с.

248. Кібенко О.Р. Інститут загальних зборів у корпоративному праві Великобританії та України: новий підхід. *Юридична газета*. 2004. №10. С. 18-19.

249. Кібенко О.Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.04. Х., 2006.

250. Кільдюшина О.О. Медіація як засіб захисту цивільних прав: сутність та перваги. URL: http://www.reallook.com.ua/

251. Клепоносова М.В, Корпоративные споры: определение понятия в целях разграничения подведомственности и подсудности. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2010_2_09.pdf.

252. Кляус Н.В. Законный интерес как предмет судебной защиты: автореф. …ученой степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.15-гражданский процесс; арбитражный процесс. Новосибирск. 2007. 26 с.

253. Кобецька Н.Р. Форми захисту корпоративних прав //Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) /За заг.ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники. 2007. 320 с.

254. Кобецька Н.Р., Ковалишин О.Р. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: Монографія /За заг.ред.академіка НАПрН України В.В. Луця. К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України. 2013. 194 с.

255. Ковалишин О.Р. Корпоративний спір: характерні особливості та класифікація. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2009_21_17

256. Кодинец А.А. Теоретические аспекты защиты прав интеллектуальной собственности. *Альманах цивилистики*: сб. статей. Вып. 5 /под ред. Р.А. Майданика. Киев: Алерта, 2012. С.333.

257. Козлова Н.В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учеб. пособие. М. 2003. С. 215.

258. Кологойда О.В. Судова практика у спорах, пов'язаних із захистом переважних прав акціонерів на придбання акцій. URL: http://www.academia.edu.

259. Коломоєць Т.О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвідта практика реалізації: дис. …. д.ю.н.: 12.00.07. Запоріжжя, 2005. 455 с.

260. Колосов Р.В. Поняття та зміст корпоративних правовідносин: теоретико-правовий аспект. *Підприємство, господарство і право*. 2017. №8. С. 35-38.

261. Комзюк А. Державний-владний аспект адміністративного примусу. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. №4. С. 135.

262. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Фінляндія про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і майно URL: http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryado/53808.html.

263. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

264. Конвенція між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи від 04.07.2002 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_004.

265. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Словенія про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на доходи і капітал від 21.03.2007 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/705_010.

266. Кононов В. С. Корпоративные правоотношения: понятие, признаки, сущность. *Актуальные проблемы гражданского права:* сборник статей. 2005. Вып. 9. С. 81–82.

267. Конституція України: Закон від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст.141.

268. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента №361/2006 від 10 травня 2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006.

269. Коренюк О.М. Загальна характеристика корпоративних правовідносин. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2003. Вип. 19. С. 105-107.

270. Коренюк О.М. Корпоративний нормативний акт як основне джерело корпоративних прав. *Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем.* К., 2000. С.307-310.

271. Короєд С.О., Криштоф А.І. Концепція змісту права на судовий захист цивільних прав в Україні: цивільно-правовий та процесуальний аспекти. *Судова апеляція.* 2015. №4 (41). С. 21-32.

272. Корпоратвине управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми. Монографія /О.А. Біляневич, А.В. Мягкий. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017.

273. Корпоративне право України: підручник /В.В. Луць, В.А. Васильєва, О.Р. Кібенко, І.В. Спасибо-Фатєєва [та ін.]; за заг. ред. В.В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

274. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія /В.А. Васильєва, А.В, Зеліско, В.В. Луць, І.Б. Саракун, Л.В. Сіщук та ін..; за заг. ред. проф. В.А, Васильєвої; Нац. акад. правових наук України, наук.-дослід. Ін.-т приватного права і підприємництва ім.акад. Ф.Г. Бурчака, Лабораторія проблем корпорат. права; ДВНЗ «Прикарпатський нац.. ун-т ім. В. Стефанчука», навчально-наук. ін.-т. І.-Ф.: Супрун В.П., 2017. 498 с.

275. Корпоративне управління /Спасибо-Фатєєва І.В., Кібенко О.Р., Борисова В.І. /За ред.проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право 2007. 500 с.

276. Корпоративне управління за законодавством України:теоретико-прикладні проблеми: Монографія /О.А. Беляневич, А.В. Мягкий. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.

277. Корпоративне управління. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Корпоративне_управління.

278. Корпоративне управління: Монографія /І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова / За ред. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007.

279. Корпоративне управління: Навч. посібник для студентів спеціальности 8.050201 «Менеджмент організацій» /Штерн Г.Ю. Харків: ХНАМГ, 2009. – 278 с.
URL: http://eprints.kname.edu.ua/10585/1/%D0%A3%D1%87%D0%9F%D0%BE%D1%8108.pdf.

280. Корпоративне управління: Посіб. для студ. спец. 7.050206 «Менеджмент зовнішньоекон. діяльн.» усіх форм навчання /О.Є. Кузьмін, Л.І. Чернобай, А.О. Босак, О.С. Скибінський, М.В. Колісник; ред.: О.Є. Кузьмін; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Л., 2004. 172 с.

281. Корпоративное право (Право хозяйственных товариществ и обществ): Учебник для вузов /Т.В. Кашанина. М.: НОРМА-ИНФРА.М, 1999.

282. Корпоративное право: учеб. для вузов, обучающих по направлению «Юриспруденция» /отв. ред. И.С. Шиткина. М., 2007. 648 с.

283. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. К.: Істина, 2005. 720 с.

284. Корпоративное право: учебник /отв редактор И.С. Шиткина. М., 2011.

285. Кондракова И.А. Несудовий порядок захисту корпоративних прав акционеров. Юридический мир. 2006. №1. С.50-52.

286. Корпоративное право современной России. 2-е издание. Монография /Андреев В.К., Лаптев В.А. М.: Изд-во «Проспект», 2015. 220 с.

287. Корпоративное право: учебный. курс /отв. ред. И.С. Шиткина. М., 2015.

288. Корпоративные загадки. *ЭЖ-Юрист.* 2007. №19.

289. Корпоративный спор и перспективы развития корпоративного законодательства. URL: http://apgmag.com/корпоративный-спор.

290. Коссак В., Бачун О. Практика вирішення спорів, пов’язаних з реалізацією корпоративних прав (за матеріалами узагальнення практики Господарського суду м. Києва). *Право України*. 2003. №12. С. 54-57.

291. Костова Н.І. Актуальні питання захисту засновників акціонерних товариства. *Форум права*. 2011. №3. С.398-402.

292. Костова Н.І. Створення акціонерних товариств за цивільним законодавством України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2012. 20 с.

293. Коструба А.В. Теоретичне розуміння системи правових форм захисту корпоративних відносин. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2018. Том 25. №1. С. 97-119.

294. Коструба А.В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія. К.: Ін Юре, 2014. 376 с.

295. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. 494 с.

296. Кот О.О. Похідний позов як новий інструмнт захисту корпоративних прав. *Вісник господарського судочинства*. 2016. №5-6. С. 92-96.

297. Кот О.О. Спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2017. №1. С. 91-100.

298. Коташевська К. Публічні і приватні - замість ВАТ і ЗАТ. Коментарі до Закону «Про акціонерні товариства». *Юридичний журнал*. 2009. №3. С. 1.

299. Кочергіна К.О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2005. 20 с.

300. Кочин В.В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2012. 20 с.

301. Кравченко С. Право на інформацію. *Право України*. 2010. №5. С. 109-114

302. Кравченко С.С. Поняття права участі в товаристві, його юридична природа та види. *Адвокат.* 2009. №11. С. 17-21.

303. Кравченко С.С. Правова природа корпоративних прав. *Часопис Київського університету права*. 2010. №2. С. 176-179.

304. Кравченко С.С. Сутність корпоративних прав. *Адвокат.* 2009. №9. С. 15-19.

305. Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2007. 213 с.

306. Кравченко С.С. Юридична природа прав учасників господарських товариств: автореф. дис. …канд..юрид. наук: 12.00.03. К., 2007. 18 с.

307. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.03 Х.,2010.

308. Кравчук В.М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. К.: Істина, 2005. 720 с.

309. Кравчук В.М. Підвідомчість корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства.* 2007. №4. С. 69-75.

310. Кравчук В.М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах: Монографія. Львів: Край, 2009. 464 с.

311. Кравчук О. Проблеми класифікації юридичних осіб за новим законодавством України. *Право України*. 2004. №6. С. 103.

312. Краєвський І.В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із створенням та діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 16 с.

313. Красавчиков О.А. Охрана интересов личности и Свод законов Советского государства. *Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР*. Свердловск. 1977. С. 33.

314. Красильников М.В. Косвенные иски в защиту прав миноритарных акционеров. *Актуальные проблемы российского права*: Юридический журнал. 2011. №1. С. 327-331.

315. Красота О.І., Юлдашев С.О. Світовий досвід використання альтернативного врегулювання економчних спорів. *Наше право*. 2013. №3. С.135-138.

316. Крат В.І. Переважні права: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. … канд..юрид. наук: 12.00.03. Х. 2008. 20 с.

317. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Елементарний курс. 2-ге вид. Х.: Одіссей. 2008. 432 с.

318. Крупчан О. Публічні і приватні засади в корпоративному праві України: правові питання. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. №2 (37). С. 71-79.

319. Крупчан О., Луць В., Берестова І.. Методологічні засади охорони та захисту майнових прав осіб в Україні та ЄС: Монографія /За заг.ред. О.Д. Крупчана. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 160 с.

320. Кудрявцева Е. Рассмотрение коммерческих и торговых дел в английском гражданском процессе. *Хозяйство и право.* 2004. №11. С.122-133.

321. Кузнєцова Н.С. Корпоративні спори: поняття, ознаки, зміст та визначення підвідомчості. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. №2. С. 34–39.

322. Кузнєцова Н.С. Договір у механізмі регулювання цивільно-правових відносин / Кузнєцова Н.С. Вибрані праці. К.: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 397-408.

323. Кузнєцова Н.С. Корпоративні правовідносини: поняття, суть, правова природа. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (проведеної спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 23-24 вересня 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаник, 2012. С. 91-93.

324. Кузнєцова Н.С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів. URL: http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=133

325. Кузьмина С.А. Защита интересов субъектов хозяйствования от недобросовестной конкуренции: дис. ... канд. юрид. наук /НАН Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. Донецк, 2000. 194 с.

326. Курбанов Г.С. Юридическая природа и содержание института обстоятельств, устраняющих общественную опасность и противоправность деяния. Баку, 1988. 659 с.

327. Курылев С.В. Формы защиты и принудительного осуществления субъективных прав и право на иск. *Труды Иркутского государственного университета*. Серия юрид. Т. XXII Вып. 3. Иркутск, 1957. 240 с.

328. Кухарева О.А. Защита прав акционеров в арбитражном процессе. – Дис. … канд. юрид. наук: специальность 12.00.15 – гражданский процесс; Арбитражный процесс. Москва, 2006.

329. Кучеренко И.Н. Гражданско-правовые проблемы создания системы организационно-правовых форм юридических лиц. *Альманах цивилистики.* 2008. Вып. 1. С. 240.

330. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: дис. … доктора юрид. наук. К., 2004. 468 с.

331. Кучмієнко О.В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах: автореферат дис…канд. юрид. наук. К., 2016. 16 с.

332. Лазарев В.В., Потапов В.А. Корпорации и их виды в российской правовой системе. *Внешнеторговое право*. 2006. №2. С. 44–47.

333. Лаптев В.В. Защита хозяйственных прав и интересов. М.: Наука, 1983. 288 с.

334. Лаптев В.А. Ефименко Е.Н. Корпоративные конфликты:причины возникновения и способы защиты. *Lex russica*. 2013. №3. С. 268-279.

335. Лаптєв В.А. Корпоративні спори: поняття, види і способи запобігання. *Підприємницьке право*. 2007. №4.

336. Ломакіна О.А. Господарсько-правові засоби та форми вирі- шення інвестиційних спорів. *Гуманітарний вісник НУК*. Миколаїв: НУК, 2013. Вип. 6. С.162–171.

337. Лошкарев А.В. Правовые гарантии: теоретические проблемы определения понятия и классификации: автореф. … канд. юрид. наук: специальность 12.00.01 - теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Краснодар, 2009.

338. Лубенець І. Зловживання та інші правопорушення, що мають місце під час емісії акцій акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №5. С. 16-19.

339. Лукач І. Правовий аспект заочного голосування на загальних зборах в корпораціях. *Юридичний вісник*. 2014. №3. С.226 -231.

340. Лукач І.В, Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2015 р. 205 с.

341. Лукач І.В. Альтернативні шляхи вирішення корпоративних спорів (№3(9)2914). *Адміністративне право і процес.* UR: goo.gl/WZ5cTR.

342. Лукач І.В. Державна реєстрація як засіб впливу держави на здійснення корпоративних прав і корпоративного управління у контексті європейського досвіду. *Національний юридичний журнал: теорія та практика.* 2016 URL: goo.gl/FfqoUP.

343. Лукач І.В. До питання про визначення кооперативів як суб'єктів корпоративних відносин. *Вісник господарського судочинства*. 2008. №6. С. 59-67.

344. Лукач І.В. Історія становлення корпоративного права в Англії та США. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2010. №83. С. 43-46.

345. Лукач І.В. Органи корпоративного управління як суб'єкти господарських правовідносин. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту.* Серія Право. 2013. Вип. 22, Ч. 2, Т. 2. С. 35–39.

346. Лукач І.В. Поняття та види суб'єктів корпоративних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2013. №6-1. Т. 2. С. 61–64;

347. Лукач І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні: Монографія. К.: Видавництво Ліра-К, 2015. 432 с.

348. Лукач І.В. Теорії корпорації в американській доктрині XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Юридичні науки. 2013. №3 (97). С. 68.

349. Луць В.В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2008. №1. С. 126.

350. Луць В.В., Сивий Р.Б., Яворська О.С. Акціонерне право. Навч. посібник/За заг.ред. В.В. Луця, О. Крупчана. К.: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 256 с.

351. Ляшевська Л.І. Відшкодування шкоди, завданою особою у разі здійснення нею права на самозахист: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2016. 20 с.

352. Мавліханова Р.В. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2005. 19 с.

353. Майданик Р.А. Неимущественные оборотоспособные правоотношения как предмет гражданского права Украины. *Альманах цивилистики.* Вып. 1. 2008. С. 32-59.

354. Майкут Х.В. До питання нотаріальної форми захисту цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Юриспруденція. 2013. №6-1 том 2. С.65-68.

355. Макарова О.А. Корпоративное право: учебник. М., 2005.

356. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР. [Текст] - М.: Юрид. лит., 1981. 216 с.

357. Маліч Л. Актуальні питання корпоративного управління. Економічний аналіз. 2010. №5.
URL: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/Nfm0iC.pdf.

358. Марущак Я. Корпоративні суб'єктивні права в комерційних товариствах. *Evropsky politickya pravni diskurz*. 2016. Vol. 3, Iss. 5. С. 123-127.

359. Марущак Я.С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу: дис. ...канд. юрид. наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право /Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018.

360. Марущак Я.С. Правова природа корпоративних відносин: сутність та ознаки. Часопис цивілістики. 2016. Вип. 20. С. 63–67.

361. Марущак Я.С. Суб'єкти корпоративних відносин. *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В. Шерешевського «Проблеми адаптації законодавства України до законодавства ЄС»*: матер. інтернет-конф. (м. Одеса, 11 грудня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 154-156.

362. Марущак Я.С. Товариства в Європейському Союзі: права та обов'язки учасників. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №6. С. 43–48.

363. Махінчук В.М. Зняття корпоративної вуалі: монографія. Івано-Франківськ, 2017. 165 с.

364. Мацегорін О.І. Поняття та зміст захисту цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2011. №3. С. 144.

365. Мельник О.О. Корпоративне право України. Навчально-практичнийпосібник іззразкамидокументів. К.: ФОП Мельник О.О., 2008. 368 с.

366. Менглиев Ш. Теоретические проблемы гражданско-правовых способов восстановления (нормализации) имущественных прав граждан: автореф. …дис.докт.юрид.наук. Ташкент, 1991. 38 с.

367. Мигачев Ю.И. Правовые гарантии реализации статуса военнослужащих. Сравнительно правовое исследование: дис. ...доктора юрид. наук: 20.02.03. М., 1999.

368. Миловидов В.Д., Шиткина И.С. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе. М., 1999.

369. Михайлина А. Корпоративный спор: способы опознания и особенности разрешения URL:https://pravo.ru/review/view/145276/

370. Міжнародні та національні стандарти корпоративного управління: збірник кодексів та принципів /міжнародна фінансова корпорація URL: goo.gl/rRaQGr.

371. Мікуліна М. Законні інтереси та суб'єктивні права: потенціал можливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №3. С. 25-26.

372. Молявко О.М. Цивільно-правові аспекти корпоративної відповідальності: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2011. 16 с.

373. Моніторинг рейдерських атак в Україні за січень-лютий 2015 р. URL: http://uire.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/Reyderstvo-doslidzhennya-UIRE.pdf.

374. Морозов Е. Визнання недійсним рішення загальних зборів…порушення прав учасника
URL: http://blog.liga.net/user/emorozov/article/26023.aspx.

375. Морозов Е. Визнання недійсним рішення загальних зборів …порушення прав учасника
URL: http://blog.liga.net/user/emorozov/article/26023.aspx.

376. Муратова Д.А. Правовая природа защиты гражданских прав. *Российская юстиция*. 2009. №4. С.19.

377. Наталія Іваницька. Можливість подання непрямого позову як спосіб захисту прав акціонерів в Україні. Крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Юридична практика.* 2013. №10. 2013. С.34.

378. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України /Г.Л. Знаменський, В.С. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; за заг. ред. В.К. Мамутова; Акад. прав.наук України, Від-ня екол., госп. і аграр. права. К.: Юрінком Інтер, 2004. 687 с.

379. Нецька Л.С. Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-прамвовий аспект): автореф. … канд. юрид. наук:12.00.03. К., 2001. 18 с.

380. Николайчук Ю. Игра с интересом. *Юридична практика*. 2018. №3. С. 17.

381. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: автореф. дис. .... канд. юрид. наук. Х., 2007. 20 с.

382. Овчаренко О.М. Юрисдикція судів в аспекті забезпечення доступу особи до суду. *Актуальні проблеми застосування ЦПК та КАС:* Тези доп. та наук, повід, учасників міжнар. наук.-практ. конф, 25-26 січня 2007 р. /За ред. В.В. Комарова. Х. 2007. С. 290-293.

383. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М.: Рус.яз., 1985.

384. Окунєв О. Корпоративне управління в приватних та сімейних компаніях: посібник. К.: Міжнародний інститут бізнесу, центр корпоративного управління, Центр міжнародного приватного підприємництва, 2012. 190 с.

385. Олексюк Н.В. Методи захисту від корпоративного рейдерства URL:http://intkonf.org/oleksyuk-nv-metodi-zahistu-vid-korporativnogo-reyderstva/

386. Опришко Д.І. Договірні обєднання підприємств як суб’єкти господарювання в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2014. 19 с.

387. Орєхов В.Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: автореф. дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київський нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 20 с.

388. Осипенко О. Совершенствование процедуры разрешения корпоративных споров. *Корпоративный юрист.* 2006. №6. С.16.

389. Осипенко О.В. Злоупотребление правами акционера: сущность, формы, профилактика. М.: ИНФРА-М, 2008. 254 с.

390. Основи глобального розширення обізнаності щодо аудиторської діяльності. URL:: http://www.iia.org.ua/wp-content/uploads/2015/04 96.pdf.

391. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія /за заг. ред. О.Д. Крупчана та В.В. Луця. Київ: НДІ прив. права і підпр. НАПрН України, 2012.

392. Официальный сайт Высшего хозяйственного суда Украины. URL: www.arbitr.gov.ua.

393. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах /за заг. ред. Я.М. Шевченко. Харків: Харків юридичний, 2011.

394. Оцел В. Поняття та правова природа частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2016. №5. С. 95–99.

395. П'янова Я.В. Судовий захист майнових цивільних прав: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків. 2009.

396. Павленко В., Волянський В. Акціонерам і керівникам підприємств варто підготуватися до запровадження інституту похідного позову. URL: http://zib.com.ua/ua/117269-akcioneram_i_kerivnikam_pidpriemstv_varto_pidgotuvatisya_do_.html.

397. Пальчук П.М. Корпоративне право: навч. посібник. К.: КНТЕУ, 2015.

398. Панченко І.М. Визнання права власності як спосіб захисту цивільних прав: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 20 с.

399. Параскева О. Роль наглядової ради в господарських товариствах: минуле, сьогодення, майбутнє
URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010232.

400. Пасічник К.М. Суб'єктний склад корпоративнихвідносин URL: http://intkonf.org/pasichnik-km-subektniy-sklad-korporativnih-pravovidnosin.

401. Пахомова Н. Н. Цивилистическая теория корпоративных отношений: монография. Екб., 2005. С. 44. Режим доступу до кн.: URL: http://forum.yurclub.ru/index.php?app=downloads&module=display&section=download&do=confirm_download&id=2383.

402. Пашутіна В.Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. … канд.юрид.наук. К., 2014. 18 с.

403. Переверзєв О.М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Донецьк, 2004.

404. Перевознюк О. «squeeze-out» та «sell-out»: в чому суть ? URL: http://protokol.com.ua/ru/squeeze_out_ta_sell_out_v_chomu_sut/?utm_source=newsletter&utm_medium=email.

405. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: автореф. дис.... канд. юрид. наук. К. 2009. 20 с.

406. Плескач В.Л., Затонацька Т.Г. Електронна комерція: Підручник. К.: Знання, 2007. 535 с.

407. Побирченко Г. Хозяйственнык споры и формы их разрешения. - Автореф. …докт.юрид. наук. Харковь, 1971 URL: https://refdb.ru/look/2060095-pall.html

408. Побирченко Г.Н. Хозяйственные споры и формы их решения: автореф. … доктора юридических наук. Харьков, 1971.

409. Погрібний Д.Г. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Харків, 2008.

410. Погрібний С.О. Поняття механізму досягнення мети правового регулювання цивільних відносин. *Проблеми законності*: респ. міжвідом. наук.

зб. /відп. ред. В.Я.Тацій. Х.: Нац..юрид.акад.України ім. Я. Мудрого, 2006. Вип.84. С. 47-52.

411. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №13-14, №15-16, №17. Ст. 112.

412. Подоляк С.А. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів у сфері господарювання. *Судова апеляція*. 2012. №1 (26). С. 134-139.

413. Позова Д.Д. Правове становище житлово-будівельних кооперативів за законодавством України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2012.

414. Позова Д.Д. Щодо поняття корпорації у світлі законодавства країн континентальної системи права. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації*: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 2-3 жовт. 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 198–202.

415. Попов В.Ю. Український господарський менталітет: сутність і трансформація: автореф. дис. ... канд. філос. наук. К., 2000. 21 с. //http://disser.com.ua/contents/9046.html.

416. Попов Л.Л. Убеждение и принуждение. М.: «Московский рабочий», 1968.

417. Порошенко П.О. Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07 Одеса, 2002. 17 с.

418. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року№296/5. п.п.1, 2, 3, 4 Глави 3; п.п. 1, 2,3, 42 Глави 4; Глава 5
URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0282-12.

419. Порядок реалізації арештованого майна: затв. наказом Міністерства юстиції України №2831/5 від 29.09.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016. №76. Ст. 179.

420. Порядок надання завдань на голосування представникам держави на загальних зборах господарського товариства, у статутному капіталі якого є корпоративні права держави від 30 жовтня 2014 р. №678 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/678-2014-%D0%BF.

421. Посполітак В.В. Передача права власності на цінні папери та прав за цінними паперами в Україні: автореф. дис. … кандидата юридичних наук. К., 2001. 20 с.

422. Постанова Верховного Суду від 23 січня 2018 р. у справі №925/1321/16. URL: http://reyestr.court+.gov.ua/Review/71829024.

423. Постанова Верховного Суду України №6-127цс12 від 23.-1.2013 р. URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/67B4FD4B3524666AC2257C92003A5F8C.

424. Постанова Верховного Суду України від 14 березня 2011 р. *Вісник Верховного Суду України.* 2011. №10. (134). URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/A017BD96F291D7F3C22579360048F5DB?OpenDocument.

425. Постанова Верховного Суду України від 23 січня 2018 року у справі №922/2433/14 http://reyestr.court.gov.ua/Review/71884439.

426. Постанова Верховного Суду України від 1.07.2015 р. URL:http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/EBBF7D458A988BF7C2257E7A0022CA2B

427. Постанова Вищого Господарського суду №924/980/14 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD150530.html.

428. Постанова Вищого господарського суду України справа №5011-62/8101-2012 від 18.12.2012 р.
URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3942129.html.

429. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від12.06.2009 №5 //Відомості офіційного сайту ВРУ. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-09.

430. Похідні позови: нововведення, на які варто звернути увагу URL: http://zib.com.ua/ua/123091-pohidni_pozovi_novovvedennya_na_yaki_varto_zvernuti_uvagu.html.

431. Похідний позов. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Похідний_позов.

432. Правила розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій: затв. рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2007 р. №2272 [Текст]. Офіційний вісник України. 2008. №12. Ст. 317.

433. Право на ефективний засіб захисту прав і свобод, гарантованих Конвенцією. URL: http://www.shatarska.in.ua/13-pravo-na-efektivnij-zasib-zaxistu-prav-i-svobod-garantovanix-konvenciyeyu-navesti-priklad-rishennya-yespl-u-konkretnij-spravi.

434. Правова доктрина України: У 5 томах. Том 3: Доктрина приватного права України /Н.С. Кузнєцова, Є.О. Харитонов, Р.А. Майданик та ін.; За заг. ред. Н.С. Кузнєцової. Х.: Право, 2013.

435. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія /І.В. Спасибо-Фатєєва, В.І. Борисова, О.П. Печений та ін..; За заг. ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2013. 480 с.

436. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: колективна монографія /В.Л. Яроцький, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Жилінкова та ін. /За наук. ред. В.Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. 272 с.

437. Прилуцький Р.Б., Шатило В.С. Про визначення поняття «корпорація» у правових системах України та США. *Юридична наука*. 2013. №2. С. 58–59.

438. Примірне положення про корпоративного секретаря акціонерного товариства, в статутному капіталі якого корпоративні права держави перевищують 50 відсотків: Наказ Фонду державного майна України від 19 березня 2015 року. URL: goo.gl/BUrkNe

439. Принципы корпоративного управления ОЭСР, 1999 г., Франция. [Текст]. //OECDiLibrary. - URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/governance/oecd-principles-of-corporategovernance.

440. Принципи корпоративного управління. *Корпоративне управління*. URL: https://bookss.co.ua/book_korporativne-upravlinnya_822/3_tema-2-principi-korporativnogo-upravlinnya.

441. Притика Ю.Д. Поняття і диференціація способів і захисту цивільних прав та інтересів [Текст]. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2004. №60-62. С. 16 -19.

442. Про акціонерні товариства: Закон України від 2008 р. (у редакції від 18.02.2018 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2008. №50-51. Ст. 384.

443. Про виконавче провадження: Закон України від 09.06.2016 №1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №30. Ст. 10.

444. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: закон України. *Відомості Верховної Ради України.* 2006. №30. Ст. 260 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.

445. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. №2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №48. Ст. 436.

446. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних

осіб-підприємців: Закон України від 10.10.2013 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №22. Ст. 1758.

447. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно і захисту прав власності: Закон України від від 06.10.2016. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. №47. Ст. 11.

448. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення підсудності справ з питань приватизації та з корпоративних спорів: Закон України від 15.12.2006 №483-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. №9. Ст.77.

449. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів: Закон України від 7 квітня 2015 р. №289-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №25. Ст.188.

450. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Проект Закону від 19.04.2016 №4470 URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58790.

451. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закон України від 23.03.2017 р. № 1983-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №25. Ст. 289.

452. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів: Закон України від 16.11.2017 №2210-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №6-7. Ст. 38.

453. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 р. №1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. №49. Ст. 682.

454. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. №448/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №51. Ст. 292.

455. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.03.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №31. Ст.10.

456. Про внесення змін і доповнень до деяких постанов пленуму Вищого госполарського суду України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 14.07.2016 № 7. http://www.arbitr.gov.ua/pages/849

457. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Вищого господарського суду України від 25.02.2016 №4. *Вісник господарського судочинства*. 2016. №1. С. 72.

458. Про доповнення Інформаційного листа Вищого господарського суду України від 15.03.2011 №01-06/249 «Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів»: Постанова Вищого господарського суду України від 17.06.2015 р. №910/19666/14. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0631600-15.

459. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/852-15

460. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №50-51. Ст.2057.

461. Про затвердження базового нормативу відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2013 році господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.01.2014 р. №33. *Урядовий кур'єр.* 11.02.2014. №26.

462. Про затвердження заходів щодо реалізації пріоритетних напрямів розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. N 25-р/URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=25-2003-%F0.

463. Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів від 11 лютого 2004 р. №155. *Офіційний вісник України.* 2004. №6. Ст. 67.

464. Про затвердження Порядку нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 25.10.2012 №1518 р. *Офіційний вісник України* від 07.12.2012. 2012. №91. Ст. 135.

465. Про затвердження Правил розгляду справ про порушення вимог законодавства на ринку цінних паперів та застосування санкцій: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 16 жовтня 2012 року. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: goo.gl/dzuGV4.

466. Про затвердження принципів корпоративного управління Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку 11 грудня 2003 р.№571 URL: http://www.carpathia.gov.ua/en/publication/content/1896.htm.

467. Про інформацію: Закон України 02.10.1992 №2657-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. №48. Ст.650.

468. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 №2709-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. №32. Ст. 422 URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2709-15.

469. Про надання роз'яснень: Лист Державного комітету України з регуляторної політики та підприємництва від 16.04.2010 р. №4850-

URL:http://document.ua/shodo-rozjasnennja-norm-zakonu-ukrayini-pro-vnesennja-zmin-d-doc27086.html.

470. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України №710/97 від 10.12.1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №15. Ст.67.

471. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента від 23.11.2011р. *Урядовий кур'єр*. 2011. №228.

472. Про нотаріат: Закону України від 02.09.1993 року №3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №39. Ст. 383.

473. Про посилення судового захисту прав і свобод людини і громадянина: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. *Вісник Верховного Суду України*. 1997. №2. С. 2-4.

474. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: Рекомендації Вищого господарського суду України від 28.12.2007 р. №04-5/14. *Вісник господарського судочинства*. 2008. №1. С. 22.

475. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2008 №13. *Вісник господарського судочинства*. 2009. №2. С. 7.

476.: Про віизнання недійсним договору: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 30.01.2007 р. №17/346. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_346600-07

477. Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 07.02.2014р. №6 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14.

478. О некоторых вопросах признания сделок (хозяйственных договоров) недействительными: Постановление Пленума Высшего хозяйственного суда Украини від 29 травня 2013 р. №11. *Вестник хозяйственного судопроизводства.* 2013. №4.

479. Про проведення Всеукраїнського науково-практичного семінару «Охорона корпоративних прав». *Архів.* 2012. №5 URL: http://www.journal.yurpayintel.com.ua.

480. Про проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектора економіки. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/777-2008-%D0%BF.

481. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. №93/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №19. Ст. 80.

482. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 - 2020 роки: Указ Президента України від 20 травня 2015 року №276. *Урядовий кур'єр* від 26.05.2015. №92.

483. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента від 12.01.2015 р. №5/2015. *Урядовий кур'єр* від 15.01.2015. №6.

484. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 29.07.2016. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст. 7.

485. Про управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів від 15 травня 2000 р. №791. *Офіційний вісник України*. 2000. №20. Ст. 56.

486. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006. *Офіційний вісник України*. 2006. №41. Ст. 62.

487. Проблеми общей теории права и государства: Учебн. для вузов /Под общ. ред. В.С. Нерсесянца. М.: Норма, 2001.

488. Проект змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

судочинства України та інших законодавчих актів від 23.03.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.

489. Проект Концепції розвитку корпоративного управління в Україні. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/169/85_4.doc.

490. Прядко Р.Г. Державне регулювання ринку цінних паперів. *Proetcontra*. Чернігів: Полісся. 2017.

491. Пучковська І.Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: монографія. Харків: Право, 2017.

492. Радищев А.Н. Проект гражданского уложения //Юридические произведения русских мыслителей: Вторая половина XVIII века [Текст]/Под ред. С.А: Покровского. М., 1959. 719 с.

493. Ратошнюк І.М., Стеф'юк Т.Д. Особливості рейдерства в Україні: проблеми та шляхи їх подолання.
URL: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Economics/3_111324.doc. htm.

494. Регурецька О.В. Охорона прав акціонерів у цивільному праві: автореф. дис. … канд. юрид. наук 12.00.03. К., 2005. 20 с.

495. Реєстр корпоративних прав держави станом на 14.11.2014 р. URL: http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/RegisterStateCorporateRights.aspx.

496. Реєстр корпоративних прав держави у статутних капіталах господарських товариств станом на 05.10.2018. URL: http://www.spfu.gov.ua/ru/documents/press-list/spf-management-rights-state/13181.html.

497. Рибінцев В.О., Хацер М.В. Сутність та класифікація корпоративних конфліктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2012. №748. С. 95–99
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2012_748_17.

498. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень частини першої статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес): рішення Конституційного суду від 01.12.2004 р., №18-рп/2004. Офіційний вісник України. 2004. №50. Ст. 67.

499. Рішення Конституційного Суду України №1-2/2002 від 9 липня 2002 р.у справі за конституційним зверненням ТОВ «Торговий Дім «Кампус Коттон клаб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 КонституціїУкраїни (справа про досудове врегулювання спорів). Офіційний вісник України. 2002. №28. Ст. 1333.

500. Рішення господарського суду м. Києва від 1 липня 2010 р. у справі №32/574-6/681 за позовом про переведення прав та обов'язківпокупця за договором, визнання недійсними договорів та зобов'язання вчинити дії - URL: http://jurportal.org/writ/10602364

501. Родоман Т.О. До питання способів захисту цивільних прав та інтересів у контексті положень ст. 16 Цивільного кодексу України. *Судова апеляція*. 2015. №4 (41). С. 65-70.

502. Рожкова М.А. Корпоративные отношения и возникающие из них споры. *Вестник Высшего арбитражного Суда Российской Федерации.* 2005. №9. С. 136-48.

503. Рожкова М.А. Средства и способы защиты сторон коммерческого спора. М.: Волтерс Клувер, 2006. 416 с.

504. Ромащенко І. Співвідношення термінів «охорона» та «захист»: теоретичний та практичний цивільно-правові аспекти. *Юридична Україна.* 2013. №8. С. 57–60.

505. Ромащенко І.О. Зміна та припинення цивільного правовідношення як способи захисту цивільних прав: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2014. 18 с.

506. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов: Выща школа, 1985.

507. Ромовская З.В. Проблемы защиты в советском семейном праве: автореф. дис. …доктора юрид.наук / Харьковский ин-т им. Ф.Дзержинского. Х., 1987.

508. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К., «Атіка». 2005.

509. Ромовська З.В.Особисті немайнові права фізичних осіб. *Українське право*. 1997. №1 (6). С. 47-60.

510. Рябовська С.Я. Спадкування прав засновника (учасника) корпоративного підприємства: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2007. 20 с.

511. Рябота В.В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К. 2008. 16 с.

512. Савватеев И.Ю. Гражданско-правовая защита прав участников предпринимательских отношений: дис. ... канд. юрид. наук. Самара, 2007. 170 с.

513. Самойленко В. Типологія корпоративних конфліктів. URL:http://corpravo.com/biblioteka/statti/.

514. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2008. 20 с.

515. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): Монографія. К.: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. 156 с.

516. Сарновська С.О. Механізм правового регулювання та його подвійне тлумачення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. №12 (38). С. 43-51.

517. Сарновська С.О. Фундаментальні засади механізму правового регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. №1 (87). С. 99-106.

518. Сахнацький А. Правове регулювання надання інформації акціонеру. Український та іноземний досвід. URL: //http://maestrolawgroup.com/ua/publikatsiji/%20sakhnatskij-andrij/259-pravove-regulyuvannya-nadannya-informatsiji-aktsioneru-ukrajinskij-ta-inozemnij-dosvid.

519. Саяпіна І. Статут фермерського господарства «Деніс» (нова редакція). *Юридичний радник*. 2012. №4 (64) URL: http://yurradnik.com.ua/stati/d1-81-d1-82-d0-b0-d1-82-d1-83-d1-82-d1-84-d0-b5-d1-80-d0-bc-d0-b5-d1-80-d1-81-d1-8c-d0-ba-d0-be-d0-b3-d0-be-d0-b3-d0-be-d1-81-d0-bf-d0-be-d0-b4-d0-b0-d1-80-d1-81-d1-82-d0-b2-d0-b0-d0-b4.

520. Свердлык Г.А. Гражданско-правовые способы сочетания общественных, коллективных и личных интересов: Учебное пособие; Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР. Свердловский юридический институт им. Р.А. Руденко. Свердловск,1980. 72 с.

521. Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав: учебное пособие. М.: «Лекс-Книга», 2002. 208 с.

522. Селиванова И. Правовые аспекты поглощения компаний в Украине. *Юридичний радник*. 2006. №3. С. 35-38.

523. Семенуха Р. Новий Закон про ТОВ унеможливить рейдерські схеми: 26.12.2016 URL: http:/http://samopomich.ua/novyj-zakon-pro-tov-unemozhlyvyt-rejderski-shemy.

524. Сергеев А.П., Толстой Ю.К. Гражданское право: Учебник. М., 2001. Т. 1. 291 с.

525. Сигидин М.М. Корпоративний договір у системі цивільно-правоих договорів. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2013. Вип. 33. С. 139-147.

526. Сигидин М.М. Корпоративний договір: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2016. 20 с.

527. Сидоренко М.В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2012. 20 с.

528. Сидоренко С. Новые направления в развитии машиностроительных предприятий. URI.: http://www.nestu.ru.

529. Симонян Ю.Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2010. 20 с.

530. Синайский В.И. Русское гражданское право. М.: Статут, 2002.

531. Синявська Я.С. Майнова відповідальність учасників повного товариства за його зобов'язаннями: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 21 с.

532. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. Х., 2006.

533. Сліпенчук Н.А. Захист корпоративних прав: поняття, суть та актуальні питання. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин.* Івано-Франківськ: Прикарпатський нац. унів. ім. В. Стефаника, 2012. С. 142-146.

534. Сліпенчук Н.А. Щодо поняття корпоративного інтересу. Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: зб. наук. пр. /НАПрН України, НДІ приват. права і підприємництва; редкол.: О.Д. Крупчан [та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. К.: Ред. журн. «Право України», 2013. 168 с.

535. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів: монографія. Х.: Діса плюс, 2013. 552 с.

536. Смітюх А.В. Щодо правової природи частки у статутному капіталі господарського товариства. *Правова держава*. 2015. №19. С. 89–93.

537. Смітюх А.В. Корпоративні спори як вид господарських спорів //URL: dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/.../94-97.pdf

538. Солонина В.Ф. Аналіз поняття права на захист у сучасній науці цивільного права. *Наукові праці МАУП*. 2010. №4(27). С. 136-140.

539. Соляник О.М. Корпоративні конфлікти як об'єкт управління. URL: www. essuir.sumdu.edu.ua/.

540. Сороченко А.В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.

541. Спасибо-Фатеева И. Последняя попытка расшифровать «код Да Винчи», т.е. Хозяйственный кодекс Украины. *Юридичний радник*. 2006. №2. С. 55-60.

542. Спасибо-Фатеева И.В. Акционерные общества:корпоративные правоотношения. [Текст]. Х.: Право, 1998. 256 с.

543. Спасибо-Фатеева И.В. Парные права или еще одна попытка разобраться с личными неимущественными правами, сопоставить их с имущественными правами и раскрыть значимость категории «парные права» и их виды. *Личные неимущественные права: проблемы теории и практики применения:* Сб. статей и иных материалов /под ред. Р.А. Стефанчука. К.: Юринком Интер, 2010. С.139-169.

544. Спасибо-Фатєєва І. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. №6. С. 84-92.

545. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне управління: монографія /[Спасибо-Фатєєва І., Кібенко О., Борисова В.]; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право. 2007.

546. Спасибо-Фатєєва І. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав.

URL: //http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5662/1/Spasibo_Fateeva_150.pdf.

547. Спасибо-Фатєєва І.В. Акціонерне товариство як акумуляція, синтез та суперечність інтересів. *Право України*. 1999. №12. С. 44-48.

548. Спасибо-Фатєєва І.В. З'ясування поняття та змісту корпоративних відносин та корпоративних прав як передумова вирішення корпоративних спорів. *Вісник господарського судочинства*. 2007. №6. 99-104.

549. Спасибо-Фатєєва І.В. Методологічні проблеми корпоративного управління. *Матеріали міжнародної наукової конференції «Методологічні проблеми правової науки».* Харків: Право, 2003. С. 253-255.

550. Спасибо-Фатєєва І.В. Механізм здійснення суб'єктивних корпоративних прав. *Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб*: колективна монографія /В.Л. Яроцький, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, І.В. Жилінкова та ін. /за наук. ред. В.Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. С. 70-88.

551. Спасибо-Фатєєва І.В. Міноритарні акціонери в механізмі зміни структури. URL: http://corpravo.com/biblioteka/statti/spasibo-fatejeva-v-mnoritarn-akconeri-v-mehanzm-zmni-strukturi-korporativnoji-vlasnost.

552. Спасибо-Фатєєва І.В. Окремі аспекти відносин корпоративного управління. *Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. праці*. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 227-229.

553. Спасибо-Фатєєва І.В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 1998. №3 (14). С. 58-66.

554. Спасибо-Фатєєва І.В. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави. *Юридичний радник*. 2005. №2. С. 29-36 (у співав.з Т.В. Дуденко).

555. Спасибо-Фатєєва І.В. Про питання юридичної сутності управління в сучасних умовах. *Проблеми законності*. 2002. №53. С. 122-132.

556. Спасибо-Фатєєва І.В. Про питання юридичної сутності управління в сучасних умовах. *Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. праці*. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 209-217.

557. Спасибо-Фатєєва І.В. Про розуміння акціонерних правовідносин. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. №3. С. 91-101.

558. Спасибо-Фатєєва І.В. Проблеми права участі в товаристві. *Юридическая газета*. 2005. №17.

559. Спасибо-Фатєєва І.В. Сто проблем зі статтею 100 ЦК. *Юридическая газета.* 2004. №10. С. 18.

560. Спасибо-Фатєєва І.В. Сучасні проблеми корпоративного управління в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2002. №3. С. 92-115.

561. Спасибо-Фатєєва І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Х. 200. 36 с.

562. Спасибо-Фатєєва І.В. Шляхи розв’язання проблем охорони та захисту корпоративних прав.
URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5662/1/Spasibo_Fateeva_150.p.

563. Спасибо-Фатєєва І.В. Юридична природа права на управління в акціонерному товаристві. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. №3. С. 77-88.

564. Спасибо-Фатєєва І.В. Окремі аспекти відносин корпоративного управління. *Цивілістика: на шляху формування доктрин: вибр. наук. праці*. Х.: Золоті сторінки, 2012. С. 227-229.

565. Справа «Алексанян (Aleksanyan) протии Російської Федерації» (скарга №46468/06). *Російська хроніка Європейського суду*. 2011. №1.

566. Справа від 1 лютого 2017 року №910/8438/15-г про визнання недійсним рішення загальних зборів учасників. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64683611#.

567. Степанов Д.И. Ключевые новеллы антирейдерского законодательства. *Корпоративный юрист.* 2009. №12.

568. Степанов П.В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права: автореф. дис.... канд. юрид. наук. М., 1999. 16 с.

569. Степанов П.В. Корпорации в российском гражданском праве. *Законодательство*. 1999. №4. С. 11-15.

570. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: монографія. К.: КНТ, 2008. 184 с.

571. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. …канд. юрид. наук. К., 2006. 20 с.

572. Стефанчук Р.О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2000. 17 с.

573. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія /Відп.ред. Я.М. Шевченко. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.

574. Столярчук А. Право акціонера (акціонерів), який набув переважну кількість акцій, на примусовий викуп решти акцій, як елемент корпоративного управління та захисту прав акціонерів //URL: http://prajus.com/news/PRAVO_AKCIONERA__AKCIONERIV___YAKIJ_NABUV_PEREVAZHNU_KILKIST_AKCIJ__NA_PRIMUSOVIJ_VIKUP_RESHTI_AKCIJ__YAK_ELEMENT_KORPORATIVNOGO_UPRAVLINNYA_TA_ZAXISTU_PRAV_AKCIONERIV.html.

575. Стоякин Г.Я. Понятие защиты гражданских прав. *Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав* [Текст]. Свердловск, 1973. С. 30-35.

576. Суд з прав людини: Справа «Бурдов проти Росії» від 07.05.2002 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/980_045.

577. Судебные системы европейских стран: справочник /Перевод с франц. Д.И. Васильева и с англ. О.Ю. Кобякова. М.: Межд. отношения, 2002. 336 с.

578. Судова практика розгляду судами спорів щодо реєстрації змін до установчих документів товариства: Постанова від 22.01.2008р. по справі №21608/05//URL: http://corpravo.com/scdova-praktika/tovaristva-z-obmezhenoju-vidpovidalnistu3/postanova-vgs-ukrajini-vid-22.01.2008r.-sprava-2-168005.

579. Сущ О.П. Правове регулювання корпоративного інвестування: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2014. 20 с.

580. Сырых В.М. Теория государства и права: Учебник для вузов. 3-е изд. М.: ЗАО Юстицинформ, 2007. 230 с.

581. Тарасов И.Т. Учение об акционерных компаниях. Вып. 2. Ярославль, 1880.

582. Тарасова О.В. Корпоративні конфлікти як одна з проблем управління підприємствами в Україні. URL: dspace.oneu.edu.ua/

583. Тархов В.А. Гражданское право. Общая часть. Курс лекций. Чебоксары: Чув. кн. изд-во, 1997.

584. Тархов В.А. Гражданское правоотношение. Уфа, 1993. 124 с.

585. Темченко О.В. Соціальна функція української держави у сфері захисту прав дитини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 51. С. 394-399. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_51_66

586. Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів «захист» та «охорона» у механізмі забезпечення прав людини. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. №2-3. С. 58-65.

587. Теньков С. Коментар судової практики вирішення корпоративних конфліктів. К.: Юрінком Інтер, 2005. 720 с.

588. Теория государства и права: учеб.для вузов / [под ред. В.А. Козлова, К.Е. Ливанцева и др.]. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 382 с.

589. Теория государства и права: ученик для вузов /Под ред.. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. Изд. 2-е, с изм. и доп. М.: НОРМА, 2001. 450 с.

590. Терновая О.А. Тенденции развития корпоративного законодательства в странах Европейского Союза и в России. М.: РП Минюста России, 2012. 123 с.

591. Тимченко Г.П. Способы и процессуальные формы защиты гражданских прав [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 /Национальная академия Украины им. Ярослава Мудрого. Х., 2002. 205 с.

592. Тихонова Б.Ю. Субъективные права советских граждан, их охрана и защита: автореф. дисс. …канд. юрид. наук. М., 1972. 22 с.

593. Томчишен С.В. Корпоративні права як об'єкт цивільних прав у законодавстві України. Оскарження рішень загальних зборів учасників у господарських товариствах - питання теорії та практики (аналіз чинного законодавства та судової практики) та баг. ін. //GUIDE URL: http://corpravo.com/biblioteka/statti.

594. Томчишен С.В., Соловйова В.В. Проблемні питання визначення підвідомчості справ у спорах, пов’язаних з корпоративними відносинами у господарських товариствах. *Актуальні питання цивільного та господарського права.* 2007. №2-3 (3-4). С. 73.

595. Топ-10 змін до Господарського процесуального кодексу. GUIDE URL:https://barristers.org.ua/news/top-10-zmin-gospodarskogo-protsesualnogo-kodeksu-ukrayiny/

596. Трубников П.Я. Защита гражданских прав в суде. М.: Юрид. лит., 1990. 224 с.

597. Туманов В.А. Акционерное общество и товарищество с ограниченной ответственностью. Сб. зарубежного законодательства. М., 1995. 244 с.

598. Търговско право. Иван Владимиров. Шесто преработено и допълнено издание. Ромина София, 2006. 589 с.

599. Тычинин С.В. Гражданско-правовые способы защиты прав граждан и организаций при чрезвычайных ситуациях: дисс. …канд.юрид.наук. СПб, 1996.

600. Узагальнення судової практики, здійснене Верховним Судом України щодо практики розгляду судами корпоративних спорів від 2005 р. І півріччя 2007 р. URL: http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/8D4B5AB4046FF149C22573F000500E7E.

601. Укладення акціонерних договорів як спосіб захисту прав акціонерів та попередження виникнення корпоративних конфліктів: офіційні відомості ЮК LAWGUIDE URL: //http://lawguide.com.ua/ukladennya-akcionernix-dogovoriv-yak-sposib-zaxistu-prav-akcioneriv-ta-poperedzhennya-viniknennya-korporativnix-konfliktiv.

602. Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе. Практическое пособие /Бакшинскас В.Ю., Губин Е.П., Карелина С.А., Ломакин Д.В., и др.; Под ред. Губина Е.П. М.: Юристъ. 1999. 248 с.

603. Ухвала апеляційного суду Одеської області від 17 жовтня 2017 року по справі №495/4531/16-ц
URL:. Режим доступу: http://reyestr.court.gov.ua/Review/69748248.

604. Ухвала Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 03 липня 2017 року по справі №495/4531/16-ц URL: Режим доступу:http://reyestr.court.gov.ua/Review/67648648.

605. Ухвала Вищого господарського суду від 1 березня 2011 р. №12/191пн URL: https://edrsr.dominus.kiev.ua/judgement/14358353.

606. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 28 вересня 2017 року по справі №522/23179/16-ц
URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/69196999.

607. Федюшин В.Г. Обеспечение и защита правового статуса личности в Российской Федерации (теоретико-правовой аспект): дис. ...к.ю.н. 12.00.01. СПб, 2000.

608. Филиппов П.М. Судебная защита и правосудие в СССР [Текст]. Саратов, 1987. 180 с.

609. Філіпова Т.В. Професійний менталітет державних службовців в Україні: технологія формування: автореф. дис ... канд. держ. управління. Дніпропетровськ, 2006. 23 с. //http://disser.com.ua/content/252828.html.

610. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Приватне право як концепт: постановка питання. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. №1. С. 68-77.

611. Харитонов Є., Харитонова О. Корпоративні правовідносини і здійснення правосуб'єктності юридичної особи. *Нотаріат для Вас*. 2007. №5 (91). С. 7-12.

612. Харитонов Є.О. Цивільні правовідносини: монографія /Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова. 2-ге вид., перероб. і допов. Одеса: Фенікс, 2011. 456 с.

613. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. Менталітет, правоментальність та концепт приватного права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. №7. С. 53-59.

614. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Бігняк О.В. «Квазі-корпорації» та євроінтеграція: монографія інституту європейської інтеграції. *Розвиток національного права в контексті інтеграції в Європейський правовий простір.* Варшава, 2018.

615. Харитонова О.І., Бігняк О.В. Форми захисту корпоративних прав у світлі судової реформи. *Проблеми цивільного права та процесу:* збірник

матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харків, 25 травня 2018 року). Харків, 2018. С. 72-75.

616. Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Деякі проблеми теорії правовідносин, що виникають при захисті корпоративних прав. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин:* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України (проведеної спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 23-24 вересня 2011 р.). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. С. 160-164.

617. Харченко Г.Г. Правова проблематика захисту інтересу в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. №1. С. 178.

618. Харченко Г.Г. Правове регулювання діяльності трастових компаній та довірчих товариств: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К. 2004. 20 с.

619. Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: монография /И.В. Спасибо-Фатеева и др.; под общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2014. С.74.

620. Холод В.В., Резнікова Л.С. Корпоративні конфлікти та шляхи їх подолання. URL: http://www.rusnauka.com.

621. Хорт Ю. Переважне право на придбання акцій додаткової емісії: проблеми реалізації та шляхи їх вирішення. *Економіка і право*. 2007. №10. С. 85-89.

622. Хримли А. К вопросу о понятии защиты прав субъектов предпринимательства в судебном порядке. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. №11 (179). С. 71-73.

623. Хрімлі О.Г. Захист прав інвесторів у сфері господарювання: теоретико-правовий аспект /НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 320 с.

624. Цивільне право України: Навчальний посібник /За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубєвої. К.: Істина. 2009. 280 с.

625. Цивільне право України: підручник /Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. К.: Істина, 2003. 776 с.

626. Цивільне право: підручник: у 2 т. /В.І. Борисова (кер. авт. кол.) та ін.; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т.1.

627. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№.40-44. Ст. 356.

628. Цивільний кодекс України. Коментар. Х.: Одіссей, 2003. 856 с.

629. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар /За ред. Я.М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2004. Т. 1.

630. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар (пояснення,тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 1: Загальні положення /за ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Х.: ФО-П Колісник А.А., 2010.

631. Цікало В. Здійснення та захист права акціонерів на обов'язковий викуп акцій у разі придбання домінуючого контрольного пакета. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №9. С. 51-55.

632. Цікало В.І. Корпоративне право України. Програма спецкурсу для студентів юридичного факультету. Львів: юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2012. URL: lawcollege.lnu.edu.ua

633. Цікало В. Корпоративне товариство: поняття, ознаки, організаційно-правові форми. *Право України*. 2006. №6. С. 50.

634. Цікало У. Поняття, ознаки та організаційно-правові форми юридичних осіб корпоративного типу за чинним законодавством України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2010. №51. С. 223–230.

635. Чайковська А.В. Поняття та види корпоративних інтересів. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* URL: goo.gl/sKCCHu.

636. Чеговадзе Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения: монография. М.: Статут, 2004. 532 с.

637. Черевко П.П. Створення юридичних осіб приватного права: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К. 2009. 16 с.

638. Чечина Н.А. Предмет гражданского судопроизводства. *Предмет процессуальной деятельности в суде и арбитраже*. Ярославль, 1985. С. 17.

639. Чечот Д.М. Субъективное право и формы его защиты. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. 72 с.

640. Чорна Ж.Л. Цивільно-правовий захист майнових прав та інтересів малолітніх та неповнолітніх осіб: автореф. дис. … канд. юрид. наук /Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 20 с.

641. Шаді Саад. Наглядова рада ТОВ. URL:. https://www.saad.legal/board_llc.

642. Шакарян М.С. Соотношение судебной формы с иными формами защиты субъективных прав граждан. *Актуальные проблемы защиты субъективных прав граждан и организаций.* М., 1985. С. 7-16.

643. Шаперенков К.В. Цивільно-правове регулювання договору простого товариства: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 16 с.

644. Шапошников К.С. Корпоративні права держави: особливості реалізації та управління.
URL: //http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/10.pdf.

645. Шевченко Я.М. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У 2 т. К.: Концерн “Вид.дім “Ін Юре”, 2003. Т. 1. Заг. частина.

646. Шевчук О.М. Державний примус як вид публічно-правового впливу. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2001. №4. С. 146-151.

647. Шеремет О.С. Правове регулювання організації і діяльності повних товариств: автореф. дис. … канд. юрид. наук:12.00.04. Донецьк, 2006. 20 с.

648. Шимбарева Е.В. Корпоративные конфликты и контроль: гражданско-правовой аспект: автореф. дис. канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2010. – 30 с.

649. Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 1998. 17 с.

650. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник (Курс лекцій). К.: КНЕУ, 2004. 220 с.

651. Шихатов И. Альтернативные методы разрешения споров. *Российская юстиция*. 1999. №3. С. 43.

652. Штим Т.Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.

653. Шумилов В.М. Правовая система США. М.: ДеКа, 2003. 400 с.

654. Щербина В.С. Очерки акционерного права Украины. К..: МАУП, 1995 (в соавторстве с А.Я.Пилипенко).

655. Щербина В.С. Правова природа корпоративних відносин. *Українське комерційне право*. 2006. №7. С. 10-14.

656. Щербина В.С. Суб’єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

657. Щербина О.В. Правове становище акціонерів за законодавством України. К.: Юрінком Інтер, 2001. 356 с.

658. Щодо підвідомчості корпоративних спорів. URL: http://zib.com.ua/ua/80763-schodo_pidvidomchosti_korporativnih_sporiv.html.

659. Юніна М.П. Уніфікація право- та дієздатності юридичних осіб у міжнародному приватному праві: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2011. 20 с.

660. Юргелевич С. Дотримання балансу інтересів при запровадженні механізму витіснення міноритарних акціонерів. *Вісник Центру комерційного права.* 2013. №43. С. 13-17.

661. Юридическая конфликтология [Текст] /отв. ред. Кудрявцев В.Н. М.: Изд-во ИГиПРАН, 1995.

662. Юркевич Ю.М. Договірні форми об’єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 410 с.

663. Юрченко О.О. Право на защиту и способы защиты охраняемого законом интереса в гражданском праве: дисс. ... канд. юрид. паук. Тверь, 2004. 156 с.

664. Яковлева Т.Ф. Закон об акционерных обществах Германии. Параллельные русский и немецкий тексты = Aktiengesetz. Paralleler russischer und deutscher Text /[предисл. В. Бергманн; науч. ред. и алф.-пр. ук. на рус.яз. Т.Ф. Яковлева; пер. с нем. и алф.-пр. ук. на нем. яз. Е.А. Дубовицкая].

665. Яковлєв Ю.В. Командитні товариства як суб’єкти підприємницької діяльності: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Х., 2001. 20 с.

666. Яримович У.В. Придбання корпоративних прав як форма здійснення інвестицій: автореф. дис. … канд. юрид. наук. К., 2012. 20 с.

667. Ярова Т. Критерії розмежування способів захисту суб'єктивних цивільних прав та інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. №8. С. 12-15.

668. Яценко І.С. Корпоративне право Республіки Польща (основні положення): наук.-практ. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2008. С 90-91.

ДОДАТКИ

Додаток А

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до законодавства України

1. З метою вироблення єдиного підходу та усунення різного тлумачення пропонується замінити в статті 10 Закону України «Про виконавче провадження» термін «корпоративні права» на «частку в статутному капіталі» та викласти ч. 1 п.1 статті 10 в такій редакції: «Заходами примусового виконання рішень є:

1) звернення стягнення на кошти, цінні папери, інше майно (майнові права), частку в статутному капіталі, майнові права інтелектуальної власності, об’єкти інтелектуальної, творчої діяльності, інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб, або боржник володіє ними спільно з іншими особами;».

2. Зважаючи на те, що корпоративні права є особливим майновим правом, яке зумовлює виникнення у особи сукупності не тільки права на річ, а й низки немайнових прав, таких, як право на участь у загальних зборах товариства, право голосу і т.ін., на сьогодні відсутня правова регламентація процедури внесення змін до Статуту підприємства, введення фізичної особи - набувача корпоративних прав у разі купівлі-продажу частки в статутному капіталі через електронні торги в он-лайн режимі, що запроваджені Порядком реалізації арештованого майна від 29.09.2016 №2831/5.

Такий стан залишає незахищеним набувача корпоративних прав, а Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» не враховує можливості взагалі такого відчуження, віддаючи перевагу обов'язковості нотаріального засвідчення справжності підпису. У зв’язку з цим, з метою захисту інтересів добросовісних набувачів

корпоративних прав, пропонується Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань» узгодити з положеннями законодавства про виконавче провадження та на рівні ЦК України та ГК України закріпити імперативну норму стосовно обов'язкових вимог до змісту установчих документів юридичних осіб, з питання врегулювання відносин між засновниками/учасниками, у разі викупу корпоративних прав через систему електронних торгів, адже право на частку в статутному капіталі зумовлює зміну складу учасників (засновників) юридичної особи, складу органів управління, та інших ґрунтовних питань, які в подальшому можуть вплинути на майнову складову набувача корпоративних прав.

3. Запропоновано запровадити до українського законодавства положення щодо права юридичних осіб на зміну місця юрисдикції (редоміцілювання), що є однією з форм захисту права власності власників юридичних осіб.

4. В основу визначення юрисдикції корпоративних спорів повинні бути покладені не суб’єктивні ознаки, вони повинні бути допоміжними, а зміст правовідносин, предмет, з приводу якого виник спір. Якщо за змістом правовідносини є корпоративними, а предметом, з приводу якого виник спір, виступають корпоративні права та інтереси, то такого роду спори повинні розглядати господарські суди в порядку господарського судочинства. Це основне правило, якому повинні слідувати учасники інституту захисту корпоративних прав. Поряд з цим, вважаємо за необхідне в ст 20 ГПК України встановити коло справ, які непідвідомчі господарським судам, щоб виключити неоднозначність судової практики.

5. З метою вдосконалення провадження у справах, що виникають з корпоративних правовідносин, пропонується доповнити Господарський процесуальний кодекс України окремим розділом «Провадження у справах, що виникають з корпоративних правовідносин».

6. У ГПК України доцільно закріпити класифікацію корпоративних спорів, до переліку якого включити:

- спори, пов'язані зі створенням, реорганізацією та ліквідацією юридичної особи;

- спори про визнання недійсними установчих документів або їх частин, змін до них;

спори, пов'язані з приналежністю акцій, часток у статутному (складеному) капіталі господарських товариств і товариств, паїв членів кооперативів спори про переведення прав та обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням переважного права на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства;

- спори про переведення прав і обов'язків покупця акцій у зв'язку з порушенням переважного права на придбання акцій додаткової емісії, що розповсюджуються шляхом приватного розміщення;

- спори про переведення на учасника прав та обов'язків покупця у зв'язку з порушенням його переважного права на купівлю частки (її частини) у статутному капіталі товариства;

- спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи та юридичною особою щодо права власності на майно, передане юридичній особі як вклад до статутного (складеного) капіталу;

- спори за позовами засновників, учасників, членів юридичної особи про відшкодування збитків, завданих юридичній особі, визнання недійсними угод, припинення, призупинення повноважень і відповідальність осіб, що входять або входили до складу органів управління та органів контролю юридичної особи;

- спори, що випливають з правочинів учасників юридичної особи з приводу управління цією юридичною особою, включаючи спори, що випливають з корпоративних договорів;

- спори, пов'язані з емісією цінних паперів;

- спори, що випливають з діяльності утримувача реєстру власників цінних паперів;

- спори про оскарження рішень органів управління юридичної особи.

Додаток Б

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
_____ професор
Загородній В.Є.
«20» _____ 2018 року

АКТ

про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Бігняка О.В. за темою: «Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні», у навчальний процес кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Акт складено комісією у складі:

Голова: віце-президент, проректор з навчальної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., професор Аракелян М.Р.

Члени комісії: віце-президент, проректор з наукової роботи, д.ю.н., професор Ульянова Г.О., декан судово-адміністративного факультету Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент Тодощак О.В., завідувач кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права, д.ю.н., професор Харитонова О.І., завідувач кафедри цивільного права, д.ю.н., професор Харитонов Є.О., к.ю.н., доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Бааджи Н.П.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження к.ю.н., доцента Бігняка

О.В. у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія».

Комісія розглянула такі матеріали:

Наукові публікації Бігняка О.В.

Бігняк О.В. Віртуальні організації //ІТ-право: теорія та практика: навч.посіб./ За ред. Є.О.Харитонова, О.І. Харитонової.- Одесса: Фенікс, 2017.-с.155-162;

Бігняк О.В. Ділова етика суб'єктів підприємництва /. О.В. Бігняк// Актуальні проблеми держави і права.-2008.-Вип.38.- С.273-278;

Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»:сучасні погляди та концепції // Науковий вісник Ужгородського університету. №19. – 2012 – Серія Право. – С. 169-172;

Бігняк О.В. Моделі захисту інтересів учасників корпоративних відносин // Науковий вісник Ужгородського університету. - №21. – 2013 - серія: Право – С. 9-12;

Бігняк О.В. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України // Митна справа: науково – аналітичний журнал - №3 ч.2, книга 2 . — Одеса – 2013 – С.165-170;

Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» // Юридичний вісник щоквартальний журнал.-2013.-№2. – С.43-48;

Бігняк О.В. Позовна давність у корпоративних спорах, пов'язаних з особистими немайновими правами: проблеми застосування / О.В. Бігняк// Юридичний вісник.-2016.-№1. – С. 120 – 124;

Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин /О.В. Бігняк //Часопис цивілістики: науково-практичний журнал - 2017. – Вип.22 С. 46-51;

Бігняк О.В.Lecture course of corporate law. Lecture 1. General terms of corporate law. Sources of corporate legislation // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал - 2017. – Вип.23. - С. 93-97;

Бігняк О.В.Lecture course of corporate law. Lecture 2. Subjects of corporate relations. Concepts and types of corporate rights and liabilities // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал - 2017. – Вип.24. - С. 102-105;

Бігняк О.В. Загальнотеоретичні підходи до поняття права на захист корпоративних прав // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал - 2017. – Вип.28. - С. 83-87;

Бігняк О.В. Проблемні питання, пов'язані із захистом корпоративних прав акціонерів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». - №50. – 2018. – С. 116-119;

Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав // Підприємництво, господарство і право: науково – практичний господарсько - правовий журнал. – 2018. - № 6 – С. 6-11;

Бігняк О.В. Захист корпоративних прав відповідно до законодавства Республіки Польщі: порівняльний аналіз // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – 2018. – С. 72-74;

Бігняк О.В. Повні товариства відповідно до законодавства України та деяких європейських країни: порівняльний аналіз // Конституційно – правові академічні студії: наукове фахове видання. – 2018. - № - С.80-85;

Бігняк О.В. Теоретико – прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави // Форум права : електронне наукове фахове видання. – 2018. - №3. – С 13-21;

Бигняк А.В. Особенности организационно – правовых форм современных хозяйственных обществ в Украине // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал - 2018. – Вип.29. - С. 60-67;

Бігняк О.В. Теоретико – прикладні питання визначення корпорацій в Україні // Право та державне управління: збірник наукових праць (фахове видання) – 2018. №2(31) – С. 57 – 62;

Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України // "Evropský politický a právní diskurz";

Бігняк О.Проблеми визначення концепції захисту корпоративних прав у цивільному праві України. // Visegrad Journal on Human Rights.- 2018. -№ 3. – С. 27 – 32;

Бігняк О. Окремі теоретико-прикладні проблеми визначення сутності та захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні. // Jurnalul juridic national: teorie şi practică. - 2018. - № 3. – С. 74-77;

Бигняк А. К вопросу определения способов защиты прав в корпоративных конфликтах (корпоративных спорах). // Legea şi viaţa. - 2018. № 7. – С. 15-19; ("Європейський політико-правовий дискурс"): науково – теоретичний журнал - №3. – 2018. – С. 227-237;

Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу) // Visegrad Journal on Human Rights.- 2018. - №4. – С. 13-18.

Анкети для проведення опитування студентів щодо новел у захисті корпоративних прав в зв'язку з оновленням чинного матеріального та процесуального законодавства.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

Сформульовані у наукових працях висновки та пропозиції щодо захисту корпоративних прав використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з курсу «Корпоративне право»;

Проведене анкетування студентів дозволяє визначити їх обізнаність з основними новелами цивільного та корпоративного законодавства в аспекті захисту корпоративних прав, які потребують першочергового вирішення з метою поглиблення теоретичних та практичних знань здобувачів освіти;

Положення про цивільно-правові проблеми захисту корпоративних прав доповідались на міжкафедральному методичному семінарі для аспіратів, здобувачів та молодих вчених за темою «Захист корпоративних прав» (квітень 2018 р.).

Голова комісії: Аракелян М.Р.

Члени комісії: Ульянова Г.О.

Тодощак О.В.

Харитонова О.І.

Харитонов Є.О.

Бааджи Н.П.

Додаток В

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії:

1. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав: проблеми теорії і практики: монографія; НУ ОЮА. Одеса: Юридична література, 2018. 408 с.

2. Харитонов Є.О., Харитонова О.І., Бігняк О.В. «Квазі-корпорації» та євроінтеграція: монографія інституту європейської інтеграції. *Розвиток національного права в контексті інтеграції в Європейський правовий простір.* Варшава, 2018. С. 53-71.

3. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and Republic of Poland:* Collective monograph. Volume 2. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltija Publishing». 2018. С. 24-44.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Бігняк О.В. Ділова етика суб'єктів підприємництва. *Актуальні проблеми держави і права:* збірник наукових праць. 2008. Вип.38. С.273-278.

2. Бігняк О.В. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту»: сучасні погляди та концепції. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія Право. 2012. №19. С. 169-172.

3. Бігняк О.В. Моделі захисту інтересів учасників корпоративних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2013. №21. 2013. С. 9-12.

4. Бігняк О.В. Теоретичні проблеми самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Митна справа:* науково-аналітичний журнал. 2013. №3 ч. 2, книга 2. С.165-170.

5. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав. Співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту». *Юридичний вісник:* щоквартальний журнал. 2013. №2. С.43-48.

6. Бігняк О.В. Позовна давність у корпоративних спорах, пов'язаних з особистими немайновими правами: проблеми застосування. *Юридичний вісник.* 2016. №1. С. 120-124.

7. Бігняк О.В. Напрямки вдосконалення корпоративного управління в аспекті захисту корпоративних прав учасників корпоративних відносин. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.22. С. 46-51.

8. Бігняк О.В. General terms of corporate law. Sources of corporate and civil legislation. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.23. С. 93-97.

9. Бігняк О.В. Subjects of corporate relations. Concepts and types of corporate rights and liabilities. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.24. С. 102-105.

10. Бігняк О.В. Загальнотеоретичні підходи до поняття права на захист корпоративних прав. *Часопис цивілістики:* науково-практичний журнал. 2017. Вип.28. С. 83-87.

11. Бігняк О.В. Проблемні питання, пов'язані із захистом корпоративних прав акціонерів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2018. №50. С. 116-119.

12. Бігняк О.В. Правова природа та класифікація форм захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право:* науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. №6. С. 6-11.

13. Бігняк О.В. Захист корпоративних прав відповідно до законодавства Республіки Польщі та України: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право:* електронне наукове фахове видання. 2018. №2. С. 72-74.

14. Бігняк О.В. Повні товариства відповідно до законодавства України та деяких європейських країни: порівняльний аналіз. *Конституційно-правові академічні студії*: наукове фахове видання. 2018. №1. С.80-85.

15. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні аспекти охорони та захисту корпоративних прав держави. *Форум права*: електронне наукове фахове видання. 2018. №3. С 13-21.

16. Бигняк А.В. Особенности организационно – правовых форм современных хозяйственных обществ в Украине. *Часопис цивілістики*: науково-практичний журнал. 2018. Вип.29. С. 60-67.

17. Бігняк О.В. Теоретико-прикладні питання визначення корпорацій в Україні. *Право та державне управління*: збірник наукових праць. 2018. №2(31) –С. 57-62.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напряму:

1. Бігняк О.В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *"Evropský politický a právní diskurz"*: науково – теоретичний журнал. 2018. №3. С. 227-237.

2. Бігняк О.Проблеми визначення концепції захисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. №3. С. 27-32.

3. Бігняк О. Окремі теоретико-прикладні проблеми визначення сутності та захисту корпоративних прав у виконавчому провадженні. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2018. №3. С. 74-77.

4. Бигняк А. К вопросу определения способов защиты прав в корпоративных конфликтах (корпоративных спорах). *Legea și viața.* 2018. №7. С. 15-19.

5. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Visegrad Journal on Human Rights.* 2018. №4. С. 13-18.

Наукові статті в інших виданнях:

1. Бігняк О.В. Матеріальні та процесуальні аспекти захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Молодий вчений*: науковий журнал. 2018. №5 (57) травень. С. 235-239.

Інші публікації, що додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Бігняк О.В. Віртуальні організації. *ІТ-право: теорія та практика*: навч. посіб. /За ред..Є.О. Харитонова, О.І Харитонової. Одеса: Фенікс, 2017. С. 155-162.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

1. Бігняк О.В. Правові аспекти внесення прав інтелектуальної власності до статутного фонду господарських товариств. *Проблеми права інтелектуальної власності*. Тези доповідей круглого столу /Відп. ред. Харитонова О.І. О.: Фенікс, 2008. С. 40-42.

2. Бігняк О.В. Принципи корпоративної поведінки. *Римське право і сучасність:* матеріали Міжнародної наукової конференції (Одеса, 28 травня 2011 р.). О., 2011. С. 198-200.

3. Бігняк О.В. До питання захисту учасників корпоративних відносин. *Методологічні засади вдосконалення цивільного законодавства України на сучасному етапі:* матеріали круглого столу (м. Одеса, 9 жовтня 2012 р.) /за заг. ред. д.ю.н, проф. Є.О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

4. Бігняк О.В. Порушення корпоративних прав акціонерів. *Правове життя сучасної України*: Матеріали міжн. наук. конф. проф.-виклад. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). О .: Фенікс, 2012. С.161-163.

5. Бігняк О.В. Дослідження правових механізмів цивільно-правового захисту прав учасників корпоративних відносин у разі зловживання третіми особами своїми правами. *Цивілістичні читання, присвячені пам'яті І.В.*

Шерешевського: «Підґрунтя формування сучасного цивільного законодавства України» (Одеса, 7 грудня 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 51-56.

6. Бігняк О.В. Поняття самозахисту корпоративних прав у цивільному праві України. *Правове життя сучасної України:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу (Одеса, 16-17 травня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 656 -659.

7. Бігняк О.В. Матеріально-правові способи захисту корпоративних прав. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу /відп. за вип. В.М. Дрьомін; НУ ОЮА, Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса: Фенікс, 2014. Т. 1. С. 491-493.

8. Бігняк О.В. «Право участі у товаристві» та «право участі в управлінні справами товариства» як категорії корпоративного права. *Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти:* матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.) /за заг. ред. О.І. Харитонової. Одеса: Фенікс, 2015. С.32-36.

9. Бігняк О.В. Проблемні питання у справах про банкрутство стосовно грошових зобов'язань, що виникають з корпоративних правовідносин. *Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Івано-Франківськ, 2-3 жовтня 2015 р. Івано-Франківськ, 2015. С. 27-30.

10. Бігняк О.В. До питання захисту охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. *Наука в епоху дисбалансів:* матеріали міжнародної наукової конференції (м. Київ, 30 січня 2015 р.). К.: Центр наукових публікацій, 2015. С. 71-73.

11. Бігняк О.В. Особливості матеріально-правового порядку захисту корпоративних прав. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції: Т.2 (20 травня 2016 р., м .Одеса)/відп. ред. М.В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С.540-542.

12. Бігняк О.В. Деякі аспекти захисту корпоративних прав за законодавством України та Польщі. *Правові системи сучасності: взаємодія та конфлікти:* міжнар. круглий стіл (16 липня 2016 р., м. Одеса) [Електронний ресурс]. Одеса: Фенікс, 2016. С. 90-94.

13. Бігняк О.В. Види господарських товариств за законодавством Польщі та Німеччини. *Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу*: Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня-1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 11-15.

14. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до визначення поняття. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє:* Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 641-643.

15. Бігняк О.В. Характерні риси і особливості віртуальних організацій. *Правове регулювання IT-відносин*: міжнародна науково-практична конференція. (Одеса, 18 травня 2018 р.). Одеса: Фенікс, 2018. С. 13-16.

16. Бігняк О.В. Види віртуальних організацій: до питань класифікації. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції:* міжнародний конгрес, присвячений 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 2-4 червня 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 92-95.

17. Бігняк О.В. Віртуальні організації: до питання визначення правової природи. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та IT права:* друга всеукраїнська науково-практична конференція (Львів, 27-28 жовтня 2017 р.). Львів: юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2017. С.72-75.

18. Харитонова О.І., Бігняк О.В. Форми захисту корпоративних прав у світлі судової реформи. *Проблеми цивільного права та процесу:* збірник

матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам’яті Олександра Анатолійовича Пушкіна (Харків, 25 травня 2018 р.) /МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2017. С. 72-75.

19. Бігняк О.В. Особливості захисту корпоративних прав держави. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 /відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 537-540.

20. Бігняк О.В. Деякі питання визначення поняття права на захист корпоративних прав. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали науково-практичної конференції (м. Дніпро, 1-2 червня 2018 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2018. С. 10-12.

21. Бігняк О.В. Самозахист корпоративних прав у разі корпоративного шантажу (гринмейлу). *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8-9 червня 2018 року). Київ.: МЦНД, 2018. С. 37-38.

22. Бігняк О.В. Процесуальні проблеми захисту корпоративних прав: теоретично–прикладний аспект. *Актуальні питання теорії та практики застосування сучасного вітчизняного та міжнародного права*: міжнародна науково–практична конференція (Київ, 8-9 червня 2018 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. – С.54-57.

23. Бігняк О.В. Щодо питання альтернативного врегулювання корпоративних конфліктів. *Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу*: міжнародна науково-практична конференція (м. Одеса, 1-2 червня 2018 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 36-38.